

B
810.09

* *
A. B I R K E R T S

RAINIS
KĀ MĀKSLINIEKS

MONOGRAFIJA

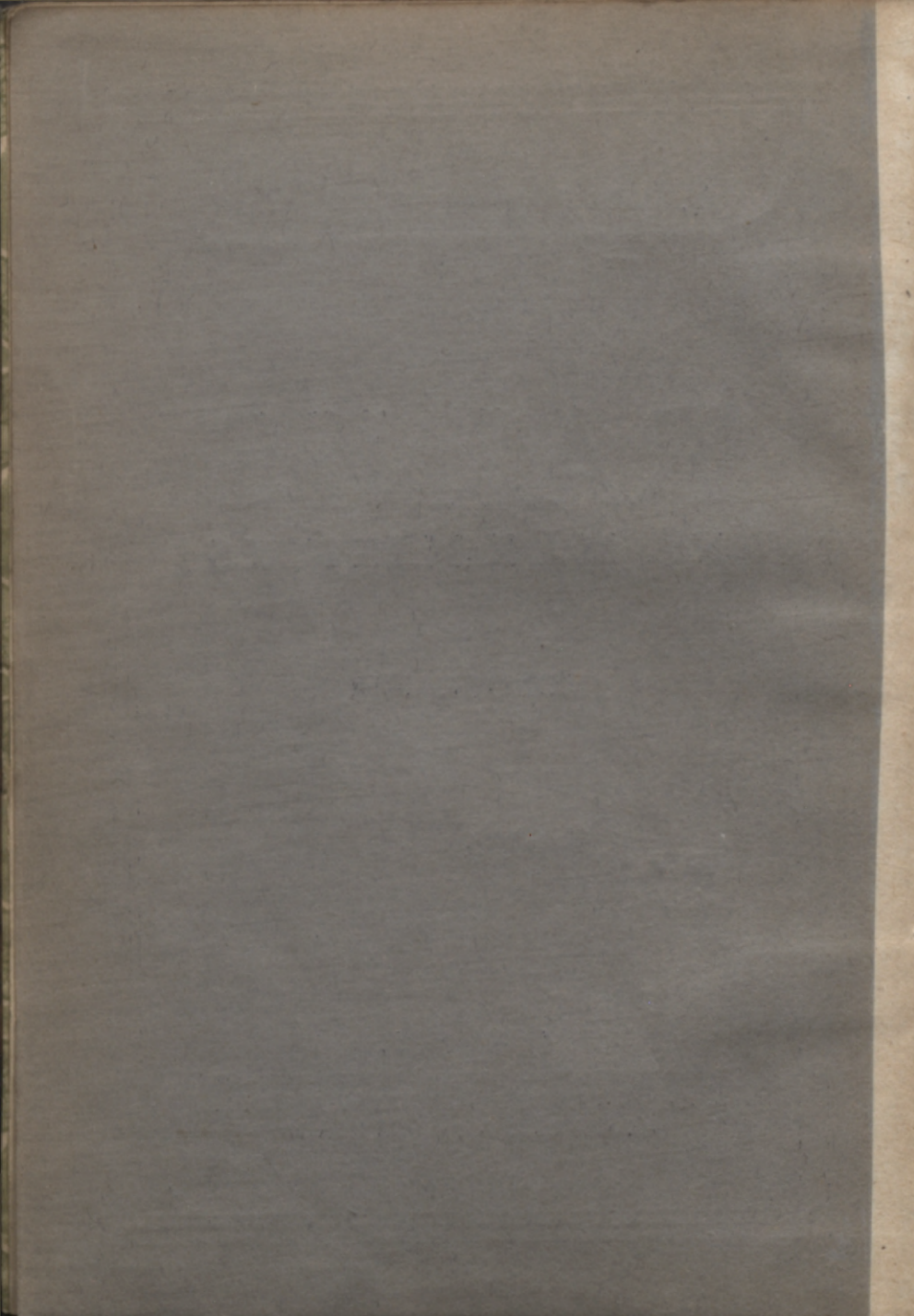
*

1 9 2 5.

A. RAŅKA GRĀMATU TIRGOTAVAS APĢĀDĪBA
RĪGĀ, KRĪŠJĀNA BARONA IELĀ 27

* *
*

*

61 B.3
B
810.09

A. Birkerts

TT4401

Rainis

kā mākslinieks

Monografija

1925.

A. Raņķa grāmatu tirgotavas apgādībā
Rīgā, Krišjāņa Barona ielā 27.

a

L. V. n.
 In. 164879

60

✓

56

✓

Armijas spiestuve, Rīgā, Citadelē, Muižas ielā 1.

S a t u r s .

I. Dzīve.

Bērnu dienas.
Studiju gadi.
Jurists un redaktors.
Trimdnieks un dzejnieks.
Dzimtenē.

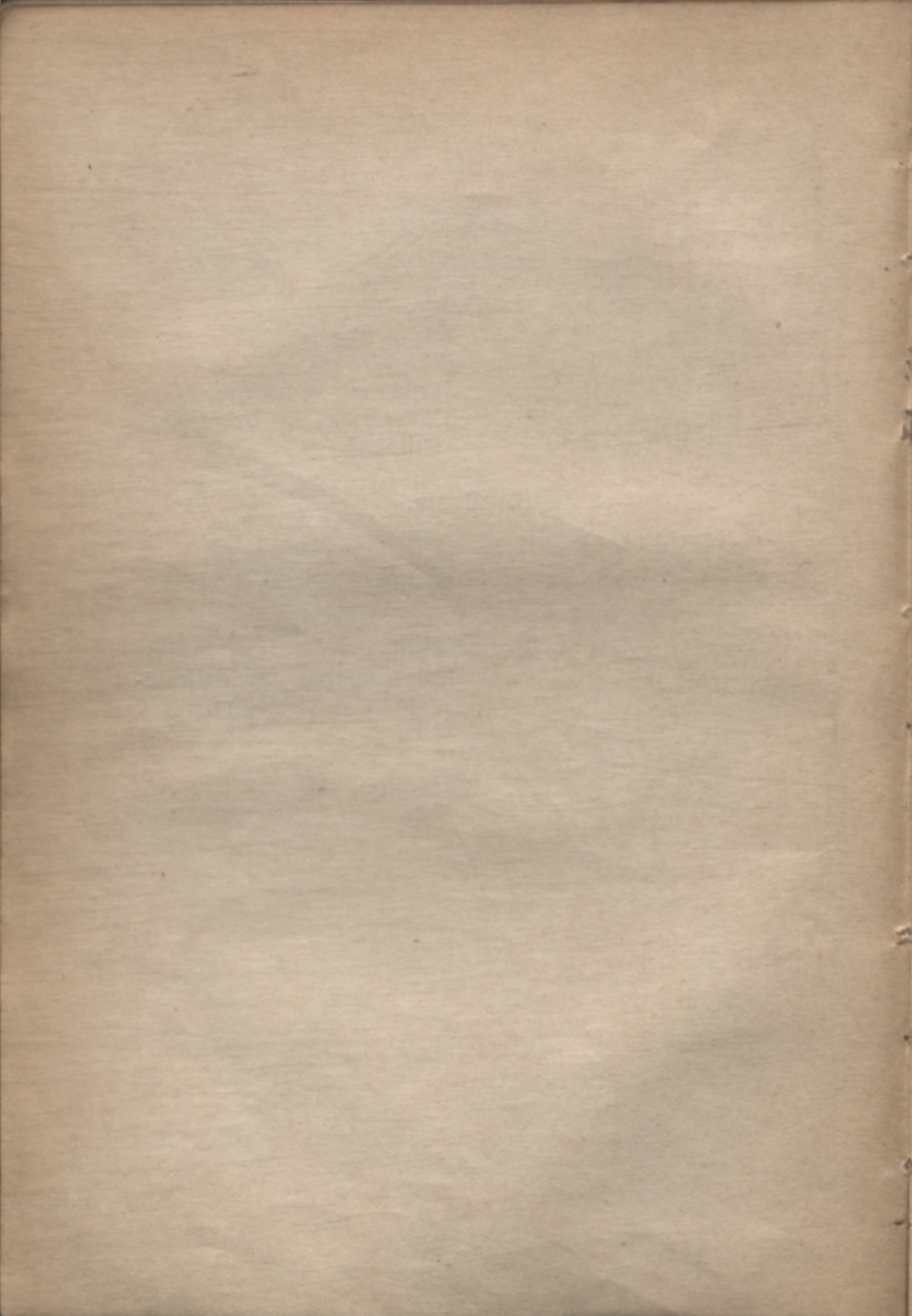
II. Dzeja.

Lirika.
Epika.
Drama.

III. Estetika.

Raiņa talanta un daiļradī-
šanas psiholoģija.
Stils.

IV. Slēdziens.

Dzīve.

Liels dzejnieks nerodas piepeši, bet izaug, izveidojas un attīstās pamazām, cīņā ar sevi un savu apkārtni. Katrs dzejas darbs ir viņa jūtu un domu, dzīves un pārdzīvojumu auglis — daļa no viņa paša, no viņa personības jeb individualitātes. Bet kā radusies dzejnieka domu pasaule? Kā izveidojusies viņa jūtu dzīve? Kā uzkrājušās viņa garīgās bagātības? Kā nodibinājusies viņa individualitāte? Nezinot atbildes uz šiem jautājumiem, nevaram pienācīgi saprast dzejnieka mākslu. Bet atbildēt uz tiem varam tikai tad, kad pazīstam dzejnieka dzīvi, jo viņa dzīve ir viņa mākslas atslēga. Bet ja gribam saprast dzejnieka dzīvi, tad jāpazīst viņa dzimta, apkārtnē, kurā viņš audzis, izglītība, kādu baudījis, un pasaules uzskats, kas nosaka viņa darbību un centienus.

Bērnu dienas.

Iekams runājam par Raiņa bērnu dienām, jāsa-ka kāds vārds par viņa vecākiem. Raiņa tēvs, Kr. Pliekšāns, ir cēlies no Jaunjelgavas apriņķa zemniekiem, kur Stelpes pagastā viņa radnieki vēl ta-gad dzīvo. Pēc amata viņš bijis galdnieks. Šis amats laikam viņam darījis iespējamu jau kļaušu laikos atsvabināties no klausības jūga, izrauties no dzimtkunga varas. Lajciņu Kr. Pliekšāns turējis uz nomu kādu krogu netālu no Subates, tad sācis nomāt muižas, nodarboties ar lopkopību un tā drīz vien iedzīvojies mantā. Viss tas liecina, ka Pliekšāns bijis rosīgs, uzņēmīgs, spējīgs vīrs. No auguma viņš bijis liels, spēcīgs vīrietis, pēc savas dabas pret apakšniekiem stingrs, bet citādi satīcīgs, viesmīlīgs, izpalīdzīgs cilvēks. Tā demokratām Jurim Materam, ar kuŗu viņam diezgan tuvi sakari, Pliekšāns izlīdz ar 8000 rubļiem, kas izlietoti laikrakstu «Baltijas Zemkopis» un «Tiesu Vēstnesis» izdošanai. No tam arī redzams, ka Raiņa tēvs bijis demokratisku centienu piekritējs un pabalstītājs. Naids pret muižniecību viņam uzglabājies līdz pat vecuma dienām. Izgājušā gadu simteņa četrdesmitajos gados Raiņa tēvs bijis ie-jaukts arī zemnieku nemieros. Tamdēļ vēlāk, kad Maters strādāja pie patstāvīgas zemnieku dzīves iz-veidošanas, Pliekšāns ar prieku ziedoja līdzekļus šim darbam, kas liecina par ievērojamu idealismu Pliekšāna dabā. Maters bieži uzturējies Pliekšāna ģimenē, pavadījis reizām tur pat veselas nedēļas. Maters Pliekšānam būs patīcis nevien savu centienu dēļ, bet arī pēc savas dabas kā apdāvināts, zobga-līgs, asprātīgs cilvēks, kas visiem spēkiem karoja pret aizspriedumiem un attīstības kavēkļiem. Tāds pat bij Raiņa tēvs. No vienas puses viņš bij stingrs. ciets, praktiskas, uzņēmīgas dabas vīrs, no otras —

loti gudrs cilvēks, gaišu, asu, kritisku prātu, liels cilvēku pazinējs un labs novērotājs. Viņa runa bij pilna atjautību un smalka humora, kas reizām pieņēma asu satirisku nokrāsu. Beidzot vēl jāpiezīmē, ka pēc savas reliģiskās pārliecības Pliekšāns bij ateists.

Un Raiņa māte? Pēc dzimuma viņa ir lauku tirgotāja Grikovska meita Dārta. Bārbeles pagastā izgājušā gadu simteņa vidū dzīvoja arī saimnieku ģimene ar Grikovska uzvārdu. Tā 1846. gadā J. Grikovskis parakstās kā Bārbeles un Stelpes pagasta tiesas priekšsēdētājs. 1847. gadā šis pats J. Grikovskis ir Bārbeles pagasta vecākais un izpilda šo amatu apm. līdz 1849. gadam. («Latv. Av. slud. 1746 №31, 38, 45, 46, 48, 1847 №1. 1849 №6.») Vai J. Grikovskis ir Raiņa mātes tēvs, patlaban nav zināms, bet ka šai ģimenei būs bijusi tuva radniecība ar Raiņa māti, tas droši vien pielaižams, jo Raiņa māte ir no Bārbeles pagasta. Pliekšāns precējies apmēram 24 gadu vecumā; viņa līgava bijusi mazliet jaunāka un spirtga, veselīga, dzīves priecīga, darbīga jaunava. Tāda viņa arī palikusi visā tālākajā dzīvē. Savus bērnus Raiņa vecāki labprāt vēlējušies redzēt skolotus un netaupījuši tam mērķim vajadzīgos līdzekļus. Saimnieciskās lietās Raiņa tēvs un māte bijuši kārtīgi un enerģiski cilvēki, īpaši māte. Daudzos praktiskos dzīves jautājumos Pliekšāns bijis pat viņas skolēns. Gandrīz arvienu viņš prasījis viņai padomu. No tam varam spriest, ka Raiņa māte bijusi stipri patstāvīga sieviete. To liecina arī tas, ka veselus 12 gadus no vietas viņa viena pati vadījusi diezgan lielās Vasilovas muižas saimniecību. Viņa bijusi apķērīga un asprātīga sieviete: no acīm cilvēkiem jau pratusi nolasīt, kas kuram vajadzīgs. Ar apakšniekiem viņa satikusi labi. Kad kāds no kalpiem saslimis vai kāda sieva bijusi nedēļās — tad viņa par visu to sevišķi gādājusi un rūpējusies, sniedzama ēdienu, zāles un citādi palīdzīgu roku. Ar sevišķu prieku pazīstami atceras viņas viesmīlību: bijis liels baudī-

jums pavadīt vakaru vai nakti viņas mājā un ģimenē. Viesu Pliekšāniem arvien bijis daudz. Ja vēl piezīmējam, ka Raiņa māte mīlējusi arī labi daudz lasīt, mīlējusi dziesmas un zinājusi simtiem tautas dziesmu no galvas, bijusi mīļa māte saviem bērniem, tad viņas tēls diezgan gaiši mums nostājās acu priekšā: tā ir viena no tām cēlajām latviešu sievietēm, kas prot izaudzināt ievērojamus pēcnākamus. Ticības zinā Raiņa māte bijusi dziļi reliģioza.

11. septembrī (30. augustā) 1865. gadā Pliekšānu ģimenē piedzima dēls Jānis, tagadējais dzejnieks. Tēvs toreiz turēja uz nomu Tadenavu, Šlosbergas pusmuižīņu, netāl no Ilūkstes. Divi nedēļas vecs jaunpiedzimušais kristīts Kaldabruņas baznīcā: 19. septembrī.

Tadenavā Rainim nācās pavadīt pirmos četrus bērnības gadus un uzņemt pirmos iespaidus. Bet kādus viņš tos te uzņēmis? — Paša dzejnieka atmiņā iespaldi saistās ar sauli. Savā bērnības atmiņu dzejojumā: «S a u l e s g a d i» viņš dzied:

Cik man nākas savā gaitā
Atcerēties bērnu dienu,
Tik es redzu gara acīm
Zelta sauli atmirgojam.
Iznirst pirmā bērnu miņa:
Bērns pie žoga, aukles rokās,
Apkārt saule — «Kur tā vieta?»
— Tēva muiža Tadenava.

(«Jaunības Tekas» 1925. Nr. 1.)

Raksturīgi, ka savu bērnības epu dzejnieks apzīmējis par saules gadiem, kas norāda uz lielo saules iespaidu viņa dzīvē, kā to arī vēlāk rāda viņa dzeja.

Viens traģisks gadījums uzglabājies piederīgo atmiņā un atzīmēts arī viņam pašam vaigā: pusotra gada vecu viņu tikko nenoknābis — gailis, par ko Aspazija kādā vietā joko: «Viens laika pravietis pazinis otru tādu un gribējis savu konkurentu tūdaļ izņemt no apgrozības». Bērns sēdējis dārzā uz mīkstas zālītes saulītē un rotājies ar mazu za-

riņu. Liels vecs gailis, to ieraudzījis, meties bērnam virsū un sācis knābt vaigā un miesās. Bērns, cik varēdams, turējies pretim savam ienaidniekam, bet laikam krietni būtu ticis saknābts, sakropļots, vai pat nobeigts, ja nebūtu laikā piesteigusies Raiņa vecākā māsa un uzbrucēju aizdzinusi. Cik šis gadījums bijis nopietns, liecina vēl tagad stipra rēta Raiņa vaigā.

So notikumu tagad atcerēdamies, dzejnieks ar interesantu humoru attēlo viņu savā bērības epā; nodalā «G a i ļ u k a u j a», nosaukdams to par savu pirmo kauju un par tādu, kurū viņš pazaudējis.

Kad Rainis bij četri gadi vecs, viņa tēvs pieņēma citu muižu uz nomu: Randenes muižu, kas atrodas ap trīs verstis no Daugavpils, uz paša Daugavas krasta, lielceļa malā. Te mazais zēns dzivojis ļoti vientuļi un nošķirts, jo vecāko brāļu tam vairs nebijis: tie miruši, un ar kalpu bērniem vecāki tam neļāvuši rotaļties. Mīļākais ieradums tam bijis — ziemā stundām ilgi gulēt uz ledus un skatīties kā zālītes apakš ledus kustas. Kad mazais Zaniņš — kā viņš toreiz saukts — bijis pieci gadi vecs, ģimenē nācis viens loceklis no jauna klāt: piedzimis māsiņa. Raksturīga nu ir mazā zēna izturēšanās pret šo gadījumu. Vecāki bijuši jau labi gados, un viņiem šūpuļa vairs nebijis — tas bijis kaut kam aizdāvināts. Nebijis meitiņu kur šūpot. Zēns noskārtis, ka meitiņai nav šūpuļa, un — kā viņa māsa vēlāk atceras — nu nevarējuši vairs glābties aiz mazā cilvēku drauga rīcības: visi istabu kakti bijuši piekrauti ar lielākiem un mazākiem dēļu gabaliem, pagalēm, skaidām, vecām naglām, striķu gabaliem, kurus tas vācis pa pagalmu, šķūņiem un klētīm šūpuļa taisīšanai.

Randenes muižā Rainis sabijis dažus gadus. Bez Daugavas viņam mīlā atmiņā palicis kāds koks, liela goba, pļavas vidū un neliels, garens, upes līcim līdzīgs ezeriņš, ap pusversti no pašas muižas, aiz mežiņa. Acimredzot, bērns mīlējis kavēties un rotaļties savā nodabā, klausīties dabas kluso, glez-

naino valodu. Bradādams un skraidelēdams pa cīnainās pļavas gaŗo rupio zāli, Rainis te sāka klausīties sērīgājās baltkrievju jeb gudu vai arī leišu tautas meldijās, kuŗas te var dzirdēt no gājējiem un ganu bērniem.

Bez Randenes Raiņa tēvs ap to pašu laiku pieņēmis uz nomu arī Berkenhegenes muižu, verstis 7 no Daugavpils. Kalnainā, gleznu bagātā apkārtnē vēl tagad Rainim labā atmiņā un tā tad darījusi uz dzejnieka estetisko gaumi savu iespaidu. Un tiešām, no dzīvojamās mājas logiem atveras jauks skats pār iedziļu, pāris verstis platu ieleju uz pretējiem piekalnu puduŗiem, kuŗi pa daļai apauguši ar mežu, pa daļai pārstiepti ar labības laukiem kā plātām milzu jostām dažādās krāsās. Tāpat no muižas laukiem atveras pievilcīgi dabas skati uz visām pusēm.

Rainim diezgan daudz bijis izdevības vērot dabu. Rotaļāties ar kalpu bērniem viņam bijis aizliegts, un grāmatu mācīties viņš sācis diezgan vēlu: tikai 8 gadus vecs. Verstis 25 no Berkenhegenes, pie Lauces muižas, atrodas Vilkamiesta jeb Ēģiptes pastorats. No 8. līdz 9. gadam Rainis bijis pansijā pie šī Ēģiptes mācītāja un mācīts tur kopā ar mācītāja bērniem. Arī pastorats atrodas diezgan skaidrā vietā: uz kalnaina Lauces muižas ezera krasta. Ezers nav liels, vienu vai divas kvadratverstis, bet ar savām kokiem apaugušām salīņām un augstajiem krastiem atstāj uz skatītāju ļoti pievilcīgu iespaidu.

Te nu Rainis nāca sakarā ar citiem bērniem un sāka uzņemt iespaidus arī no grāmatām. Mācītāja bērni bijuši par Raini vecāki, bet sacikstēs un sadursmēs viņš tos tomēr kāvis. Raiņa palīgs bijusi mācītāja meita. Viņa tam piegādājusi kokus un akmeņus. Un tā tie tad kāvušies kā divas naidīgas indijāniešu ciltis.

Garīgā ziņā šinī pansijā gājis diezgan bēdīgi. Mācītājam nekādas bibliotēkas nebijis. Pirmās grāmatas, ko Rainis dabūjis lasīt, bijuši indijāniešu stā-

sti par Lederstrumpfu un kāds «Vullenvebers», kuŗi tam ļoti patikuši.

Pie mācītāja Rainis sabijis apmēram gadu: pēc tam viņš nodots Grīvā vācu «landesschulē», kas dažā ziņā līdzīga aprīķa skolai. Grīva ir neliels miestīņš uz Daugavas krasta, netāl no Daugavas. Šīnī miestīņā un minētājā skolā Rainis sabijis ap 3 gadi un, bez parastājiem priekšmetiem, mācījies ar privatstundu palīdzību grieķu un latiņu valodas. Tās viņš tur iemācījies tik labi, ka no turienes varējis tūlit iestāties Rīgas ģimnazijas IV. klasē. No visiem saviem skolotājiem Rainis visvairāk milējis valodas skolotāju filoloģijas dakteri Bazeneru. Tur tad arī pa daļai meklējamās saknes Raiņa valodu prašanai.

Grīvas skolā Rainim arī bijis kāds draugs, Bernards M., kas mēdzis dzejot un kuŗam skolotāji pāreģojuši dzejnieka nākotni. Tas bijis arī viens no pirmajiem dzejas avotiem, no kā Rainis smēlies dažus iespaidus. Bernards M. dzejojis Lenava garā, un Rainis vēl tagad atminot kādu dzeju no viņa, kuŗa tam ļoti patikusi un kuŗa ļoti līdzīga Lenava dzejai: «Der Postillon». Skolniekiem bijis ieradums, ka seviškās piemiņas grāmatīņās skolotāji ieraksta viņiem pantīņus. Bernardam skolotājs pravietojs lielu nākotni, bet tas vēlāk izvērties par gluži ikdienišķu cilvēku bez jebkādiem augstākiem centieniem.

No tā laika uzglabājies kāds Raiņa jaunākās māsas uzmešts raksturojums, kas dažiem vilcieniem tēlo Raini 12 gadu vecumā. Viņa to raksturoto kā slaiku, veiklu, smuidru zēnu, ar sārziem vaigiem un dziļām, dedzīgam acīm. Pa vasaras brīvdienām viņš caurām dienām skraida pa pļāvām, mežiem un laukiem. — «Atminu šādu ainu» — saka viņa — «mazā māsiņa tam sēd jāteniski uz pleciem, ar rokēlēm cieši iekērusies brālim matos — un nu sākas mežonīgs tracis — zēns laižas kā viesulis pār sētām un grāvjiem, un mazais skuķis zviēdz pilnā kaklā aiz neizsakamā prieka, gaviļu un bailu jūtām,

suņu bars tiem riedams dzenas pakal, bet nevar tos panākt.»

Šie mazie skati no Raiņa bērnu dienām rāda, ka viņš ir bijis vērīga, dzīva, aktīva temperamenta bērns.

Kā jau minēts, no Grīvas Rainis pārnāca uz Rīgu un iestājās pilsētas ģimnazijas tercijā. Viņa galvenais spēks te sāk parādīties klasiskajās valodās un domu rakstos. Ātri viņš sāka iet uz priekšu, bet viņu paturēja kādā klasē uz otru gadu, tamdēļ ka bijis par jaunu, lai tiktu pārcelts uz nākamo klasi. Otru gadu tanī pašā klasē paliekot, Rainim palika pāri daudz brīva laika.

Tanī gadā Rainis sāka nodarboties ar dzeju. Bet kamdēļ taisni ar dzeju un ne ar zinātņi? Tur ir savi iemesli. Lai saprastu to, kamdēļ Rainis piegriezās dzejai un lai saprastu arī viņa dzejas raksturu, kāds tam bijis sākumā, tad mums jāuzklausās vēl mazs nostāsts no viņa māsas un arī kāds vārds no viņa paša.

Viņa māsa Dora savās piezīmēs starp citu uzmet šādu raksturīgu glezniņu: «Rainis ir 14 gadu vecs ģimnazists, bet tas netura zem sava goda rotaļāties ar mazo māsiņu. Tās nav parastās bērnu rotaļas, kuŗām tas nododas, tā ir vesela jauna teiku valsts, kuŗā tas rotaļādamies ievēd mazo, izbrīnījušos māsiņu. Paslēpušies dārzā zem nokārušāmies liepu zariem, — mazais dzejnieks ar pelēku akmentiņu, smilšu, koku lapu un puķu ziedu palīdzību uzbuŗ mazā skuķīša priekšā veco grieķu valsti ar viņas varenājām pilsētām un pilim, viņas varoņiem un pusdieviem un viņu varenājiem kara gājieniem un kautiņiem. Sarkanās magoņu lapiņas pārvēršas par kaŗavadoņu greznajiem purpura mēteļiem vai lepni plivinās kā kaŗogi no pilsētu torņiem. Aizmirsta ir tiešamība ar viņas prozaiskām prasībām; velti māte sauc bērnus pusdienā — abi ir pilnīgi nogrimuši grieķu valsts slavenajā pagātnē, kas vēlreiz norisinājās viņu acu priekšā.»

Ši mazā glezniņa mums jau rāda dzejnieku ar dzīvu un gleznu bagātu, radošu fantaziju un, jādomā, ka ap to laiku Rainis sācis rakstīt arī savus pirmos dzeioļus. Bet tas vēl mums neizskaidro, kas darījis iespaidu uz viņa mākslinieciskā instinkta modināšanu un veidošanu. Uz šo jautājumu Rainis pats reiz deva šādu paskaidrojumu:

«Pirmie literatūras iespaidi» — viņš saka — «man nāca no mūsu tautas dziesmām, kuŗas mana māte prata ļoti daudz un labprāt minēja; vēl ģimnazists būdams uzrakstīju vairāk simtu viņas teiktu tautas dziesmu. Tāpat leišu tautas dziesmas un baltkrievu (gudu) sērās tautas meldijas, kuŗās es klausījos jau no 5. bērņības gada vismaz līdz piecpadsmitajam. Leitis, vecais Marculis, ir varbūt mana dziļākā bērņības atmiņa, — kā viņš cauru dienu mala miltus rokas dzirnās un cauru dienu dziedāja nebeidzamu vienmuļīgu malēja dziesmu, tādu pat kā dzirnu akmens. Pa nakti atkal dzirdēju vecā naktsarga, guda Nedzvecka, meldijas, kas bij tādas pašas kā rudens vējam. Pa svētdienām divi latgaliešu puisi dziedāja visu dienu gaŗu dziesmu par grafu Plateri un viņa bēdīgo likteni, ka viņš jauns būdams miris pie karatavām sava brāļa dumpinieka vietā, kuŗš nupat bij apņēmis līgaviņu; tās viņam iežēlējās. Atminu vēl tagad meldiju un dažus pantus no šīs dziesmas, kuŗa bij tik skaista un žēlīga, ka klausoties vienmēr raudāju; varu izdziedāt arī vēl tagad jaunā žīdu rekruta dziesmu žargonā par kara klausības vaidiem un par to pašu nabaga Plateri. Žīdu puisim — mālderim — vajadzēja to pašu rudeni iet pie lozēm un atstāt līgavu, un viņš varēja gan iejusties Platera sirdī. Un kad man tagad uzmācas sērās skaņas, tās būs tik atskaņas no Marcuļa dzirnām. — Jūs redzat še arī, ka internacionalitate — lai ar' kāda — jau tik agri darījusi uz mani iespaidu; bez jau minētām tautām pastāvīgā satiksmē bijām arī ar krieviem, pareizticīgiem un vecticībniekiem, poļu muižniekiem, vācu birģeļiem un mājās

runājām kādās astoņās valodās un izloksnēs, savā starpā pa laikam visās astoņās uz reizi.

Pēc šiem pirmiem nerakstītās literatūras iespajdiem nāca rakstītā literatūra, kurā gandrīz visa bij vācu valodā; latviski nemācijos nevienas ābeces, ne pātaru, ne svētas dziesmas, ne tēvareizes, un vēlāk jau nebija priekš tā laika. Man bij tik viena latviešu grāmata: pasakas no Valdemāra, un no tās es atminos tikai vienu pantīņu:

«Tas jēriņš pie mātes atskrēja — mē!
Un māte tam preti iebēcās: bē!»

Tas ir viss mans jaunības iespajds no latviešu daijliteratūras.

Skolas gados uz mani darīja vislielāko iespajdu Švaba grieķu varonteikas, 1001 nakts pasakas, tad vēsture un ģeografija un dabaszinātniskās ekskursijas pēc puķēm un kukaiņiem. Šīs ekskursijas man patika jo vairāk tādēļ, ka mācīja mani sistematiski novērot dabu, ko es biju darījis bez sistēmas jau vienumēr, jo es biju visu bērniību gandrīz viens vien.»

No sacītā redzams, ka tautas dziesmas, tautas māksla bij pirmās Raiņa estētiskās gaumes modinātājas un veidotājas. Bet tad nu nāca ģimnazijas gadi ar saviem iespajdiem.

«Ģimnazijas laikos,» — saka Rainis, — «es lasīju ļoti daudz un labā kārtībā, ko jau biju iesācis agrāk, atrazdamš muižas bērniņos pulka vācu grāmatu un laikrakstu no 18. gadu simtēna. Visstiprākie iespajdi man bij no sengrieķiem: Homera, Ešila, Herodota, Plutarcha un lirikiem; no romiešiem man patika Cezars, Livijs, Ovidijs, Katuls, Juvenāls — ja. Horocs nē. Grieķu iespajds palika visdziļākais arī pēc, kad nāca visa masa jaunlaiku rakstnieku: Ģēte, Šekspirs, Šillers, Lesings, Bairons, Šellijs, Puškīns, Lermotovs, Heine, franču klasiskie tragīki; vārdu virknī negribu turpināt, jo visu vācu un krievu klasisko literatūru toreiz izstaigāju caurcaurt, arī vecās Nibelungas un Eddas, Luziades — un tā tālāk — tas bij kā liels izsalkums, kurš neapmier-

nājās arī vēl ar dailliteratūru, bet augstskolas gadus un pēc tam ķēra arī pēc visādām zinātnēm: sevišķi filoloģijas, vēstures, sabiedriskās un filosofiskās daļas no dabas zinātnēm.»

Ģimnazijā bijuši arī skolnieku vakari, pie kuriem ņēmis dalību arī Rainis. Starp vakarniekiem bijušas divas partijas: demokratiskā un aristokratiskā. Raksturīgi, ka Rainis bijis demokratiskās partijas piekritējs. Vakaros, protams, bijis jāgādā par dažādiem literāriskiem izstrādājumiem un priekšnesumiem. Te Rainim bij izdevība vingrināt savus spēkus — literāriskā ziņā.

Pilnīgāka raksturojuma labad, man jāpieved mazs gabaliņš no Aspazijas vēl nedrukātajām piezīmēm par Raini, zīmējoties uz pārrunājamo laikmetu. «Kāds jau Rainis pēc savas dabas,» — viņa saka, — «tāds ir bijis viņa senātnes milamais varonis: Sokrāts. Bez tā viņš milējis Aleksandru Lielo, kuŗš beidzot gribējis tumšas zemes uzmeklēt, kur vēl neviena cilvēka kāja nav bijusi, ne gaisma spīdējusi. Tikai ar to Rainis nav mierā, ka Aleksandrs gordisko mezglu pārcirtis; viņš viņa vietā to labāk būtu atraisījis. — No senākiem dzejniekiem Rainis mīl visvairāk Ešilu arī vēl tagad.»

Ja pie visa sacītā vēl pievienojam to, ka Rains gandrīz pa visu ģimnazijas laiku bijis pansionā pie «Baltijas Vēstneša» redaktora Bernharda Dīriķa, kuŗu viņš tagad vēl atceroties kā ļoti godājamu vīru, bet it sevišķi viņa brīvdomīgo brāli Andrēju, kuŗam nopietns iespaids uz Raini, tad ir sacīts viss, kas īsos vilcienos sakāms par to garīgo un sabiedrisko apkārtni, kuŗā pavadīja savu ģimnazijas laiku nākamais dzejnieks vai pareizāki — toreizējais jaunais dzejnieks, jo viņš jau tanī laikā nevien dzejoja, bet radīja pat paliekamus mākslas darbus.

Pēc Aspazijas liecinājuma, Rainim glabājas vēl vesels dzejoļu krājums no ģimnazijas laikiem, viņš laidīšot reiz to pilnīgi nepārgrozītu klajā.

Rainis sabijā ģimnazijā trīs vai četri gadi un beidza to nepilnus 17 gadus vecs. Tā tad minētais

dzejoļu krājums radies ļoti agrā jaunībā, un ja viņš būtu pieietams, tad tas raksturotu Raiņa dvēseles saturu, pasaules uzskatu un centienus laikmetā no 14 līdz 17 gadiem. Bet krājums patlaban nav pieietams. Taču daži dzejoļi no viņa šur tur nodrukāti, un tie dod vajadzīgo liecību par Raiņa toreizējiem dzejnieka paņēmieniem un spējām. Pēc Aspazijas norādījuma, daži no šiem dzejoļiem drukāti «Mājas Viesa Mēnešrakstā» nirmajos gada gājumos: «Rudens», «Sarkanās lūpiņas» (1897.), «Teika» (1896.), daži arī «Tālās noskaņās»: «Viņš to zināja», «Agri no rīta» un «Karaļmeita» I. puse, bez tam arī kāds motto-dzejols: «Smadzenes saēstas sūrstošu šaubu», nodrukāts viņas «Sarkanās puķēs».

Šie dzejoļi parādījušies atklātībā apmēram divdesmit gadu pēc tam, kad tie uzrakstīti. Nezinot to, varēja domāt, ka Raiņis sācis dzejot tikai vēlākos gados: pēc tam, kad viņš bij spiests pārtraukt savu žurnalista darbību un dzīvot trimdā. Bet izrādās, ka tāds ieskats maldīgs. Bet ja nu Raiņa skolnieka dzejoļi tiek ieskatīti par viņa vēlākā laikmeta dzejoļiem, tad tā ir liecība, ka viņi tiklab estētiskā, kā idejiskā ziņā izpilda augstus prasījumus. Vēl vairāk, dažs no tiem paceļas pāri visai mūsu lirikai un tiek ieskatīts kā viena no viņas visvērtīgākām mantām: «Karaļmeita». Nevienam nevar nākt ne prātā, ka šī dzejoļa autors ir 15 vai 16 gadus vecs zēns. Formas un izteiksmes ziņā ievērojams pie šiem dzejoļiem tas, ka viņi visi bez atskaņām un vai nu rakstīti tautas dziesmu formā, vai tādā, kas viņai ļoti tuva. Var redzēt: dzejnieks atradies zem tautas mākslas iespaida, bet tomēr bijis tik patstāvīgs, ka ielicis savos dzejoļos saturu, kas liek pat aizmirst, ka dažam no viņiem tautas dziesmu forma. Visos minētos dzejoļos parādās dziļi tās iezīmes, kādas vēlāk pie Raiņa atradušas plašu un spēcīgu izteiksmi: gleznu bagāta fantazija, valodas un domu bagātība, iekšējs spēks, rūpes par zemākās tautas likteni.

Krājums — kā Aspazija liecina — esot diezgan liels. Rainis domājis toreiz arī par ārējo skaistuma ietērpumu un gribējis dzejoļus drukāt uz bāli-zaļa papīra, kurš no aušas sākot pāriet uz apakšu arvien tumšākā zaļumā. Bet šis nodoms palicis neizpildīts. Ģimnazijas laikā Rainis pārtulkojis arī Puškina ievērojamo lugu «Boriss Godunovs»; vēlāk šis tulkojums nepārgrozīts tika nodrukāts «Mājas Viesa Mēnešrakstā». No tam redzams, ar cik izveidotiem un pilnīgiem mākslinieciskiem līdzekļiem Rainis strādāja jau skolnieka gados. Minētajā laikā viņš sācis arī patstāvīgi nodarboties dramatiskās mākslas laukā. Aspazija savās piezīmēs saka: «Rainim ir vēl no ģimnazijas laika nepabeigta luga «Vanems Imanta», kuŗa savā dramatiskā uzbūvē ir tik stipra un oriģinēla, ka tur nekas nav grozāms, un tikai jāizstrādā vien.»

No visa tā redzams, ka Rainis jau agri parādījis savas lielās dzejnieka dāvēnas un agri jau sācis nodoties dzejai, īpaši tiem dzejas veidiem, kuriem viņš palicis uzticīgs līdz pēdējam laikam: lirikai un dramai. Un zīmīgi, ka tautiskā strāva, kas toreiz bij tik spēcīga un skaļa latviešu dzīvē, Raini nav ierāvusi savā plūdumā. Pat dzīvojot taisni pie tautiska laikraksta redaktora, viņš nepakļūva zem šīs strāvas iespaida. Vai, varbūt, tautas dziesmu forma, kādā Rainis rakstīja savus pirmos dzejoļus, būtu šīs strāvas iespaids? Nē. Tas viņam mātēs iespaids. No tautiskās strāvas Rainis būtu piesavinājies tikai tautas dziesmu ārējo formu vien un ne tautas dziesmu estetiku, kā to pie viņa dzejas redzam. Vai, varbūt, temāts kā: Vanems Imanta un citi, kurus Rainis toreiz ņēma no tautas gara mantām un arī tagad vēl ņem, būtu tautiskās strāvas iespaids? Domājams, nē, jo mūsu senātni Rainis bij mācījies pazīt jau agrāk, lasīdams vācu grāmatas no 18 gadu simteņa, kuŗas tas bij atradis muižas bēniņos. Tomēr — būtu nepareizi sacīt, ka tautiskā strāva uz Raini nav darijusi gluži nekāda iespaida. Apkārtnes iespaids uz cilvēku taču ir nenoliedzams — un kam-

dēļ lai mēs viņu noliegtu šinī gadījumā?*) Trīs gadi, kurus Rainis pavadīja Rīgā tautiskās atmodas laikmetā, bez šaubām darījuši savu iespaidu uz Raiņa jūtīgo, uzņēmīgo, atsauksmīgo dvēseli, bet viņa kritiski domājošais prāts nepadevās tik viegli šiem iespaidiem, pārbaudīja tos un izveidoja viņus citādu, nekā toreiz bij parasts.

No sava laika viņš atkarīgs, bet nav sava laika vērsis. Viņš vēl jauns, bet viņam jau sava individualitāte — savs es. Viņš nesakūst ar īstenību vienu laiku, bet nostājas kritiski viņai pretī. Viņš vēl neapzinās skaidri savu spēku, bet neapzinīgi to jūt. Un savu dzeju viņš nerāda atklātībai, bet sev, savai vientulībai. Viņš strādā jau ģimnazista gados kā īsts dzejnieks — kā mākslinieks. Cik augstu viņš stāvējis pāri tā saucamajam laika garam un visai tā laika mākslai — liecina viņa «Karaļmeita».

*) Rainis pats atzīst, ka viņš uzrakstījis labi daudz mātes teiktu tautas dziesmu. Un ne mātes teiktās vien. Tā dažas, kas nākušas no citiem avotiem, atrodam Jelg. Latv. Biedr. Rakstniec. Nodaļas Rakstu krājumā 2. (1893. g.). Tur divi cikli. Pirmais uzrakstīts Višķu pagasta, Pūku ciema izloksnē. Teicēja: Sprinģene, 60 gadus veca. Otrais — Jasmuļžas pagasta izloksnē. Teicēja: Žurilīner, 50 gadus veca. Tas tant laikā, kad pār mūsu dzimteni gāja tautas dziesmu uzrakstīšanas un krāšanas vilnis. Redzams, viņš aizņēmis arī Raini. (Abi minētie pagasti atrodas Daugavpils apriņķī, Latgalē.)

Studiju gadi.

Pabeidzis 1888. gada decembrī Rīgas pilsētas ģimnaziju, Rainis palika pusotra gada mājā veseloties, tad devās uz Pēterburgu studēt tieslietu zinības. Bet kamdēļ Rainis izvēlējās taisni jurisprudenci? Tamdēļ, ka šis priekšmets viņam likās visvairāk piemērots laika vajadzībām un viņa sabiedriskiem centieniem, bez tam tas vēlākā dzīvē varēja viņam nodrošināt vajadzīgo neatkarību. Ārsta un mācītāja amati un karjera viņam bijuši pretīgi.

Pēterburgu par savu studiju vietu, kā Rainis pats reiz izteicās, viņš ievēlējies tamdēļ, ka viņam nepatīkusi Tērbatas pseido-aristokratiskā latviešu studentu korporāciju dzīve. Par pseido-aristokratisku Rainis ieskatījies šo dzīvi tamdēļ, ka saimniekdēli, kas tur studēja, izlikušies viņam, muižtura dēlam, par puskoka lēcējiem: tie lepojušies ar ārējo kulturu (korporāciju), ne iekšējo. Bez tam viņu atbaidījusi Tērbatas mazpilsētniecība. Tad — ir vēl viens iemesls, kamdēļ viņš devās uz Pēterburgu: 1884. gadā tur krievu studentībā bij vēl diezgan spēcīga radikālā strāva, ar kuŗu Rainis vēlējās nākt tuvāka sakarā. Kas zīmējas uz garīgo atmosferu, kāda valdīja starp toreizējiem latviešu studentiem Pēterburgā, tad tā bijusi radikāli-tautiska. Ar dzīvu interesi studenti sekojuši visam, kas notika Pēterburgā un pie mums: gaidāmā Manaseina revīzija, tuvošanās krieviem, gaidāmās reformas (tiesas, policejas, skolas) zemniekiem, tiesības latviešu valodai — viss tas darīja iespaidu uz toreizējo Pēterburgas latviešu studentu dzīvi. Tamdēļ arī nodarbošanās ar valodu, folkloru, juridiku, ekonomiku.

Pēterburgas universitatē Rainis pavadīja četrus gadus (1884.—1888.) Aizraušanās no iemīlētājiem priekšmetiem lielā mērā traucēja viņa studijas. Trīs gadus viņš universitātes darbus nestrādājis gandrīz

nemaz. «Četrus gadus viņš sabija Peterburgā,» — saka Aspazija savās piezīmēs, — «un no tiem trīs gadus nodarbojās gandrīz vienīgi ar filoloģiju un lasīja daudz pa bibliotekām, tikai ceturrtā gadā saņēmas un strādāja priekš eksamēna septiņpadsmit stundas dienā, caur ko arī ļoti pārpūlējās, kas vēlāk stipri atriebās viņa vājadiem nerviem.»

Students būdams, Rainis centās nevien paplašināt savu domu un uzskatu pasauli, smelot no tiem zinātņu avotiem, kas viņu visvairāk interesēja, bet strādāja bez tam vēl savā iemīļotā dzejas laukā un piedalījās arī Pēterburgas latviešu studentu pulcīnā, no kuŗa vēlāk iznāca cits pakal citam trīs ievērojamie «Dienas Lapas» redaktori: Fr. Bergmans, P. Stučka un Rainis. Fr. Bergmans (Kalniņeks), vēl students būdams laida klājā brožuru: «Fabrikas strādnieks 19. gadu simtenī», kuŗā aizņēma visus tos jautājumus no strādnieku ekonomiskās, sabiedriskās un juridiskās dzīves, kuŗi vēlāk viņa vadītā organā dabūja plašāku izteiksmi un kuŗi tagad tik lielu lomu spēlē visā mūsu dzīvē. Starp citu, Rainis šīnī pulcīnā lasīja priekšā savā tulkojumā gabaliņu no ievērojamākā leišu dzejnieka Donaleiša klasiskā darba, — heksametros rakstītā dzejojuma: «Gada laiki» (kas tulkots vairāk svešās valodās). Bez tam Rainis kopā ar Stučku izdeva epigramu, satīru un humoristiski satīrisku rakstu krājumu: «Mazie dunduri» (1888.), lerosinājumu un šī krājuma izdošanu devis Fr. Bergmans ar savu «Dienas Lapā» uzsāktu cīņu pret tautībniekiem. Tamdēļ arī minētais krājums sava gara un virziena ziņā tik tuvu «Dienas Lapai». Taču nav jādomā, ka opozīcijas gars, kas viņā iemīt, ir pakaldarinājums «Dienas Lapai». Nē. Rainis šīnī ziņā ir patstāvīgs, un viņa opozīcijas garam ir dziļāki cēloņi: tas zināmā mērā mantots no tēva. Krājumā ir dzejoļi un proza. Divas trešdaļas no teksta cenzors nostrīpojis. Daži gabaliņi nāca nodrukāti 1888. un 1889. gadā «Dienas Lapā». «Mazie dunduri» savā tagadējā veidā ir lielāko tiesu Raiņa darbs, īpaši dzejas daļa. Bez kādiem pāris

oriģinaliem Rainis ievietojis te lielāko tiesu tulkojumus: no Gētes, Ovidija, Katulla, Sapfoas, Kolcova, Puškina, Burnsa un Anakreonta. Tulkojumos viscaur izmanāma nopietna dzejneka roka, un valoda pārsteidz ar savu dabiskumu un latviskumu. Ir arī viena otra iezīme, no kuŗas izmanāms nākamais mūsu dzejas valodas reformators.

Vispār — ievērojams ir šī krājuma gars. Viņa autori savu satīru vērš galvenā kārtā nevien pret toreizējo tautiskās dzejas gara nabadzību, bet arī pret visu mūsu toreizējo literatūras tukšību un pret pārspīlēto tautiskumu. Kādā rakstīnā «Mūsu šā gada literatūras apskats», Rainis izsaka tik asus pārmetumus latviešu literatūrai — pārmetumus, kādus tikai gadi seši, septiņi vēlāk izteica Jansons savā slavenajā brošūrā: «Domas par jaunlaiku literatūru».

«Mazie dunduri» ir ass protests pret toreizējo gara nabadzību literatūrā un sabiedriskajā dzīvē. Vēlāk abi šī krājuma sastādītāji uzņēma un vadīja plašāku cīņu pret tukšo, kļiedošo tautisko knādu, tikai tad viņu cīņas orgāns nebija vairs brožūra, bet dienas laikraksts.

Bet pirms apskatām Raini kā redaktoru, ir jā-saka vēl daži vārdi par viņa studiju dienām un to laikmetu, kas gulst starp viņām un redaktora gaitas sākumu. Aspazija savās piezīmēs saka: «Priekš studijām un uztura Rainis vairāk no tēva nesaņēma, kā četri simti rubļu par gadu, kaut gan bagātais tēvs tam būtu varējis vairāk dot, bet Raiņa raksturs jau pa laikam bijis tāds, ka viņš gribēja cik iespējams iztikt pats ar sevi. Nauda tika bieži kopīgi nodzīvota ar citiem, un bieži nācās iztikt ļoti knapi, bet tas jau bija paša lēmums. Raiņa tēvam un mātei, kuŗiem bija divās lielās muižās jāsaimnieko, neatlika arī laika par dēlu daudz domāt. Kad Rainis pa brīvdienām bija mājā, tēvs viņu bieži sūtīja kalpus uzraudzīt. Tad arī pamodās pirmoreiz Raiņa dzīvē socialā līdzcietība un mīlestība uz šiem mazajiem brāļiem, kuŗi Latgalē pavisam vēl atrodas grūtos un

tumšos apstākļos. Tādēļ Rainis neko negribēja no tam zināt — kādu muižu pirkt vai ņemt uz nomu, ko tēvs būtu labprāt redzējis.»

Rainim ir divas dzimtenes: Zemgale — viena, Latgale — otra. Apmēram līdz piecpadsmītajam gadam, cik zināms, viņš dzīvojis jau minētajās vietās Zemgalē: Tadenavas, Randenes un Berkenhegenes muižās. Tad viņa vecāki pārcēlušies uz Latgali un pieņēmuši tur, Daugavpils apriņķī, divas muižas uz nomu: Vasiļovas muižu, verstes piecas no Višķu dzelzsceļa stacijas un Jasmuižu, 10 verstes no Ružonu stacijas, uz Pēterburgas ceļa. Vasiļovas muiža atrodas šosejas malā, bet diezgan vienmuļīgā, skumīgā apgabalā, un arī pati izskatās diezgan bēdīga. Tāpat apkārtējie ļaudis: tie vēl tagad ar savu nabadzību un neizglītību atstāj stipri nožēlojamu iespaidu. Citāda ir Jasmuiža. Ļaudis gan te ir tādi pat, bet apkārtnē kalnaina, starp kalniem un meža puduriem šur tur kāds ezers, pati muiža nelielas upes, Jašas, malā, ielejā, skaista parka apēnota, ar simts gadu lieliem kokiem, grāvām, dzirnavu upīti un plašu augļu koku dārzu. Parks un dārzs it kā aicināt aicina sapņot, domāt, dzejot. Jasmuižā Rainis dzīvojis diezgan ilgi: ap astoņi vai desmit gadu. Tur cēlušās viņa jaunības dzejas. «Borisa Godunova» tulkojums, «Vanems Imanta» (drama) u. c.

Ka Rainis toreiz nodarbojies ar dzeju, īpaši kas zīmējas uz tulkojumiem, tad tas vairs nav bijis gluži viņa noslēpums. Tā, kad 1911. gada rudenī es apmeklēju šo muižu, viņas īpašnieks Kuzņecovs, vīrs gadu piecdesmit, no kura tēva Raiņa tēvs muižu nomājis, zināja stāstīt, ka Rainis, skolnieks būdams, tulkojis «Borisu Godunovu» un interesējās, kas ar šo darbu gan noticis, vai viņš parādījis atklātībā. Par Raini Kuzņecovs atsaucās visai simpātiski, tāpat arī par pārējiem viņa piederīgiem, izņemot tēvu, kuru viņš raksturoja kā stipri pašmīlīgu cilvēku, ārkārtīgi stingru un kā tādu, kam rūpējies vienīgi materialais labums. Kuzņecovs bij patīkami pārsteigts, kad dabūja dzirdēt, ka Rainis tagad slavens dzej-

nieks, bet brīnījās par to, ka vecā bagātā Pliekšāna dēls nemaz nav bagāts. Pēc viņa domām, bērniem vajadzējis mantot no tēva daudz tūkstošu naudas, jo viņš ticis turēts par ļoti bagātu cilvēku.

Liekas, Jasmuižā dzīvojot, Rainis atradis arī savu pseidonimu. Tam šāda maza vēsture: «Mans pseidonims» — teica reiz Rainis (1910. g.) — «man ir sen atrasts, gadus 25 atpakaļ. Man ļoti patika senlatviešu vārdi; latgaliešos, kur es dzīvoju jaunībā, es daudz tādu dzirdēju, no visiem man visvairāk iepatikās šis, kurš es lasīju vienā Latgales pagastā uz ceļa stabiņa, ar kādiem apzīmē zemnieku taisāmos lielceļa gabalus. Tā tad, redzat, mans vārds no lielceļa uzlasīts pašā neaizskārtākā Latvijā, un kas viņu nes, tam arī pa lielceļiem jāstaigā. Es to vārdu pieņemu, kad man bija jāparaksta pirmās drukātās rindiņas, un tā viņš man palicis.»

Rainis ļoti mīl Latgali un viņas vienkāršos, sirsnīgos laudis. Šai zemei pieder daļa no viņa bērnu dienām un daļa no viņa jaunības gadiem. Vēl vairāk: viņai pieder tas nopelns, ka viņa devusi pašam dzejniekam un latviešu tautai virkni ievērojamu mākslas darbu. Dzejoļu krājumā: «Tie, kas neaizmirst» atrodam dzejoli: «Munu jaunu dīnu zeme», kas ziedots šai Raiņa otrai dzimtenei un pieder pie viņa labākiem darbiem. Grāmatīņas dziļi sajūtajā priekšvārdā dzejnieks par šo savu jaunu dienu zemi izsakās sekoši: «Šķirstot šīs lapas, varbūt brīnīsies par latgaliešu izlokšni vienā dzejā, varbūt arī par šo latgaliešu vārdu, jo mūsu valodnieki jau noprieduši, ka tam nebūs būt. Bet mēs vismaz varam latgaliešiem atstāt saukties, kā viņi paši grib un neuzspiest viņiem savu aizbildniecību, kad nespējam sniegt palīdzību. — Svešumā un tālumā visa jaunība nāk biežāk un paliek ilgāk atmiņā; vienu no skaistākām atmiņām: mīlo, krāšņo Latgali, viņas sirsnīgos laudis un maigo valodu gribēju minēt kaut jēl dzejoliša bālā atgaismā. Lielais darbs atņem visu manu laiku, bet šo spožumu nedzēs; lielajā darbā jau arī Latgale modusies, un tas darbs atzīst katrai tautai

un viņas daļai kulturelu patstāvību. Izlokšnei tiesība pastāvēt blakus rakstu valodai; viņa to kuplinās. Man bez viņas nebūtu bijis iespējams paveikt klasiķu tulkojumus, kuŗi ir tikai maza atmaksa par jaukāmu bērnu dienām. Vēl citu darbu man dāvāja Latgale toreiz, sen atpakaļ, tikai tam vēl nav laiks. Bet tu, mana jaunības zeme, tev ir laiks, — audzi brīvi, tad tu augsī kopā ar mums.»

Tā dziļi sajostos vārdos dzejnieks tagad atsauca par savu otro dzimteni, kuŗa nav tik viņa jaunu dienu zeme vien, bet arī viņa jaunu sapņu, jaunu skumju, jaunu rūpju un jaunu cerību zeme. Viņš neprasa, vai tā ir skaista un bagāta — viņam tā arī savā vienkāršībā un nabadzībā ir mīļa, tā saista viņa sirdi pie sevis ar neskaitāmiem pavedieniem.

Pēc skolas un studiju laika, Raiņa vecāki vēl kādus gadus palika Latgalē, bet Rainis pats to maz vairs dabūja redzēt. Tamdēļ arī tās sāpīgās skumjas un tā dzimtenes mīlestība, kas izskan minētājā dzejolī jau pašos pirmajos pantos:

Munu jaunu dienu zeme,
 Sen es tevis naredzeju,
 Sapynūs tik tu man rōdis,
 Kad es guliu valiā acim, —
 Kad es guliu valiā acim,
 Rūkas atlaidis nū dorba.
 Munu jaunu sapņu zeme,
 Kur ir veļl tik skaisti sapņiut?
 Syltò saulē, agrūs zidūs
 Klusums staigo lejdz ar smòrdu,
 Klusums staigo lejdz ar smòrdu,
 Vydū vad aiz rùkòm vòrgu.

Jurists un redaktors.

1888. gadā Rainis pabeidza savas studijas un uzsāka patstāvīgu dzīvi. Viņš aizbrauca uz Vilņu un iestājās turienes apgabala tiesā, kā kandidats uz amatiem tieslietu resorā. Algas viņš dabūja tikai 40 rubļus mēnesī, bet ar to arī iztika, un no tēva pabalsta vairs nekāda neņēma. Bet Pēterburga un Viļņa! — tā ir starpība. Tur plaša intensīva kultūrela dzīve — te provinces pilsētas šaurība un miegainība. Bij viens, otrs latvietis, bet vai ar tiem varēja saprasties? Vai bij kāda dvēsele, kurā dzejnieks būtu varējis atrast sev radniecīgu iekšējo cilvēku? Nē. Atlika vai nu ar ierēdņiem kopā iedzert un kārtis spēlēt, vai atrauties vienatnē un nogrimt sevī. Rainis izvēlējās pēdējo ceļu: viņš kļuva arvien vientuļāks, noslēdzās arvien vairāk sevī, no citiem cilvēkiem mīlestības negaidīja un pēc tās arī neprasīja. Tikai vienu laiku starp tiem pieciem, sešiem inteļģentajiem latviešiem, ar kuriem te retumis Rainis tikās, viņam nodibinājās diezgan tuvi sakari ar Voldemaru Zāliti, vēlāko dzejnieku Valdi, kurš toreiz mācījās Viļņas skolotāju institūtā. Viņš Rainim tur bijis miļš draugs. Minētais dzejnieks, kad es viņu reiz apmeklēju, lai dabūtu ko tuvāku zināt par Raiņa toreizējo dzīvi un viņu savstarpējam attiecībām, izteicās, ka abi viņi bijuši diezgan lielā mērā apkrauti darbiem un priekš mākslas atlicis maz laika. No Raiņa dzejoļiem tanī laikā viņš pazinis tikai tos, kas ievietoti krājumā «Mazie dunderi». Par kādu lielāku darbu radīšanu dzejā viņiem maz bijis runas. Šad un tad pārrunājuši gan dažas parādības cittautu rakstniecībā un arī pie mums. Rainis toreiz dzīvi interesējies par humorista un satirīka Dikensa lielo romanu «Pikvikieši» un skatījies uz viņu ar nopietnu lielu cienību. Diezgan dzīvi viņi toreiz pārrunājuši

Ibsenu un no mūsu rakstniekiem Adolfu Allunānu, īpaši jaunākos no viņa toreizējiem darbiem.

Viņā Rainis sabija tikai divus gadus. Tas ir pārāk īss laiks, lai cilvēks dziļāk iepazītu cilvēku, īpaši vēl tādu, kas sevī diezgan noslēgts, un aiz tā iemesla tad arī Valdis un Rainis nedabūja atklāt viens otram savus mākslinieciskos centienus un tieksmes. Abi jaunekļi bijuši diezgan atturīgi savā satiksmē, un lai gan par savu māksliniecisko darbību ne viens, ne otrs nekā neizpauđa, tomēr katrs no viņiem bez vārdiem bij pārliecināts, ka te dzejnieks atradis dzejnieku. Tāda klusa bezvārdu saprašanās reizēm ir ļoti ierosinoša, pamudinoša. «Pa to laiku» — saka Aspazija, runādama par minētām attiecībām — «Rainis varēja atkal nodoties dzejai, un tad arī radušies viņa skaistākie dzejoļi jaunības dzejoļu krājumā».

Sprīžot pēc Aspazijas vārdiem jādomā, ka Rainis lirikā te snēris jau ievērojamu soli uz priekšu. Bet dienas darbi un tie momenti, kurus viņš ziedoja mākslai, neizsmel visu viņa darbību. «Te vēl jāpiemin» — saka Aspazija — «ka Rainis pa Viļņas laiku bija arī līdzstrādnieks pie prof. E. Voltera (Pēterburgā etnografiskiem pētījumiem par leišu-latviešu valodām un palīdzēja tam materialus vākt.»

Augšminētā sarunā dzejnieks Valdis darīja mani uzmanīgi uz kādu vēl līdz tam nezināmu Raiņa jaunības darbu, un tas ir kāds humoristiski-satirisku dzejoļu krājums ar nosaukumu: «Apdziedāšanas dziesmas III. vispārīgiem latvju dziesmu svētkiem. Sarakstījis Jāns Jasenu Plikšis. Rīgā, 1889.» Krājums sarakstīts 1888. g. rudenī, veļu mēnesī, Jaseņos (jādomā: Jasmuižā). Autors savu krājumiņu dāvina «Mūsu diženo dziesmu svētku mīļiem dziedātājiem un dziedātājām.» Dzejoļi sarakstīti tautas dziesmu formā, un viņu saturā izskan līdzjūtība pret dziedātājiem un dziedātājām, bet naidis un nicināšana pret svētku rīkotājiem un izmantotājiem. Krājumiņš liecina, cik ļoti Rainis iedziļinājies tautas dziesmu īpatnībā: dažu labu no viņa pantiņiem var no-

turēt par istu tautas dziesmu. Bez tam, dziesmiņās parādās gaiši Raiņa asais novērotāja skats un satirika talants.

«Mazie dunduri» un šis satirisko dziesmu krājumiņš liecina, ka Rainis, vēl jauneklis būdams, nevarējis vienaldzīgi paiet garām daudzām parādībām mūsu garīgās kulturas dzīvē, vai likt pie viņām parasto mērauklu. Nē, viņš nostājās opozīcijā. Dzīvojot tālu no mūsu garīgās dzīves centra, Rīgas, viņš vērīgi skatījās un klausījās, kas tur notiek, un viņa kritiski domājošais prāts atklāja viņam daudzas vājas vietas mūsu garīgā dzīvē, kuŗas deva bagātu vielu viņa satirika talantam. Zīmējoties uz opozicionelo garu, kāds pie Raiņa viscaur izmanāms, viņš pats reiz, starp citu, izteicās: «Tāds bij laiks, un bez tam, es nedzīvoju pašā Latvijā, bet Latgalē, un no malas man bij vēl gaišāk redzams viss, kas novecojis dzimtenē».

Divus gadus sabijis Viļņā, Rainis pārcēlās uz Jelgavu un piestājās pie zvēr. advokata Stērstes par palīgu. Par Jelgavas laikmetu Raiņa dzīvē dabūjam no Aspazijas piezīmēm šādu pārskatu:

«Jelgavā Rainis sabija divus gadus, bet te nebij tās vientulības, kāda bij nepieciešama viņa dzejas tālākai attīstībai. Viņa ģimenes apstākļi tā bij grozījušies, ka tēvs bij miris, un viņa jaunākā māsa no laukiem pārnāca pie viņa dzīvot. Citi ģimenes locekļi palika vēl turpat uz laukiem. Šī jaunākā māsa, Dora, bij Raiņa ideālā jaunības mīlestība. Raiņa draugi mēdz nostāstīt par šo ideālo mīlestību, ka Rainis savu māsu uz rokām nēsājis no vienas istabas otrā. Rainis pats atmin, ka viņš kā mazs puīka, par savu māsu piecus gadus vecāks būdams, viņas šūpulim vienmēr taisījis liksti. Tikai par savu dzejošanu Rainim ar māsu nav nekad runa bijusi. Reiz, dažus gadus vēlāk, viņš tai gan stāstījis par kādu gluži gatavu lugaš plānu, bet māsa laikam nebūs ievērojusi, cik dziļi Rainis kaudās, cik grūti viņam savu visieکشējo atklāt un nebūs tam tā nākusi pretim. Varbūt viņa brāļa dze-

jošanu būs ieskatījusi par pazīstamo jūtu epidemiju, kādu katrs jauneklis pārdzīvo savā jaunībā. Bet viens līdzcietīgs smaids, varbūt tikai vārda nokrāsa — un Raiņa liktenis bij izšķirts; viņš meta dzejošanu uz visiem laikiem. Te nevar runāt par garīgu nesaprašanu no māsas puses, jo viņa bij savam brālim garīgi līdzīga. Dora Pliekšān jau pati bij jauna ceļa lauzēja un pirmā no latvietēm, kas aizgāja uz ārzemēm studēt. Te bij tikai pārprašanās. Rainim tagad atlika tikai palikt par karjeristu un, kā bijušam ierēdnim, viņam bija arī izredze uz kādu augstāku ierēdņa vietu. Bet dzejnieks, kurš gan vairs neizteicās pantos, bij dzīvs viņā pašā; viņš nespēja palikt par karjeristu. Nesen atpakaļ viņš taču pats bij dzejojis:

Brīnums, cik drīzi,
Brīnums, cik ātri —
Vien-dīvos gados
Filistris tiki...*)

Viena dzīves iespējamība jau vēl palika pāri — publicistika. Rainis pieņēma uzaicinājumu, kurš materialā ziņā bij uz pusi mazāk ienesīgs un priekš tāda rakstura, kā viņš, ar zaudējumiem savienots:— iet uz Rīgu pie «Dienas Lapas» par redaktoru. Bez tam, viņš sākumā strādāja arī līdz pie Dravnieka izdotās konverzācijas vārdnīcas.»

Šī dzīves iespējamība, par koju te min Aspazija, izvērtās Rainim par lielu dzīves uzdevumu.

Vēl Pēterbugā būdams, viņš «Mazajos dunduros» bij ievietojis dzejoli: «Dienas Lapai» ar šādu saturu:

Ikdienīgas lapas bira,
Birtin bira, mirt nemira,
Zaļš kociņš, zaļas lapas
Mūsu tautas druviņā.

Nu viņš tika aicināts kopt šo zaļo koku un gādāt, ka viņa lapas būtu pēc iespējas jaunas, zaļokšņas dzīvības pilnas.

*) «Tālās noskaņas»: «Filistris» (25. lapp.).

17. decembrī 1891. gadā Rainis uzņēma «Dienas Lapas» vadību.

Kad jauns redaktors stājās darbā, tad plašas aprindas visā sabiedrībā, bet it īpaši tā laikraksta lasītāji, kur notikusi maiņa, toreiz — un ar dibinātu interesi — gaidīja: ko jaunais redaktors teiks? Rainis sevišķu programmu neuzstāda. Īsiem, vienkāršiem vārdiem viņš paziņo atklātībai savu redaktora darbības sākumu. Šis mazais paziņojums svarīgs tani ziņā, ka galvenos vilcienos aptver tos principus, kuriem Rainis palicis uzticīgs nevien kā avīznieks, bet arī vēlāk, kā dzejnieks.

Jaunais redaktors nemētājas skaliem vārdiem, nedīžojas, bet atzīmē tik. kāds viņa mērķis un aprāda, kas darāms šī mērķa sasniegšanai. Viņš arī apzinās, ka nav darba sācējs, bet stājas jau pie iesākta darba, kas strādājams tālāk, iesāktā virzienā. Redaktora darbu sākot, Rainis, kā ideju cilvēks, latviešiem svešs. To viņš arī pats atzīst. Stādāmie redaktora darbā, viņš gan saka, ka programmu neuzstādot, bet gluži neapzinoties to tomēr izdara: viņš izsaka savus uzskatus par savu darba lauku, un redaktora uzskati — ir viņa programma. Ja nu izlobam izteikto domu kodolu no minētā raksta, tad dabūjam šādu Raiņa toreizējo uzskatu raksturojumu:

1) ir jāstrādā lielais darbs: nest brāļiem gaismu, vest tautu pretim spožai, laimīgai nākotnei; 2) gara gaisma ir katras tautas augstākais mērķis; gara gaisma — katras tautas lielākais spēks un varenākais cīņas ierocis; 3) gara gaismai vajag atspīdēt arī pie nabagākām, zemākām šķirām; 4) tautas attīstībai jāiet ne pa labi, ne pa kreisi, bet taisnā ceļā uz priekšu; 5) tā kā izglītība pieejama visvieglāk bagātam, tad jāveicina tautas bagātība; 6) tautas gods, tautas labums, tautas manta — stādāmi augstāk par visu; 7) lielajā darbā vajadzētu visiem vienoties, bet tas nav iespējams; 8) augstākais mērķis — tautas attīstība, kura veicināma visiem līdzekļiem, mošā garā — «lai tad ar būtu jāuzņemas viņa sekas.»

Šie uzskati, kā redzams, stāv diezgan tuvu Raina tagadējiem uzskatiem. Un zīmīgi, ka savu centienu gala mērķa apzīmēšanai Rainis te pirmo reizi lieto teicienu: lielais darbs. Šis teiciens atkārtojas reizu reizēm nevien viņa žurnalistiskajos rakstos bet arī vēlāk viņa dzejā līdz pat pēdējam laikam. Tā tad, lai Rainis dara ko darīdams, viņam arvien priekš acīm stāv šis lielais darbs: tautas garīgās, materialās un socialās kulturas pārveidošana un attīstība. Šī vienīgā zvaigzne Rainim stāvēja jau priekš acīm, kad viņš stājās pie avīzes vadības.

Bet kādi bij tie apstākļi, kušos Rainim nācās par šo mērķi cīnīties? Darbs, ko «Dienas Lapa» uzsāka 1886. g., bij aizstāvēt mazturīgo ļaužu un strādnieka intereses. Latviešu toreiz Rīgā bij jau pāri par piecdesmit tūkstošu, un viss lielais vairums no tiem bij — darba ļaudis. Kad Rainis uzņēma «Dienas Lapas» vadību, tad latviešu skaits Rīgā varēja būt pieaudzis uz simts tūkstošu.*) Līdz ar to bij kļuvis dzīvs jau strādnieku jautājums. Mazturīgo aprindu ļaudim bij jau labi daudz dažādu biedrību, bet viņās vēl valdīja tautiski-konservatīvais gars. «Jonatana» biedrībā pat vēl 1894. gadā veselus trīs mēnešus no vietas vilkāš reliģiski priekšlasījumi. Bet sabiedrība un biedrības jau skatījās, klausījās un vēroja, ka garīgā dzīvē sāk mosties jauna strāva. Visā sabiedrībā toni gan vēl uzdeva Rīgas Latviešu Biedrība, bet viņas centieni nebij vairs visas domājošās latvju sabiedrības idejiskā izteiksme. Šī biedrība divainā kārtā sāka bīties no demokratisma. Viņa sāka vest cīņu pret tiem cilvēkiem, kas redzēja viņas trūkumus un neslēpa tos. Gan lielais Valdemārs jau astoņdesmito gadu sākumā atgādināja tautiskajiem darbiniekiem, ka uz priekšu tā vairs nevarot iet, esot jāapdomā, ka trīsceturdaļas no latviešu tautas esot darba ļaudis, par kušu gara gaismu esot jāgādā.**) Bet tautībnieki šo saucienu ne-

*) Pēc statistiskām ziņām, 1881. gadā to bij 50,000, bet 1897. jau 120,000.

**) Pagalms 1881. «Par latviešu grāmatu krātuvēm».

dzirdēja vai varbūt — arī negribēja dzirdēt. Gluži otrādi: kad «Dienas Lapa» uzsākās šo darbu, tad tautibnieki pasludināja pret viņu karu un neskatījās ne uz kādiem līdzekļiem — lai tik viņas centienus apkarotu. Kad Rainis uzsēma «Dienas Lapas» vadību, tad attiecības starp tautibniekiem un dienlapiestiem bij jau visai asas.

Tāds bij mūsu sabiedrībā un avīžniecībā stāvoklis, kad Rainis uzsāka savu redaktora darbību. Bet kas tā bija par ideju, kuŗa tautibniekiem bij naidīga un par kuŗu nu Rainim bij cīnīties? Tā bij ideja, ka nedrīkst palikt pie tautisko centienu panākumiem stāvot, bet ka jāiet tālāk — ideja par nemītīgu attīstību. Tautibniekiem šī ideja bij naidīga. Kamdēļ? Tamdēļ, ka tā bij jaunas, viņiem naidīgas šķiras ideja. Tautiskās kustības mērķis bij modināt tautisko pašapziņu. Bet šo pašapziņu vajadzēja modināt tikai tiem, kas bij iedzīvojušies mantā vai kļūvuši pie izglītības, lai viņi nepārvācojas. Tautai no tam nebija ko būties — tur latvietis bij un palika latvietis, un tautisko pašapziņu tur modināt nevajadzēja. Tamdēļ tautiskās kustības centieni kalpoja vienīgi latviešu pilsonībai un inteliģencei — ar vārdu sakot, bij mantīgo un izglītoto, ne visas tautas kustība. Tautiskās pašapziņas modināšanai bij ziedoti sešdesmitie un septiņdesmitie gadi. Astondesmitajos gados tautiskums jau bij savu kulturelo vērtību zaudējis. Dzīves klēpī bij nobriedusi cita ideja, kuŗa ar varu lauzās uz āru: modināt laudis cilvēka pašapziņu! «Dienas lapa» bij uzlikusi sev par pienākumu — strādāt šo modināšanas darbu. Un viens no spēcīgākajiem līdzekļiem šinī darbā viņai bij — attīstības ideja. No tejiens arī viņas pienākumi un cīņas taktika: ārdīt visu nost, kas kavē attīstību, bet pabalstīt un stiprināt visu, kas to veicina.

«Raina darbs pie «Dienas Lapas»,» — saka Aspazija savās piezīmēs, — «bij no vienas puses negatīvas dabas: veco sabiedrību ārdīt, kara gājiens pret veco māmuļu. Bet Rainim ar to nepietika, viņš jūta, ka jānāk vietā arī kam pozitīvam. Jau

no 90. un 91. gada sākot «Dienas Lapā» no Raiņa spalvas parādās tās idejas, kuŗas no tautiskā demokratisma izplesdamās un papildinādamās tapa par tā saucamo — jauno strāvu.»

Šis jaunās strāvas laikmets ir viens no ievērojamākiem latviešu līdzšinējā kulturas dzīvē, jo tā kustība, kas viņā modās, aizņēma visplašākās ļaužu aprindas, dziļi tās ievilņnodama, un tamdēļ šī kustība — turpinās vēl mūsu dienās un sniedzās tālu nākotnē. Kad runā par deviņdesmitajiem gadiem mūsu dzīvē, tad parasti saprot ne visu šo gadu desmitu, bet galvenā kārtā viņa pirmo pusi, īpaši tos gadus, kad Rainis vadīja «Dienas Lapu» (1891.—1895.), un kad šī kustība izlauzās uz āru.

Viņa ienesa mūsu garīgās kulturas dzīvē tos principus un tās idejas, ko īsumā var apzīmēt ar vārdiem: realisms, evolucionisms, vēsturiskais materialisms, sieviešu emancipācija, strādnieku ļautājums, socialā politika, socialismis.

Uz avižnieka darbu un uzdevumu Rainis skatījās ļoti nopietni. Pats viņš vadīja ārzemes politikas nodaļu un veda lielāko tiesu polemikas. Tā viņam no vienas puses bij iespēja rādīt, kas pte mums nederīgs un atmetams un no otras — kas ārzemēs vērtīgs un pieņemams. Viņa vadītā politikas nodaļa kļuva ļasītājiem par ievērojamu politisku skolu.

Nostrādājis apmēram divi gadi pie avīzes vadības, viņš 1. augustā 1893. gadā brauca uz ārzemēm papildināties savās politiskās un sabiedriskās zināšanās. Ārzemēs viņš atrada priekšā jau ļaši izkoptu social-politisku sistēmu, pie kuŗas tad varēja savus ieskatus veidot, izkopt un noskaidrot savu socialo ideālu. Kad tas bij panākts, viņš pēc pustrēša mēneša pārbrauca dzimtenē un strādāja neatļaidīgi savu avižnieka resp. literariskās, sabiedriskās un politiskās audzināšanas darbu līdz 1. decembrim 1895. gadā. Tad, pa daļai neveselības, pa daļai vēl līdz šim nezināmu iemesļu dēļ, viņš bij spiests savu avižnieka darbību pārtraukt.

Kas zīmējas uz Raini, kā žurnalistu, tad jāsaka, ka pēc sava stila un izteiksmes līdzekļiem, kā arī pēc savas dabas, kurā mīl vientulību un nogremdēšanos sevī, viņš nav žurnālists parastā nozīmē: viņš neraksta braši un plaši, bet īsi, koncentrēti, lietišķi, vietām un reizēm asi, reaģē uz visu ātri un prot piešķirt savām domām idealisma mirdzumu: iezīmi, ka tiek strādāts un ka jāstrādā arvien plašāku centienu vārdā, ka jātur priekš acīm dzīves pārveidošanas lielais darbs. Un kā viņš savā vēlākā dzejā prot savienot domu dziļumu, augstumu un nemierīgumu ar jaunas etikas spēku, tāpat viņš to spēja un darija avīžniecībā. Kā iniciators, kā sociālpolitikis, kā idejiskās uguns nesējs tumšajā ļaužu masā, kā proletariāta modinātājs, proletariāta pasaules uzskata veidotājs un sludinātājs Rainis latviešu avīžniecības vēsturē paliks neaizmirstams: viņa vadītā laikraksta četri, tagad jau sadzeltējušie, bet plūstošas dzīvības pilnie gada gājumi ir ievērojams piemineklis uz divu laikmetu robežām mūsu tautas dzīvē — tur, kur beidzās tautiskā kustība un sākās jaunā strāva jeb sociālā kustība. — Līdz ar redaktora gaitas beigšanu sākās Raiņa dzīvē jauns laikmets, kurā viņš pamazām piegriezās mākslai un iekaroja vienu uzvaru pēc otras, vienu ievērojamāku par otru, radīja mūsu literatūrā veselu estētisku revolūciju.

Trimdinieks un dzejnieks.

Sākās cita dzīve, cita darbība.

Dzīvē, var sacīt, Rainis no tā laika ir pastāvīgs trimdinieks, bet darbā — pastāvīgs dzejnieks. Kamēr Rainis bij redaktors, neviens nezināja, ka viņš ir arī dzejnieks.

Raksturīgi priekš Raina, ka viņš nedrukāja savus dzejoļus pat paša vadītā laikrakstā, kaut gan redzēja, cik trūcīga bij toreiz mūsu lirika. Tikai uz 1895. gada beigām parādījās «Dienas Lapā» pāris dzejojumu pēc A. Girtņa un pāris oriģinālu no viņa paša:

Pirmais, kas no viņa oriģināliem tika nodruķāts, šāds:

Šinī aukstajā, lepnajā dvēs'lē
Nav pašāvības, nav pieticības,
Bez gala vientuļa, bez gala brīva —
Ne mērķa, ne zvaigznes, ne vēlējuma,
Vienīgā saite, kas šinī saulē
Var mani turēt, tā tava dvēs'le —
Tā tava dvēs'le, auksta un lepna,
Bez pašāvības, bez pieticības.

Pāris mazie dzejoliši negrieza uz sevi sevišķas vērības. Un tas it viegli saprotams: viņi tīri psiholoģiska rakstura.

Bet dzīvē bija — vētras un dziņu laikmets. Un tādā laikā psiholoģiskā lirika neatstāj sevišķa iespaida, nevar cerēt uz panākumiem, ja viņā nav ievērota sabiedrības noskaņa, sabiedrības psiholoģija.

Bez tam — toreiz visu sirdis, var sacīt, bij iekarojis Ed. Veidenbaums ar savu socialo satīru un Aspazija ar savas liesmainās lirikas sarkanajām puķēm . . . Taču dzejnieks, ko Rainis sevī tik ilgi bija slēpis un apspiedis, sāka prasīt pēc savām tiesībām

un drīz vien tās arī iekaroja. Raiņa bagātā individualitāte tikai pa daļai varēja izteikties avižniecībā, pilnīgu izteiksmi tā varēja atrast tikai dzejā.

Taču, iekams tas varēja notikt, bija jānāk starpā vēl citiem apstākļiem.

Beidzis 1. decembrī 1895. gadā savu redaktora darbību, Rainis devās uz Jelgavu, lai tur uzsāktu advokata praksi*). Bet radās šķēršļi un viņam to neļāva. Priekš tam, lai uzsāktu atkal advokata praksi, vajadzēja administrācijas atļaujas. Un to ne uzreiz varēja dabūt. Rainis dzīvoja Jelgavā līdz ar savu ģimeni — māti un māsu — un gaidīja uz apstiprinājumu. Bet administrācija vilcinājās. Tikai pēc gada viņa deva atbildi, un tā bija atraidoša. Kamdēļ? Kā vēlāk izrādījās, pie tam vainīga bija bijusi politiskā aizdomība un denunciacija. Šī denunciacija bij nākusi no Raiņa un jaunstrāvnieku idejisko pretinieku puses — no vecstrāvniekiem. Nevarēdami jaunstrāvniekus apkarot garīgiem ieročiem, viņi ķērās pie neskaidrajiem līdzekļiem, kādus savā laikā vācieši bij lietojuši pret jaunlatviešiem — tautībnieku priekštečiem: nostādīt savus pretiniekus valdības acīs par kaitīgiem politiskiem darbiniekiem.

Jelgavā dzīvojot, Rainis nāca tuvākā satiksmē ar Aspaziju, un tas priekš viņa bija no liela svara. Ar Raini bieži satiekoties, Aspazija mācījās pazīt viņa dzejnieku. «Pirmo reiz,» saka Aspazija, «viņš man rādīja savus dzejoļus, tos pašus minētos jaunības dzejoļus, kuŗi guļ kā aprakta manta un gaida, kad tie kādreiz nāks pie dienas gaismas.» Te arī atklājās viņai tas, ka Rainis pats nebija skaidrībā par savām lielajām dzejnieka dāvanām.

Aspazijai izdevās izgaisināt viņa šaubas un viņu pārliecināt ticēt sev un savam dzejnieka aicinājumam.

*) Te man jāaizrāda, ka ziņas, ko te sniedzu par Raiņa dzīvi (1895.—1905.) ņemtas galvenā kārtā no Aspazijas vēl nedrukātām piezīmēm, kuŗas god. dzejniece man laipni atvēlējusi izlietot.

Tas varbūt Aspazijai arī nebūtu izdevies, ja viņai nebūtu palīgā nākusi pati dzīve. Redaktors P. Zālīte griezās tānī laikā pie Aspazijas, lai viņa pārtulkotu Ģētes «Faustu» priekš viņa vadītā «Mājas Viesa Mēnešraksta». Aspazija gribēja piedāvājumu atraidīt, kā neizpildāmu, bet Rainis viņu no tam atturēja. Radās ideja tulkot «Faustu» kopējiem spēkiem un izdot to ar abu vārdiem. Tā tas arī notika. 1896. gadā Rainis bij nācis klajā šinī žurnālā ar dažiem dzejoliem, no kuriem dažs, kā, piemēram, «Teika», dzejots skolnieka gados.

1897. gadā sāka parādīties arī «Fausta» tulkojums. Es saku — sāka parādīties tamdēļ, ka šis lielais darbs bij Rainim jāpastrādā ar lieliem traucējumiem. Lieta tā, ka pēc Raiņa neapstiprināšanas par advokatu viņam pašam un Aspazijai Jelgavā nebij vairs nekādas nozīmes palikt; viņi aizbrauca uz ārzemēm un apmetās Berlinē. Tur Aspazija gatavojās uz eksameniem, lai varētu iestāties augstskolā un veda arī abu mazo saimniecību. Rainis tulkoja «Faustu», pasniedza krievu stundas un rakstīja arī vācu avīzēs. Tā dzejnieks un dzejniece dzīvoja trīs mēnešus, kamēr pienāca kādā dienā telegrama, ka nomirusi Raiņa vecākā māsa.

Tēvs bij miris, vecākā māsa arī, jaunākā māsa studēja ārzemēs, Francijā, un nevarēja ierasties pie mātes, kuŗa nu palika gluži viena.

Bija jābrauc mājā.

Berlinē Rainim bij izredze dabūt vietu pie kāda laikraksta par līdzredaktoru, bet tagad tas nedomis bij jāatmet. Kad Raiņa māsu paglabāja, pienāca ziņa, ka viņš Poņevežā apstiprināts par advokatu. Rainis, kopā ar māti un Aspaziju, nu pārcēlās uz turieni, noņēma lielāku dzīvokli un gribēja jau nodibināties uz dzīvi, bet pēc pāris mēnešiem — taisnī Vasaras svētku sestdienā — ieradās policija un Raini apcietināja.

Viņš tika apcietināts savas redaktora darbības dēļ, kā galvenais vaininieks pie jauno sociālo ideju izplatīšanas. Dzīve Poņevežā, protams, bija jā-

izbeidz. Mātei bija jāpāriet uz Rīgu, pie jaunākās meitas Doras, kuŗa tikko bija atgriezusies no ārzenēm un apprecējusies ar zvērinātu advokatu, «Dienas Lapas» redaktoru, Pēteri Stučku, kuŗš līdz ar dažiem citiem šī laikraksta piekritējiem un līdzstrādniekiem arī tika apcietināts. Viss tas notika, ja nemaldos, ap 21. jūniju 1897. gadā, kad tika apturēta uz astoņiem mēnešiem arī «Dienas Lapa».

Lieta, kuŗas dēļ apvainoja jaunstrāvniekus un Raini, bija tāda, kādas tagad mēdz būt politiskas lietas. Toreiz tā tomēr bija kas gluži jauns tiklab apcietinātiem, kā lietas izmeklētājiem. Apvainojumi bija smagi, gara stāvoklis nospiedošs.

Rainis pārdzīvoja diezgan lielu dvēseles traģediju.

No tā laika viņam glabājas kāds dzejoļu krājumiņš, kuŗu viņš domā kādreiz laist klajā. Viens no šiem dzejoļiem tika nodrukāts savā laikā «Mājas Viesa Mēnešrakstā» un vēlāk arī «Tālajā noskaņās». Tas ir: «Mūžības priekšvakarā», viens no labākiem un dziļākiem darbiem Raiņa lirikā*).

Tas arī dod mums jēdzienu par toreizējo visai nopietno Raiņa gara stāvokli. Nav brīnums, ka Rainim cietumā, tikko trīsdesmit gadus vecam, parādījās jau sirmi mati. Neskatoties uz visu neiepriecinošo, nenoteikto stāvokli, Rainis savu cietuma laiku nepavadīja velti: viņš tulkoja «Faustu». Drīz pēc tulkojuma beigšanas viņš nopietni saslima.

Sākumā viņu turēja Liepājas cietumā, vēlāk pārveda uz Rīgu. Cik zināms, cietuma apstākļi Rainim bijuši smagāki nekā citiem viņa biedriem.

Pēc vairākiem mēnešiem viņu izlaida pret zalogu, kad viņš bija ar nerviem grūti saslimis.

«Balss bija gluži bez skaņas,» saka Aspazija, rakstīdama par Raiņa toreizējo stāvokli, «pats nosirmojis, 30 gadus vecs būdams, un nespēja daudz soļu iet, kad ģibonis virsū mēcās.»

*) Tikai, viņu lasot, vajaga izlabot pirmā pantā, trešā rindā drukas kļūdu: mirt vietā tur vajag būt nirt.

Trīs dienas bij Rainim dots laika izvēlēt sev dzīves vietu ārpus Baltijas; par tādu viņš izvēlējās Pleskavu. Ātri viņš likās no cietuma mācītāja Kellera salaulāties ar Aspaziju un nosvinēja kāzas kādas draudzenes mazā istabiņā, nedaudzu cilvēku klātbūtnē.

«Pārļautie notikumi,» saka Aspazija, «jau nevarēja palikt bez iespaida arī uz manu veselību, un tā, man šķita, mēs ilustrējām Heines pantu:

«Sie ist ein leidendes Kätzchen,
Und er ist krank, wie ein Hund»*).

Mantas apstākļi bij bēdīgi, veselības apstākļi tāpat, un izredzes nebij nekādas. Iznāca vēl tā, ka bija jāmaksā kāds galvojums, jāapmierina kāds parādu prasītājs — un nu mūsu ievērojamais dzejnieks palika gluži bez kapeikas. Uz Pleskavu viņi aizbrauca ar nelielu aizlienējumu no Dr. philos. P. Zālītes. Pleskavā viņi iebrauca taisni Ziemas svētku vakarā (1897.). Kāds Rainim toreiz bijis dvēseles stāvoklis, redzam no dzejoļa:

«Bij dziļa ziema, kad projam gāju
Uz tāļu zemi — uz svešu māju...»

Viņš sirdī vēl nesa ziedoni un ilgās skuma pēc dzimtenes un par dzimteni.

Tādi bija tie apstākļi, kas pavadīja «Fausta» tulkošanu un viņa parādīšanos drukā 1897. gadā. Šis tulkojums ir kļuvis mums tagad par jaunu valodas un dzejas kuplināšanas avotu. Bet iekams to atzina, viņa tulkotājam nācās pārdzīvot ne vienu vien pārmetumu un neglītu uzbrukumu gan no valodnieku, gan no citām pusēm.

Pats darbs tomēr ņēma virsroku: drīz vien to sāka cildināt tā kaut ko tiešām lielu un ievērojamu.

Pat vācu un krievu presē parādījās atzinīgas un cildinošas atsauksmes par viņu.

Pleskavā Rainim nācās palikt pusotra gada. Dzīve te nebij nekāda iepriecinoša. Mazā, vien-

*) Viņa ir kā cietējs kakīts, Un viņš ir slims kā suns.

kāršā, mazpilsētnieciski ierīkotā viesnīcas istabiņā dzejnieks un dzejniece nosvinēja Ziemas svētkus: pēc tam noņēma kādu lētāku privatistabu.

Nu atkal bija jāpārdzīvo grūts laiks.

Rainis bija tik slims, ka nevarēja nevienu nakti dabiskā miegā gulēt un izlietoja visas pakāpes opiātu, kas darīja sliktu iespaidu uz viņa organismu. Slimoja arī Aspazija, un viņam, slimam, bija vēl jākopj reizēm sava dzīves un dzejas biedrene. Gara stāvoklis bija nospiedošs arī vēl tamdēļ, ka nevarēja zināt, kāds būs tiesas spriedums iesāktajā lietā. Ilgāks cietuma sods, piemēram, būtu bijis priekš Raiņa tas pats, kas nāve.

Mācās virsū nepielūdzamais eksistences jautājums — bija jāstrādā, vai var vai nevar. Rainis strādāja pie tulkojumiem priekš «Mājas Viesa Mēnešraksta». Pleskavā būdams, viņš notulkoja, vai pareizāk, atdzejoja tādus darbus, kā: Lermontova «Demons», Lesinga «Natans Gudrais» un Hauptmaņa «Nogrimušais zvans». — «Rainis tagad bija spiests par rakstnieku palikt,» saka Aspazija, «kaut arī no sākuma tikai caur tulkojumiem.»

1898. gadā iznāca arī drukā viņa skolas gados tulkotais Puškina «Boriss Godunovs». Bet ievērojamākais šīnī gadā tas, ka «Fausta» tulkojums iznāca atsevišķā izdevumā, glīti ilustrēts, un nu izrādījās, ka Rainis ir vienīgais šī darba darītājs, kā to Aspazija priekšvārdā paskaidroja. Vēl tikai Rainim nācās izkarot kādu valodniecisku polemiku ar valodnieku Mūlenbachu šī tulkojuma dēļ — un Raiņa vārds bija ieguvis literatūrā slavu, ar kādu nevar lepoties neviens cits no mūsu dzejniekiem.

Rainis un tāpat neviens cits toreiz nemaz nevarēja aptvert, kāda liela nozīme šim «Fausta» tulkojumam: viņš kļuva par stūra akmeni visai mūsu modernai lirikai, izteiksmes līdzekļu ziņā — mums nu bija radīta kupla, bagāta, mākslinieciska valoda.

Bet nu vēl pāris vārdu par Raiņa dzīvi un apstākļiem Pleskavā.

Pa ziemu viņš dzīvoja pilsētā, pa vasaru uz laukiem, kādās zemnieku mājās, abi ar Aspaziju mazā istabiņā; tur dzīve bij lētāka, gaiss labāks, Raiņa veselības apstākļi tomēr ne cik nelabojās. Un arī Aspazija vārgoja. Uz rudens pusī materialie apstākļi kaut cik uzlabojās — Rainis dabūja atmaksātu kādu vecu parādu, un Aspazija dabūja vietu Platasa izdotās «Dienas Lapas» redakcijā.

Bet nu bij jāšķiras.

Aspazija pārgāja dzīvot uz Rīgu, Rainis pa zle- mu uz Pleskavu. Aspazija no redakcijas ik mēne- šus brauca uz pāris dienām pie Raiņa ciemā. Bet- dzot pienāca galīgs spriedums un skanēja: 5 gadī Vjatkas gubernā, neieskaitot 2 cietumā un Pleskava pavadītos gadus.

Tas bija taisni Vasaras svētkos.

Aspazija bija patlaban pie Raiņa. Ap to laiku viņš dabūja arī vēsti, ka māte mirusi. Atļauju uz viņas pavadīšanu viņš nedabūja. Pirmajā jūnijā 1899. gadā Rainis viens devās uz tālo trimdas vietu. Aspazija viņu pavadīt nevarēja, jo bija saistīta mai- zes darbā. Tas bija smags, zaudējumiem un cieša- nām bagāts laiks Raiņa mūžā. Trīs un pus gada bija pagājuši no tā laika, kopš viņš atstājās no re- daktora darba, un kas viss šajos gados nebij pār- dzīvots: bij zaudēta veselība, karjera, tēvs. māte, vecākā māsa, dažs draugs, dažs domu un ci- ņas biedrs un bez tam vēl neatkarība — vajadzēja daudz spēka, lai nesalūztu.

Nav brīnums, ka dzejniekam ūzmācās nospie- doša vientulības sajūta, kādu viņš to klasiski attē- lojis savā dzejolī: «Kalnā kāpējs» (1900.).

Taču, runājot par šiem bēdīgiem, zaudējumu pilniem gadiem, nav jāaizmirst, ka Rainis tanī laikā atrada cilvēku, kas lielā mērā atsvēra viņa zaudē- jumus. Šis cilvēks ir — Aspazija. Nevar nemaz ie- domāties, kā viņš būtu pārlaidis grūto cietuma un trimdas laiku bez viņas.

Šinī laikā Raiņa stāvokli padarīja vēl grūtāku tas, ka Aspazijas māte bij palikusi bez līdzekļiem.

un nu Rainim nācās apgādāt viņas ģimeni. Pirmo trimdas gadu Rainis un Aspazija nodzīvoja šķirti, tikai rakstīja ikdienas viens otram vēstules. Bez Raina Vjatkas gubernā bij vēl divi jaunstrāvnieki, ka politiskie izsūtītie: advokāts P. Stučka un telegrafists Šulcs. Visi viņi nedabūja atļauju dzīvot pašā Vjatkā, bet tika tālāk sūtīti uz apriņķa pilsētām.

Rainim iznāca dzīvot Slobodskā, apmēram tikpat lielā pilsētiņā, — pareizāki sakot miestā, kā Limbaži. Slobodskas tuvumā, apkaimē bija dažas fabrikas. Izsūtīto politisko tur bij tolaik kādu 30. Pilsētiņas iedzīvotāji no politiskām lietām nekā nesaprata un atnākušos svešiniekus turēja par krimināliem ļaundariem, bet tā kā tie taisni netika turēt cietumā, tad, pēc viņu domām, noziegumi tiem nevarēja būt visai lieli: kaušanās, kāršu spēle vai tam līdzīgi. Rainis viņiem izlicies tāds noslēpumaināks nekā citi un vairāk pēc kunga, un tādēļ tie droši domājuši, ka viņš visādā ziņā esot viltotas naudas taisītājs.

Aspazija bij Rainim nosūtījusi mazu mašīnu, ar ko elektrizēties, un to turienieši bij noturējuši par naudas taisāmo mašīnu. Kad viņi Raini redzējuši aiz loga vingrojam, tad nodomājuši, ka viņš arī vēl prātā jūcis aiz bēdām, ka veikals izjūcis. Citādi Slobodskas iedzīvotāji, (no kuņiem daļa tataru daļa votiaku) bijuši lāga laudis, ar kuņiem varēts it draudzīgi satikt. Uzturs pilsētiņā bijis lēts, partikas līdzekļi neviltoti un labi. Klimats gan tur ļoti mainīgs; vasara īsa, karsta, ziemā ap 40 gradu auksts. Sniega pilsētiņā bijis daudz, tas neticis no ielām tīrīts — kā kritis, tā stāvējis, reizēm lielām kupenām.

No sākuma Rainis nometies kādā gluži mazā istabiņā, kur visa pansija tam izmaksājusi 12 rubļu mēnesī. Vēlāk viņš gatavojis ēdienu pats un tad iznācis vēl lētāk.

Vēlāk Rainis pārgājis lielākā un saulainākā dzīvoklī, kur pamazām sācis arī atspirgt. Pirmo gadu viņš dzīvojis gluži viens un galvenā kārtā nodarbo-

jies ar literatūru. «Mājas Viesa Mēnešrakstā» pa to laiku nāca klajā daži tulkojumi no viņa: Gētes «Ifigenija», Hamerlinga «Amors un Psiche», Ibsena «Svētki Zolhaugā», daži Gētes dzejoļi un bez tam vēl daži oriģināli.

Raiņa skice «Spītnieks» liecina, ka viņš mēģinājis arī stāstu rakstniecībā. Ievērojamākais gan, kas no viņa tanī gadā nāca klajā, bij neliela virkne dzejoļu, no kuriem daži pieskaitāmi pie viņa vislabākiem darbiem: «Pats», «Pazudušais dēls», «Vēl ziema», «Kalnā kāpējs».

Pēc gada Aspazija iekārtojās tā, ka pusgažu strādāja redakcijā un pusgažu varēja būt pie Raiņa. Tā viņa kādas 6 reizes dabūja braukt turp un atpakaļ diezgan tālo ceļu — reizēm brauciens ilga pat 8 dienas.

«Draugs un visa trimdas laika uzticīgs līdzbiedrs,» — saka Aspazija, — «mums kļuva kāds liels dzeltēns runcis no Anoras pasugas. Viņš bij jau 12 gadus vecs un bij pazīstams kā ļoti gudrs — un tas nebij par daudz sacīts. Kad viņa nelaika kungs bij dzīvs bijis, viņš kā faktors bij staigājis no mājām uz attālo veikalu ārpus pilsētas, un viņu sūtījuši turp, kad kungs bijis jāsauc pusdienā vai citās darišanās. Tagad viņš savu veikala darbību bij pārmainījis pret literārisku un stundām ilgi sēdēja Rainim blakām un sekoja katrai rindiņai, kuŗu viņš rakstīja un mēģināja arī pats vilkt tādus likumiņus. Bieži es dabūju vēstules, kur arī viņa roka bij uzlikta. Tikai kad nāca pusdienas stunda, tad viņš pareizi pēc pulksteņa uzlika ķepu uz spalvu un neļāva neparko tālāk rakstīt. Kad viņš pamanīja, ka es raudu, tad nekur nebij valdāms, uzlēca uz pleca, apķērās ar abām kājām un ņēmās ar tādu sparū laižīt, ka no viņa nemaz nevarēja valā tikt. Par viņu būtu daudz ko stāstīt, un mēs viņu būtu līdzī ņēmuši, ja viņš nebūtu nomiris.»

Tāda bij apmēram Slobodskas dzīve, pie kuŗas nu Rainim vajadzēja pierast. Uz trimdas laika beigām apstākļi labojās; Rainis dabūja vēl kādu vecu

parādu atpakaļ un arī darbu klāt priekš izdevēja Gulbja.

Pa to laiku bij nākuši klajā daži ievērojami Raiņa tulkojumi, kā: Šillera «Vilhelms Tells» (1901.), Heines «Viljams Ratklifs» (1902.), Šekspira «Antonijs un Kleopatra» un beidzot, kopā ar Aspaziju. Rainis bij uzņēmis tulkot Ģētes darbus priekš Gulbja — tas bij liels un atbildīgs darbs, kuŗu trimdā būdams Rainis tikai pa daļai paguva pastrādāt.

No trimdas tika viens gads atlaists (tā kā ar cietumu un priekštrimdas laiku kopā iznāca 6 gadi), un 1903. gada vasarā Rainis varēja atkal ierasties dzimtenē.

Bet ievērojamākais, ko Rainim pa trimdas gadiem izdevies kā māksliniekam radīt, bij virkne dzejoļu, kurus viņš sakopoja noskaņotā krājumā ar simbolisku nosaukumu: «Tālas noskaņas zilā vakarā». Vēl Slobodskā esot bij radusies ideja, šo krājumu izdot, bet grūto cenzuras apstākļu dēļ lieta novilcinājās. Kad Rainis pārbrauca dzimtenē, viņa pirmais darbs bij — izdot šo krājumu, kas tanī pašā gadā arī iznāca (1903.).

Šis dzejoļu krājums pēc savas idejiskās un estētiskās vērtības stāvēja augstu visam pāri, kas vien līdz tam bij sasniegts mūsu literatūrā vispār un lirikā sevišķi: viņš radīja jaunu laikmetu mūsu lirika.

Pārbraucis dzimtenē, Rainis noietās sākumā Rīgā, bet vēlāk ieŗuva Rīgas jūrmalā nelielu gruntsgabalu, kur uzcēla savu vasarnīcu: Melluŗos. Te viņš, kopā ar Aspaziju, pavadīja apmēram divus gadus, nodarbotamies galvenā kārtā ar literatūru un satikdamies lielāko tiesu ar rakstniekiem, kuŗi viņu šad un tad anmeklēja.

Pāris gadu laikā viņam bij nogatavojies jauns dzejoļu krājums: «Vētras seja», kas iznāca 1905. gada otrā pusē. Minētais laiks diezgan vētrains laikmets Krievijas politiskajā un sabiedriskajā dzīvē.

Protams, ka tāda pat noskaņa bij arī mūsu mazajā dzimtenē. Šinī noskaņā tad arī dzimis Raiņa dzeju nosaukums un saturs. Tanī pašā gadā nāca

klajā «Mājas Viesa Mēnešrakstā» viņa ievērojamā impresionistiskā drama «Uguns un nakts». Bet Raiņim rūpēja arī publicistiskā un sabiedriskā darbība. Viņš strādāja pa daļai līdz pie «Mājas Viesa» un «Pēterburgas Avīzēm», rediģēja sabiedriski-politisku rakstu krājumu «Darbs» un ņēma dalību arī pie valdībai iesniedzamās rakstnieku peticijas sastādīšanas, pareizāk bij viņas istais sastādītājs.

Tad uznāca diezgan negaidot 1905. gada vētrainie notikumi, kurus viņš apsveica ar kādu «Dieņas Lapā» nodrukātu dzejoli — «Uzvara» — 22. oktobrī un drīz pēc tam aizbrauca uz ārzemēm, kur vēl uzturējās līdz 1920. g. Visa viņa ārzemju dzīve, acīm redzot, ir — neatlaidīgs darbs, jo 14 gadu laikā ir parādījusies vesela virkne darbu: viņa rediģēts rakstu krājums «Kopums» (1906.), divas daļas viņa sastādītā «Virpuļa kalendara», dzejoļu krājumi «Vēja nestas lapas», «Tie, kas neaizmirst», «Gals un sākums»; bez tam lugas: «Zelta zirgs», «Indulis un Arija», «Pūt vējiņi», «Spēlēju, dancoju» un «Jāzeps un viņa brāļi». Katrs jauns mākslas darbs, ko viņš radījis šajos gados, ir dārgs ieguvums mūsu literatūrai, un katrs no tiem ir jauna zaļa lapa viņa mākslinieka slavas vainagā.

Raiņa dramatiskie darbi ir radījuši veselu revolūciju mūsu skatuves mākslā, desmitām reizēm tikuši izrādīti un stāv augstā cienā nevien pie sevišķiem mākslas draugiem, bet arī pie vienkāršiem ļaudīm un it īpaši pie jaunās paaudzes kā neizsīkstošs avots, kur var smelties gan zelta mācības, gan augstu estētisku baudu.

Raiņa darbu vērtējumu sniegsim turpmāk. Viņu analīze dos mums arī elementus Raiņa personības raksturošanai un viņa dzīves pilnīgākai vērtēšanai.

Par Raiņa dzīvi ārzemēs sniedz Austrā Ozoliņ-Krauzes kundze šādu raksturojumu:

«Rāinis izraudzījās par savu dzīves vietu itāliešu Šveices daļā — Kastanjolu (Castagnola) pie Luġanas ezera. Kastanjola atrodas Šveices dienvidos, uz slavenās Gotharda kalnu līnijas, kuŗa ar

dažādiem Šveices augstumiem, Gothardas tuneli un plašiem sniegu kalniem noved ziedošā Italijas ielejā, pie Luganas ezera atrodošās skaistās, baltās Luganas pilsētas. Netālu no Lugano atrodas vasarnīču vieta — Kastanjola, kur arī Rainis apmetās Kataneo mājā. Šajā mājā dzīvoja savā laikā italiešu brīvības cīnītājs — garibaldietis Kataneo. Kataneo izteicies, ka Kastanjola ir zemes stūritis, kurš nolaidies no debesīm, apzīmēdams ar to Kastanjolas krāsu bagātību. Kastanjolas krāšņā daba atstājusi manāmu iespaidu uz visiem Raiņa un Aspazijas darbiem. Še Rainis pavadījis, ar maz izņēmumiem, visu savu svešniecības laiku.

Nelielā māja ir divu stāvu ēka ar skatu uz Lugano ezeru un būvēta italiešu stilā. Raiņa un Aspazijas dzīvoklis, kas sastāv no divām istabām, ar lieveni, atrodas otrā stāvā. No lieveņa atveras plašs skats uz Lugano ezeru un Kastanjolas apkārtni. Mājas priekšā neliels dārziņš, kurā aug divas augstas egles. Vienā istabā dzīvo Rainis, otrā — Aspazija. Raiņa istaba ir ista grāmatu krātuve. Rakstnieks ar lielāko rūpību krāj grāmatas, visas latviešu avīzes, ar kurām pārpildīti pat bēniņi. Ar sevišķu lielu prieku Rainis uzglabā visu, kas viņu staista ar dzimteni un atgādina viņam Latviju.

Rainis istabā strādā maz, bet visvairāk izvēlas apkārtnes krāšņo dabu, kas pie turienes apstākļiem arī ziemā gluži labi iespējams. Dažreiz viņš nobrauc īsu laiku dzīvot Cīrichē un Lozannā, un to dara arī pateicoties tikai Aspazijas ierosinājumam, kura retumis vēlas saistīties ar pilsētas garīgo dzīvi. Pats Rainis nemilē pilsētas, sevišķi vācu pilsētas. Raini nospiež un pārāk traucē materialistiskais un nekultūrelais gars, kurš izpaužas vācu pilsētu izbūvē.

Turpretim viņam visai miļa ir italiešu Šveice, kurū tas sajūt radniecīgu latviešu garam. Sarunās Rainis bieži norāda, ka vienkāršos italiešu sādžu iedzīvotājos redzama mēra un tradīciju sajūta. Viņš iedzīvoies labi vietējos apstākļos. Iedzīvotāji vi-

nu dziļi cienī kā cilvēku, ja arī nezina nekā par Raini kā dzejnieku. Starp daudziem tūkstošiem sveštautībunieku, kuri apmeklēja Luganu, Rainis un Aspazija ieņēma izcilus stāvokļus. Pie viņiem griežas sādžas iedzīvotāji visos ievērojamos gadījumos. Sādžas bērni ar pirmo ziedoni nes tiem pirmās puķes. Priekš latviešiem Kastanjola ir svētceļojuma vieta, kur tie apmeklēja, lai redzētu un runātu ar Raini. Lielā pasaules kara laikā šie sastapās visi no dzimtenes atrautie. Kastanjolā, kā reti kur, karsti spriests un runāts par Latvijas likteni. Vistumšākās Latvijas likteņa dienās tie nāca sasildīties un stiprināties pie Raina karstās dzimtenes mīlestības un ticības Latvijas valstij un brīvībai. Rainim piekrita lieli nopelni pie Latvijas jautājuma pareizas uztveršanas un nostādīšanas ārzemju sabiedrībā. No Kastanjolas iznāca visi ierosinājumi un aizrādījumi par latviešu propagandas darbību Šveicē un vispārī ārzemēs. Savā mākslinieciskās radīšanas darbā Rainis bija aizņemts ne mazākā mērā ar latviešu tautas likteņa jautājumu. Šajā laikā Rainis sarakstījis savas «Daugavas dziesmas»^{*)}. Šīs dziesmas rakstītas latvju tautas dziesmu garā, un viņu panti ietver visas mūsu tautas likteņa jautājumus. No šīm dziesmām tikai dažas, piem. «Zeme un valsts», parādījās izklaidus dažos žurnālu un avižu numuros. «Spēlēju, dancoju», temats ietver Latvijas likteni. Tā ir Raina pārprašana, ja šajā dramā grib saskatīt dekadences mēklēšanu attēlojumu, kā to nesen atpakaļ darīja kāds latviešu kritiķis. Domas par latviešu tautas likteņus virzošiem spēkiem pamudināja Raini ķerties pie krievu drammas «Ilja Muromec» sarakstīšanas. Rainis sarakstījis šo krievu tautas varoņa dramu krievu valodā. Tani pašā laikā viņš uzmetts otru krievu varoņu teikumu dramu «Steņka Razin». Raini viņa mākslinieka darbā daudz nodarbināja latvju teikumu varonis Imanta. Par šo tematu viņš uzsā-

*) Pēc dzejnieka paša apzīmējuma, tā ir sērdieņu dziesma.

cis divas dramas. Pirmā dramā Imanta darbojās kā individuēls varonis, pēc Garliba Merķeļa nostāstiem. Otrā dramā darbojošais varonis ir pati latvju tauta. Te Imanta nav atsevišķs varonis, bet laiku ciņā sevi meklējoša tauta. Latvju tautas dziesmu garā Rainis sarakstījis dramu «Krauklīts sēž ozolā». Šinī dramā attēlo apdraudēto Latviju — aizvesto «mūs'māsiņu», kuŗu brālītis iet meklēt un atbrīvot.

Bez jau pabeigtām dramām, Rainim ir vairāki uzsākti darbi, dramu uzmetumi un vēsturiski-estētisku pētījumu sagatavošanas darbi. Starp citu, divi dramu cikli, viens no Romas vēstures par Cezaru, Grakhu un Spartaku. Otrs cikls no franču revolūcijas.»

Visi šie 14 gadi ir bijuši smagu pārdzīvojumu pilni mūsu dzimtenes un, protams, arī Raiņa dzīvē. Lai tikai minam galvenos notikumus: 1906. gada reakcija ar savām soda ekspedīcijām un daudzu labāko darbinieku vajāšanu un izkaušanu; pasaules karš, kuŗš 1914. gadā radija Latvijai bēgļu kustības lielo traģediju un tad iēplētās mūsu zemē kā vampirs un postīja to piecus gadus no vietas; okupācijas laiks ar savu kazarmas režīmu un dzimtbūšanas laika spaidiem; padomju valdības diktatura un viņas katastrofiskā politika; melnais bruņinieks Kurzemē ar saviem feodalisma plāniem un saviem apspiešanas nodomiem — izdeldēt katru patstāvības mēģinājumu un katru brīvības dzirksteli latvju zemē un tautā — viss tas Raiņa grūto emigranta dzīvi padarīja vēl grūtāku, ja pat reizēm tikko panesamu. Tā, pāris gadus pēc kara sākuma, dzejnieks rakstīja savam draugam P. Daugem uz Maskavu vēstules, kuŗās runāja par smagajiem pārdzīvojumiem un par savu vājo veselības stāvokli. Sakarā ar to — arī par sava atstājamā literariskā mantojuma likteni. Dzejnieks šo mantojumu vēlējās uzticēt Daugem, kuŗš ir nevien Raina draugs, bet arī dziļš viņa dzejas sapratējs un arī atdzejoņtājs vācu valodā. Kara sākumā Dauge laida klajā Šveicē plašāku apcerējumu par Raini un arī virkni viņa tulkotu dzejoļu.

Dauge visu to bij nodomājis sniegt vācu socialdemokratiskā žurnālā «Neue Zeit», bet kara notikumi lika šķēršļus ceļā.

Par Raiņa stāvokli kara laikā viens otrs labvēlis un cienītājs interesējās, skuma un pūlējās palīdzēt. Tā, atceros, ka Maskavā kāds latvietis, kas vēlējās palikt nezināms, ziedoja Raiņim vairākus simtus naudas. Tika sarīkoti arī vakari Raiņim un Aspazijai par labu, bet atlikušos līdzekļus bija grūti nosūtīt, bez tam tie bija, samērā, niecīgi. Nezinu, kā dzejnieks būtu pārcietis grūto laikmetu, ja viņa draugs un rakstu izdevējs A. Gulbis nebūtu šinī ziņā atradis ceļus, kā līdzēt. Kādā A. Gulbim rakstītā vēstulē, no 31. augusta 1919. gada, dzejnieks, starp citu, raksta par saviem gatavajiem un pašāktajiem darbiem. Bez tiem, kuri jau minēti Krauzes kundzes rakstā, atzīmējami vēl sekoši: divi dzejoļu krājumi, viens mazāks, otrs lielāks, no kuriem pēdējais satur dzejoļus no agrākiem laikiem. Gatavs esot arī kāds aforismu krājumiņš. Diezgan tāju pavirzīts esot arī apcerējums: «Gaismas pils», bet vēl nepabeigts. Ātrāk par šo, laikam, tikšot gatavs kāds cits apcerējums: «Mani dokumenti».

Kā redzams, arī šinī grūtajā laikmetā Rainis nerimstoši strādājis savu lielo radišanas darbu.

Lielie notikumi Eiropas un mūsu dzimtenes vēsturē, kuri sākās 1914. gadā ar Eiropas vai, kā tagad mēdz teikt, pasaules karu un beidzās ar revolūcijām Krievijā, Vācijā un dažās citās valstīs — visi šie notikumi, kuri sevišķi smagi ķēra mūsu mazo dzimteni, atrāva Raiņi no nogremdēšanās sevī, no psiholoģiski etiskajiem jautājumiem un nenovēršami nocēla priekšā atkal mūsu daudzciekušās dzimtenes problēmu: būt vai nebūt Latvijai reiz brīvai un patstāvīgai? Latvju tautas liktenis Raiņim vienmēr stāvējis tuvu, tamdēļ varam iedomāties kādā mērā tas tagad nodarbināja dzejnieka prātus, kad pār mūsu zemi gāja viena politiska vētra pēc otras, katastrofa pēc katastrofas. Rainis ķērās atkal strauji pie politiskās darbības un, izlietojot savus

sakarus ar ārzemēs esošiem emigrantiem un ārzemju politiskiem un kultureliem darbiniekiem, gatavoja zemi brīvai, patstāvīgai Latvijai. Bet vai Latvijas likteņa lielā traģēdijā aizņēma viņa politisko interesi vien? Nē. Tā aizņēma visu viņa jūtu pasauli, ta deva ierosinājumus un vielu arī viņa dzejai. Šad un tad lielā kara laikā, īpaši sākot ar 1916. gadu, parādījās pa nelielam dzejolim no Raiņa, galvenā kārtā žurnālā «Taurētājs», kā: «Ilgu vējš, cīņas laiva», «Zvaigzne», «Uguns gals», «Mēs un zeme», «Zeme un valsts» un c. Visos šīnīs dzejolišos bij notēlojies Latvijas ērkšķiem vainagotais tēls un notikumī saistījās un virknējās ap Daugavu — mūsu vēsturisko upi, kuŗu varētu saukt arī par mūsu likteņa upi, jo ap viņu tik bieži notikušas cīņas, kuŗām svars visā mūsu tautas likteņa noteikšanā. Šie dzejoliši bij atsevišķi gabaliņi no kāda lielāka darba, dramatiskā dzejojuma: «Daugava», kuŗu dzejnieks nosaucis par sērdieņu dziesmu un kuŗā tēlo mūsu dzimtenes traģēdiju sakarā ar kara notikumiem, bēgļu kustību un dažām citām pārvērtībām, kas tautai situšas dziļas un vārigas bruces.

Ar degošu interesi Rainis sekoja Latvijas brīvības cīņām, sūtidams tautai un mūsu varonīgai armijai savus tautas mīlestībā kvēlojošus dzejas darbus: «Daugava» un «Sveika brīvā Latvija!»

1920. gadā Rainis ar savu dzīves biedreni, dzejnieci Aspaziju, ieradās atsvabinātājā Latvijā. Kā trimdnieks, nemanīts, viņš pirms 15 gadiem bij aizgājis no dzimtenes, kā tautas domu un jūtu valdnieks viņš tagad pārbrauca; visur sagaidīja Raini ļoti jūsmīgi. Rezidencē viņu apsveica valdība, biedrības, skolas, jaunatne, draugi, biedri, bērni un nepārrēdzamas laužu masas.

Dzimtenē.

Visus pēdējos gadus Rainis dzīvo un strāda dzimtenē, Rīgā. Viņa darbība ļoti plaša, tiklab politiskā, sabiedriskā, kā literariskā. Viņš darbojies kā deputats abās mūsu līdzšinējās likumdošanas iestādēs: Satversmes Sapulcē un Saeimā. Bez tam Rainis bija mākslas departamenta direktors, kad šī iestāde vēl pastāvēja. Sevišķi tuva dzejniekam teātra māksla. Kopā ar dažiem teātra mākslas darbiniekiem Rainis nodibina Dailes teātri un paliek par tā pirmo direktoru, bet ne ilgi. Drīz viņu iecel par Nacionālā teātra direktoru, kuŗa uzdevumu viņš pildīja līdz 1925. gada vasarai.

Raiņa ierašanās dzimtenē pamodināja sabiedrībā daudz kulturelas aktivitātes. Nodibinājās Raiņa klubs kulturelu centienu sekmēšanai visās dzimtenes malās.

Rosīga un auļīga ir arī Raiņa literariskā darbība dzimtenē.

Šajā laikā viņš laidis klajā 15 grāmatas un pāris dzejojumu, kas vēl nav atsevišķi izdoti. Šajās grāmatās noguldīti pa daļai agrākie Raiņa mākslas darbi, pa daļai—vai pareizāk — lielāko tiesu gan pēdējā laikā ražojumi. Tur ir drama un lirika. Dramā Rainis laidis klajā šādas lugas: «Krauklītis», «Daugava», «Ilja Muromietis», «Mušu ķēniņš». — Lirkā: «Addio bella», «Čūsku vārdi», «Uz mājām», kuŗas iznākušas arī apvienotā sējumā ar nosaukumu «Treji loki», «Nemierīga sirds», «Zelta sietiņš», «Puķu lodziņš», «Vasaras princīši un princesītes»; «Mūza mājā», «Sudrabota gaisma», «Mēness metiņa». Raiņa jaunākais dzejojums ir viņa bērniības epus: «Bērniības saulē».

Bez tam dzejnieks rediģē savus kopotus rakstus, kuŗi 1925. gadā iznāk 10 greznos sējumos ar daudz fotografisku uzņēmumu attēliem no dzejnieka dzīves un paša piezīmēm par viņa dzejas rašanos, gaitu un likteni.

Dzeja.

Raiņa dzeja ir vesela dzejas valsts, vesela jauna dzejas pasaule, kurā mūs ieved viņa dzejnieka ģenijs. Ieejot šinī dzejas valstī, mūs pārsteidz kas neparasts un svešāds. Pirmā acumirkli nezinām īsti, kas šis svešālais un neparastais ir? Idejas? Domas? Jūtas? Valoda? Forma? Stils? Sākumā liekas, ka valoda un forma ir tās, ar ko viņa dzeja atšķiras no visa iepriekšējā, kas vien mūsu literatūrā parādījies. Tad — arī domas un idejas liekas tādas, pie kurām neesam pieraduši. Bet bez tam ir vēl un vēl kas, pie kā mūsu dvēsele nav pieradusi un kas mums liekas savāds un jauns. Un lielu laiku mēs skatāmies šinī pasaulē, ko mums atklāj dzejnieks un redzam, ka plaša un bagāta, jauna un skaista, savāda un oriģinēla ir šī Raiņa dzejas pasaule. Tur ir domu un ideju plašums un svars, jūtu spēks un dziļums, noskaņu bagātība un smalkums, tur ir gribas spēks, ciets un nesalaužams kā granīts, centienu spars un pārgalvīga drosme, tur ir formu un tēlu, krāsu un simbolu daudzpusība, valdzinoša fantazija un fantastika. Tas ir Raiņa bagātais dvēseles saturs, kas atklājas viņa dzejā, savāds, ipatnējs, oriģinēls, līdz traģismam nopietns un apžilbinoši mirdzošs savā skaistumā. Tā ir Raiņa bagātā, ipatnējā, spēcīgā individualitāte, kas te izpaudusies, tā ir viņa dzejnieka oriģinalitāte. Kā neikdienišķi liels un skaists dārgakmens laistās šī oriģinalitāte viņa dzejas ipatnējā krāsu un toņu mirdzumā.

Bet iekš kam tad nu īsti pastāv šī Raiņa un viņa dzejas oriģinalitāte? Var atbildēt īsi: saturā un formā. Cilvēks, kā zināms, var būt oriģinēls savās domās un jūtās un šo domu un jūtu izteiksmē, tāpat arī darbos. Pie Raiņa neparasta ir viņa lielā nopietnība. Veselu domu kalnu viņš mums ir uzce-

lis savā dzejā, un prieks ir pacelt acis uz šo kalnu un kavēties pie viņa saulainām virsotnēm un stāviem, dziļiem bezdibeniem, pie dārgakmeņiem un zelta, kas glabājās šī kalna dziļumos. Visas viņa gara dzīves centrā stāv liela mīlestība, lieli mērķi, ideāli, centieni, priekš kuriem dzejnieks ar lielāko pašaižliedzību strādā visu mūžu. Šie centieni un ideāli tad arī ieņem viņa dzejā centralo vietu. Kā saule mūs apspīd Raiņa cilvēku mīlestība, plašs un skaidrs pasaules uzskats, kas notēlojušies viņa dzejā. Mēs redzam, ka uz mums runā gars, kas prot redzēt un rādīt lietas tādā gaismā, kādā mēs neesam parādīši tās redzēt. Raiņa oriģinalitate ir tik liela, ka viņš var ņemt vecu, visiem pazīstamu vielu un izveidot no tās ko pavisam jaunu, īpatnēju, viņam vienam piemītošu.

Kā spilgts piemērs tam var noderēt viņa apstrādātās Lāčplēša un Induļa teikas. Un kas gan no dzejniekiem nav dziedājis par skumjām un vientuļību, par darbu un ceļšanos, par rudens lapām un ziedoņa sauli! Vecas lietas! Bet Raiņa izjūta, domu un jūtu nokrāsa, uztveršanas un izteiksmes veids, jūtu tonis — viss ir tāds, kā to pie citiem nesastopam. Un katram viņa darbam ir uzspiests viņa īpatnības zīmogs. Tā ir oriģinalitate, bet tā nav tā oriģinalitate, ko dažs dzejnieks ar varu meklē un pūlas sev uzspiest, nē, tā ir dabiska, patvaļīga, nemeklēta, kā liels mirdzošs briljants, kāds tikai retumis atrodams, bet kurš toties jo vērtīgāks. Ar šo Raiņa nemeklēto oriģinalitati un viņa traģisma pilno nopietnību ir pilna visa viņa dzeja — viņas saturs, forma, stils.

Raiņa oriģinalitati pavada liels mākslinieciskas izjūtas, domāšanas un tēlošanas spēks. Šis mākslinieciskais spēks panāk to, ka viss, kam vien pieskaņas dzejnieka roka, top par īstu dzejas zeltu. Un ja valodā trūkst vārdu izteikt, ko dzejnieks jūt un domā vai arī tā, kā viņš jūt un domā, tad viņš rada vārdus, rada pats sev īpatnēju dzejas valodu, rada pats savu stilu. Raiņa mākslinieciskais spēks

ir tik liels, ka ne vien viņa ideju un centienu draugi viņu atzīst un ciena, bet arī viņa pretinieki ir viņa dzejas varā. Tā Andrievs Niedra 1903. gadā, pārrunādams Raiņa pirmo dzejoļu grāmatu, nosauc Raiņa par mūsu lielāko lirīki. Latviešu Draugu Biedrības literariskais referents, mācītājs Gross, kādreiz izteicās par Raiņa starp citu sekošiem zīmīgiem vārdiem: «Jūs zināt, ka jūsu priekšā stāv socialists, bet viņa dzejnieka dāvanas ir tik lielas, ka jūs neatvairāmi atrodaties viņa dzejas varā.»

Šīs divas raksturīgās īpašības — oriģinalitāte un mākslinieciskais spēks — ir tas, ar ko Raiņa dzeja iekaro ikvienu lasītāju jau pašā sākumā. Bet bez tam ir vēl citas īpašības, kuŗas vairo viņa dzejas iespaidu un kuŗas atrodamas ar sīkākas analīzes palīdzību.

Lirika.

Raiņa lirika ir ļoti plaša un vispusīga. Dzejnieks laidis klajā līdz šim 16 dzejoļu grāmatas. Tās ir: 1) «Tālas noskaņas zilā vakarā», kas iznāca 1903. gadā, 2) «Vētras seja» (1905.), 3) «Jaunais spēks» (1906.), 4) «Klusā grāmata» (1909.), kura pēc konfiskācijas iznāca mazliet pārveidota ar citu nosaukumu: «Vēja nestas lapas» (1911.), 5) «Tie, kas neaizmirst» (1911.), 6) «Gals un sākums» (1912.), 7) «Zelta sietiņš» (1919.), 8.—10) «Treji loki» (1920.), 11) «Nemierīgā sirds» (1921.), 12) «Sudrabota gaišma» (1922.), 13) «Mūža mājās» (1923.), 14) «Puķu lodziņš» (1924.), 15) «Lellīte Lotīte» (1924.), 16) «Mēness meitiņa» (1925.).

Visas šīs dzejoļu grāmatas ietver vairāk kā 1000 dzejoļu. Kā redzams, tiklab grāmatu skaitā, kā arī dzejoļu daudzuma ziņā, Raiņa lirika ļoti bagāta — bagātāka, kā jebkuram citam latvju dzejniekam.

Raiņa lirikas attīstībā diezgan skaidri redzami trīs laikmeti. Pirmais 1897. g. — 1909. g., kad viņa lirikā plašu vietu ieņēma sociālās, politiskās un etiķskās idejas. Otrs laikmets ir 1910.—1920., kad Raiņa lirikā spēcīgi izteicās dzimtenes mīlas jūtas un filosofija. Tiešais laikmets sākās ar 1921. gadu, kad Raiņa dzejā par valdošo paliek subjektīvais intīmais lirisms.

1. «Tālas noskaņas zilā vakarā». (1903. g.). Pirmā ievērojamā Raiņa dzejoļu grāmata radusies pa ilgiem gadiem, gatavodamās jau kopš skolas laikiem, bet galvenā kārtā gan 1897.—1903. gadam. Tie bija laiki, kad Latvija bij Krievijas valsts sastāvdaļa jeb kā viņu krievu birokrati sauca — Krievijas nomale. Šo nomali krievu valdība ieskaitīja par pārkrievojamu un visādā spaidāmu, lai nomāktu mūsu nacionālo īpatnību, kultūrelo attīstību

un lai panāktu to, ka latvju tauta asimilētos ar Krieviju. Tas bija smags laikmets mūsu tautas dzīvē un sevišķi smagu iespaidu darīja uz mūsu garīgo kulturu un uz viņas modrākiem gariem. Pilnā mērā šo smago carisma spaidu atmosferu dabūja izbaudīt arī Rainis.

Rainis bija atšķirts no dzimtenes ilgus gadus . . . Cik sāpīgs ir bijis šis laiks priekš Raina un cik mīla viņam dzimtene — to liecina viņa pirmā lirika . . . Iedomājaties tikai šinīs četros vārdos vien: «Tālas noskaņas — zilā vakarā —» Tālas noskaņas — jā, taisni tālas! . . . Dzejnieks bij tālu, un no šī tāluma viņš sūtīja «garā tuvējiem mīlā dzimtenē sirsnīgus sveicienus!» Un ar kādu prieku tos uztvēra «garā tuvējie!» Tie šķīra lapu pēc lapas jaunajā, nedzirdēti oriģinālajā dzejoļu krājumā un pārlaida pirms acis par nodaļu virsrakstiem: «Aiz apmiglota loga» — jā, ko dzejnieks tur domāja un jūta? . . . Un ko viņš sludināja savos kā no bronzas izkaltos pantos nodaļā «Piekvēpis gaiss»? — Jā, piekvēpis bij visapkārt — bij grūti elpu atvilkt — bij grūti domāt — un cik skaisti jaunais dzejnieks izteica to visu, ko «garā tuvējie» un viss vairums jūta! . . . Gadījumā cits nekas neatlika, ka skatīties «Trejkrāsainā saulītē», kas kā savāds spektrs atspoguļo pagātnes, tagadnes un nākotnes starus. Cits nekas neatlika, kā nogrimt domās un kavēties pašam ar sevi «Zem vientulības tumšzaļiem spārniem» . . . Un nēizbēgami uznāca pesimisms un spieda kā «Nakts ēnas», diktēdamas dzejniekam veselas traģēdijas, kas izteiktas reizēm tikai četrās rindās, kā piem. «Patiesa dzīve.» Bet jaunība ritēja visās dzišlās strauji un spēcīgi, tā lepnī saslējās, un — pesimisms un nakts ēnas aizbēga. Un jaunības dieva svētīts, dzejnieks rada vienu lirikas pārli pēc otras un saver tās virknē — «Zelta tvaiks». Bet laiks iet . . . «Saulē elpošām acīm Nomirušā zemē raugās. Līdz pamazam stingums raisās. Kūst un nokrīt ledus žņaugas» . . .

Un Rainis sludina, ka atnācis «Priekšpavasars». Klasiskās dziesmās dzejnieks te izteica šo priekšpavasara sajūtu, kurai skan cauri spēcīgais akords: «Ne žēloties, ne gaust, ne gaust. Ar spēku šauro loku lauzt!» (Pavasara dienas.)

Savas grāmatas ievada dzejoli Rainis starp citu saka:

«Es vērīgi klausos
Šos gaŗos gadus,
Vai neskan balsis,
Kas ziedonim radus.
Skats ilgās tiecas
Uz dzimtenes pusi,
Visa mana dvēsele
Iztvikusi.»

Gaŗos gadus vērīgi klausīdamies, Rainis daudz ko dzirdēja un pārdzīvoja. Visu to viņš izteica savā pirmajā dzejoļu krājumā «Tālas noskaņas zilā vakarā». Šis krājums iznāca 1903. gadā un sacēla vēl lielāku kustību latviešu lirikā, nekā «Fausta» tulkojums, un nodibināja vēl ciešāk dzejnieka slavu.

Raiņa dzejai piekritēts rets gods: viņa rada gluži jaunu laikmetu mūsu lirikā. Viņa ir tik īpatnēja un oriģināla, ka mēs kaut ko līdzīgu neatrodam ne mūsu literatūrā, ne pasaules literatūrā. Vispirms krit acīs viņa izteiksmes veids, stils forma. Pie viņa neatrodam neviena teiciena tāda, kas būtu dzirdēts jau pie citiem dzejniekiem: viss te jauns, patstāvīgs, neparasts. Katrā teicienā nopietna, dziļa doma, glezna vai spēcīga jūta. Bet ne teicieni vien viņam neparasti — tāda ir arī dzejoļu forma. Viena vienīgā rindā vai teikumā viņš prot arvien ielikt daudz satura un visu saturu ietver cietā, noteiktā, saturam piemērotā formā. Katrai jūtai, katrai domai sava forma. Un ja viņam trūkst kādai gleznai vai dvēseles traģēdijai formas, tad viņš to rada. Tāda Raiņa radīta forma ir dzejolis, pastāvošs no 9 rindām: pirmā pantā 4 rindas, otrā — 3, trešā — 2. Tas ir, tā sakot, lirisks dzejolis trijos cēlienos. Rainis ar šādu dzejoļa uzbūvi sasniedz varenu iespaidu: pir-

mais pants apraksta puslīdz mierīgi vispārēju gleznu; otrais tēlo, ka savelkas jau kāda drama un trešajā — divās rindās — tiek tēlota pati drama. Īsi, spēcīgi, spilgti! Cirtiens uz cirtiena — veikli oriģināli, plastiski! («Kalnā kāpējs», «Pats».) Raiņa lirikā ir sastopama arī tautas dziesmu forma, kurā viņš pratis ietvert modernu, ideju pilnu saturu. («Agrī no rīta», «Dzilākās domas».)

Viens no dzejnieka spēcīgākiem tēlošanas līdzekļiem ir — valoda. Dzejniekam jāprot apieties ar valodu tāpat, kā gleznotājam ar krāsām. Rainis piegriež valodai sevišķu vērību savā dzejā. Parastā ikdienas valoda ir par seklu, lai zīmētu dzejā gleznas un tēlos rādītu lielas idejas un idealus. Jādara bagātāka latviešu valoda, jāpavairo viņas izteiksmes spēja. Ilgu laiku, kopš Jura Allunana, Ausēkļa, Kronvalda, mūsu valoda bij sastingusi. Vai lai viņa paliktu šai sastinguma stāvoklī? Nē. Vajaga tikai rakt augšā vecas bagātības un radīt jaunas — lai mūsu valoda kļūst pilnīgāka. Tādēļ Raiņa dzejā jaunā atrodam daudz vecu vārdu un daudz jauninājumu.*) Dzīves saturs palicis plašāks, dziļāks, daudzpusīgāks — valodai jāklūst plašākai, dziļākai, daudzpusīgākai. Un tiešām Raiņa dzeja itkā atdzīvināja latviešu valodu: sākās pētišana, meklēšana, jaunu vārdu radīšana. Rainis nekad nelieto frazes. Viņš ir teicienos ļoti skops. Bet par to šiem teicieniem jābūt zīmīgiem, kodolīgiem, plastiskiem un skaistiem. Piemēru ir daudz, kur Raiņa stils ir kā zelta tvaiks un kur tas ir drūms kā nāve, vai blāzmais kā ziedoņa rīts, un ziedošs, kā puķaina plava. Te kāds piemērs, kas raksturo tiklab viņa formu, kā valodu, trīs pēdējie panti no «Karaļmeitas»:

Viņā niknā dienā,
Asins šaltēm šlācot,
Celsies augšā pils un karaļmeita:

*) Piem.: mila, maldi, sliegt, brīni, ģaubas, zvīgot, riets, spīgot, jundīt, ziegties, blinda, lumstīties, zaigot, vizma, drausma, trausma u. c.

Karalmeita audis
 Jaunas gaismas audus:
 Zibens meti, audi varavīksnas.
 Jaunas gaismas audi,
 Līdzī saules stariem
 Silti apņems visus sāpju bērņus.

Šinī piemērā var spilgti redzēt, cik lieliski Rainis prot sakausēt ideju, gleznu, izteiksmi un kāds skaistums dveš no šī sakausētā un skaistā formā izlieta mākslas darba.

Kā plaša, zaļokšņa ziedoņa šalkoņa visai Raiņa dzejai iet cauri liela nopietna ideja — atsvabināšanas ideja. Ap šo ideju tad arī rindojas un virknējas dažādās variācijās viņa gleznu un tēli, humors un satīra, gaviles un pesimisms, viss viņa dzejas lielais drūmums un saulainais mirdzums. Atsvabināšanas ideja ir viņa svētums, viņa vienīgā zvaigzne.

«Un zini: augstākā ideja,
 Tā nepazīst cilvēka želuma;
 Kas viņas ugunis iededzies,
 Tas neprasa, vai viņš bojā ies;
 Ne sevis, ne cita tas nevēro,
 Tas ziedo tai savu visdārgāko...»

Mazticīgiem, kas šaubās un vairās, vai tāda ideja maz vajadzīga, tiem Rainis tēlo tiešamību, kurū mēs pazīstam vaigu vaigā, bet satrūkstamies un atveram acis tikai tad, kad Rainis mums to parāda. Piemēram — dzejolis «Vēl ziema». «Ja galvā doma tev dzimst — zini: tā atpakaļ grimst, neredzējusi saules un rīta; ja krūtīs jūta tev dīgst — zini: kā puķe tā nīkst, zemē dzelžainu pakavu — mīta; tu glābdams roku sniedz — zini: pats staigņē steidz, roka tevīm valgos būs pīta — — Nakts bez rīta tev draud... Tomēr — tu iesi, kur raud, — iesi, kur ziedons zēla un vīta, dziļa dzīve vēl ziemā dus tīta.» Bet kā jūtas modernais cilvēks šīs nežēlīgās dzīves dzelzu varā? kāda ir cilvēka psiholoģija, kas nav kā dzīvnieks, lai tikai veģetētu, bet kas

tiešām apzinās, ka veltī nevalkā savu cilvēka vārdu? Tā ir traģiska. Liekas, te cilvēkam jāsaļimst, jānogrimst pesimisma dūksnājā un jābeidzas. Bet nē. Ir vēl kāds «tomēr». Un tas ir, kur dzīves pabērni raud, kur ziedonis zēla un atkal vīta. Bet lai. Tur tomēr ir tavs darba lauks, tava izeja no izmisuma.

No šīs Raiņa dzejas galvenās idejas dveš pretī liela dzimtenes mīlestība. Viņu mīlēdams, viņš no sirds dibena ienīst viņas toreizējo smago sabiedrisko iekārtu un alkst pēc tāda stāvokļa, kādu tā pelna: vairāk «aismas! vairāk svabadības! Tie nemīl savu dzimteni, kas jūtas viņā omulīgi un laimīgi: tie ir viltus pravieši. Par tādiem Rainis tik var zoboties. Tiem ir savs kakts, «tie maz ko bēdā, lai visapkārt nakts.» Bet kas to tiešām mīlē, «kas straujāk slēdz to sirdī,» tos liktenis vaijā, «tie liktens āmuram ir smēdes lakts, tos tēvuzemes sāpes kaļot tirdī.» (Tēvijas mīlētāji.) — Domājot par savu dzimteni un viņas likteni Rainis reizēm nogrimst dziļā pesimismā. Šis pesimisms atspoguļojas daudzos Raiņa dzejoļos («Sloga laiks», «Elegijas», Mūžības priekšvakarā», «Sirdsasinis»). Cik klasiski daiļā un spēcīgā formā izteicas reizēm Raiņa pesimisms, tas redzams no viņa dzejoļa «Kalnā kāpējs».

...Tad kļūsi vientūligāks, gads pēc gada,
No tevis atšķelsies pēc drauga draugs,
Rets ceļotājs, kas būs tev dvēslē rada,
Un reta puķe, kas tev klintīs augs.

Tad zudīs arī tie — un kalnu tālēs
Bez gala klusums sirdi tevīm žņaugš.
Tev nebūs dusas atrast ledus gālēs!

Visapkārt tevī ledains vairogš segs,
Bet visas zemes ilgās krūtīs degs.

Bet lai arī reizēm viņš nogrimst pesimismā, viņa palāvība uz saviem principiem ir tik liela un viņa ticība uz nākotni tik stipra, ka tā kalnus var pārstāt, un pesimismam nav par viņu varas.

Raiņa lirikaī ir vēl daži elementi, kurus viņš lieto pret dzīves omulībā smaidošiem filistriem un

pret visiem tiem, kas kavē un mēģina nomākt viņa ideju. Ar savu humoru viņš šos vīrus padara smieklīgus un tad—ar asāko satiras pātagu viņš tos tiesā. Pie tādiem dzejoļiem pieder viņa «Pesimists», «Labdaris», «Prātīga rīcība», «Miera ļaudis», un vēl citi. Tīri humoristisku dzejoļu Rainim nav. Humors un satira, kur tie viņa dzejoļos parādās, darbojas kopā.

Apskatīsim te tuvāk kādu no viņa humoristiski-satiriskiem dzejoļiem: «Prātīga rīcība». Kad mūsu dzīves vecājo apstākļu biezoknī ir jālauž reizēm jauns ceļš, kad vajaga iniciatīvas, drosmes, uzpuvēršanās, tad šie prātīgie cilvēki no tāda darba turas sānis un izturas vienaldzīgi, vai pat met kādu akmeni uz jauno pasākumu un jaunā ceļa lauzējiem. Bet kad jaunais ceļš ir izlauzts, grūtības pārvarētas, upurī nesti, kad jau par jaunā pasākuma labumu visi zvani zvana, kad

«Jau pirmais pārsteigums pārskrējis,
Dažs labs pie jauna jau pieradis,»

tad arī «prātīgie» izlien no savas aizdurves un visādi gudro un prāto. Cits priecājas par jauno parādību, cits teic, ka viņš jau arī to cerējis, bet ne tik drīz. Un tad arī viņi atzīst to paslepšus, ne klaji. Tie vēl arvienu bīstas un raujas. Bet gadas arī gudrinieki, kas iedrošinās teikt to atklāti, un tad viņu gudrības skan sekoši: «Nekas, bet jāargās, ak kā jāargās!». Lieta, lūk, esot pār strauju maķenīt, ar pieri caur sienu jau neizskriešot. Bez tam, kamdēļ steigties? Liktenis pats lems labākas dienas. Vajagot būt mierā ar vismazāko. Un par visām lietām šiem «prātīgiem» baīl no drošas uzstāšanās. Tas pats sev kaitējot, kas pagērējot. Vienīgais ceļš esot — lūgt. Šo ubadzīgo morali minētie cilvēciņi tad arī stāda visaugstāku. Kuŗš prot labi zemu liekties un maziski ložņāt mantīgo un lielo priekšā, tādā, pēc šo ļautiņu domām, nekā nevarot trūkt. Tik zema var būt šī prātīgo izturēšanās. Vienīgais, ko viņi sev atļauj, ir — cerēt. Tas kaitējot maz. Bet cerībām arī nevajagot aplamām būt. Citādi var vēl

karjeru samaitāt. Un tā taču ir šiem cilvēkiem viss, viņu ideāls, viņu elks. Viņi mūžam izkūst pret dzīves varenajiem laipnībā, zemībā, lēnībā. «Pat plaukas viņi panest māk.» Vēl vairāk! Viņu cilvēku cieņība pat nejūtas aizkarta un neprotestē, ja acīs tiem splanj. Viņi tik noslaukās vien. «Jo pilsonim prefi sist nepiedien!» Šini Raiņa dzejoļi tēlota cara laiku iztapīgā pilsonība ar visu savu morali, dzīves kārtu un ideāliem. Un griezīgi par visu šo pašpeticīgo ļautību un maziskumu skan pāri — dzejnieka satiriskie smieklī. — Bet griezīgāki un varenāki vēl top viņa smieklī un satira tur, kur viņš ņemas tiesāt nopietnākas lietas nekā pilsoņus un filistrus. Tādu mēs redzam Raini, kur viņš ņemas tiesāt veco taisnību («Fiat justitia»).

Symbolisms mūsu dzejā nav jauns. Bet tādu lielu, snīgtu un gleznainu simbolismu, kā Raiņa lirikā, mēs te sastopam pirmo reizi. Lielāko tiesu Rainis simbolos vien runā. Katrs dzejolis viņam pārklāts ar simbolisma segu, zem kuŗas arvlēnu slēpjās kāds nopietns dzīves jautājums. Savus simbolus viņš ņem ne no kādiem mistiskiem vai pārdabiskiem avotiem, bet no mūsu pelēkās dzimtenes dzīves un dabas. Rainis savā dzejā dabu padara dzīvu un liek viņai uz mums runāt dzīvinošus, dzejas un ideju pilnus vārdus. Pēc vētras nakts kalna bērzu galotņu zaros trīs zeltītas lapas. Tās rīta vēji pirmās skaŗ. Tās sludina rītu un cauru dienu runā ar sauli augstajā kalnā. Tas, lūk, pēc nakts — pēc salnas. Ko tad jūs vēl skumstat, jūs jaunās dvēšles, tik zaļi-sārtas? («Zeltītās lapas»). Te Raiņa simbolisms ir tāds kluss un maigs. Bet ir Rainim dzejoļi, kuŗos maigais, klusais simbolisms paliek par plašu šalkoņu, kas sauc un mudina uz augšāmcelšanos, sludina vētru un nepielūdzamu cīņu. («Rīta vēji», «Pavasara dziesma», «Lautās priedes», «Pavasara dienas».) Reizēm Raiņa simbolisms atveras mūsu acu priekšā kā dzidrais debess zilums un ietver sevī domas, pasaules un mūžību, tāpat kā šis dzidrais debess bezgalīgums.

Tāds simbolisms, piemēram redzams viņa dzejoli «Gara gaita».

«No miesām visas risa zemes saites,
Viss naidis un dusmība, viss ļaunums, kaites:
Bez žēluma, bez pagātnes, bez vainas
Tu skati priekšā zelta rīta ainās;
Gars brīvus spārnus dzidrē cilā liegi;
Tik balta dvēš'le mirdz kā kalnu sniegi;
Gaist viss, kas rupjis, smags, — spīd smalkais
maigums..»

Kā zvaigžņu būtes caurspīdīgais zaigums . . .
. . . Bet vis vēl augstāk tava gaita sniedz . . .
Aiz tevis raucas viss, kā rīta ēna,
Jau gaisa kārtā top tik dzestri-rēna,
Bet augstāk, saulei pretī, gaita sniedz,
Un mūžos gala nav, kas gaitu liedz . . .»

Bet Raiņa dzejā ir dzejoli, kuri mūs pārsteidz un aizrauj ar savu jūsmu, savu maigumu un dzidro lirismu. Gandrīz vai jocīgi liekas, ka sastopam pie nopietnā — pārāk nopietnā Raiņa dzejoļus ar virsrakstiem, kā: «Velna skuķis», «Mazākās kājiņas», «Sīkie pirkstiņi», «Meitenes dziesma», «Zelta tvaiks». Bet šie dzejoli savas dziļās, smalkās jūsmas, sava ziedošā maiguma un dzidrā lirisma dēļ ir īsts dārgums mūsu literatūrā. Bez tam šiem dzejoliem ir tik īpatnēja nokrāsa, kādu sastopam tikai pie Raiņa: viņus pārklāj kā ziedošu rožu smarža, ka mūžīgas jaunības mirdzums un ilgas.

Sīkie pirkstiņi.

Man liekas, šie sīkie pirkstiņi
No rožu kristala izdrāsti.

Div' sarkanās saulītes aust šobrīd,
Kad gaisma caur pirkstiņiem cauri spīd.

Tu izplēt viņus smiedamās:
Desmitstaraina austriņa sārtojas.

Un spied man manim acis cieti ciet:
Visa pasaule rožainā gaismā man šķiet. —

Aiz tālām zemēm šie pirkstiņi mīt,
Bet sarkana saule caur tālēm spīd.

Šie sīkie, smalkie pirkstiņi
No rožu kristala izdrāsti.

Šinī dzejolī Rainis parādās kā liels meistars tirā jūsmu dzejā. Bet arī te viņš uzglabā pilnīgi pats savu īpatnību, nokrāsu un oriģinalitāti.

Raiņa lirikā sastopam sīkīgu sociālo elementu. Tas dabiski izaudzis no mūsu psiholoģijas un mūsu dzimtenes melnās zemes. Ļoti populāra, piemēram, jau ir palikusi viņa «Meitenes dziesma». Viņa skan tā:

Ak, lakstīgala, nedziedi
Pie mana loga sērīgi,
Man rītu agri jāceļas,
Sirds kūst man vienās žēlabās,
Sirds tavām dziesmām līdzī kūst,
Kā viņas list un rimst un plūst.

Man rītu agri jāceļas,
Man saules nav tais istabās,
Tur putekli, tur lampas kūp,
Tur lēni mana dzīve drūp,
Tur lēni tā kā pulkstens sit
Man velkas stundas sešpadsmit.

Tu šūposies vēl saskaņās
Līdz rītam, kad man jāceļas,
Tev birzē ritēs rasas zelts,
Man vecais slogs būs plecos velts —
Ak, lakstīgala, nedziedi
Pie mana loga sērīgi.

Varam iedomāties šo ziedošo meiteni, ziedoņa nakti un šo mūžīgo ilgu un mīlestības dziesminieci — lakstīgalu! Dzejnieks-romantiķis liktu šai meiteiņai sēdēt pie loga un sapņot un liktu varbūt pat ierasties pie viņas kādam romantiskam jauneklim — un norisināties kādai mīlestības scenai. — Dzejnieks-dekadents kristu pats ap kaklu šai meiteiņai vai ceļos viņas priekšā un teiktu tai, ka viņš ir de-

mons un viņa Pitija vai otrādi. — Bet sociāls dzejnieks prot dziļāk ieskatīties meitenes dvēselē un viņas dzīvē. Te ir veseta traģedija. Dienu no dienas šai meitenei jāceļas agri no rīta un jāstrādā līdz vēlai naktij kautkādas istabās, bez saules, puteklainās, piekvēpušās no lampu tvaikiem. — Te paiet darbā ikdienas sešpadsmit gaŗu, grūtu darba stundu. Tā, lūk, strādā latviešu sieviete, pat ne sieviete — meitene. Bet vai to kāds zin? Vai par to kāds interesējas? Kād viņu pēc darba stundām ierauga, tad, varbūt, dažs interesējas par viņas jaunību, bet kādos apstākļos šī jaunība un visa viņas dzīve lēn, bet nenovēršami drūp — par to neviens neprasa. Dzejnieki ir ar mieru apdziedāt meitenes daiļumu, lūpas, acis, matus, bet viņas likteni, viņas nenovēršamo dzīves traģismu — to nē, tas esot tautsaimniecība. Bet cik daudz dzejas slēpjas šinī tautsaimniecībā — to pierāda Raiņis ar savu meitenes dziesmu. Ar apbrīnojama meistera roku dzejnieks te tīri lirisko elementu sakausē ar sociālo un dabū daiļu, dziļu, maīgu un traģisma pilnu — meitenes dziesmu, kurai neviens neuzdrošināsies pārvest, ka tā tendencioza vai nedabiska. Meitene nevar pat sev tādu nevainīgu prieku atļaut, kā paklausīties lakstīgalas dziesmu. Viņa taisni lūdz to aplūst, jo

«Tev birzē ritēs rāsas zelts,
Man vecāis slogs būs plecos velts —
Ak, lakstīgala, nedziedi
Pie mana loga sēriģi.»

Cik daudz dramatisma, lirisma un apspiestu asaru, nomāktu jaunības ilgu skan šāis vienkāršajos vārdos!

Raiņa «Tālo noskaņu» nozīme ir liela nevienmūsu lirikas vēsturē, bet literatūras vēsturē vispār. Šī grāmata ar savām dziļajām etiskajām, sociālajām, filozofiskajām idejām ir dziļākais un vispusīgākais mākslas darbs gadu simteņa maiņā. Devītdesmito gadu jaunstrāvnieciskie centieni te dabūjuši vispilnīgāko māksliniecisko izteiksmi. Rai-

na dzejoļu grāmata ievērojami paplašina mūsu literatūras idejisko saturu un dod mums klasiskus mākslas paraugus.

Līdzās laikmeta idejiskiem centieniem Raiņa dzejoļos notēlojušies arī vispārcilvēciskie dvēseles momenti (prieks, sāpes, skumjas, mīla, ilgas) ar tik lielu originalitāti, kādu pirms tam mūsu literatūra nepazīst. Tamdēļ arī Raiņa dzejoļu grāmatai paliekama nozīme nevien ar viņas socialajām, etiskajām, filozofiskajām idejām, bet arī ar cilvēka sirds dziļo, intīmo, mūžīgi jauno un vērtīgo pārdzīvojumu tēlojumiem.

2. «Vētras sēja.» Šajā dzejoļu grāmatā saktotie 75 dzejoļi radušies 1903. un 1904. gados, kuŗus mūsu vēsturē parasti sauc par priekšrevolūcijas gadiem. Tas bij laikmets, kad visa Krievijas sabiedrība, izņemot tikai konservatīvo muižniecību, bij nemierā ar carisko valdību. Uz katra soļa bij smagi sājutams pilsonisko brīvību trūkums. Šis pilsoniskās brīvības bij nepieciešams nosacījums, lai kultura varētu plaukt un atīstīties. Sabiedrība, sākot ar zemniecību, strādniecību un beidzot ar akadēmisko inteliģenci un liberālo muižniecību, daudz un dažādos veidos izrādīja savu nemieru ar patvaldības režīmu. Bet ja nu krievu sabiedrībai bij iemesls būt nemierā ar patvaldību, tad daudz lielāks iemesls būt nemierā bij mazajām tautām, kuŗas patvaldība apspieda arī nacionālā ziņā. Mūsu tautas stāvokli smagi padarīja nevien šī patvaldības politika, bet arī vietējās muižniecības politika, kuŗa ierobežoja mūsu pašdarbību visās pašvaldības iestādēs, un uzlika savu smago roku arī visam kultūras darbam. Patvaldība un muižniecība savos centīnos gāja roku rokā. Ar to tad arī izskaidrojās, ka tauta bij nemierā ar vienu un otru. Kad 1903. un 1904. gados nemieru kustības viļnis gāja pār visu Krieviju, visā krievu sabiedrības demokrātiskajā daļā bij pacīlāts gara stāvoklis. Nelaimīgais krievu-japāņu karš, kas sākās 1904. gadā, deva preseī daudz iemesla kritizēt patvaldības politikas un režī-

ma trūkumus. Valdība bij spiesta daudzās vietās klusēt un piekāpties. Tā bija ar mieru pat dot zināmas reformas un uzklausties sabiedrības vajadzības, atļaudama iesniegt valdībai peticijas. Iestājās laikmets, ko krievu prese nosauca par — pavasaru. Šī pavasara sajūta vēl lielākā mērā pārņēma arī latvju tautu un sabiedrību. Gara stāvoklis bij protesta, cerību un gaidu pilns.

Šie laikmeta politiskie un sociālpсихолоģiskie apstākļi jāņem vērā, ja gribam saprast Raiņa dzejoļu grāmatas «Vētras sēja» noskaņu un simbolismu. Kā pavasara vētras drāžas pār dabu, pilnas tuvās atmodas un cīņu noskaņas, tā atmodas, atsvabināšanas, brīvības un cīņu noskaņas iet cauri visai Raiņa dzejoļu grāmatai. Katrs atsevišķs dzejolis ir tikai viens moments šajā sabiedriskā pavasara tuvošanās un tuvināšanas gaitā.

Ziema, sniegs un lietus te ir vecās kārtības simboli, ar kuriem iet cīņā pavasara radošie spēki: saule, pavasara vēji, ārdidāmi ziemas stingumu un radidami viscaur jaunu dzīvību. Zilīte, plaukstošas lapīņas, maijā ziedīte, strautiņi, mākoņi, jūra — visa daba jūsmīgi runā par lielo pārveidošanos. Pret vecajiem tumsas un stinguma spēkiem ir arī vērsti dažī satiriski dzejoļi, kas uzreiz ieguva plašu popularitāti, piem. «Ķīniešu priesteri», «Vecais rupucis», kurā dzejnieks asi zobojas par cenzuru, kas žņaudza mūsu garīgo dzīvi visu laiku. Dažā dzejolī Rainis liek sabiedrībai arī pie sirds neturēt rokas klēpī lielajā jaunās dzīves tuvināšanas darbā. Vienu no šādiem etiska rakstura dzejoļiem, kurā arī zīmīgi atspoguļojas grāmatas ritms, idejiskais raksturs noskaņa, atzīmēšu še:

Jaunais laiks,

Tas jaunais laiks, kas šalkās trīs,
Tas nenāks, ja ļaudis to nevedīs;
Ik vienam ir rokas jāpieliek,
Lai lielais darbs uz priekšu tiek;

Ik viens lai to uguni kurina,
 Kas visu pasauli sasilda;
 Lai palīdz katrs to namu celt,
 Kur vien tik cilvēces laime var zelt,
 Kur katrs ir iecelts saulītē
 Ar visiem kopā gavilē.
 Bet jaunais laiks, kas šalkās trīs,
 Tas nenāks, ja laudis tō nevedīs.

3. «**Jaunais spēks**», kā pats dzejnieks paskaidro, nav organiska dzejas grāmata, kā pārējās viņa dzejoļu grāmatas, bet dzejoļu kopojums, kuŗi sakārtojis publicists J. Jankavs un kuŗš nāca klajā 1906. gadā. Šajā krājumā ievietoti 56 dzejoļi, no kuŗiem 34 izmeklēti no agrākajiem un tikai 22 ir jauni.*) Krājumam tā pati nokrāsa, kas «Vētras sejai», tikai jaunie dzejoļi ienes viņā jaunus motīvus, kuŗi radušies 1905. g. revolūcijas un viņai sekojošās reakcijas laikā. Pacilātais gara stāvoklis, kas savilņoja demokrātisko sabiedrību revolūcijas laikā, pārvērtās dziļu sēru, sāpju un ciešanu stāvokli. Psihiskie momenti no šīs sociālās un individuālās psihes stāvokļiem notēlojušies šajos jaunajos dzejoļos. Bet lielās ciešanas, kuŗas mūsu tautai nācās pārdzīvot, nevarēja garīgi satriekt jaunus atmodušos demokrātiskos spēkus, kuŗi bija atmodušies tautā un cīnījās par viņas brīvību un kuŗi tika no reakcijas pārspēka fiziski salauzti. Kad patvaldība kopā ar muižniecību sarikojā soda ekspedīcijas, kuŗas tvarstīja un bargi sodīja brīvības cīnītājus un demokrātiskos darbiniekus, Raiņa dzeja nāca kā drošinātāja, stiprinātāja šajā traģiskajā laikā. Visu dzejoļu krājumu raksturo kāds dzejolis, kuŗā dzejnieks tēlo tautas brīvības cīnītājus, nosaukdams viņus par jauno spēku un tēlodams viņu gara un gribas un ideālu stiprumu. Dzejoli notēlojies tāds gara cēlums un gribas spēks, par kādu zinā stāstīt arī vecās kronikas sakarā ar senlatvju brīvības cīņām. Te tā tad uztverti zīmīgi

*) «J. Rainis. Dzīve un darbi. I. 1925. g. 481. lpp.

mūsu daudz cietušās varonīgās tautas psihes momenti. Dzejnieks savas oriģinālās sonetas tēraudcietos pantos sniedz šādu tēlojumu:

Jūs varat izmērdēt šīs kyslās miesas,
Šo stalto stāvu liekt, šos kaulus lauzt,
Un acu starus dzēst, kas negrib snaust,
Un samalt locekļus pēc savas tiesas;

Jūs asām sāpēm varat saru grauzt,
Līdz viņš ar moku pilnu muti brēktu:
Par savu vārgu visiem vārgiem paust

Tik veikt to nespējat: brīvs, kaut to slēgtu,
Uu mūžīgs celsies viņš ar saules lēktu!

4. «Vēja nestas lapas.» «Vēja nestas lapas» (1910.). Šī grāmata ir pārgrozīts un papildināts «Klusās grāmatas» izdevums, kuŗu cenzura konfiscēja.

Rainis dod mums daudz, bet mēs no viņa gaidam arvienu vēl un vēl . . . Kā tas izskaidrojams? Tas tamdēļ, ka Rainis daudzumu prot savienot ar lielumu un dziļumu; viņa lirika nav parastā lirika, bet gluži kas cits. Rainis ir nevien liels jūsmu cilvēks, bet arī nopietns domātājs — dzejnieks-filosofs. Viņa saiūsmas avoti nav tie, no kuŗiem liriķi parasti smel savu spēku: mīlestība, daba, paša prieki un bēdas. Nē. Raiņa lirika verd no citiem avotiem: no viņa reti spēcīgajām sociālajām jūtām un no viņa filosofiskajiem ieskatiem par cilvēku, dzīvi, pasauli. Kādā no saviem dzejoļiem viņš pats tieši norāda uz to, no kurienes viņa lirika smel savu dzīvības spīgtumu un nesalaužamo spēku:

Spēka avoti.

Izmisums bēg manas dziesmas
Un nāve tur neatrod vietas:
Cerība, pretspars un spēks,
Dusmas un uguns un spīts.

Kā tu to spēji šais dienās,
 Kad nelaime staigā pa mājām?
 Nākotnes doma — mans sargs,
 Darbnieku tauta — mans spēks.

Darbnieku tauta — ap to grozās Rainim viss darbu darbs, visi centienu centieni. Vajag atrast jaunu vārdu, kas šo darbnieku tautu atmodinātu, atdzemdinātu un kas viņai rādītu, kur īstais ceļš uz kulturelu augšāmcelšanos. Lieli gari sprauž sev lielus mērķus. To dara arī Rainis. Viņš ir atradis šo jauno vārdu, un to viņš nemitas sludināt visiem, kam ausis dzirdēt un sirdis sajust lielās atmodas nepieciešamību.

Jautājums, vai jaunās idejas, jaunās patiesības, bieži atkārtotas, nezaudē savu īstumu, svaigumu, dziļumu un spēku, vai tās nenotrudina mūsu nervus un sirdis, nepadara mūs vienaldzīgus? Vai dzejnieks ar katru jaunu dzejoļu krājumu tiešām arī sniedz ko jaunu? Un vai viņš sniedz arvien ko lielāku par iepriekš sniegto? Vai varbūt, vēlākie viņa darbi vērtības ziņā sasniedz agrākos? Tādus jautājumus mums tiesība stādīt; jo — ja gribam apsvērt kāda dzejnieka darbu, tad mums jājauc, kādā attiecībā šis viņa darbs stāv pret vispārējo literatūras līmeni un otrkārt, kādas attiecības pastāv paša dzejnieka darbu starpā: vai tie ir cits par citu lielāki vai mazāki?

Īpaši pie lieliem dzejniekiem mums jāliek stingra mēraukla. Un tamdēļ jautājums: kādā attiecībā stāv šis Raiņa darbs pret vispārējo mūsu tā laika literatūras līmeni? Vai tāpat kā savā laikā «Tālās noskaņas zilā vakarā»? Nē, jo literatūras līmenis tiklab caur citiem dzejniekiem, kā galvenā kārtā caur pašu Raini ar viņa «Tālajām noskaņām» ir milzīgi cēlies, un tamdēļ pārrunājamais darbs nevar stāvēt tik augstu pāri par visu kā viņa pirmais dzejoļu krājums. «Tālās noskaņas . . .», parādoties atklātībā, ar savu ideju, dzejas un formas bagātību ļoti pacēlās pāri par visu mūsu toreizējo liriku un literatū-

ru. Arvien vēl liekas, ka Rainis ir devis savā pirmajā dzejoļu krājumā visu, ko spējis dot un ronas tā kā šaubas, vai ko lielāku un oriģinālāku viņš spēs mums vairs dot. Tāds uzskats ir maldīgs, un tādas šaubas ir uz smiltīm dibinātas. Jo: kad Raiņa dzeja parādījās pirmo reizi, tad mēs redzējām, cik liels atstatums ir starp viņu un visu parējo. Vēlāk, turpretim, dzejniekam nākas sacensties ar sevi pašu, ar to rekordu, ko viņš pats uzstādījis. Protams, ka katrs viņa liriskas darbs, kas parādās atklātībā, nepaceļas pār viņa iepriekšējiem darbiem tik lielā mērā, kā viņa pirmais pār visu toreiz esošo.

Ko sniedz mums Raiņa dzejoļu grāmata: «Vēja nestas lapas»? Kāda ir viņas estētiskā un idejiskā vērtība? Dzejoļu estētiskā vērtība, protams, atkarājas vispirms no viņu iekšējā mākslinieciskā spēka un no viņu ārējās tērpas — formas. Savā pirmajā dzejoļu krājumā Rainim vajadzēja veikt divus lielus uzdevumus: izveidot jaunus izteiksmes līdzekļus un jaunā formā liet jaunu saturu. Pie viņa toreizējiem jaunievedumiem formas ziņā jāpieskaita: pārveidotā soneta, jauni valodas līdzekļi un lielā koncentrācija. Tas bija tanī laikā — epochemachend. Bet laikmetus katru gadu nerada un nevar radīt. Taču uzsāktajā virzienā tālāk strādāt un sasniegt viņā pēc iespējas lielāku pilnību — to var un to Rainis arī dara. Tiklab parastos, vecos, kā arī jaunatrstos izteiksmes līdzekļus viņš arvien vēl papildina un izsmalcina. Kas jauns formas ziņā šīnī krājumā ir — svabadais ritms, šis modernās lirikas svarīgais jaunieguvums, kas dzejniekam lielā mērā atraisa rokas un dod iespēju vēl spilgtāk izteikt savas domas un jūtas, atklāt skaidrāk savu individualitāti. Lasot šos dzejoļus, redzams, cik meistariski dzejnieks — lietojot kāda vācu klasika teicienu — iznīcina vielu caur formu vai, pareizāk, vielu caur formu dara dzīvu. Ievērojams tas, ka Rainis sācis tagad lielāku vēribu piegriezt epigramām un sentencēm. Šie dzejas veidi bij sastopami gan pie viņa jau arī agrāk, bet retumis, turpreti ta-

gad viņš tiem jau ierāda katram pa veselai nodaļat. Šinīs epigramās un sentencēs, var sacīt, parādās visa Raiņa formas meistarība: divās, trijās rindās viņš dziļai domai piešķir spēku, tipiskumu, asumu, ironiju, atjautu, humoru, nopietnību, oriģinalitāti un paliekamību. Kas kaut reizi lasījis tādus gabaliņus, kā: «Vidus vīrs», «Darbonis», «Laba mācība vairāk vērts nekā zelts», «Tautas aplaimotājs» un «Idealu», tas tos neaizmirsīs. Piemēram:

Jauna cēlējs.

Uz gudriem vīriem neatsaucies,
Pats visā iegremdēties traucies:
Kas pats zin atrast labu, jaunu,
Tas pasauli zin celt par jaunu.

Runas un darbs.

Runas ir gaņas,
Darbs ir iss:
No darba varas
Liktens trīs.

Te divos, trijos vārdos, var sacīt, ir ietvērtā vesela lavine ievērojamu domu. Ar svabadā rītma palīdzību ir veidoti šādi dzejoļi: «Krislīts un laiks», «Viens acumirkļis», «Piedzērusi tauta», «Rokas». — Kā īsts meistara darbs formas ziņā uzskatāms dzejoļis ar drūmo, dziļi nopietno saturu: «Veļu laiva». Šī dzejoļa tehnika, gribētos teikt, balstās uz vienas vienīgas atskaņas, kuņas atkārtojuma un atskāņojuma klausoties, liekas, dzirdam laivas vienmuļīgos airu kludzienus klusā, tumšā naktī, un šausmas mums pārskrien pār kauliem, lasot šo «Daugavas barkarolu».

Kas sakāms par dzejoļu saturu? Pamatideja ir tā pati, kas jau visos citos Raiņa darbos: aicinājums atsacīties no visa, kas vecs, un pārveidot dzīvi uz jauniem pamatiem. Visu esošo pārveidot, sākot ar sadzīves iekārtu, beidzot ar cilvēka psihiku — tāds

ir Raiņa galvenais idejiskais pavediens arī šini dzejoļu grāmatā. Šī ideja skaisti formulēta kādā no viņa sentencēm:

Pasaules griba.

Pasaule grib, lai to malda,
 Grib, lai stingri to valda.
 Ko darīt? — Gudrie un stiprie teic:
 «Ej maldot un valdot sev pasauli veic!»
 Es gribu jums citu atbildi dot:
 «Ej pasaules gribu pārlabot!»

Pasaules gribu pārveidot — tā ir ievērojama atziņa. Ap to grozās viss Raiņa dzejas galvenais saturs. Pārveidot? Bet kādā garā? kādā virzienā? saskaņā ar kādiem ideāliem? Visur te viens noteicējs faktors: darbinieku tauta, kuŗa nes uz saviem pleciem visu kultūrelās dzīves darba milzumu un bauda vismazāk šīs kultūrelās dzīves labumus un ieguvumus. Bet viņas centienu ceļš ir tāļš un grūts. Te ir vajadzīgs gaišs skatiens, drosme, spēks, neatlaidība, nelokāma pārliecība un ticība saviem mērķiem. Šis šķiras ceļš uz nākotni ir tagadnes lielākā sociālā traģēdija, kādu jebkad cilvēce pieredzējusi. Dzejnieks neizlaiž neviena momenta no acīm. Bet viņš nepaliek pasīva novērotāja lomā. Raiņš savā dzejā tēlo ne to vien, kas ir, bet arī to, kam vajadzētu būt. Tā viņš ienes mūsu lirikā nevien socioloģisko, bet arī filosofisko elementu, piegriezdam sevišķu vērību jaunas etikas izveidošanai. Etikas? Ja, bet kāds sakars tad Raiņa dzejai ar etiku, ar morali? Tas daudziem izlikšies dīvaini, ka viņai ar morali ļoti ciešs, nesaraujami ciešs sakars. Tikai nevajag šo morali saprast viņas parastajā nozīmē; nē, Raiņa dzeja ir taisni vērsta pret parasto, novalkāto, tradicionēlo etiku jeb morali:

Vecais nemūžam vairs neaugs,
 Tas nomirstot vien tik spēj vērsties;
 Veco būs noārdīt nost,
 Tad tikai jaunam būs ceļš.

(«Ceļš uz jaunu.»)

Bet vecajai etikai vēl milzisks svars dzīvē un vara par cilvēkiem. Te arī saprotams, kamdēļ Rainis ar savu satīru, epigramām, vispār ar savu dzeju griežas pret viņu: cilvēks ir jāatsvabina no nevajadzīgu tradīciju varas.

Raiņa dzeju parasti mēdz ļoti cildināt. Bet ja uzstādam vienkāršus jautājumus: kamdēļ to cildina? kamdēļ sajūsmojas? kur ir viņas īstais spēks? tad daudzi nezinās, ko atiekt. Un tomēr, mums jābūt par to skaidribā.

Cilvēka dzīvē ir no liela svara etiskie principi. Kas derīgs, kas nederīgs? kas labs un kas ļauns? kas veicināms, — kas nosodāms? ko būs mums darīt un ko nebūs? Visi tie ir etikas jautājumi, par kuriem katram cilvēkam jābūt vairāk vai mazāk skaidribā. Un ja cilvēks pie kādiem centieniem ir tikai ar galvu vien, bet ne ar miesu un dvēseli, kad viņš ir tikai tur saistīts ar aukstu teoretisku atziņu un ne ar dziļu etisku pārliecību, tad maz kas labs var iznākt: tāds cilvēks pirmajā grūtākā brīdī atkritīs no saviem biedriem, atsacīsies no saviem centieniem. Nevar būt jaunu centienu piekritējs un ar abām kājām stāvēt vecajā etikā, ar abām rokām turēties pie viņas tradicionāliem principiem. Diemžēl, dzīvē tā tas bieži — pārāk bieži notiek. Ja jauna šķira nāk ar jaunām interesēm, jaunām idejām, jauniem centieniem, tad taču viņai vajag nākt arī pašai ar saviem etikas principiem, pašai ar savu etiku. Vai viņai tāda ir? Dzīvē šai šķirai bez šaubām jau ir savi etiski principi, bet ne ikkatrs tos apzinās, redz un uztver. Te nu nāk Rainis ar savu aso mākslinieka skatienu, uztver šos principus, pārbauda tos kā nopietns, dziļš domātājs, dod viņiem vajadzīgo tērpumu spēcīgā mākslas formā, un viņa vārds skan kā pravieša vārds: tas sludina mums jaunu etiku. Dzejoli «Pasaules griba» dzejnieks saka, viņš gribot mums citu atbildi dot: «Ej pasaules gribu pārlabot!» Mēs zinām, Rainis nerotaļājas vārdiem: tie dzimst no viņa dziļākām jūtām, no dziļākās pārliecības. Ja tā, ko tad šie vārdi nozīmē? Viņš grib pārveidot cil-

vēku gribu. Griba ir spēks un tamdēļ šo spēku nevar atstāt vecās etikas varā. Un ka Rainis etikai tiešām piešķir milzīgu lomu, to liecina jau citētais dzejolis «Jauna cēlējs»:

«Kas pats zin atrast labu, jaunu,
Tas pasauli zin celt par jaunu.»

Tādu piemēru, kur jaunās etikas princips mums izskan pretī no Raiņa dzejoliem, mēs varētu uzskaitīt ļoti daudz. Minēšu te tikai vēl divas sentences:

Sekmes.

Celies, ko gaud?
Sev mērķi spraud,
Tad sekmes gaidīt vari,
Bet darbu dari.

Divkāršš pienākums.

Ar vienu nepietiek,
Tev jāprot abi:
Vest dzīvi tā, ka brāļiem labi,
Un mirt, kad liktens liek.

Izlasījuši šos un citus tamlīdzīgus Raiņa dzejoļus, nevaram tos aizmirst un atrodamies pilnīgi viņu varā. Viņi mums nostājas priekšā svārstīgos brīžos un runā, pavēl, piespiež mūs rīkoties saskaņā ar tiem principiem, kas tur izteikti: tā ir jauna etika. Mēs varētu vēl šaubīties un domāt, ka lirisms ir tas, kas šos dzejoļus dara dzīvus un spēcīgus. Nē. Lirisma viņos ir ļoti maz. Lai palasām piemēram, pēdējo. Četri sausi teicieni nolikti cits citam blakam — vai tā ir dzeja? Nē, tas ir pravieša vārds — sauss, bet nepielūdzami patiess, satriecošs, pavēlošs un viņa iekšējais spēks, viņa etiskais skaistums to dara par dzeju, par liriku neparastā nozīmē — par filosofisko liriku. Tā Rainis jaunā estētiskā formā ik reiz prot ietvert jaunu idejisku un etisku saturu, sakausēt to ar savu spēcīgo jūsmu par kaut ko vienu, veselu, un šis kausējums ir viņa dzejas zelts. Kad

lasam Raiņa dzejoļus, tad liekas, ka mēs lasītu paši savā sirdī, un dīvains prieks pārņem visu mūsu būtņi: ja, tas tā ir — tiešām tā — mēs to jūtam — jūtām, tik nepratām izteikt — un, lūk, cik vienkārši tas iesnējams! . . . Tā Rainis iekaro sirdis. Tā viņš ar savu dzeju izteic nevien darbnieka tautas un viņas draugu centienus, bet ar savas mākslas etisko un estetisko vērtību saista tos visus par lielu saimi, kuriem kopēji prieki, kopējas bēdas, kopēji centieni un ideāli. Tā Rainis kļūst par masu dzejnieku, kura jauno, spēcīgo vārdu klausās un gaida malu malās. Un viņš nāk arvien istā laikā un saka arvien isto vārdu. Viņš redz ik vienu, kas veicina jaunos centienus, viņš skumst par ikvienu, kas tos veicinot pats ir veikts, kritis, samīts; viņš nīst ikvienu, kas nīst šos tautas centienus; pret šiem naidniekiem viņš nezina žēlastības un apkaņo tos ar savu aso un asprātīgo satīru, ar griezīgajām epigramām un aforismiem; viņš drošina ikvienu, kas ir vājš savos centienos, uzmuninādams tādu ar jūsmīgi-dziļu dzejoli vai kodolīgu sentenci, kas viņam un daudziem citiem var noderēt par devīzi, par ceļa rādītāju zvaigzņi. Tādi dzejoļi, kā: «Par klusumu», «Par rūgtumu», «Par nākotni», «Paltis», «Brīve — glābēja», «Mazie darbi», «Pašdarbība» un virkne citu — tas ir jauns evaņģēlijs ar nepārejošu nozīmi.

Piem.

Par rūgtumu.

Nepalik rūgtumā stāvot
 Un bijušā lieluma miņā.
 Dzīve rit tālāk arvien,
 Nākotne uzvar arvien.
 Rūgtumu izmest iz sirds
 Un riebumu noglabāt dziļāk,
 Dzīvē iet darboties līdz,
 Dzīvi vilkt lielumā līdz.

Šajā Raiņa dzejoļu grāmatā atrodam to pašu bagāto, vietām maigo, vietām straujo, spēcīgo lirismu, atrodam to pašu agrāko formas bagātību, papild-

dinātu vēl ar jauniem vilcieniem un izsmalcinājumiem, atrodam bez tam vēl to pašu filosofa skatienu uz visu mūsu dzimtenes traģediju, tikai šis skatiens ir vēl nopietnāks, dziļāks, atrodam tos pašus aicinājumus, tikai spēcīgākus, neatlaidīgākus, atrodam tos pašus etiskos principus, tikai bagātīgākā mērā uztvertus no dzīves un meistariskāk veidotus, formulētus, un vieglā ironijā, griezīgā satīra, nepārspējamie valodas līdzekļi un koncentrētais spēks izteiksmē — viss tas liecina, ka Rainis var pacelties augstu pāri nevien mūsu literatūras vispārējam līmenim, bet arī pats sev, pāri saviem agrākiem darbiem. Viss tas liecina arī, ka Rainis nav teicis liriskā vēl pēdējo vārdu ne formās, ne saturā ziņā. Raiņa dzejas spēks ir neizsikstošs, jo neizsikstoši ir tie avoti, no kuriem viņš šo spēku smelas: cilvēces vairuma ilgās pēc atsvabināšanas, dzīves pārveidošanas pilnības, un viņa paša bagātā dvēselē.

5. «Tie, kas neaizmirst. Rudens dziesma.»

Ir bijuši un būs vienmēr tie, kas neaizmirst. Tie ir dzīva vēsture, kas atmiņu dzel. Kad dzimtene aizmirst savu nākotni, tie to neaizmirsīs, — tie ir dzīvā nākotne, kas dzīvu dzel. Un tie paši ir bijuši un būs vienmēr tie, kurus dzimtene izraidīs no sevis, jo viņi nesīs garīgu dzīvību, kādu vēl nespēj dzimtene dzīvot, bet bez kuras tomēr viņai nav nākotnes.

«Tie, kas neaizmirst», 2, 3 lp. p.

Rudens dziesma? Ko tas īsti nozīmē — skumjas, sāras? Rudens taču ir tas gada laiks, kas modina sirdī šīs jūtas. Protams, ne visiem vienādā mērā. Vienam rudens ir zelta graudiem pilns apcirknis, otram — zelta cerībām pilns kaps. Un maiņas, kas iet rudenī pār dabu, dzied katram savu un savādu dziesmu. Tā tas parastā nozīmē. Bet rudenī var saprast arī simboliski: rudens cilvēka dzīvē, rudens — zināms laikmets tautas dzīvē. Kā au-

tors to domājis? Atšķirot grāmatu, ieraugam vispirms: ģimetni? nē, Vinčenska Vela statujas nobildējumu: «Sēras». Rudens dziesma — sēras — ja, tās rada savādu noskaņu. Bet par ko dzejnieks skumst? Vai tad tiešām viņš būtu neuzticīgs palicis pats sev un saviem ideāliem. Nē, viņš dāvina savu grāmatu «Tiem, kas neaizmirst», un tas liecina, ka autors skumst līdz ar cilvēkiem, kas daudz gaidījuši no pavasara vētrām, bet gaidītā ziedoņa vietā, sagaidījuši tikai upurus bez gala, nemitīgu vilšanas, apraktas cerības, rudeni . . . Grāmatas interesantajā priekšvārdā autors mums paskaidro savas attiecības pret savu darbu. Starp citu viņš tur saka: «Ne rūgtināt. ne baidēt negrib nevienu šī grāmata: jo klusa lai viņa ir, klusāka par kluso; lai ir atšķirto un pārcietušo kluso varoņu grāmata». (5.) Mēs dabūjam arī zināt, ka Raiņa dzejoļu krājumi nav tikai krājumi vien, bet kas vairāk. «Šinī grāmatinā turpreti katrs dzejols ir tikai kā pantiņš rudens dziesmā, kuŗa gaŗāka kā rudens vējš. Dzejoļiem šē nav citas nozīmes kā daļām, un viņu kopums ir vairāk nekā visas daļas kopā, jo šē nav dzeju netišs kopojums, ir dzīvi organismi kā drama, romans, kā simfonija, kā jasminu krūms» (5.6). Un tad vēl kas. Autors atļauj šoreiz mums ieskatīties savā dzejas darbu radīšanas procesā: «Laika un ļaužu jūtu satversmi gribēja attēlot šī grāmata, ne jūtas analizēt, bet dot sintēzi dzīvā fantāzijas būtņē» (6).

Ko dzejnieks ar to grib teikt? Laika un ļaužu jūtu satversmi attēlot? Bet kādu jūtu? Dot viņu sintēzi! bet ko tas nozīmē? Uz visu to atbild pati grāmata ar savu saturu. Jūtu noskaņa pie cilvēkiem, kuŗi var atskatīties uz lielu rindu zaudējumu pēdējos gados, ir — skumīga. Otra šī laika īpatnība ir tā, ka garīgi dzīviem cilvēkiem nav vietas sava dzimtenē: vai nu tie tiek no turienes izrauti un aizmesti uz kādu nomali svešumā, vai izraujas paši un turas ārpus viņas robežām. No tam jūtas: ilgās pēc dzimtenes: ar gadiem šīs ilgās top sevišķi spēcīgas un sāpīgas. Trešā šī laika iezīme ir tā, ka cil-

vēki — tie, kurus dzejnieks ļoti raksturīgi apzīmē par garīgiem trimdiniekiem — nāk pie atziņas, kuru senākie nepazina: ir vēl otra dzimtene — pasaulē. («Lielāka dzimtene.») Šis ir tās jūtas, kurās lielākā vai mazākā mērā pārdzīvo viss lielais vai rums cilvēku, kuri nav apbalvoti ar tām mantām, ko kodes un rūsa maitā: «garīgie trimdinieki». Šis jūtas arī gulst Raiņa rudens dziesmas pamatā: 1) sēras par zaudējumiem, 2) ilgas pēc dzimtenes. 3) solidaritātes jūtas ar savu aprindu cilvēkiem visā pasaulē. — Katrā dzejojūtī ieskanas kāda stūdzība vai stīga no šiem pamata toņiem, cita vājāk, maigāk, cita spēcīgāk. Bet visas kopā šīs skaņas savienojas par lielu, spēcīgu skaņu bagātu, dziļas nozīmes pilnu simfoniju, kur tiešām iskan «laika un ļaužu jūtu satversme» un kur ir dota šo jūtu sintēze «dzīvā fantāzijas būtne». Un kas šī sintēze būtu? Klausoties rudens dziesmu dabā, dzirdam cauri drūmumam un sāpēm bijušā un nākamā ziedoņa gaviles, iznīcībai cauri ļaužas dzīvības instinkts, dzīvības zaļums. Tāpat Raiņa rudens dziesmai. No sērām un sāpēm par to, kas bijis un nav piepildījies, dzimst cerības un ticība uz to, kas būs un kam jāpiepildās.

Vai izcelt te atsevišķas vietas resp. atsevišķus dzejoļus no visas dziesmas? Protams, ka te no vērtīgajām mantām varam atzīmēt tikai arī vērtīgākās. Un tādas būtu dzejoļi: «Tālie loģi», «Manu jaunu dienu zeme», «No igauņu dziesmām», «Pie ābeles», «Atsveice biedrim», «Dzimtenei», «Stiprā paaudze», «Pirmie namdari», «Veterans», «Varoņu gaita», «Plūktie ziedi», «Dzīvā kvēle», Vienpatis», «Vecā vietā», «Vēstītājs», «Ko es zinu», «Sāpes un cerības», «Zvejnieki» (īpaši skaists un interesants!), «Lielāka dzimtene», «Pie dzīvības katliem», «Sausaukšanās», «Visi ir viens», «Augstumā», «Kaps kalnā» (ļoti skaists!), «Kalna doma», «Mans brālis» — kā redzat, vesela virkne. Bez tam jāatzīmē vēl, ka šinī dzejoļu grāmatā izmanāma dzejnieka tiekšanās, klūt cik iespējams izteiksmē vienkāršam — tik vienkāršam, lai viņš būtu saprotams maziem

bērniem un visvienkāršākajiem no lieliem cilvēkiem. Tikai nav jādombā, ka dzejnieks pūlētos piemēroties ļaužu neaptēstajai gaumei. Nē. Kā agrāk, tā arī tagad viņš iekaro sirdis ar savu mākslinieka spēku. Un vienkāršiem līdzekļiem radīt lielus mākslas darbus, tas ir augstākais, ko katrs mākslinieks var vēlēties. Kā Rainim tas izdodas, to pierāda vesela virkne dzejoļu šini krājumā, kā piemēram: «Svešā meitiņa», «Par draugu, kas vēlējās mājās būt», «Meža vīriņš», «Mājās atstātas meitenes dziesma» un starp citiem it īpaši vēl «Divi gāju balodiši». — Raina dzejā, kā zināms, līdz šim arvien prātnieciskais elements ieņēmis ievērojamu vietu, pat galveno. Arī te viņa netrūkst. Taču jāatzīst, ka neviena no Raina līdzšinējām dzejoļu grāmatām nav tik bagāta ar sirds siltumu un maigumu kā šī. Ar pilnu tiesību varam teikt, ka šī ir viena no sirsniņākām un maigākām Raina dzejoļu grāmatām.

6. «Gals un sākums» atšķiras no iepriekšējām dzejoļu grāmatām tiklab ar savu apmēru (172 dzejoļi), kā arī ar saturu un noskaņu. Paklausīsimies te, ko pats autors saka par šīs dzejoļu grāmatas celšanos un raksturu.

«Sacerēta lielākā daļa dzejoļu atkal Castagnolā» — raksta Rainis 1925. gadā — «un dažādos ceļojumos pa Šveici un Itāliju, laikā no 1910. līdz 1912. gadam. Bet grāmatā ietilpst arī daudz dzejoļu no citiem laikiem un citām vietām un citām, senām jūtām, kuŗas negribēja rīmt. Es manu šē dzejoļus pat no tāļiem seniem ziemeļiem, no pirmās trimdas, ziemeļu drebuli negribēja atlaisties ne siltos dienvīdos. Viena drudža sajūta pat bijusi tik stīpra, ka atsniegusies līdz dienvīdiem un vīra gadiem no pašas manas bērnības un attēlojusies «Drudža sapnī». Mana vaina un mans liktenis — kādēļ es ar esmu dzimis ziemeļnieks, bet pēc dabas dienvīdnieks?! Vai ar atkal vienotājs? un man liekas mani plēš gabalos.

Es drikstu par to šē runāt, jo šī ir mana intīmākā un personiskākā dzejma. Nekādu piezīmju

viņai arī īsti nevajadzētu, jo viss, ko jūs gribat zināt, viņā ir jau izteikts. Līdz tam

Man nebij laika bijis
Pie sevis padomāt,
Bij visi spēki jāliek
Pie lielā darba klāt.

Toties bērnībā un jaunībā es biju pārāk daudz pie sevis pedomājījs, tā ka pietika arī virībai. Ap 1910. gadu «lielais darbs» atlaidies, manis pie viņa vairs nevajadzēja, es varēju iet pie sava darba, sirds varēja sevi sastapt, — un «G. u. S.» sākas ar tiem vārdiem, kuŗi skan: «To, kas neaizmirst», beigās: — «No tāles dzirdu aizšalc lieli vēji...»*)

Pašaatzinums, kas atklājas šajās rindiņās, ir ļoti svarīgs. No viņa dabūjam zināt, ka iepriekšējās dzejoļu grāmatās par sevi dzejnieks mazāk domājis, bet vairāk par darāmo darbu, kuŗu viņš sauc par lielo darbu. Mēs zinām, ka šis darbs ir sociāla kustība, kuŗas ceļa lauzējs un nodibinātājs pie mums ir Raiņis un arī viņas neatlaidīgs idejisks iedvesmotājs. Šis kustības liktenis dažādos laikmetos aizņēmis visu viņa interesi un virzījis arī viņa māksliniecisko radīšanu. Te redzam, cik ciešs socioloģisks sakars Raiņa dzejai ar šo kustību, ar dzīvi. Bet laikmetā 1910.—1912. gadam nav tā socioloģiskā kategoriskā imperatīva, kas pavadījis Raiņa radīšanas darbu iepriekšējos laikmetos: dzimtenē stāvoklis mierīgāks. Iesācies mierīgas kulturelās attīstības laiks. Sāpīgās cīņas nebij sabiedrībai bijušas gluži veltīgas. Pilsoniskās brīvības, kaut arī aprobežotas, nesa savus augļus. Iesākās ievērojams uzplaukuma laiks visā tautas dzīvē, un kultūra visās nozarēs uzrāda ievērojamus panākumus. Protams, cīņa ar veco cara režīmu nebij izbeigta. Tā turpinājās, palika permanenta. Auga sabiedrības spēki, auga cerības uz gaismas un brīvības uzvaru. Šos sociāli-politiskos pamatus savai daiļra-

*) J. Raiņis, Dzīve un darbi, II. 1925. g. 295 lp.: «Gais un sākums».

dīšanai Rainis atzīmē tagad (1925. g.) pats savas grāmatas «Ave sol!» priekšvārdā. «Ave sol!» ir liriski-episka dziesma (par kuŗu būs runa turpmāk), kas iznāca 1910. gadā. Simbolistiskā kārtā tur, starp citu, tēlota gaismas un brīvības cīņa ar tumsonību un reakciju.

«Trimdas laiku lirika» — saka dzejnieks — «izbeigta, bet dzimtenes laiku sāk dziesma, kas izaugusi no divām trimdām un no divējādām: laicīgās un garīgās. Tas ir atspulgs no mūsu tautas gaitas, tas ir atspulgs no pašas saules gaitas».*)

Tā tad dzejnieks pats atzīmē savā dzejā jaunu laikmetu: dzimtenes laiku. Socialais elements viņa lirikā ar 1910. gadu samazinās, dzimtenes elements iet plašumā. — Šie socialie, politiskie un kulturelie apstākļi rada citu svarīgu atmosferu, kuŗā rodas citāda dzeja. Dzejnieks jūtas atsvabināts no akutiem socialiem pienākumiem. Viņš var pieriezties savai sirdij, pats sev. Rodas dzejoļu grāmata, kuŗā Rainis noguldījis savas intīmās jūtas un domas: «Gals un sākums». Tā tad te mūsu priekšā psiholoģiski un estētiski interesants Raiņa dvēseles dokuments: te dzejnieks bijis galvenā kārtā savu māksliniecisko interešu varā.

Rainis pat atzīmējis kādā vietā («Dzīve un darbi» III. 8. lp.), ka ar «Ave sol!» ievada gaišāku laikmetu viņa dzejā: «gals» bijis pārciests, kaut arī tikai politiskā ziņā, un nu vajadzējis nākt jaunam «sākumam». — «esi sveicināta saule!» Un driz tam sekoja dzeja: «Sveika, brīvā Latvija!». Šis gaišākais laikmets gan neiestājās uzreiz ar 1910. gadu, kad iznāca «Ave sol!», bet pāris gadu vēlāk, kad iznāca «Gals un sākums» (1913.), kuŗu dzejnieks apzīmējis par «viena rituma ziemas dziesmu». Gaišāka laikmeta sākumā piepeši — ziemas dziesma! Kā tas saprotams? Dzejnieks savos kopotos rakstos (1925. g.), runādamas attiecīgā vietā par šo dzejoļu grāmatu atzīmē, ka viņā attēlojusies konsekvents

*) J. Rainis. Dzīve un darbi. III.

pesimisms. Tā tad pesimisms ir šis grāmatas pamatnoskaņa. Agrāko drūmo laikmeta pārdzīvojumi te beidzot noguldīti. — Un tā kā par ziemu grāmatā nemaz nav runa, tad ar šo nosaukumu dzejnieks simbolitiski apzīmējis agrākos smagos laikus, kuriem beidzot pienācis gals.

Grāmatā notēlojušās dažādas jūtas, noskaņas, domas.

No jūtām var saskatīt šādas tipiskas grupas: prieks («Rotaļa»), cerība («Zem koka»), sirdēsti («Atnācējs — aizgājējs»), skumjas («No tāles dzirdu: aizšalc lieli vēji», «Pie vakara upes», «Čir», «Vietā», «Atrīsusi laiva»), nemiers ar sevi un pašmierinājumus («Mierinājums», «Vēls viesis»), mīla («Smieklu dadži»), sāpes («Stigotāja», «Prolets — Atlants», «Netaisnība», «Jaunās māsas», «Ar laiku», «Sirds kapi», «Katra sāpe», «Sāpju jūra» u. c.), pagātnes atmiņas («Pagātnes parāds», «Vecās ligas»), smagums («Smagums», «Drudža sapnis»), vientulības jūtas («Vienīgais draugs», «Vientulība — šķirēja», «Viens atoms»), dažādas jūtas un attiecības pret cilvēkiem: cilvēku mīla, naidis, draudzība, tuvība, daiļums u. c. («Sena paziņa», «Vienu dienu», «Spulgs», «Atpulgs», «Ar ziņu», «Gaidītā vēstule», «Fiammeta», «Tavas acis», «Pie loga», «Dimants» u. c.), socialās jūtas («Mani ienaidnieki», «Mani draugi», «Dzīvā dzīve», «Sasistais trauks», «Kāds», «Melnais ūdens», «Pa rudzu lauku», «Mans prieks», «Gaitas gājējs» u. c.), cilvēces jūtas («Jautājums», «Apaļš cilvēks»), dabas estētika («Viena galotne», «Nemiera sacējs», «Dārguma trauks», «Ķirsis un plava», «Nabaga taurenīts», «Ienācis ābols», «Čir», «Debesu dzejnieks» u. c.). Visplašākās gan tās dzejoļu kategorijas, kur dzejnieks tēlo savas noskaņas sakarā ar dažādiem dabas iespaidiem: apmēram trešā daļa no visas grāmatas («No tāles dzirdu: aizšalc lieli vēji», «Salve!», «Val orba», «Pēcpusdiena laivā», «Klusās dienas brīnums», «No ilgu slāpēm»,

«Ezers nakti», «Ķirsis un pļava», «Laiņnā liesma», «Gar jūras šalkām», «Dienas allažība», «Zem cipreses» u. c.). Plaša ir arī grupa, kur dzejnieks attēlo savas domas un pārdomas, izsaka savu filozofiju («Akteons», «Pats», «Darbs un prieks», «Jaunajam draugam», «Kūtrais mācekļis», «Es ritu», «Digst», «Nenīcība», «Zemes deja», «Daba un dvēš'le», «Pasaules vienbūtība» u. c.).

Daudz kas no šē atzīmētā nav mūsu lirikā tematiski nekas jauns. Bet Raiņa dzejā šie dažkārt vecie temati dabū pavisam jaunu, oriģinālu un mākslinieciski interesantu veidojumu. Te mazs piemērs:

Sīks lietīņš.

Sīks lietutiņš, tu neredzi,
Tik dzirdi viņa šalkas;
Top sirdi mīli-sērīgi,
Pats savas ilgas nejaudi,
Tik tās ir smalkas, smalkas.

Tās ir vieglas, tikko nojaužamas impresijas. Un tādu impresionistisku dzejoļu šajā grāmatā daudz. Bet reizē ar to te sastopama neparasti plaša jūtu amplituda. Piem. cik nupat minētajā dzejolī jūtas smalkas, tik dažā citā tās plašas, (No tāles dzirdu: aizšalc lieli vēji»), grandiozas, kosmiskas («Gals un sākums»).

Lirisma šajā Raiņa grāmatā klusāks, intimāks nekā iepriekšējās. Dzejoļu forma apbrīnojami vispusīga: gandrīz katrs dzejolis ir savādi veidots. Stils nav tik daudz melodisks, cik krāsu bagāts, gleznains.

Stils nav viscaur venāds: daļa dzejoļu zīmēta reali, daļa impresionistiski daļasimboliski («Saules krēslis»). Iepriekšējās dzejoļu grāmatās stils — gribētos teikt — tik daudz nebij manāms, jo dzejoli parasti valdzināja ar savu lielo idejisko, sevišķi sociālo un etisko, saturu. Bet šajā grāmatā, kur sirdij

un noskaņām galvenā vieta, sevišķi redzama Raiņa stila loma, jo gluži vienkāršas lietas ar viņa stila palīdzību kļūst par ievērojamu mākslas vērtību. Spožs piemērs te ir dzejolis «Dārguma trauks», kur redzams, ko dzejnieka fantāzija panāk ar oriģinālu personifikāciju un metaforu.

7. Bērnu dzejoļi (1920.—1925.). Liels pārsteigums bij visiem, kad ap 1920. gada sākumu parādījās atklātībā maza grāmatiņa no Raiņa ar bērnu dzejoļiem: «Zelta sietiņš». Lielais dzejnieks, kas sabiedrības un mākslas draugu interesi bij saistījis arvien pie lielajiem dzīves, sadzīves un filosofijas jautājumiem piepeši noveda mūs mazajā bērnu pasaulītē.

Zelta sietiņš.

Zelta sietiņš
Sudraba stīgas,
Dimanta graudiņi
Sijājami.

Tā skan pirmais pantiņš pirmajā dzejolītī. Un tiešām: Raiņa bērnu dzejoļi — skaitā 27 — iebira kā dimanta graudiņi mūsu bērnu literatūrā. Te apstrādāti dažādi temati no bērnu pasaules: «Cīrulīts», «Kaķenīte», «Dancītis», «Kārlītis», «Vērsītis ābolā», «Sienāzītis» u. t. t. Rainis pratis tik labi iejusties un iedzīvoties bērnu pasaulē, ka viņa dzejoļi atrada sirsnīgu atbalsi nevien literatūras, bet arī mākslas-pedagoģiskā kritikā, bez tam gandrīz visi bez izņēmuma pārgāja skolu lasāmās grāmatās.

Pārbraucot dzimtenē, dzejniekam radās dzīvi, tuvi un plaši sakari ar mūsu vismazāko paaudzi. Sekas no šiem sakariem tās, ka pirmajam bērnu dzejoļu krājumam sekoja vēl trīs: «Puķu lodziņš» (1924.), «Vasaras principi un princesītes» (1924.) un «Lellīte Lolīte» (1924. Visi četri krājumi kopā aptver 167 dzejoļus. Katrs no viņiem tēlo kādu momentu vai iespaidu no bērnu dzīves vai arī parastu vielu uztver tā, kā viņa bērnu dvēselei tuva un

interesanta. Vietām dzejnieks arī izmantojis pasaku motivus, apstrādādams tos mazu fabulu veidā vai arī radījis pats fabulu motivus un fabulas, piem:

Lapsa un kurmis.

«Sveiks, draugs Kurmitī!»

Saciņa Lapsa:

«Ko tavam namam
Durvis tik šauras?»

«Sveiks, draugs Kūmiņ.»

Atteica Kurmis:

«Lai tu pie manis
Nenāktu ciemā!»

Raiņa bērnu dzejoļi ir liels ieguvums mūsu literatūrā, vērtīgi tiklab ar savu saturu, kā formu un stilu. Mākslinieks patīkami atturējies no moralizēšanas, kas tik parasta parādība bērnu dzejoļos, un liek mazajiem draugiem saturu uzņemt tikai caur māksliniecisku formu, kuru Raiņis meistariski darinājis ar vienkāršiem, bērna estētiskai fantāzijai viegli tveramiem izteiksmes līdzekļiem. Raiņa mākslā šie dzejoļi ienes daudz jauna: bērnu brīnumvalsti. Un šī brīnumvalsts pieder taču pie dzīves, no viņas nāk nākamie pilsoņi, kultūras darinātāji. Agrāk Raiņis runāja ar savu mākslu vai nu uz pieaugušiem, vai uz vecāko skolas paaudzi. Tagad viņš runā arī uz vismazāko paaudzi, kas bez šaubām paplašina viņa dzejas iespaida sferu.

8. **«Sveika, brīvā Latvijā!»** Brīvā Latvija ir viens no skaistākiem un cēlākiem dzejnieka ideāliem, par kuriem viņš gājis cīņā un cietis ilgus gadus. Viņa politiskā intuīcija par Latvijas brīvību ir gājusi jau labu laiku pašai faktiskai brīvības izkarošanai pa priekšu. Prieks, kas pildīja dzejnieka sirdi, domas, jūtas, ko viņš pārdzīvojis pašā brīvības izkarošanas brīdī un jaunās valsts tapšanas laikā, izteicies šajā dzejoļu grāmatinā. Dzejoļi izdoti 1919. g., bet rakstīti 1918. gadā Kastonjolā un arī vēl agrāk, kā dzej-

nieks pats atzīmē, «gaidās uz Latvijas patstāvību un brīvību».

«Tā viņas» — saka dzejnieks — «pieder vēl pie trimdas dzejām, bet viss viņu saturs ir pilns domu par atgriešanos mājās, par māju dzīvi, par pēdējām cīņām un priekšā stāvošiem uzdevumiem un darbiem. Dvēsele nedzīvo vairs trimdas dzīvi, bet viņa viņas būtne izgaro cerībās un ilgās uz jauno, nākošo dzīvi — neatkarībā un brīvībā: viņas dzejas iekšēji nav vairs trimdas dzejas».*)

Tēvzemes mīla un brīvības jūtas, tās tagad te pirmā vietā, tās ir šī krājumiņa galvenais saturs.

9. «Mūza mājās» ir dažādu gadījumu dzejoļu sako-pojums: sveicieni, prologi, piemiņas un albumu dze-joļi u. t. t. Pirmo reizi tie nāca klajā A. Gulbja Uni-versalā bibliotēkā 1923. gadā ar Nr. 244./45. Vē-lāk, kopotos rakstos, krājums papildināts un aptver tagad vairāk kā 100 dzejoļu. Krājumam interesan-ta biogrāfiski-psicholoģiska nozīme, jo viņā notēlo-jušās dzejnieka attieksmes ar visdažādākām ap-rindām un visdažādākiem cilvēkiem politikas, kul-turas, mākslas darba laukos, kā arī personiskā dzī-vē. Dominējošās te ir dzimtenes jūtas. «Moderna tehnikā» — saka dzejnieks — «taisa stiprākās sat-tes ne viengabalainas, bet no daudzām mazām da-lām. Tūkstots vissikākās zīda stīdziņas, — katra saraujama uzpūšot dzestru dvašu vien — kopā to-mēr ir tā stiprā saite, kas tura pie dzimtenes un kas nav pārcērtama ne ar nāves ieroci.»*)

10. «Nemierīga sirds» ir dažādu tulkojumu krā-jums. Šis grāmatas sākumi meklējami jau Raiņa bēr-nībā. Skolnieka gados viņam rodas ideja sa-stādīt no saviem tulkojumiem krājumu, līdzīgu Herdera «Die Stimmen der Völker in Lidern». Skaistā ideja, kas tik agri bij radusies (80. gadu sāku-

*) J. Rainis. Dzīve un darbi. III. 1925. 65. lp.

*) Turpat, 277.

mā), diemžēl, varēja piepildīties tikai pēc vairāk desmit gadiem; 1921. gadā, Krājumā ievietotas 117 dzejas, tulkotas no visdažādām pasaules valodām. Tā ir interesanta, līdz šim vienīgā ciltautu dzejnieku antoloģijā mūsu valodā. Tur ir lirika un epika. Liriskās dziesmas dzejnieks iedalījis 3 nodaļās: austrumnieku, rietumu un jaunāku laiku dziesmās. Austrumnieku nodaļā atrodam 13 tautu dziesmas: indu, sen-asīru, sen eģiptiešu, malaju, sen-armeņu, ķīniešu, jūdu, arābu, persu, dīņu, madagasu, mongoļu un turku. Rietumnieku nodaļā ievietotas šādu tautu dziesmas: grieķu, lietuviešu, igauņu, krievu, keltu, holandiešu, ziemeļrietumnieku, itāļu.

Jaunāku laiku nodaļā atrodam šādu tautu vārdus: vācu, franču, ungaru, itāļu, norveģu, amerikāņu, čeku, krievu.

Episko dziesmu nodaļa mazāk plaša. Te atrodam tikai dažu tautu dzejojumus, kas ņemti arī gan no sirmās senatnes, gan no mūsu dienu mākslas vērtību apcirkņiem: sen-asīru, arābu, somu, igauņu, skotu, rumāņu, vācu, krievu, grieķu.

Šim dzejoļu krājumam nozīme nevien kā ciltautu dzejas antoloģijai, bet arī kā dokumentam, kas rāda Raiņa plašo dzejniecisko orientāciju. Raiņa vārda tiešā nozīmē ir gremdējies visas pasaules literatūrā. — No tam kļūst saprotams arī viņa dzejas elastīgais, vispusīgais stils. Ka pasaules literatūra darījusi iespaidu uz dzejnieka māksliniecisko audzināšanu, izglītošanu, to viņš pats aplicina, ieviejojot krājumu «Nemierīga sirds» savos kopotos rakstos. Tur lasām šādas raksturīgas rindas:

«Ideja par šai līdzīgu grāmatu» — saka dzejnieks — «cēlusies jau ļoti sen, pašas bērnības gados, kad kā neaptverama smaršojīga un krāsās žiboša prerija sāka atvērties jaunai sirdij pasaules dzeja dažādo daudzo tautu valodās. Tad pārsteidz kā uzbrukums Herdera leģions: tautu balsis dziesmās.

Mūsu un lietuviešu un baltkrievu tautas dziesmas izgāja skanēdams pretī. Visa mana bērnība pilna brīnišķu skanu un krāsu; visa peldējās kā lielā dzejas jūrā. Kad jaunā būtne lūkoja pacelt arī savu balsi, tā drīz jutās, it kā viņai elpa aizrautos no skaistuma un būtu tik jāklusās tūkstošus gadus.»*)

Šis bērnībā un jaunībā skatītais un dvēselē uzņemtais skaistums tad arī bagātīgi pilda visu vēlāko Raiņa dzeju.

*) Turpat, 395.

Epika.

Raiņa epikā atzīmējami četri darbi, kuri nākuši klajā ar dažādiem starpbrižiem 25 gadu laikā. Tie ir šādi: skice «Spītnieks» (1900. g.), stāsts «Sunamūšs» (1907. g.), poema «Ave sol!» un romans dzejoļos «Dagdas piecas skicu burtnīcas» (1920.—1925.). Divi pirmie darbi sarakstīti nesaistītā valodā, trešais saistītā, ceturtais jauktā: pa daļai nesaistītā, pa daļai saistītā. Piecas dzejoļu grāmatas, kuŗas nākušas klajā dažādos laikos atsevišķi: «Adio bella», «Čūsku vārdi», «Uz mājām», «Sudrabota gaisma» un «Meness meitiņa» Rainis savos kopotos rakstos savienojis par vienu darbu: «Dagdas piecas skīču burtnīcas» un nosaucis šo darbu par «romanu dzejoļos». Romans pastāv gandrīz vienīgi no liriskiem dzejoliem un būtu apskatāms kopā ar pārējo Raiņa liriku, bet tā kā dzejnieks sevišķi uzsver viņa romana veidu, tad tas kā tāds arī jāapskata un jāierindo episko darbu kategorijā.

1. «Spītnieks». Rainis savam pirmajam episkjam darbam uzlicis par motto kādu Strindberģa teicienu: «šaubas par vecu ir jau jauns.» Bez tam Rainis savu darbu apzīmējis par skīci, kas tanī laikā — ap gadu simtena maiņu — bij samērā jauns episkas mākslas paveids, atšķirdamies no stāsta un no noveles ar mazāku darbības spēku, kompozīcijas īpatnību un tēloja vairāk noskanas momentus.

Kas tad nu ir tas vecais, ko rakstnieks apšaubā savā skīcē, un tas jaunais, ko viņš grib teikt? Skices sižets šāds: karjerista, advokata Jurata ģimenē viesības. Starp viesiem arī mājas ārsts, ar kuŗu mājas mātei izceļas saruna par audzināšanu. Mājas māte nav rikstes piekritēja, bet audzina stingriem vārdiem, no kuŗiem bērns raud vēl vairāk kā pērts, iekāļot pienākumus, laužot bērna egoismu un iznīcinot to ar varu. Pret to nu uzstājas ārsts.

aizstāvēdams uzskatu, kā bērna individualitate saudzējama, izkopjama, izdaiļojama un ka bērns audzināms ar mīlestību. Lai pierādītu savas domas par pareizām, ārsts atstāsta kāda sava pacienta bērniņas traģediju: ka bērns no audzinātājiem nepatiesi lauzts savā dvēselē, kur tad arī plaīsa palikusī uz visu mūžu. Epizode par Džekiņu (kā bērnu sauc) ir arī galvenais skices saturs.

Gandrīz visiem bez izņēmuma mums būs atmiņā pirmie soļi grāmatas mācībā. Gandrīz arvienu tie savienoti ar spaidu. Tā tas ar bijis ar Džekiņu. Bērns nevarējis atrauties no rotaļām, lai mācītos grāmatu, par ko tad nopietni rāts. Tas viņu nospiež. Bet ne tas vien. Džekiņš ir turīga saimnieka bērns. Ar kalpu bērniem viņam rotaļāties nav atļauts. Tas viņam sāp, it sevišķi, kad viņu par to rāj. Kādreiz viņu pat apvaino, ka viņš izsītis logu. Kad bērns taisnojas, viņam netic. Kad viņš psihiski izmocīts, atzīstās noziegumā, kaut arī nevainīgs, vainu no viņa pūlas novel, un uzkrāut to kalpu bērniem. Tas nu galīgi sajauc visu bērna taisnības apziņu un nodibina viņā sāpīgu ieskatu par viņa audzinātāju, māsu, par pasauli. Iekšējās cīņas pārdzīvojumi, mīlestības zaudējums, taisnības apziņas ievainojums, — tā ir traģedija, ko bērns pārdzīvo un ko viņam saprātīga audzināšana varēja aiztaupīt.

Skices ideju atrodam labi formulētu kādā ārsta izteikumā, sarunā ar mājas māti. Viņš saka tā:

«Nē, nevajaga lauzt bērna egoismu ar varu! Neapzinātais egoisms ir viņa spēks, kuŗš jāattīsta un jāzdailē. Jūs apspiežat un laužat ar varu smalko, cēlo spēku, un vēlāk bērnam grūti tikt atkal stipram labās jūtās. Tad tik mīlestība var viņu tanīs spēcīnāt, bet neviens neliekas zinot, ka tā arī ir derīga un vajaga t. s. praktiskā dzīvē. pieaugušiem cilvēkiem, kuŗi tikai pasmīn par bērnu dienu bubuļiem: pienākumiem un ideāliem, kas mums tikai testāstīti tāpat kā spoki, lai turētu mūs paklausībā un atbaidītu no brīvas savvaļības. Pienākumi pret citiem mums taisni kaitē praktiskā dzīvē, mēs viņus

nespējam lietot bez dzīvas mīlestības, un kur to ņemt? Zagt to nevar. Katrs viņas atliekas no bēr- un laikiem glabā tik dziļi krūtīs, nelietotas, kamēr beigās pats aizmirst, ka tās viņam jēl maz ir. Jūs bērni gribat iedzīt pienākuma jūtas bez mīlestības, ar varu, un panākat naidu vai liekulību. Jūs esat sievišķīgs minhers van Koecks, kuŗš ar pātagām dzina nēģerus priedāties un dancot».*)

Šāda bērna individualitātes ievērošana, kopšana, izveidošana audzināšana ir tiešām jauna ideja mūsu literatūrā. Tiesa, audzināšanas ideja literatūrā ir viena no vispopulārākām un visvecākām, bet šādā uztvērumā tā pie mūsu rakstniekiem nebij sastopama. Atcerēsimies Garlība Merķeļa audzināšanu. Tā ir audzināšana bez spaidiem, «brīvā savvaļā», mīlestībā, ar cienību un mīlestību pret bērna psihi un individualitāti. Šāds ir arī modernās pedagoģijas audzināšanas ideāls. Un šādu ideālu mums uzstāda Rainis gadu simteņa sākumā savā skicē «Spītnieks».

Tādi ir skices sižets, saturs un idejiskā vērtība. Pilnu mākslas darba vērtību, kā zināms, nosaka ne šie elementi paši vien, bet sakarā ar formu un stilu. Rainis savu darbu, kā jau minēts nosaucis par skici. Pēc saviem apmēriem — ap 20 slejas prāva formata mēnešrakstā — tas gan vairāk būtu stāsts vai novele. Bet apmēri vien mākslas darba veidu nenosaka. Te noteicošie ir formas, kompozīcijas, stila elementi. Pēc formas šis darbs ir drīzāk stāsts nekā skice; viņš ietvērts tā saucamā rāmja formā: te redzam notēlotu zināmu situāciju, kuŗā rakstnieks iekomponējis pašu skici, ko liek atstāstīt kādam no tēlotājām personām, t. i. skice ir stāsts stāstā. Stāstām skice līdzinās arī tani ziņā, ka viņā mazāk noskaņas, bet vairāk realistisko tēlojuma elementu: reali noteikta situācija, reali raksturu zīmējumi, reāla psiholoģiska analīze, reāls, raksturojošs stils ar satirisku nokrāsu. Skices valoda nav tik glez-

*) «Mājas Viesa Mēnešraksts» 1900 Nr. 10. —

naina kā Raiņa lirikā, bet sausāka, tikai vietām, kur runa par bērna psihiskiem pārdzīvojumiem, tā silta un maiga. No oriģināliem stila paņēmieniem varētu minēt šādus teicienus: «gandrīz dzirdāmi žāvājas garlaicības pūķis», «pasirms kungs, kurš naski staigā uz brencieka kājām», «kāda starpība isti ir starp pātagu iz stingrām linu šķiedrām un stingriem vārdiem», «tādi aizlauzti zari esam mēs visi».

Skices kompozīcijā nav plašas dinamikas, bet zināmu darbības kāpinājumu izjūt viscaur. Tas stāv sakarā ar vārīgo tematu, kurā rakstnieks izvēlēties: bērna smalkjūtību, viņa egoismu, kurā autors nosauc par bērna smalko, cēlo spēku, un bērnam nodarīto pārestību, no kurās paliek dvēselē lūzums un rūgtums uz visu mūžu.

Skices nozīme meklējama šajā smalkā spēka psiholoģijas tēlojumā. Bez tam skice ir neatsverams dokuments Raiņa paša agrās bērnības raksturošanai, jo mazais Džekiņš, kā to no drošas puses zinām, nav nekas cits kā pats dzejnieks, un viņa bērnības traģēdija te attēloja pilnīgi objektīvi. Ja nemam vērā to, ka Raiņa lirikā vietu vietām notēlojušās sāpīgas netaisnības jūtas, ko viņš pārdzīvojis bērnībā tad redzam te avotu no kurā šīs jūtas plūst, redzam arī skicē tēlotās psiholoģijas lielo vērtību.

2. «Suna mūžs» nāca klajā gadi 7 pēc nupat apskatītās skices: 1907. gadā žurnālā «Rīts», ko izdeva A. Gulbis Pēterpilī. Savu otro darbu epikas nozārē Rainis nosaucis par stāstu.

Stāsta varonis ir Susutis, cilvēks, kas nezina, kur viņš dzimis, kāds viņa vārds un kas viņa tēvs un māte. Visa viņa dzīve ir — bēdu luga: viņu vajā kā blandoni gan policija, gan tiesa, gan beidzot soda ekspedīcijas. Par Susuti viņu iesaukuši ielas zēni, pielīdzinādami viņu sunim, par suni viņu nolamā gandrīz katra iestāde. Viņu nošauj soda ekspedīcija. Mirstot viņš nošauj ar revolveru kādu soda ekspedīcijas virsnieku, turēdams revolveru tik cieši roka, ka to no turienes nevar izņemt, un viņš jāņem ar visu revolveru bedrē.

Tāds stāsta slēzets. Viņa ideja: rādīt cilvēka liktena traģisko atkarību no krievu valdības laikā pastāvošiem sociali-politiskajiem apstākļiem vispār un no tiem, kādi valdīja mūsu dzimtenē pēc 1905. gada revolūcijas sevišķi. Tēlojot Susuta mūžu, Rainis dod satirisku kritiku par toreiz pastāvošo kārtību. Piem. policijai nav no svara, ka cilvēks vispār dzimis, bet no svara, kur viņš dzimis, rūpniekam nav, no svara, vai produkts der vai ne, bet peļņa, politiski intrigantiem un apspiedējiem nevarīgi gadījumi noder par iemeslu tautas apspriešanai.

Šis stāsts pēc apmēra uz pusi mazāks nekā iepriekš apskatītā skice. Nosaucot šo darbu par stāstu, autors, acīm redzot, formas ziņā vērtējis to citādi nekā «Spitnieku». Še tēlots cilvēka mūžs no pašas pirmās bērnības līdz katastrofai vēlākos dzīves gados. Tēlots cilvēks dzīvē un attiecības pret dzīvi. Zīmēti sarežģījumi un atrežģījumi viņa dzīvē. Stāsta formu zināmā mērā raksturo mazs autora paskaidrojums zem virsraksta: «Noslēpumains, bet paties stāsts, sastādīts pēc dokumentiem.» Ar to liekas izskaidrojams stāsta tēlojošā elementa trūkums stilā. Stila galvenais kolorīts realistisks vai, pareizāk, naturalistisks. Te dzīvē nav tēlota ne simbolistiski, ne impresionistiski ne romantiski, bet viņas naturalistiskais vaigs rādīts bez apsega — vietām vēl karikatūriski sabiezinot krāsas, lai uz laikmeta bēdīgā fona izceltu vēl spilgtāk bēdīgās naturalistiski-šausmīgās cilvēka mūža un laikmeta parādības.

Estetiskā vērtība pati par sevi šim stāstam nav liela. Viņa nozīme drīzāk vēsturiska: tā ir socialpolitiska satira stāstā. Šāda tipa stāsti mums līdz tam nevarēja parādīties vienkārt cenzuras dēļ, otrkārt vāji attīstītās socialās un politiskās dzīves dēļ. Bet latvju tautai augot sociāli un politiski, mākslai atveras arī socialajā un politiskajā dzīvē jauni vienas avoti. Kā lirikā, tā arī epikā Rainis te iet jaunu ceļu. Tagad, kad mums nodibinājusies valstiskā dzīve, socialie un politiskie lauki devuši diezgan vienas daiļrakstniecībai, bet senāk tā nebij, un tas jāņem vērā.

vērtējot rakstniecības darbus, kuri ņēmuši vielu no šiem laukiem.

3. «Ave sol! Esi sveicināta saule!» Daba ir tik bagāta simboliem un krāsām. Vajag tik mācēt smelt no viņas neizsīkstošā avota. Lai pametam tik acis uz augšu: visums — zilais, neaptveramais, mierīgais visums un viņa vidū mirdzošā saule. Vairāk vai mazāk apzinīgi ikviens jūt to, kas izteikts vārdos: esi sveicināta saule! Tāds pirmais iespaids. Bet tad mēs atkal piegriežāmies zemes lietām, kas mums daudz tuvāk pie sirds. Kas daļas gar sauli! Lai viņa staigā savu ceļu, ko tai nenovēršamība lēmusi. Jeb vai tiešām cilvēks būtu atkarīgs no kosmosa? Jā — un kamdēļ gan nē? Vai tad viņš nav viena daļa no visuma? Un Rainis te pirmo reiz latviešu literatūrā aizņem interesantu problemu: tēlot cilvēku sakarā ar kosmosu. Bet kā tas saskan? Te apakšā mūžīgs nemierīgums un tur augšā, visumā, tāds klasisks, mūžīgs miers. Miers? Nē vislielākā kustība, visvarēnākā, kādu vien varam iedomāties. Un tur jau ir arī mūsu īstais maiņu un dzīvības avots: mūsu radītāja un vadītāja — saule. Kas mēs būtu bez viņas? No viņas atkarājas zeme un cilvēks ar visu savu fizisko un psihisko būtni, ar visiem saviem darbiem un centieniem. Dvēsele? Ari tā ir tikai saules dzirkstelīte. Un iedomājoties vien, ka saule varētu nozust — nodzist, baismas mūs pārņem. Protams, vienaldzīgai dabai, kosmosam, nav gar mums nekādas daļas. Viņā pašā iemītošais spēks — «mūža spēks» kā Rainis viņu nosauc, un likumi vada pasaules ķermeņus un līdz ar tiem saistīto dzīvību pa mūžīgas evolūcijas ceļu. Mūžīgas evolūcijas? Jā, trimīgi domātāji vēl negrib atzīt šo jauno kategoriju: evolūcijas mūžīgumu, — bet gariem, kas stāv uz zinātniskās (un ne metafiziskās) filosofijas pamatiem — tā nav atbaidošā. Lūk, šis mūžīgās evolūcijas glezna, ko dzejnieks uzmetis ar neparasti spēcīgu roku:

Balti kvēloša stāv saule:
 «Neraud, mana zaļā zeme,
 Nesu tevi pāri sevīm
 Citā saulē, dzīves mātē,
 Kuŗu nespēj tumsa sasniegt.
 Lokos atpakaļ rit laiks,
 Bet ik loks uz augšu aizved!
 Tumsa saista tavus spēkus
 Lielā sadursme tos raisis!
 Visumā tad šķīdīs uguns.
 Tvaiku jūra telpas pildīs,
 Dūmi sniegs līdz gala zvaigznēm,
 Šausies augšā jauna dzīve,
 Ritūlos un lokiem ripos,
 Smagās vielas svērsies lodēs,
 Pasaules sāks jaunu deju,
 Jaunu sauļu karstos staros.»
 Zemei sveša tumšā runa,
 Zin tik: «Saulē mirs un zeme!»
 Lūdzt tik: «Nēej, saules mātē!»

(«Ave sol», 50).

Tāds ir kailā atstāstījumā impresionistiskā dzejojuma domu gājums — dzejnieka kosmiskais redzes stāvoklis. Bet mākslinieks nebūtu mākslinieks, ja viņš no šī stāvokļa vien skatītos. Daudz tuvāk viņam stāv cilvēks nekā kosmoss. Un te tad vijas un lokās gleznām pa vidū otrs domu gājiens, kas rāda cilvēku atkarībā no viņa mazās pasaulītes: cilvēces. Kas saulei visums, tas cilvēkam cilvēce. Saule visā savā gaitā nav nekas cits, kā tikai viens loceklis bezgalības ķermeņu pulkā. Cilvēks? Viens loceklis cilvēces klēpī. Viens viņš pazūd ar saviem darbiem. Tikai cilvēce caur darbiem dzīvo. Bet arī šī cilvēce nevar iztikt bez savas saules, ja viņa grib solot pa evolūcijas ceļu. Viņai nepieciešama brīves saule. Kas saulei pasaulei — tas šī saule cilvēcei. Un saprotams mums kļūst poēmas simbolisms. Saprotamas kļūst cīņas, ko saule ved ar tumsu un ziemu. Saprotama kļūst arī saules ārdošā un radošā darbība. Saprotami kļūst arī vārdi:

«Neraudi, mana zaļā zeme, —
 Balti ziedi viz un kaisās,
 Karstas jūtas deg un plēnē,
 Ciņas pērkonš dārd un noklust,
 Kad tas lielais darbs ir darīts.» (49)

Saprotamas tad kļūst arī daudzas citas simboli-
 stiskas vietas poemā, un nozīmi dabū nodaļu sāku-
 mos noliktie aforismi: «Ne dzīvot, bet spēcīgam
 būt ir dzīve» («Agra gaita»). «Lai arī tev būtu
 sirdī tūkstots vārtu kā Tebām, pa visiem ielaid iek-
 šā prieku!» («Ziedu svētki»). «Izturat un paliekat
 stipri nākamajiem laikiem!» («Vēla rieta»). — Viss
 tēlojums ietvērts lakoniski koncentretā stilā, glez-
 nainos aforismos un aforismainās gleznās, kurās ne-
 lielā apmērā saspiests neticami daudz spēka, kamdēļ
 visa poema liekas kā elektrības pilna. No gleznas
 uz gleznu kā zelta loks sniedzas pāri teiciens, kas
 iesākās ar kādu saules ipašības vai darbības apzi-
 mējumu: «Saulē gabalā jau staigā, savu lielo spēka
 gaitu», «saule staigā nebēdīga, smiedamās pa ciņas
 taku» «zibsnidama saule laižas, lielos spārnus sasi-
 zdama, zelta ērglis zilā gaisā», «saules jaunā zaļā va-
 ra zibsnidama stāv virs galvas», «saule viz un viz
 bez gala» u. t. t. Kā saulains akords šis pārmēmiens
 iet cauri visai poelai un vijas ap katru gleznu. Ap
 lielo ideju, kas rāda cilvēka atdzimšanu «apvienotā
 cilvēcībā», dzejnieks liek vērties un virknēties visām
 šīm saules gleznām un tēlojumiem. Tā ir īsta dzi-
 vības dziesma, no kuras dimd pretī «pārvērtība un
 atdzimums» un kura saule balto gaismu atstaro kā
 spektrs visās vaļāvīksnes krāsās.

4. «Dagdas piecas skicu burtnīcas.» R o m a n s
 d z e j o ļ o s.» Romana ievadā Rainis paskaidro, ka
 romans nav radies pēc iepriekšēja plāna, bet izau-
 dzis, sakrājoties dzejoļiem, kurus saista organiska
 romanveidīga vienība. Autors atzīst ka šādos dze-
 joļos ietverts romans atšķiras no parastā romana
 tipa: tē nav vietas laika un apstākļu tēlojumam, bet
 izsakās dvēsele tieši dzejoļos, jūtās, «ne nepārtrauktā

lēnā episkā plūdumā, bet atsevišķos, izceltos momentos.» Citiem vārdiem: tas ir lirisks romans. Šāds romana veids gan slēpj sevī pretrunu, jo kad kādā darbā lirika ir dominējošā, tad šis darbs nevar būt episks. Modernā literatūrā tomēr ir gadījumi, kur lirisms tā pārņēmis episku darbu, piem. romāni, romānu, poēmu, ka šie darbi ir stipri liriski, bet nezaudē arī savu noveles, poēmas, romāna dabu. Un tamdēļ varam runāt par lirisku romānu, vai lirisku poēmu, lirisku romānu. Liriskas poēmas vispār pazīstamas. Liriskas noveles vācu literatūrā rakstījis Šturms, liriskus romānus B. Kellermans («Ingeborg») un Cezars Flaišlens (Jost Seygfrid»). Arī mūsu rakstniecībā lirisms reizēm ieņem ievērojamu vietu episkos darbos, piem. Skalbes. Akuratera, Jaunsudrabiņa u. c. Bet taisni romāna lirisku dzejoļu formā mums gan vēl līdz šim nebija. Tādā kārtā te ir jauns moments mūsu romāna vēsturē. Bet kā lai nu vērtējam šo mākslas darbu: kā lirisku dzejoļu kopojumu vai kā romānu? Kā lirisku dzejoļu kopojumu vien šo darbu tiešām nevr uztvert, jo vietu vietām ir paskaidrojumi prozā un arī pašos dzejoļos netrūkst episku elementu.

No vienas puses romānu izprast ļoti viegli, no otras, ļoti grūti: viegli izprast liekas tamdēļ, ka pati romāna tehnika nodala viņā ārējās dzīves parādības no iekšējām, ārējās paskaidrojama prozā, iekšējās tēlodama liriskos dzejoļos; grūtības izprastā rodas, ja gribam no liriskās mozaikas sastādīt motīvētu varoņa psiholoģisku portreju. Par laimi pats autors te mums izpalīdz ar saviem paskaidrojumiem.

Romāna sižets pēc viņa paskaidrojuma šāds:

«Šinīs dzejoļos ieslēgts viss Dagdas dzīves gājums: cīņā par brīvību un dzimteni viņš aizdzīts trimdā; tā sajūt tukšumu un atstātību; viņu apņem un saista pie sevis skaistā daba un skaistie laipnie Itālijas ļaudis; mīla uz Oliviju pilda viņa dvēseles tukšumu, lauž viņa vientulību un pievieno viņu Eiropas dzīvei; viņa likteņi notēlojas vairākos posmos: Olivija mirst, viņa saites ar dzīvi raisās, vi-

na izmīsums un visas dzīves tiesāšana izraujas «Čūsku vārdos»; kā izeja viņam tēlojas atgriešanās «uz mājām». Bet reizē pamostas arī atmiņas par pirmo trimdu ziemēlos; viņam ceļas graužošas šaubas, vai viņam jēl kur ir mājas? Tomēr viņš atgriežas; sastop laipnu saņemšanu mājās «sudrabotā gaismā»; pārdzīvo laimīgu sajūsmas un atkalredzēšanās gadu, bet pamazām sajūt un saprot, ka dzimtene ir ņēmusi citu virzienu savā dzīvē, nekā viņš domājis: ka viņš ir tapis eiropietis, vakareiropietis un svešs. Viņš grib iet prom, bet viņu vēl reiz aiztur «mēness meitiņa», kurā viņš sastapis savas bērnības ilgu iemiesojumu; viņš cerē saaugt ar dzimteni, bet viņas; Olivijas ēna viņu sauc atpakaļ uz Eiropu, uz plašo cilvēci; viņš atraujas nost no mājām ar skaidru apziņu, ka iet nāvē atjaunoties uz gluži citu būtību.»

Kā redzams pamats, uz kurā dzejnieks liek norisināties romana darbība, ir plašs un pats par sevi interesants: Itālija, svešatne, dzimtene. Motīvi, kas virza varoņa likteni, svarīgi un interesanti: brīvības cīņa, dzimtenes mīlestība, mīlestība uz sievieti, dzina pēc jaunas būtības. Romana saturs izteicies piecās skicu burtnīcās: pirmā no tām «Addio bella», otrā «Čūsku vārdi», trešā «Uz mājām», ceturtā «Sudrabotā gaismā», piektā «Mēness meitiņa». Šīs piecas grāmatas jeb piecas romana daļas atklāj mums romana varoņa intīmo dvēseles dzīvi. «Addio bella» pastāv no 60 dzejoļiem, kurus notēlojušās Dagda attiecības pret Itālijas dabu, laudīm, izceļot sevišķi Itālijas sievieti, bet galvenā kārtā mila uz Oliviju. Saturs galvenā kārtā emocionāla rakstura: jūtas — estētiskās un milas jūtas. Te pāris raksturīgu piemēru:

1.

Tik daudz es redzu — skaistums man gažām iet.
Nekā es sevīm negribu lūgt vai ņemt,
Ne lūpu smaida, acu stara;
Dvēs'le man atveldz to daili lūkot.

(20. lp.)

2.

Efeja vija —
 Pār senām drupām zaļu segu auž,
 Kā tu ar skaistumu sedz to, kas bija
 Olīvia —

* *

*

Ak, kā es spētu — izciest un dzīvi nest?
 Kad nebūt' manim daiļums pa laukiem bērts:
 Še lejā puķes, augšā zvaigznes,
 Sievietes skaistums pār visu pāri —
 Ak, Olīvia —

(31. lp.)

Otrā daļa: «Č ū s k u v ā r d i» ziedota noskaņai, kādu Dagda pārdzīvo pēc Olīvijas nāves. Viņš meklē mieru sevī: pārdomās, filosofijā. Nodaļa aptver 69 satura bāgātus dzejoļus, kuŗos izteicas Dagdas attiecības pret sevi, dabu, dzīvi, pasauli. Dagda ir domātājs, filsofs, kura dabā ir spēcīga dziņa meklēt patiesību, lietu būtību. Savā pasaules uzskatā viņš svārstās starp pesimismu un optimismu, dodams pārsvaru optimismam. Pievedīšu te pāris piemēru, kas raksturo Dagdas psiholoģiju šajā laika posmā.

Pilns mēness.

Mans pēdēj's skats lai tevi aptver, draugs,
 Pilns mēnesis, i tu uz dusu ejošs.
 Tik skaisti dziest tavš maigais acu raugs.
 Bez rūgtes, kluss un gaišs, gandrīz vai smejošs.

Tu atkal pārnāksi, tu manies bieži,
 Un daudzus priecināsi jauns un šmaugs;
 Es nākšu ar', kad lieksies laika grieži.
 Mums laiks ir iet! tu bālsti, drīz sāks svīst,
 Lai gaismas acis neredz tos, kas vīst.

(34. lp.)

Dzīves sargs.

«Tev visas dlenas, labas tā kā ļaunas
Ir līdzī jādzīvo, tev nav kur bēgt;
Jo palīdzības lūgties dvēs'le kaunas;
Jo nav, kas pats nāk, tevi rokās slēgt.»

Kur pabēgt, paliek nāve, man nav bailes!
«Tu saprot maz: būs vairāk spēt un jēgt!
Būs griezt pret nāvi visas asmens smailes!

«Jo nāve — naidis pret dzīvi, — nav tev draugs.
Tu esi dzīves sargs, tu dzīves raugs.»

(45. lp.)

Te redzami divi pretpoli, starp kuriem svārstās Dagdas domas un noskaņas. Pirmajā dzejolī izteicās tāds neglābjams pesimisms, kāds sastopams vienīgi italiešu dzejnieka Leopardija dzejā, otrā turpretī nesalaužams optimisms. Starppakāpju domās, jūtās, noskaņās ļoti daudz.

Trešajā daļā: «U z m ā j ā m», kuŗu dzejnieks vēl apzīmē par trimdenieka sapni starp diviem ceļiem, vairāk kā 70 dzeļolos tēloti ceļojuma iespaidi, ko Dagda pārdzīvojis braukdam no trimdas vietām uz Latviju. Te notēlojušies iespaidi no Austrumu-Krievijas dabas: no Kamas un Volgas upēm un turienes kalniem un ziliem tāļumiem, iespaidi no Latgales, atmiņas par vecākiem, bērniņu, bērniņas rotaļu vietām, jūtām, kas no bērniņas vēl glabājas dvēselē, domas un jūtas par pārestību, kas bijusi mūžā jāpārdzīvo, par mājām, kuŗu gandrīz nekur nav, par mieru, pēc kuŗa ilgojas dvēsele, bet kuŗa nekur nav, attēloti sapņi un domas par jauno Latviju; par paša garu, kuŗš tiecas sevī aptvert dzīvi un visumu.

Ceturtajā daļā: «S u d r a b o t a g ā i s m a», kuŗu autors nosauc vēl par savas dzimtenes fata morgana, sakopotī 124 dzejolī, kuŗos notēloti Dagdas iespaidi jaunajā dzimtenē. Visā šini plašajā liriskā mozaikā kā galvenie motīvi darbojas, kā Rānis savās piezīmēs paskaidro, «sauļes, sievietes un

jaunatnes kults, kuŗu varētu saukt jau par saules, sievietes un jaunatnes ticību». Vīsa skiču burtnīca dāvināta — sievietēm, kas norāda uz sievietes iespaidu dominējošo lomu šinī burtnīcā jeb romana daļā.

Dagdas prieks par jauno dzimteni notēlojies ļoti sirsniģi, krāsu bagāti. Tāpat viņa rezignācija, par to, ka cerības nav piepildījušās, bet it sevišķi vispusīgu un skaistu izteiksmī dabūjušas attiecības pret sievieti. Katrs dzejolītis nodod interesantu liecību par Dagdas smalko un bagāto dvēseli. Meklējot pēc piemēriem, gribētos citēt vai visu burtnīcu, jo atstāstīt tos neiespējami un izvēloties grūti pateikt, ko ņemt, ko atstāt. Katrs piemērs šē raksturīgs, bet nevar sacīt, ka tas raksturīgākais. Pievedu te dažus dzejoļus tikai, lai raksturotu galvenos momentus: prieku, sauli, milu, jaunatni, sievieti.

1.

Ar zelta saules stariem —

Ar zelta saules stariem ietverts esmu,
Ar baltiem sapņiem, sārtām mākoņ-ēnām,
Ar maigi-zaļu lapu smaršas dvesmu.

Es siltu milas elpu sūcu lēnām,
Kūst lēnām manas dvēš'les kalnu snieģi
Un smagās dvašas klūst par zili-rēnām.

Kā tīmeklišu zaļi zīda dieģi
Uz saules zemi aizvelk skaistīn-skaistu
Un saule klēpi auklē mani lieģi —

Te jaunais mūža miers, kas neizgaistu.

(«Dzīve un darbi» IV. 266. lp.)

2.

Kad smeģles tu —
Tad strautiņš čalodams tek zaļās pļavās,
Pa sauli dzenas tauriņi un bites,
Un bērza pavēni ir salda dusa.

Kad smeijies tu —
 Tad vasar' rokas rokā bērni rotā,
 Un lēkā cepures un zelta bizes,
 Un kliezot piepeši viss pulciņš izklist.

Kad smeijies tu —
 Tad ziemu vecis siltā kaktā sēd. . .
 Un rokām staigādams pa kokles stigām
 Dzird strautiņu un bērņus un redz tevi.
 (Turpat, 272.)

3.

Cik dzīve nabaga! cik maz tai laba!
 Un ak, cik maz ir skaista! un vēl cēla!
 Jo skopa bijusi mums māte-daba.

Tik skaistum-atgaisma mums žēla, žēla
 Ir ļauta vēl, lai dotu laimes ģiedu —
 Tā spīd pār mums no maīga sievas-tēla.

Ir dota sievietē par zemes ziedu,
 Iekš viņas turam visu augst' un svētu,
 Iekš viņas nedaiļa un ļauna biedu.
 Tā pārstaros ij tukšo pasaul's sētu.
 (Turpat. 382.)

Šie dzejoļi vien jau nodod interesantu liecību par Dagdas jūtu un gara pasauli. It sevišķi gaiši redzams te viņš kā liels mākslinjeks, jo viņa lirika rakstīta ar ģenialu roku, un bez tam no šiem dzejoļiem redzam viņa lielo dziļo milu un cieņu pret sievieti. Šie raksturīgie vilcieni tēlo Dagdu kā ievērojamu, augsti vērtējamu personību.

Piektā daļa: «Mēness meitiņa», apzīmēta arī vēl par *noveli* no Dagdas skicu burtnīcas, kura pastāv no 190 dzejoļiem. Ar maz izņēmumiem visi šie dzejoļi tēlo milas jūtas un noskaņas. Pats skiču burtnīcas nosaukums, «Mēness meitiņa», mōdina garā kaut ko romantisku. Un tiešām šī plašā

burtņica ir pārpilna no viscēlākās, daiļākās, maigākās mīlas romantikas. Te dabūjam redzēt Dagdu kā maigu milētāju un romantisku sapņotāju. Šie rakstura vilcieni tikami padara pilnīgāku Dagdas personību. Viņa mīlai cēls raksturs, pilns garīguma un ideāla mirdzuma. Šī mīla dod Dagdam daudz laimes, saista viņu pie dzimtenes, bet beidzot ir tomēr nespēcīga valdīt viņa brīvo garu, kurš traucas mūžam sevī atjaunoties un kaut arī beidzot šī atjaunošanās notiktu nāvē.

Romans noslēdzas ar rezignācijas pilnu dzejoli:

Roka ar gredzenu.

Pēc lietus kluss bij vakars. Savāds mākons,
 Kā balta roka iztiepta pēc tāles,
 Mazs gabals vaļavīksnas pirkstiem pāri
 Kā gredzens, mirdzošs dārgiem akmeņiem,
 Tā ilgu laiku roka stiepās tālēs,
 Līdz bālot zuda gredzens līdz rokai,
 Un nakti jūra tumšā segā sedzās, —
 Vai tava roka sniedzās man no tāles?

Galū galā no liriskās mozaīkas tomēr mums tēlojas pretī ļoti noteikta un ievērojama Dagdas personība: brīvības cīnītājs, patriots, mākslinieks, estēts, domātājs, cēls savās attiecībās pret sievieti, mūžam atjaunotnes alkstošs, mūžīgs trimdinieks.

Kā redzams, Dagdas individualitate ļoti radniecīga, pat gluži identiska Raiņa individualitātei. Un tiešām, no dzejnieka piezīmēm redzam, ka Dagda nav nekas cits kā dzejnieks pats: dzejoļi, kas senāk atpakaļ parādījušies kā Raiņa dzejoļi, tagad te apzīmēti par Dagdas dzejoļiem, zīmējumi tekstā, kas ievietoti kā Dagdas zīmējumi — ir paša Raiņa. Tā piezīmes par Dagdu ir tikai romana rāmis, kurā ietverti paša dzejnieka liriskie pārdzīvojumi. Tā mēs nākam pie slēdziena, ka romanam bez viņa objektīvās nozīmes ir vēl subjektīvā: tā ir Raiņa liriskā autobiogrāfija. Un tā kā Raiņa lirikā ļoti mazā mē-

rā bij attēlotas mīlas jūtas, tad mīlas lirisms, kas notēlojies šinī romanā, ir ļoti svarīgs psiholoģisks paplašinājums Raiņa dzejā. Bez tam šī mīlas lirika, kā tāda, mūsu literatūrā ir liels ieguvums: vispusīgi-oriģinalos interesantos impresionistiskos tēlojumos te spoguļojas maīga, daiļa, cēla un dziļa mīlas jūtu psiholoģija.

Drama.

Rainis kā dramaturgs pazīstams mums divējādi: 1) ar klasiku tulkojumiem un 2) ar savām oriģināl-lugām.

Tulkojumos viņš viscauri parādās kā liels mākslinieks. Ir diezgan ilgi latviešiem sniegti visādi sīki darbiņi no ciltautu literatūras sīkos, kroplajos tulkojumos, kuŗus kauns rokā ņemt katram latvietim, kas mīl savu tautu, savu valodu un mākslu. Vai tad tiešām latviešu valodā neietilpst pasaules literatūras gara milži? Rainis to nevar vienaldzīgi redzēt. Nevar taču latviešu tautu baŗot ar sīkumiem vien no ciltautu literatūras, bet vajag viņai sniegt arī ģeniju darbus. Un šos ģeniju darbus mums sniedz Rainis. Viņš tulkojumā iepazīstina mūs ar Gētes, Šillera, Šekspira, Heines, Puškina, Lesinga, Ibsena, Baiŗona, Hauptmaņa darbiem.*)

Pats ievērojamākais no visiem Raiņa tulkojumiem ir Gētes ģenialā traģedija «Fausts». Gētes «Fausts» nav dzimis tā, kā dzimst mūsu dienās mākslas darbi: piesēŗ tik pāris dienas klāt — un «mākslas» darbs gatavs. Gēte ir strādājis pie sava «Fausta» ap 60 gadu, nopietni, rūpīgi. Kas viss tik ilgus gados nav izjūsts, izdomāts, izciests! Un jāievēro vēl tas, ka Gēte bij netikvien ģeniāls dzejnieks, bet arī ievērojams domātājs un zinātnieks. Viņš bij vispusīgi un dziļi izglītots sava laika cilvēks un viņu pilnīgi var raksturot sekoŗiem Heines vārdiem, Raiņa tulkojumā:

«Visu augstu domu ērgli
Viņa galvā perinājas,
Viņa dvēslē atstaroja
Augstsirdība it kā saule.»

*) Raiņa tulkojumi ir sekoŗi: No Gētes «Fausts» (1897.) un kopoti raksti, Heines «Vergu kuŗis» (1901.), «Bimini» (1900.), «Ratklīfs» (1902.), Ibsena «Svētki Zolhaugā» (1900.), Šillera «Vilhelms Tells», Lesinga «Natans Gudrais», Šekspira «Antonijs un Kleopatra» un citi.

«Fausta» ideja ir sekoša: Cilvēka zināšanām ir savas robežas. Kur zināšana beidzas, tur jāsākas ticēšanai, un arī zināšanai jābūt ticēšanas pilnai. Jo tikai ticēšana un zināšana kopā ved pie patiesas atziņas. Bet katra cilvēka garā, kas cenšas, dus tāds mazs titāns, kurš it kā tie titāni, kas grieķu mitoloģijā gribēja iesturmēt Olimpū, vēlētos laisties cauri uz mūžīgu gaismu, lai varētu teikt: «es zinu» un «es ticu». Cilvēces attīstības, evolūcijas vēsturē šad un tad, te vājāk, te spēcīgāk parādās šāda zināšanas sacelšanās pret ticēšanu. Bet vēl ir kāda otra cīņa, kas katram cilvēkam jāizcīna: tā ir cīņa, kas norisinās starp cenšanos pēc kā ideāla, laba un daļa un cenšanās pēc zemes priekiem, pēc kāribu apmierināšanas, pēc launa. Šo divkārtīgo cīņu, kas bangoja arī Gētes paša dvēselē, dzejnieks tēlojis savā «Faustā» tik dziļi aizgrābjošā kārtā, ka šis darbs jāpieskaita pie viscēlākā un vislieliskākā ražojumiem pasaules literatūrā. Pagājis jau vesels gadu simtenis, bet vēl arvien parādās pētījumi par «Faustu», kas norāda, cik dziļš un liels ir viņa saturs. Daudz kas tur liekas mīklains un neizprotams, bet daudzas no šīm mīklām, ko uzdevis veselam gadu simtenim Gētes ģenijs, izdodas atminēt. Tā, piemēram, neizprasts bij Homunkula tēls «Faustā», bet pēdējā laikā liekas būt atminēts šis būtnes noslēpums: te Gētes ģenijs uzmetis mums evolūcijas teoriju jau diezgan noteiktu un nopietni caurdomātu, kuru atlika vēlāk tikai ziniski nodibināt.

Fausta tulkojumam priekš latviešiem ir piekritusi sevišķa loma: viņš ir jauna ceļa lauzējs mūsu valodā un dzejā. Ar vecajiem valodas un izteiksmes līdzekļiem nevarēja ķerties pie «Fausta». Te vajadzēja padziļināt un paplašināt mūsu valodu, izkopt dzejas formu, lai varētu veikt šo darbu. Pārtulkot šo vislielāko dzejas darbu pasaules literatūrā latviski — nozīmēja nostādīt latviešu valodu līdzās visām kulturas tautu valodām. Vārdos, teorijā, mūsu valoda par tādu bij jau sen atzīta, bet praktiskā tas nebija pierādīts. Rainim to izdevās pierādīt.

«Fausta» tulkojums izlauza pats sev ceļu latviešu literatūrā, padarīja kuplāku mūsu valodu, parādīja bagātāku mūsu dzeju.

«Fausta» tulkojumam liela nozīme. Viņš ir pieminekļis latviešu valodai: viņa te parādās visā savā kupluma pilnībā, viņa te ir atdzimusi no veciem grēkiem skaistāka, daiļāka, pilnīgāka, nekā tas bij senāk. Rainis te parādās kā mūsu valodas reformators. Ir jau pagājis vairāk gadu desmitu no tā laika, kad parādījās «Fausts», bet viņa tulkojums glabā vēl arvienu tos pašus dārgumus kā sākumā: ja Ģēti vispār ir iespējams pārtulkot, tad tas te ir panākts ar lielu pilnību un bez tam tulkojums ir tik latvisks (Ģrietņas dziesma), ka noder mums par īstu dzīva ūdens avotu valodas ziņā. Vēlēšanās, ko Rainis izteica «Fausta» priekšvārdā, ir pilnīgi piepildījusies. Un teica viņš sekošo: «Mans darbs būs pilnīgi atalgojies, ja viņš savu daļu piepalīdzēs, ka Ģētes varenā dzeja un dziļās domas atzels un nesīs augļus arī mūsu rāmajā rakstniecībā, modinās «nevaldāmu dziņu uz priekšu», uz pagātnes un nākotnes saprašanu, un ja arī šini uzvalkā mūžīgi jaunais Fausts aizgrābs sirdis, ka varētu teikt līdz ar prologa vārdiem:

«Un katra jauna aizgrābīga krūts
Iz viņas jūsmu velganumu sūc,
No viņas dvēslēs aiztrīs dažāda stīga,
Tie redz, kas klusi viņiem sirdīs dīga.»

Tas, kā dzīve to pierādījusi, ir piepildīts. «Fausts» ir nesīs bagātus augļus.

O r i ģ i n a l l u g u Rainim diezgan daudz: veselas desmit. Tās ir šādas: «Pusidealists» (1904.), impresionistiskā opera resp. traģedija «Uguns un nakts» (1905.), viencēliens «Ģirts Vilks» (1907.), saulgriežu pasaka piecos cēlienos «Zelta zirgs» (1910.) un piecēlienu jaunības traģedija «Induls un Arija» (1911.), «Pūt, vējņi!», «Spēlēju, dancoju», «Jāzeps un viņa brāļi», «Ilja Mūromietis» un «Mušu ķēniņš». Lai novērtētu viņu nozīmi mūsu literatūrā,

tad jāapskata tuvāk viņu saturs, idejas, tehnika, stils un vieta mūsu dramatiskā rakstniecībā.

Pēc sava satura Raiņa lugas iedalāmas divās daļās: «Pusideālists» un «Ģirts Vilks» ir realistiska satura, pārējās simbolistiski-romantiska vai jaunromantiska, jo Raiņa romantismam, kā to vēlāk redzēsim, ir gluži savāds, īpatnējs raksturs.

Lugu «**Pusideālists**» autors nosauc par vēsturisku joku lugu iz pagājušā gadu simteņa beigām.» Lūgā tēlots pārspīlēts tautiskums. Viņas saturs šāds. Turīgs saimnieks, Ansons, fanatiski piekeras tautībai un sencībai. Pēc viņa uzskata «... tautai pie senčiem ir jāturas. Mūsu visai dzīvei ir jāgrozās. Un senču garam pāriet būs Mums miesās un asinīs, — tad vien kļūs, Tad vien mūsu mīlā tautiņa Kļūs vienprātīga un dižena, Būs centienu centrs un tautas gars, Savs raksturs, savs uzvalks, savs apziņas svars, Sava rakstniecība un pavāriība, Prāts, manta, tiklība, nākamība; Rims nemiers un nāids, ne skaudis, ne šķelsies, Kā žuburains ozols tautiņa celsies!»

Šo savu ideālu viņš arī pūlas izvest dzīvē: ģērbjas vīzēs un senciskā uzvalkā, ēd senču ēdienus, krāj visādus vecus daiktus, kā tautas gara mantas. Savu meitu, Mariņu viņš vēlas dot par sievu tikai tādām cilvēkam kas ir tautisks: valkā strīpainas biksas un vīzes. Tāds arī gadas: saimnieks Brunovics, kuŗš pūlas, cik varēdams, piemēroties un iztapt Ansona uzskatiem, kamēr dabūs meitu un mājas. Bet šis nolūks viņam izjūk, kaut gan nolemta jau kāzu diena, kuŗa svinama cik iespējams, tautiski un senciski. Taisni tanī dienā izpaužas baumas, ka ieradīšoties kāds tautas gara mantu krājējs. Ansons jeb Andēls, kā viņš sevi sauc, ļoti par to sajūsmināts un gatavojas, cienīgi to saņemt: viņš ņemas pārkristīt visu savu saimi tautiskos vārdos. Karalune, Kariats, Mažuls, Zieduška u. t. t. Šo Andēla sajūsmu brīdi veikli izlieto jauns inženiers, Žans Upmāls Mariņas ligāvainis. Viņš izdodas par tautas gara mantu krājēju un tā panāk dīvus nolū-

kus: iegūst sev Andēla piekrišanu un izjauc Brunovicam precības, pierādīdams, ka viņš pats ir tautiskāks, nekā Brunovics un ka pēdējam rūp ne tautība, ne sencība, ne Mariņa, bet tikai mājas. Turpretī Žanis prot deļot tautisko jandaliņu un iztēlot, ka mājas vajagot ierikot tā, ka tur būtu «Trim torņiem latvju svētnicas: Divi priekšā un viens uz pakalās» — un pats saimnieks būtu par Krīvaiti-Krīvi.

Precības Žanim gan izdodas izjaukt, bet arī pašam tās izjūk, jo Mariņa nomana, ka viņš nav nopietns cilvēks, bet tukšs āksts un ar tādiem uzskatiem par tautu un viņas centieniem, kas viņai pretīgs, un tādēļ viņa pret to paliek auksta. Meitai arī precinieki aiziet, bet precības gluži neāidodot iznāk viņas tēvam Andēlam ar svainieni Grietu, kurā vādījusi viņa saimniecību.

«Pusidealists» ir satira par pārspilētiem tautiskajiem centieniem izgājušā gada simteņa deviņdesmitajos gados. Tautiskie centieni bij plaša kulturela kustība, kas visu mūsu dzīvi materialā un garīgā ziņā ievērojāmi virzīja uz priekšu sešdesmitajos un septiņdesmitajos gados. Dīvos nākamajos gadu desmitos šī kustība pārveidojās un izvērtās par lieku dižošanas ar latviešu valodu un tautas gara mantu krāšanu. Cilvēki, kas tagad nu piekopa tautiskos centienus, nedomāja vairs par tagadni un nākotni, bet nodzīvojās galvenā kārtā gar mūsu tautas pagātni, gribēdami pārceļt viņas seno īpatnību tādējā dzīvē. Šiem cilvēkiem nevarēja dažkārt pārmest idealisma trūkumu, bet gan to, ka viņu idealisms balstījās uz nepareiziem pamatiem. Viņi bij, tā sakot, ne nopietni nemāmi idealisti, bet tikai tādi — pusidealisti. Vienu tādu pusidealistu jau notēloja Kaudziši septiņdesmito gadu bieģās Pietuka Krustiņa personā (1879.). Raiņa pusidealists Ansons jeb Andēls stipri līdzinās šim tipam, bet lielā mērā arī no viņa atšķīras. Pietuka Krustiņš ir ļoti aktīvas dabas cilvēks, Andēls — pasīvas. Sevišķi šī pasīvitate krīt acīs dramā, kur taču darbība, aktivitāte ir galvenais mākslas darba dzīvības nervs.

Galvenais elements lugā ir satira par pārspilēto tautiskumu, bet šis tautiskums ir parādība, kas jau daudz pārrunāta, kritizēta, zobota un pati par sevi jau stipri apnikusi un atmesta. Tomēr šī luga ir mūsu vēsturē pirmā socialā satira. Jauns un ievērojams, bet maz izcelts lugā arī tas, ka starp kalpiem un saimniekiem jau manāma noteikta šķiru starpība. Luga rakstīta saistītā valodā, un viņā ir pāris skaistas liriskas vietas, kuŗas pieder pie labākā, ko Rainis, kā dzejnieks, radījis un kuŗas arī dzīvo viņa lirikā atsevišķi: piem. «Senatne» un «Vienīgā zvaigzne». Vēsturiski ņemot, lugai tā nozīme, ka Rainis viņā pirmo reiz zīmējis darba cilvēku, kuŗš apzinās savu stāvokli, saprot jaunlaiku dzīvi vairāk nekā visi citi, kas viņam apkārt (Andrējs). — Otrai realistiska satura lugai «**Girts Vilks**» Rainis ņēmis vielu no 1905. gada notikumiem. Girts Vilks ir saimnieks, iejaukts revolucionarā kustībā, bet ir spiests piedzīvot, ka viņa paša dēlēns nodod viņa domu biedri, kādu meža brāli. Saimnieks nevar pārdzīvot mierīgi šo notikumu un nošauj savu dēlēnu. Vienā cēlienā te Rainis ietvēris drūmu gleznu no minētā vēsturiskā laikmeta un pratis to zīmēt tā, ka iespaids ir traģisks. Tā ir maza traģedija ar spēcīgu satricinošu saturu.

«**Uguns un nakts**». Rainis nav realists. Realās dzīves parādību mākslinieciskā veidošana nepadodas tik labi viņa mākslinieka rokai, kā viela, kur viņš var ļaut vaļu savai bagātai fantastikai un simbolikai. To pierāda viņa ievērojamais simbolistiskais darbs «Uguns un nakts», kas 1905. gadā parādījās atklātībā, 1907. — iznāca atsevišķā grāmatā un 1911. parādījās uz skatuves un ieguva mūsu teātra vēsturē vēl nepieredzētus panākumus. Par savu darbu Rainis pats saka, ka tas esot: veca dziesma — jaunās skaņās. Tas nozīmē tikdaudz, ka dzejnieks ņēmis vielu, ko jau reiz apstrādājis Pumpurs un, viņu veidodams, ielicis tanī jaunu saturu. Rainis šo savu darbu nosauc par impresionistisku.

Tas bij toreiz jauns virziens. Tamdēļ pirms runājam par šo Raiņa impresionistisko dramu, teiksim pāris vārdu par pašu impresionismu. Kas ir impresionisms? Ar šo vārdu apzīmē glezniecībā jaunu virzienu, kurš lauza sev ceļu izgājušā gadusimteņa pēdējā ceturksnī. Arvienu mākslinieki gleznoja priekšmetus kā sastingušus un neprata izteikt viņu atkarību no gaismas dažādos momentos. Kā lai izsaka formu atkarību no gaisa un gaismas un kustošos ķermeņu izskatā? Kā lai izsaka to iespaidu, ko dod skrejoši mākoņi, tekošs ūdens, viegls smaidis cilvēka sejā? Priekšmets dažādos apstākļos ir dažāds. Piemēram, cilvēks koku ēnā izskatās citāds nekā saulē, lampas gaismā, ugunsgrēka atspīdumā. Impresionisms ir tāds virziens, kas pūlas zīmēt nevis sastingušas formas, bet satvert acumirkliġo iespaidu, impresiju. Impresionisms neapmierinās ar tiem izteiksmes līdzekļiem kā vecā māksla, bet pūlas atrast jaunus un tos arī atrod. Impresionisti glezno krāsu traipiem, spilgtiem, lieliem vilcieniem. Liekas, it kā viņu gleznas būtu vēl neizstrādātas, paviršas skices. Bet gleznot gludi, rūpīgi ir vieglāk, nekā no krāsu traipiem radīt saskanīgas un dzīvas ainas. Iedvest vairāk dzīvības ainās, tas bij impresionistu mērķis, un to viņi arī panāca. Impresionisms prasa smalki ievingrinātu skatu, dziļu krāsu izjūtu un lielāku tehnikas prasānu, nekā pie agrākiem māksliniekiem.

Kas te teikts par glezniecību, to var arī teikt par rakstniecību. Atsvabināties no vecām formām, no veciem paņēmieniem lirikā, romanā, dramā un ienest tajos vairāk dzīvības — tas ir impresionistiskais virziens. Impresionistiskais stils liekas kā saraustīts, nesakarīgs, nevienāds — bet šī nesakarība tikai izliekas tāda. Ātrie iespaidi, nervozā, modernā dzīve ir radījusi šādu stilu. Vai var, piemēram, tēlot vairs ar senseniem paņēmieniem lielpilsētas burzmaino ielu dzīvi? Modernie satiksmes līdzekļi te traucas cits caur citu, savilņodami jūtas, bet tikai uz acumirkli. Jau nākamā brīdī nāk cits iespaids, spigtāks

vai drūmāks, jautrāks vai komiskāks. Bet arī tas dziest, jo priekš acīm norisinās atkal citas ainas, citas gleznas: ātrā steigā cilvēki dodas gan drūzmā, gan pa vienam, ātrā steigā mainās ielas, nami, dārzl u. t. t. Šo dzīvo, kustīgo dzīvi, šos daudzos, ātros, mainošos iespaidus, kas nogleznojas moderna cilvēka dvēselē, var izteikt tikai attiecīgās izteiksmes veids, attiecīgais virziens literatūrā, un pie tādiem pieder impresionisms.

Tādēļ Rainis arī Lāčplēša telku neapstrādā vairs tādā stilā, kā to Pumpurs savā laikā darija. Tagad mūsu dzīvē vairs nav tā episkā miera, kāds bij dzejnieka Pumpura laikā, un tādēļ arī literatūrā ir jārada jauni izteiksmes līdzekļi, kas saskanētu ar mūsu nervozi, iespaidu bagāto laikmetu, kur vienā dienā cilvēks vairāk pārdzīvo nekā senāk gada vai gadu desmitā. Un šādu impresionistisku stilu ir Rainis lietojis savā dramā «Uguns un nakts». Līdzekļu nevaļaj daudz. Tikai divus un pie tam vienkāršus, un tie ir: uguns un nakts. Bet tas tikai tā izliekas.

Aizkrauļa pili pie Daugavas, lielā senlatviešu istabā, fantastiski izgreznotā, sēž Aizkrauklis un skatās, kā deviņas meitenes kārš vilnu, vērpj un auž un dzied. Trīs ģērbusās melnas, trīs dzeltenas, trīs sarkanas. Aizkrauklis mudina, lai iet pie miera, laiks visai vēls. Spīdola pie loka atsēdusies, raugās tālumā: mēneša gaismā atspīd viņas tērps sarkanās melnās un zelta krāsās. Iet baumas, ka pa pusnaktīm Spīdolai esot istais darbs, viņa esot ragana ar visām meitām. Pūrs viņai pilns līdz malām. Sev bāliņu viņa nelūko, bet kas nāk, tos raida projām. «Es esmu čūsku cilts, to neaizmirsti!» tā viņa saka savam tēvam Aizkauklim. «Es esmu skaistākā par visu, kas zemes virsū un zem zemes ellē...» Vecais drīz aiziet gulēt. Meitenes uzreiz jautri, bezbēdīgi nomet darbu un izsauc vecu raganu no aizkrāsnes. Vecene tekalē, kurinādama burvju krāsni, nobīda uz istabas vīdu bluki, izklāj savu sedzeni un noliek cirvi klāt. Meitenes dzied, vecene bur. Viņa bur krāsni, iz kuņas velk ugunīgus pavedienus; meitenes šos pavedienus

izkaŗ krustām, šķērsām pa istabu, pie grieztiem, līdzīgi spīdzenītēm, pakāpdamās uz soliem. Meitenes vēlas, lai vecene atbuŗ viņām preciniekus. Vecene ietrin viņām acīs burvju zāles, lai tās tumsā redz, aizkaŗ viņām ausis, lai tās caur durvīm un mūŗiem, aiz sienām un stūŗiem dzird. Tūlīt viņas arī ierauga brūtgānus nākam. Spīdola redz nākam Melno bruņinieku, bet aizgrieŗas no tā nost. Vina ierauga arī Lāčplēsi, apbrīno viņa spēku un priecājas, ka to uzvarēs. Lāčplēsis ir sūtīts cīņā, bet Spīdola viņu kairina ar visu zemes daļumu un saka: «Esi mans, esi mans!» Lāčplēsis tomēr apliecina, ka mīl Laimdotu. Spīdola liek sajast savu spēku. Pakāpusies pie loga, tā tiek apspīdēta no mirdzoŗas gaismas, kamēr visapkārt tumšs — dara pakal Laimdotas parādībai. «Pēc manis vēl karstāk tev degt un alkt. Spīdola mūŗam spīd, bet tu celos krīt.» tā vina dzied, nomet melno segu un stāv mirdzoŗi baltā tērpā. Lāčplēsis aizspieŗ acis. Spīdola sauc raganas. Varonis kā atgaiņādamies cērt ar zobenu, noraudams spīdzenītes. Viens spīdoŗs burvju pavediens paliek pie viņa zobena. No grieztiem spīdzenītes kā uguns dzirkstes krīt uz Lāčplēsi. Viņš pakrīt zemē. Spīdola nozūd. Zelta gaismas stari nodziest. Raganu meitenes pēkšņi visas iekļedzas. Pa logiem iekšā spīd sarkans spīdums. Meitenes apstāj Lāčplēsi un dzied. Dziesminas īsajos teikumos skan varoņa viss nākamais liktenis. Tad viss nodziest un satumst. Lāčplēsis paliek pakritis guļot.

Burtnieka nogrimusē pils ezera dibinā. Pils lielajā goda istabā, ar stikla sienām, kur redzamas visādas greznuma lietas, ieroči un rakstu tistokli. sarunājas Spīdola ar Kangaru, kas šo pili nogremdējis un solījis mūŗam kaŗot pret gaismu un burtniekiem, ka mūŗam ļaudis iz tumsības neceltos, jo pēc viņa uzskata «tumsa tomēr reiz uzvarēs saujiņu gaismas».

Burvis Kangars kalpo Līkcepurim, ar kuŗu kopā tie taisās Rīgā uzcelt tumsībās varu vienu pēc otra pievilkt pie Romas. Kangars mīl Spīdolu, priekš viņas viņš nodevies peklei. Bet Spīdola viņu nicina.

«Vergs, kalps, suns», tā viņa sauc Kangaru, atsauc velnus un liek, lai tie viņam saka, ko viņš ir pārdevis par elles kunģa naudu un godu pie mulķiem. Septiņi velni splauj uz viņu un katrs pa kārtai saka, ka viņš zemē kritis priekš velna un apņēmies savu tautu nodot nerokās, samaitāt tautas varoņus, pierunāt ļaudis klausīt varmākām, katru brīvu garu nomaināt un katru dzīvu dvēseli mērdināt. To teikuši, velni pazūd. Ezerā, aiz pils sienām, sacelas uztraukums. Tur nāk Laimdota un Lāčplēsis. Spidola ar Kangaru aizsteidzas, lai raidītu virsū varonim visus pekles spēkus. Te gul' brīvības atslēga, bet kas viņu grib dabūt, tam jāiztur pusnakti ciņa ar visiem ļaunajiem spēkiem. Laimdota to zin. Bet viņai žēl Lāčplēša, un viņa to mudina labāk bēgt. Bet varonis negrib tādu sīku ikdienas laimi: viņš ciņas alkst. Laimdota viņam parāda vietu, kur gul' brīvības atslēga un iedod viņam par sargu kādu spoguli. Viņa saka:

«Še, manu dvēseles spoguli ņem,

Pret slepeniem spēkiem tas sargu lem.

Ja lūztu tu, lai līdzī lūzt,

Mana dvēsele ar tavu lai kopā plūst.»

Laimdota aiziet. Atspīd atslēga, Lāčplēsis metas tai klāt. Sacelas elles troksnis, zvēri šaudās, dzirdama šņākšana, sienas visapkārt kvēlo. Saksrien velni ar sarkani kvēlošām dakšām, kapļiem, citiem ieročiem un uzbrūk Lāčplēsim reizu reizām, bet nevar viņu veikt. Tad tie piepeši nozūd; liesmu kvēles nodziest, tik Spidolas acis vien vēl mirdz atz stikla sienas. Atmetas bāla spokaina gaisma; krit retas sniega pārslas, loģi apledo, dzirdami salas sprādzieni. Ierit vaļējs zārks ar mironi, kas nācis Lāčplēsi līdza vākt. Varonis grib cirst ar zobenu, bet mironis nomet liķa autu un Lāčplēsis redz sevi pašu zārkā. Mironis sola gludu ceļu un bezmoku mūžu, lai dodot tik spalvu no ausīm. Bet varonis nav apmulsināms. «Es gribu sevīm un citiem vaļu — tu brīvības ceļā man nestāsi, nozūdi, izgaisti», saka viņš bargi un zārks nogrimst. Viņš metas atkal pēc atslēgas. Iesākās jauna ciņa — ar pūķi. Lāčplēsis cērt

ar zobenu, bet pūķis atraujas. Aiz viņa parādās arī Spidola, čūskas tai pār pleciem, odzes matos. Viņa iet pūķim palīgā, krata matos un sviež vienu odzi no matiem. Lāčplēša zobens nokrīt zemē. Te viņš izrauj spoguļi un tur viņai preti: Spidola nozūd. Pūķis tiek uzvarēts. Lāčplēsis paņem atslēgu un atkrit noņūris uz ceļiem. Viņš ilgojas pēc Laimdotas. Atnāk trīs Baltās meitas un ar baltiem plīvuriem vēdina viņam miegu un dzied:

«Caur tevi jauna diena aust,
Dusi pats, tagad dusi.»

Viņam aizejot, parādās Laika vecais Vidvuds, vecais tautas tēvs, kas stāvējis pie viņas šūpuļa un kalis tai brīvības atslēgu, kas reiz dzelmē nogrimusi, kad tauta ļāva tumsai sevi mākt. Tagad viņš priecājas par Lāčplēša uzvaru un stiprina viņu tālākā cīņā: ar tumsu mūžam cīņā iet! nesniegt tai roku nekad! lai pats neierobežo gaismu, piekāpdamies: lai brīvības atslēgu patur rokās. Vecis aiziet. Gaismas pils kāpj augšā no ezera, no viņas baltajiem torņiem atskan zvanu skaņas: top arvienu gaišāks rīts. Saule uzlēc. Sanāk Burtnieka ļaudis; kareivji, zemnieki, sievietes, bērni un apbrīno uzvaru. Koris un kāznieki ar dziesmām cildina varoni. Vecais Burtnieks, atdabūjis pili, sola varonim Laimdotu par ligavu. Bet viņas nav. Grib sūtīt varoni Koknesi viņu meklēt, bet arī tā nav. Ap pusnakti pūkrati aizveduši Laimdotu. Lāčplēsim stāv priekšā jauna cīņa. Viņš saka:

«Man jāredz, man viņa jāredz ir,
Lai pasaule mani no viņas šķir;
Tēvs, es viņu meklēt aizeju,
Es dabūšu savu Laimdotu.»

Trešais cēliens norisinās jaundibinātā Rieā — Daugavas krastā. Ir gaiša, saulaina diena. Redzama Spidolas valdnieces tēls. Spidola stāv pie telts lielajām durvīm un noskatās uz Daugavas krastu, kur sapulcēties liels pulks ļaužu. Tie palaiž kuģus, kuģi ar Kaupu un pavadoņiem sataisās braukt uz Vāczemi. Ļaudis dzied atvadīšanās sveicienus; par visu noma-

nāmas baigas sajūtas. Ierodas burvis Kangars un virsaiši. Kangars slavē Spīdolai kādus priekšniekus un Kaupu; viņi esot krietni, jo pārdevuši Romai Rīgu. Daži pretojušies. Virsaiši apsola izdot vainīgos. Bet citus gūstītos jau ved patlaban. Dzirdama Laimdotas balsi. Gūstītos ved uz kuģiem. Laimdota saslēgta važās, saplosītām drēbēm. Meklēdams Laimdotu Lāčplēsis ierodas pie Spīdolas. Varonis stāj virsū viņai, lai saka, kur Laimdota. Tā esot ar Koknesi aizbēgusi. Kā mazāku garu viņa to milot. Lāčplēsis esot tikai Spīdolas cienīgs. Viņa saka pati par sevi un viņu nu kārdina:

«Es, daile, arī esmu spēks;
Tu spēks, es daile, mēs saderam kopā,
Mums mērkis viens ir: pilnība.»

Viņai izdodās varoni pārliecināt, ka «Laimdota ar Koknesi vienā daļumā līgo.» Varonis dodas atriebties tumsas varai, kas pat Laimdotu, šo tiklo, daļo meiteni samaitājusi. Bet Spīdola atzīstas, ka Laimdota aizvesta caur viņas varu. «Tevi gribēju glābt, no viņas šķirt,» tā viņa saka. Lāčplēsis viņu dusmās grib nonāvēt, bet tā ļaujas smiedamās, sekošiem vārdiem:

«Un mirstu es, mirst Laimdota līdz,
Ko tad gan viss tavš pūlīnš līdz?
Tā manās rokās nodota,
To vada mana burvība.»

Varonis atstāj to neaizskārtu un aizsteidzas projām.

Jūras krasts Nāves salā. Spīdola atbrauc pa gaisu un nolaižās zemē baltu gulbju ratos, uz baltiem, saules anzeltītiem mākoņiem. Kangars licis vējiem atdzīt šurp arī Lāčplēsi. Nāves salā Lāčplēsim jāiztur nopietni pārbaudījumi. — Lāčplēsis nonāvē Spīdolas māti. Abei viņš nocērt vienu zaru, caur ko Spīdola zaudē viltus varu. Viņa atdzīvina Laimdotu, kas bij pārvērsta par akmeni, un atdod to Lāčplēsim. «Akmens šķelies celies, mana apburtā tauta, celies! Pēc simtsgadu miega uz jaunu dzīvi, pēc vergu sloga

uz gaismas brīvi,» tā saka Spīdola, un akmens tēl sāk kustēties un celties; putni un visa daba atdzīvojas. Ari Spīdola tagad iet ciņā pret Latvijas naidniekiem.

Piektā cēliena darbība norisinās Lielvārdes pili, uz Daugavas krasta. Lāčplēsis — krāšnās, vieglās drēbēs guļ uz atzveltnes. Uz krēsliņa viņam līdzās sēd Laimdota, ģērbusies greznā uzvalkā. Viņi abi ir laimīgi. «Es Latvijā mošķus izskaudu, — viss pannašs; priekš sevis nu dzīvošu,» saka Lāčplēsis. «Mans mīlais, mans karāli! Priekš manis nu dzīvo, — tu karalis būsi, no tautām bagātus meslus gūsi, ikviens tev nešis vislabāko, ko viņa zeme saražo,» tā atbild viņam Laimdota. Vācieši, starp citiem, ir uzvarēti, Ļaudis un kareivji cildna Lāčplēša nopelnus un vēlas mieru. Ari varonis to pašu vēlas. Nāk dažādu tautu sūtņi un pie Lāčplēša troņa noliek savas dāvanas. Pulciņš sūtņū ved sarunas ar varoni: cits lūdž atļauju tirgoties, cits viņu cildina, vācietis lūdž, lai dod viņam Rīgu. Izceļas strīdus. Spīdola aizrāda, ka ne vācieši to cēlušī, bet darba ļaudis un tādēļ ari pēdējiem tā piederot. Lāčplēsis ir neziņā, ko darīt. Spīdola viņam izlīdz un — atļauj vāciešiem Rīgā apmesties. Iesākās kuplas dzīres, kur visi tiek aicināti. Jautrība. Spēkošanā. Dziesmas. Ierodas ari aklais, Melnais bruņinieks. Laimdota un Spīdola satrūkstas, paredzēdamas nelaimi. Melnais bruņinieks, zaimodams Lāčplēsi un latviešu tautu, izaicina varoni uz ciņu. Iesākas nāvīga ciņa, kuŗā Melnais bruņinieks nocērt Lāčplēsim abas ausis ar zelta zobenu, tad saķeras abi un spēkodamies nogāžas lejā, Daugavas dzelmē. Viņiem līdzī nolēc Spīdola.

«Uguns un nakts» ideja, ap kuŗu virknējas visi notikumi un kuŗas dēļ tiek izkaŗotas visas grūtības, ir — ciņa par tautas patstāvību, par viņas materialo un garīgo labklājību, par tautas nākotni. Te ir tēlota ciņa, kas norisinās starp divām kulturām: starp veco un jauno. Lāčplēsis ir tas tautas personificētais, pirmatnējais spēks, tas varonis, kas cīnās ar visu veco burvju un raganu pasauli, kuŗa draud tautu nomākt,

un arī aizstāv to pret kādu jaunu varu, kas to draud iekarot un kalpināt. Ar vecajiem māņiem Lāčplēsis tiek galā ātri — nav spēka, kas viņu varētu lauzt. Ne tā ar jauno naidnieku. Cīņā ar šo verdzības nesēju tautas varonis izrādās par nespējīgu un tiek uzvarēts. Bet kur ir bruņinieka spēks? Šis spēks ir — zelts. Lāčplēsis izrādās vājāks par aklo, melno bruņinieku: «Zelts aklā rokās tā varu trauc». Citiem vārdiem, naudas saimniecība ir tas, kas ar savu zelta zobenu uzvar pirmatnējo kulturu ar visiem viņas varoņiem un uzvaras gaitā liek celt sev pilis un pilsētas. Melnais bruņinieks ar savu zelta zobenu ir tas personificētais spēks, zelts jeb nauda, kas lauž ceļu svešai kulturai — naudas saimniecībai.

Reizēm Lāčplēsim uznāk tā kā nespēks, pagurums, kārdinājums, padoties mieram, baudai. Bet te viņu vienmēr glābj mīlestība uz Laimdotu. Vājības brīžos arvienu viņš dzird tās balsi un — mīzū spēki viņā atmost no jauna, tie ir atkal neuzvarami. Laimdota ir viņa līgava. To viņš mil, un to viņš vēlētos redzēt mierīgu, bagātu, laimīgu. Laimdota ir — Latvijas, mūsu dzimtenes simbols. Viņa iepazīstina Lāčplēsi ar dzimtenes senatnes gudrībām un parāda, kur gul' apburtā brīvības atslēga. Viņa dod arī varonim savu dvēseles spoguļi cīņā pret naidniekiem. Dzimtenes mīlestība ir tā, kas Lāčplēsi dara stipru, padara to par varoni.

Burvis un nodevējs Kangars reprezentē vienu no tiem spēkiem, ko lieto cīņā svešā kultūra. Par naudu viņš lien velna priekšā ceļos, apņemas kalpot tumsībai un kur vien iespējams un kā vien iespējams kaitēt savai tautai. «Vergs, kalps, suns, sniegs», tā viņu saukā Spidola un citi, un visi viņu nicina. Ar šāda maziska, verdziska, nodevīga cilvēka, Kangara, palīdzību arī uzvar melnais bruņinieks: Kangars izlūkojis, kur ir varoņa spēks un pasaka šo noslēpumu bruņiniekam. Šis nocērt Lāčplēsim ausis un uzvar.

Ļoti ievērojama būtne ir Spidola. Te dzejnieks mums radījis raksturu, kāds grūti kur pasaules literatūrā sastopams, nerunājot jau nemaz par mūsu lite-

raturu. Spīdolā ir savienotas nesavienojamas ipašības: demoniskas, ideāli-cilvēciskas, mūžīgi sievišķīgas, mefistofeliskas un dievišķas. Viņa ir tā, kas Lāčplēsim veļ visādus kavēklus ceļā, kārdina viņu ar savu daiļumu, šķir viņu no Laimdotas, mīl viņu un nīst viņu: grūž to visādās grūtībās, pārbaudījumos un nejaušībās, dzen to visādu naidīgu varu rokās. Bet viņa ir arī tas, kas redz viņa vājības, viņa ceļus, viņa velk to sīkā laimē, bet kad tas tur draud nogrimt un mierā dzīvot, tad viņa to nepieļauj, ārdā viņa mieru: viņa tam sūta virsū naidniekus, bet viņa to ved arī cīņā pret tiem. Bet kas tad nu ir īsti Spīdola? Viņa pati sevi raksturo sekoši: «Es esmu skaistākā par visu, kas zemes virsū un zem zemes ellē.» Uz Lāčplēsi viņa teic:

«Es, daile, arī esmu spēks;
Tu spēks, es daile, mēs saderam kopā,
Mums mērķis viens ir: pilnība.»

Tad tālāk:

«Es nepastāvu, es esmu kā saule,
Es tūkstots krāsās pār zemi laistos —
Bet manā vizumā spīd un dzīvo viss,
Kas skaistā zemē zaļo un debesīs mirdz,
Un kas iekš tumšiem klēpjiem gul' brīstot,
Es esmu dailes saule, kas visumu gaismo:
Es visam tēlu dodu un veidu,
Un katra būtne top par sevi un greznās ainās
Atjaunodamās attīstās mūžam.»

Tad vēl par sevi Spīdola nodod šādu spriedumu:

«Es esmu valdošā daile,
Es nepastāvu es esmu kā saule,
Mūžam mainos, bet mana daile
Mainoties paliek caur visiem mūžiem,
Līdzīgi tavam spēkam.
Tavs spēks ir lauzts bez manis, tu viens.»

Bez tam vēl, kad Lāčplēsis nesaprašanā jautā, kas viņa ir: vai nāve? Spīdola atbild šādus ievērojamus vārdus:

«Es esmu mūžība;
Man zemes gaita drīz izbeigta.»

No visa tā redzams, ka Spīdola nav vienkāršs raksturs, bet ļoti sarežģīts. Ar ģenialu drosmi un originalitāti Rainis šīs sievietes tipā ir personificējis — gaismu, daili, attīstību. Bet kā Rainim izdevies savienot un sakausēt visus šos trīs faktoros? Tas redzams no Spīdolas darbības.

Bet kā tas izskaidrojams, ka Spīdola ielec līdz Lāčplēsim dzelmē, kad cīnoties ar Melno bruņinieku viņš tur nogāžas? Melnais bruņinieks gan nomāc tautas pirmatnējo brīvību un spēku (Lāčplēsi), bet līdz ar to viņš dod tautai līdzekļus (Spīdola), ar ko sevi atsvabināt no svešnieku jūga. Kādā vietā Spīdola sauc šo līdzekli pie vārda. Viņa saka:

«Man ir viens vārds no mūžības;
Teic: gaisma tiks tomēr pie uzvaras!»

Patlaban nakts ir uzvarējusi: Melnais bruņinieks ir nogāzies Lāčplēsi dzelmē, bet nogāzies pats arī līdz. Tur dzelmē cīņa vēl turpinās. Nevar ļaut Melnajam bruņiniekam uzvarēt Lāčplēsi, šo personificēto tieksmi uz augšu, uz priekšu, uz labāku nākotni. Tādēļ Spīdola stāv par viņu. Tā nolēc viņam līdz, saukdama:

«Vēl cīņa nav galā un nebeigsies.
Tev, Lāčplēsi, Spīdola palīgā ies!»

Dramatiskā ziņā luga izstrādāta ļoti rūpīgi: darbība viscaur dzīva, spilgta, pilna dramatisku situāciju. Lāčplēša mērķis ir liels, un tādēļ liela dramatisma pilni ir tie brīži, kad viņš nāk sadursmē ar šķēršļiem, kas viņu kavē sasniegt sprausto mērķi. Sevišķi dramatisks ir brīdis, kad varonis izcīnījis vareno cīņu Burtnieku pilī ar visu mošķu pasauli, pārvarējis to, uzcēlis gaismas pili no ezera dibina un atrodas atkal jaunas cīņas sākumā, par Laimdotu. Otrs tāds liels dramatisma brīdis ir tas, kad Melnais bruņinieks zaimo Lāčplēsi, viņa darbus un latviešu tautu — tad varonis vairs nevalda pār sevi, bet iet cīņā uz dzīvību un nāvi.

Lugā ir daudz lirisma, kas izkaisīts pa visu viņas saturu, mirdz kā briljants gan slīpētos aforismos, gan daiļi liriskās dziesmās. Par tādiem liriskiem dārgumiem sevišķi atzīmējama pati ievada dziesma «Pāri upei mēness meta», tad dziesma, ko dzied koris, kad gaismas pils izkāpj no ezera: «Iz tumsas baismas, iz pekles plaismas pie dienas gaismas pils augšup zvīgo» u. t. t. Tāda pat ir arī kāzenieku dziesma «Dūcat visas dūkas» un Spīdolas dziesma «Miedzī, aizmiedzī, stiprais varoni». Bet kā daiļš brīnuma zieds, apburošs krāsu maiguma, formas un jūtu grācijas ziņā, ir Spīdolas kārdinošā dziesma, kas atskan iz ābeles:

Dzer manu dzidrumu
Avotā,
Plūc manu mirdzumu
Ābolā u. t. t.

Luga «Uguns un nakts» sarakstīta impresionisma stilā, kurā Rainis te parādās kā nepārspējams meistars. Stila oriģinalitate, intensivitāte, spīgtums un spilgtums ir tik lieli, ka nezinām, ko vairāk apbrīnot un cienīt pie dzejnieka: viņa stilu, vai saturu.

Valoda, kā jau tas parasts pie Raiņa, arī te ir latviska, izkopta, zīmīga. Valodas gars un latviskums, kā arī viņas zaļoksniņa liecina, ka dzejnieks dziļi ieskatījies tautas gara mantās, tautas valodas garā, tautas senatnē un izcēlis no turienes to, kam ir paliekama vērtība arī mūsu dienās.

«Uguns un nakts» ir mākslas piemineklis, kam liela nozīme mūsu literatūrā. Te dzejnieks rāda, kas notiek uz divu laikmetu robežām: kad beidzas musu tautas aizvēsturiskais laikmets un sākas vēsturiskais. Teiksmainā senatne ar visu savu pirmatnējo brīvību un varonību nāk sadursmē ar tagadni un cīnas par savu patstāvību. Bet tagadnes zelts ir tas, kas stiprāks par stiprākiem senatnes varoņiem. Divas kultūras sadūras, divas kultūras te cīnas: latviskā un svešā, uguns un nakts. Bet tumšie spēki uzvar tikai pagaidām. Klusībā, dzelmē, vēstures dziļumos.

naidīgie spēki vēl cinas un nebeigs cinīties, kamēr no vēstures plūdiem pacelsies jauna, staroša uzvara.

«Zelta zirgs» ir otra simbolistiska rakstura luga, kuŗu Rainis apzīmējis vēl tuvāk par saulgriežu pasaku bērniem piecos cēlienos.

Vielu šim savam darbam Rainis ņēmis no tautas pasakām. Viņš modernizējis un dramatisējis pazīstamo pasaku par tēvu un trim dēliem, no kuŗiem divi ir gudri, bet viens, jaunākais, tiek turēts par vientiesīti. Tomēr, kad jāizdara kāds liels, ievērojams darbs, tad jaunākais ir tas, kas to spēj. Tā ari šoreiz. Jaunākais, Antiņš, uzjāj stikla kalnā un atsvabina kaŗaļa princesi, kuŗa stikla zārkā jau gulējusi septiņus gadus un ja nebūtu tikusi atsvabināta, būtu gulējusi mūžam.

Brīnums! Ko tad Rainis te atradis tādu ievērojamu? Protams, ka šīnī pasakā, atskaitot gleznas, nav nekā sevišķa. Bet vai tad tiešām Rainis no gleznām vien būtu licies aizrauties? Nē! Viņš ielicis lugā dziļu saturu. Mēģināsim to izlobīt no spilgtajām, krāsainajām, oriģinēlajām gleznām. Pirmajā cēlienā redzam kalpa vīru uz nāves gultas un viņam apkārt viņa trīs dēlus: Bierni, Lipstu un Antiņu. Divi pirmie tiko pēc tēva nāves, lai dabūtu viņa iekrātās artavas, kas tiem liekas īsta laime esam. Antiņam, turpretī manta vismazāk rūp, viņam mīļš ir tēvs un paša sapnī. Bet tēvs mirst. Mirstot viņš nevar atstāt bērniem nekādas mantas.

Ak, mans dēls, ko nabags sakrās?

Lūk, jūs paši viss mans dārgums.

Un tas vārds, ko es jums teikšu,

Kas tā lielākā no mantām.»

Dēli paliek ļoti ziņkārīgi: kas tad isti ir tā lielākā no mantām? Vecais atbild:

«Klau tad: vienība tā manta.»

Tā ir vecu vecā patiesība, ka vienībā ir stiprums, bet kad dzejnieks ieliek šos vecos vārdus kalpa mutē, tad tie dabū jaunu nozīmi. Un viņš nezīmē šos vārdus uz minētās ģimenes locekļiem vien, bet uz visiem, viņiem līdzīgiem:

«Visi, kam nav citas mantas,
Esat viens! un būsāt stipri.»

Tā ir patiesība, kuŗai lemts pasauli iekarot.

Bet vai kalpa vīra dēli to saprot? Nē. Antiņš gan patur to prātā, bet abi vecākie nesajēdz. Ienāk pie viņiem nabags un pastāsta, ka karalis princeses dēļ rīko lielas dzīres: «Priekš mielastā ir jau nokauti 365 vērši, 700 cūkas un savāritas 500 mucas alus. Bet desas ir skrautas kopā kā siena kaudzes un maizes klaipi sacelti kā akmeņu grēdas». Tādas lietas «gudrie» saprot. Bierns tūlīt izsaucas: «Vai dzi! tad jau gan būs atēšanās». Lipsts: «Ak tavu daudzumu! tur jau gan dažs labs vērsīts tiks aizvests arī gar malu. Ko, veci, tur tu jau arī vari kādu vistīņu pabāzt zem mēteļa». Bet Antiņam rūp vienīgi princeses augšamcelšanās: «Ak vai! ak vai! Kad jel nu rastos kāds princis, kas spētu uzkāpt kalnā!» Vecākie brāļi dodas uz mielastu un kalnā kāpšanu, bet pirms aiziešanas padzen jaunāko no mājas sniegā un salā.

Un tad nāk gleznu un dzejas bagātais otrais cēliens! Mežs. Celiņš. Vēls rudens vakars. Antiņš un ubags jeb Baltais tēvs klejo abi pa mežu. Antiņš: «Tētiņ, kuŗš tad kalnā uzjās?» — Ubags: «Kuŗš tik skaidrs būs kā saule». — Antiņš: «Tētiņ, kuŗš to uzmodinās?» — Ubags: «Kuŗš tik milīgs būs kā saule». — Antiņš: «Ak, kuŗš līdzīgs būtu saulei?!» — Ubags: «Kuŗš spēj atdot sevi visu». Antiņš labprāt atdotu savu dzīvi, savu gribu, ja tik dailo princesi dabūtu redzēt. Kad vecais vīrs salst, Antiņš atdod gandrīz vai pēdējo drēbes gabalu no savas muguras: svārkus, cimdus, cepuri, šalli, kurpes. Šo lielisko pašaieliedzības skatu ir vērts redzēt! Bet par to nabags viņam pasaka brīnuma vārdus, ar kuŗiem tas var dabūt zirgu un vara, sudraba un zelta drēbes. Un te nu nāk skats pakal skatam, viens skaistāks un oriģinālāks par otru. Tur nāk mežā noklidušie bērni un sametas sildīties pie Antiņa ugunsкура, lūdz tam oglītes un kad dabū atļauju, paņem tad visas un aiznes prom. Tur nāk tad vēja māte ar saviem bērniem un griežas un taurē un aurē pa mežu un ap

gulošo Antiņu. Tad turpmākais skats: sniega māte ar saviem gariņiem un birstošām sniega pārslām. Cik gleznu! cik oriģinalitates! cik lirisma un dzejas! Un tad interesantais dialogs starp Melno māti un Balto tēvu par Antiņa dzīvību! Vietām te Raiņa filozofiskais aforisms top ciets un dārgs kā dimants. Piemēram; šāds Nabaga teiciens:

«Ha! ha! ha! — un veiks, kas zaudēs,
Nems, kas atdos, tas savs, kas cita,
Balts, kas melns, un mans, kas tavējs!»

Kad aust jau ienelēks rīta gaišums, atnāk nokli-
dušie bērni «kā ausmas gariņi, ar mirdzošām zvaigz-
nītēm degļu un oļu vietā, baltos apģērbos, viņu mo-
dināt». Un ar kādiem mirdzošiem un gudriem teicle-
niem mazie modina gulošo!

«Celies augšā! Ko tu guli?
Ej pie sava darba, puisīt!»

Bet kas tad ir viņa darbs?

«Celies pats, cel savas ilgas! ...

Stikla kalnā, ledus zārkā,

Princesīte tevis gaida,

Pilnas acis lielu as'ru.

Vaida: Kur mans modinātājs?

Kur mans saulvedis vēl nejāj?»

Antiņš nesaprot, kas tie par bērniem, par gari-
ņiem, kas viņu modina. Tie mudina, lai sakot tikai
sakumiņu, ko viņam pamācījis vecis — tūlīt atskrie-
šot zirdziņš un atnesišot arī drēbes. Kas tie par bēr-
niem? Viņi paskaidro. Pirmais: «Es — miļš vār-
diņš». — Otrais: «Es — labs devumiņš, ko devi». —
Trešais: «Es — tavs žēlumiņš par svešiem». — Ce-
turtais: «Es — tavs vaids, par vājiem vaidēts». —
Pirmais: «Mēs — tās oglītes, ko sniedzi, salā nokli-
dušiem bērniem». Bērni palīdz viņam atsaukt zirgu,
ar ko jāt stikla kalnā.

Trešais cēliens norisinās pie stikla kalna pakā-
jes. Zilgas un zaļgas klintis, sniegaini koki, sti-
kla kalns ar princesi augšā, ļaužu drūzma ar saviem
dažādiem tipiēm, cilvēku kāre, uzrāpties kalnā un
klūt par karaļa znotu — viss tas padara šo cēlienu

loti dzīvu, darbības pilnu, un autora smalkie vilcieni atsevišķu personu raksturojumos (Rainis te liels meistars), kā arī viņa ironiskais smaids par pūļa tieksmēm . . . tie ir neaizmirstami skati. Bet komismam un ironijai cauri skan nekad nenogurstošais, moarraigais, drosmes pilnais dzejnieka mājiens:

«Kritis, kas uz runām klausas,
Saki, dēls, vai nenovērties,
Kā tu mērķi nerasniegsi?

Vai atkal:

«Vizbulīte nav priekš tevis.
Košums novērš nost no mērķa,
Domā vien uz augsto tāli.»

Tad: «Bet kas kalna galu grib sasniegt, tam vaj'ga visus zemes labumus nomest zemē!» Kalna, protams, kāp. velas, ceļas, krīt, nositas, bet uzjāj tikai kāds svešnieks ar zelta zirgu — tas ir Antiņš.

Ja pirmie trīs cēlieni ir bagāti ar dzejas un domu pērlēm, tad nākamais, ceturtais, sniedz mums kaut ko ārkārtēju, vēl latviešu mākslas rakstniecībā nebijušā un grūti iedomājama: tie ir gleznas un skati stikla kalna galā. Sarmoti koki, zaļģanas un zilģanas stikla klintis, vidū stikla zārks, apkārt septiņi kraukļi. Parādās un aiziet garām sniega māte ar sniega bērniem, vēja māte ar vēja gariem, bazunēdami ar šavām tāšu taurēm. Parādās arī Baltais tēvs kā lauskis ar sudraba cirvīti rokā. Pulkstenis nosit vienpadsmit. Lauskis piesit pret koku vai klini divpadsmito sitienu. Kraukļiem liekas, ka pulkstenis apsitis liktens stundu un tie sāk runāt. Pirmāis: «Tā ir bijis, tā i paliks. Kra!» — Otrāis: «Aizmiģa un guļ uz mūžiem. Kra!» — Trešāis: «Dienas diēnās, gadi gados. Kra!» — Ceturtais: «Septīts gads, kur modinātājs? Kra!» — Piektais: «Septīts ies, nāks septiņdesmits. Kra!» — Sestāis: «Velti cerē cerētāja. Kra!» — Septītais: «Ziema, sala, tumsa, gals. Kra! Kra! Kra!» Septiņus gadus tie klusējuši, lai netiši neizrunātu princeses vārdu, bet nu izsaka to. Melnā māte princesīti nonāvējusi un nodevusi

viņu apsardzībā. Kraukļi ir droši, ka viņai pat «nav atstāts dzīvības atspīdumiņš zem dvēselītes tauriņspārnu putekliņiem». Un tomēr . . . Dreb kalns, atspīd šaurs gaismas stars. Kraukļi grib ienīsto gaismu apsegt ar spārniem, lai valdītu tumsa, bet tas viņiem neizdodas. Atskan pakavu klaudzieni pa klintīm un parādās Antiņš, zeltainā, saules apspīdētā apgērbā. Viņam pretī lido vēl tumšajā telpā taurenīte-dvēselīte kā spīdošs taurenītis. Tā ir princesītes dvēsele. Taurenīte:

«Sir! Sir! Sir!

Es esmu taurenīte,

Es esmu dvēselīte

No tavas princesītes,

No miļās Saulcerītes,

Cel mani savā austiņā!

Slēp mani savā sirsnīņā!

Lai klausās tava dvēselīte,

Ko saka princesīte,

Sir! Sir! Sir!»

Viņam uzmetas uz pleca cīrulis un pasaka, dziedādams, ka Saulcerīte ir princeses vārds.

«Čir! Čir! Čir!

Dzird, saulvedi, dzird!

Saulcerīte ir princesītes vārds!

Ar to top atslēgts viņas zārks!

Ar to top atslēgta viņas sirds!

Čir! Čir! Čir!»

Par to kraukļi lieliski uztraucas, kērc un rauj sev spārnus no dusmām. Bet viņi nespēj vairs aizturēt to, kam jānotiek: princeses atmošanos. Ierodas arī Melnā māte, bet līdz ar viņu arī Baltais tēvs, viņas mūžīgais pretinieks un visa laba draugs. Saulcerīte atmostas un saka: «Saulvedi, nes mani mājās». — Antiņš: «Saulcerīte! Saulcerīte! Laudim laimīti es nesu».

Piektais cēliens norisinās karaļa pili ap atsvabināto princesi. Nāvei viņa ir atņemta, bet istās dzīvības viņai nav: viņa izskatās un izturas kā pusmirusi. Kamdēļ? To neviens nevar saprast. Bet kur

ir viņas atsvabinātājs? Ari to neviens nezina. Top zināms, ka princese viņam uzmaukusi savu gredzenu. Kaimiņu princis mēģina dabūt uz savu pusi atsvabināto princesi, bet — viņa to neatzīst par savu atsvabinātāju un atraida. Tiek uzmeklēts «tas vīrs ar to gredzenu», kā pils kalpotājs dēvē Antiņu. Karalis šo puskaילו nabaga zēnu negribētu labprāt atzīt par savu znotu. Viņa tiesības arī ņemas apstrīdēt kaimiņu princis, no ziemeļiem. Karalis un princis ar varu grib izmānīt zēnam gredzenu, bet viņš nevar to atdot: tā viņš nosolījis princesei. Gredzenu galu galā nemaz arī nevar nomaukt no pirksta. Taču princim tas nav nekas: viņš nocērt pirkstu zēnam un tad saņem gredzenu. Bet tikko viņš taisās ņemt nu pašu princesi — te Melnā māte klāt ar savu zārku un saviem kraukļiem. Kērc atkal melnie: «Tā ir bijis un tā paliks. Kra!» un gulda princesi zārkā. Pat jaunais krauklēns izkērc savu prieku: «Ziema, sala, tumsa, gals — kra! kra! kra!»

Ierodas Antiņš un sauc princesi vārdā: «Sautcerīte! Saulcerīte!» Viņa pieceļas sēdu. Antiņam metas virsū kraukļi un Melnā māte draud: «Nenāc viņai klāt, tu mirsi!» Bet viņam nav bail no nāves. «Kur tu esi, Melnā māte? Nebaldos es tavas varas. Mirsim, lai tik viņa ceļas». Protams, ka

«Nāvei nav par to vairs varas,
Kurš no nāves nebaidījies».

Karalim ir jāatzīst Antiņš par savu znotu, par ko ziemeļu princis uztraucas tiktāl, ka pieteic karalim karu un izteic par viņu un viņa rieitu niknus zaimus un lāstus. Pa tam Baltais tēvs saka Melnai mātei, rādīdams uz princi, ka tā esot viņas daļa. Melnā māte piekrit: zārks jau nevarot palikt tukša. Kraukļi sagrābj to un ieliek zārkā, ķērkdami: «Kra, kra, grābj! Kra, kra, grābj!» Laudis gavilē, ka nu glābti un ieiet jaunā dzīvē Antiņš un Saulcerīte. —

Tāds visai nepilnīgā attēlojumā lugas saturs un ārējā tērpa. Viss viņas audums ir tik oriģinēts, krāsu un domu bagāts, ka tas domājams un iespējams vienīgi pie Raiņa! Bet Rainis nemil nenoteik-

tu krāsu mudžekli, nenozīmīgus traipus. Visā lugā un viņas daudzajās gleznās valdošā vieta pieder divām krāsām: gaišai un tumšai — gaismai un tumsai. Un kad iedomājamies, ka cilvēka dzīvē, īpaši mūsu tagadējā laikmetā, cīnas abas šīs varas — gaisma un tumsa — tad te dzejnieks sniedz mums simbolistiskā veidā vārenu gabalu no realās dzīves un viņas cīņām.

Kas domāts ar skaisto vārdu Saulcerīte? Kas domāts ar viņas likteni? Ar viņas atsvabināšanu? Vai tikai individualās lietas? Nē. Bet kas tad ir šī princesīte? Un kamdēļ taisni kalpa dēls dabū viņas roku? Lugas simboli un aforismi dod uz to skaidru atbildi. Nabags: «Tā daiļā princese pa laikam nopūšas, kad rudens vēji pūš, pa laikam noraudas, kad saulīte uzspīd virsū». Un tad vēl šāds skaists viņas raksturojums:

«Zili stikli, zaļi ledi —
 Vidū balti sniega svārkī;
 Zili stikli, zaļi ledi —
 Vidū balti mēness vaigi;
 Zili stikli, zaļi ledi —
 Vidū gaŗi saules mati;
 Zili stikli zaļi ledi —
 Vidū stinga dvēselīte.»

Pie kalna pakājes kāds no ļaudīm saka: «Nebēdājiet, milie, gan saules vedējs nāks no jauna. Tas neatstās mūs mūžīgā tumsā: nonesis mums lejā princesīti — laimīti». No šiem teicieniem un no visa lugas gara redzams, ka princesīte ir tautas ilgu un centienu personificējums. Šie centieni dažlabu reiz sastingst un iegulst ledus zārkā, no kura tad tie jāmodina, lai arī cik kraukļu stāvētu tiem apkārt!

Būtu maldīgi domāt, ka luga ir tendences darbs. Nē. Raiņa dzejnieka ģenijs te ir tik meistariski sakausējis formu un vielu ar tautas augšamcelšanās lielo ideju, ka šis darbs ir meistara darbs mūsu literatūrā vispār un dramatiskajā mākslā sevišķi. Mēs varam lepni būt uz šo mākslas darbu. Un, man

šķiet, arī lielās kulturas tautas varētu ar to lepoties? Bet kādā attiecībā tas stāv pret citiem Raiņa darbiem? Un kamdēļ dzejnieks viņu nosauc par bērnu lugu, kurā ir daudzi tik dimantcieti aforismi, ka tos pat ne ikviens no pieaugušiem spēs pārkost? Man šķiet, ka autors gribējis mūsu bērnu literatūrā ienest arī kautko vērtīgāku, nekā parastās blēņas un vieglās pasaciņas. Un ja tā, tad viņš nav maldijies. Viņa luga dara lielu audzināšanas darbu. Dzejas, fantazijas un gleznu ir šini lugā tikdaudz, ka tā spēj apmierināt visizlutinātākos prasījumus. Bez tam, viņa sniedz bagātā mērā un oriģinēlā veidā to, ko citur neatrodam: nopietnu saturu, mudinādama uz pašizliedzību, cenšanos, ideālu dzīvi un darbību.

Vai Raiņa dzejā šis darbs ienes ko jaunu? Jā. Īsie vilcieni, ar kādiem dzejnieks te raksturo cilvēkus un viņu kaislības (Bierns, Lipsts) gan nav jauni: viņa meistarību tanī ziņā mēs jau pazīstam no viņa liriskas un citiem darbiem. Arī viņa ironiskie smaidi un asprātība mums labi pazīstami. Bet kas tad tur ir jauns?

Visa lugas uzbūve, gleznas un tēli (vēja māte, melnā māte u. t. t.), kas viņā tēloti. Viss tas nekur neatkārtojas Raiņa darbos, nav arī nekur citur sastopams. Jauns ir arī tas, ka Raiņa talants te pierāda aprīnojamu vispusību: maigākā jūsmā, rūpjākās tieksmes, augstākie centieni padodas viegli viņa mākslinieka rokai. Lugas darbība rit satstoši no sākuma līdz galam, raksturi cirsti īsiem, spēcīgiem vilcieniem. Turklāt šis darbs pierāda, ka Rainis var būt netikvien patstāvīgs un dzidri latvisks, bet arī dziļš un moderns. Un arī — liels mākslinieks! Un kā reiz lirikā Rainis nāca kā reformators — lai neteiktu vairāk! — tāpat viņš to dara latviešu dramā. Viņš nāk netikvien ar jaunu saturu, bet arī ar jaunu tehniku, kas stāda mūsu skatuvei un skatuves māksliniekiem gluži jaunus uzdevumus!

«Induls un Arija.» Jaunības traģēdija piecos cēlienos. (1911.) Šim darbam Rainis ņēmis vielu no

mūsu senatnes: viņš dramatisējis teiku par Induli un Ariju. Bet vai tad mūsu senatni jau nav izsmēluši savā mākslā tautiskā laikmeta rakstnieki un dzejnieki? Nē, viņi to tikai — kompromitējuši, atskaitot Ausekli, Pumpuru. Ar pilnu tiesību Rainis uzlicis savai traģēdijai šādu zīmīgu motto:

Par viņiem dziesmu sikās balsis klus, —
 Jūs nepazīstat savus varoņus,
 Bet dārdot iet tie vēl pa tagadni
 Uz nākotni.

Jā, mēs nepazīstam savus varoņus. Un kam gan būtu tā spēja iejusties viņu dzīves apstākļos, viņu dvēseles saturā, domās, darbos, centenos. Tāds varonis pieder pagātnei, senatnei — un mēs taču dzīvojam tagadnē, kurai tik daudz lielu, svarīgu uzdevumu. Vienkāršam mirstīgajam mūsu pagātne liekas niecīga, sīciņa. Ne tā māksliniekam, īpaši lielam māksliniekam. Tas redz, ka noietais kultūrelās un vēsturiskās attīstības ceļa gabals ir daudzējādā ziņā pamācošs, un kā pagātnes kapenēs guļ apraksts liels krājums idejiskas un estētiskas bagātības, kas ceļama tagadnes gaismā, pārveidojama, lai pilda savu lielo uzdevumu tālāk. Tāda dārga manta liela mākslinieka acīs ir teika par Induli un Ariju. Šī teika ir apbrīnojami skaists nostāsts par to, kā kāds latvju ciltis virsaitis Induls uz kaņa lauka, pēc nelaimīgas kaujas, otrā rītā sastapies ar bruņnieka drēbēs ģērbtu jaunavu, cīnījies ar to kā ar bruņnieku, uzveicis, ieraudzījis, ka nav vis bruņnieks, bet daiļa sieviete, iežēlojies, iemīlējies to, atsacījies no sevis, saviem dieviem, savas tautas un saviem brīvības kaņotāja centieniem, kristījies, apņēmis jaunavu par sievu, kāzu naktī ticis ielenkts no leišu kaņaspēka, gājis meklēt palīdzību pie vecajiem dieviem, ar joda līdzdalību apslidinājis 30,000 leišu kareivjus, iegūvis atkal savu jauno, daiļo sievu un domājis, ka viņu laimi nekas vairs netraucēs, bet pārkoņņa dusmas izgāžas pār abiem laimīgajiem: — tos abus kopā nosper zi-

bins. — Teikā daudz romantikas un gleznu, daudz iekšējās un ārējās darbības, daudz dramatisma un traģisma. — Rainis savā darbā pie teikas pieturējies tikai galvenos vilcienos. Ja notikumu gaitu var apzīmēt ar taisnu līniju, tad teikā un Raiņa darbā līniju gali gan sakrīt, bet vidus daļas vietu vietām: šķiras. Lieta tā, ka Rainis ievērojamā mērā paplašina, padziļina un pārveido apstrādājamās vielas saturu, ņemdams palīgā faktus no vēstures (Lengrins) un pielikdams dažus no sevis (Vizbulīte, Uģis, Zuks).

Lugas galvenā persona, ap kuŗu grozās visi notikumi, ir Induls. Tas ir cilvēks, kas laika ziņā mums stāv ļoti tālu — lugas darbība notiek ap 1243. gadu — bet centienu ziņā ļoti tuvu: idealists, kuŗa mērķis ir, celt savas tautas brīvību, kulturu. Cenšoties pēc šī mērķa, viņam gadaš celā mīlestība daiļas sievietes Arijas veidā un prasa, lai viņš atsakās no saviem ideāliem, lai atsakās no sevis pašā un dzīvo tikai mīlestībai. Un Induļa dvēselē ar ārdošu spēku sāk plosīties jūtas: dzimteni vai sievieti? Tā ir sāpīga psiholoģiska cīņa, kuŗā cilvēks, var sacīt, noārda pats sevi. Šis sevis noārdišanas process iet cauri visai lūgai un uz beigām sasniedz tik lielu spēku un traģismu, ka vienīgā izeja varonim — iznīcība. — Traģisks liktenis ir arī Arija. Viņas mērķis ir — mīlestība. Bet dažādi pretekļi (Induļa dzimtenes mīlestība un brīvības centieni, tēvs, vecais Pudīķis) viņai neļauj sasniegt šo mērķi un laupa viņai pat dzīvību. — Katrs par sevi Induļa un Arijas liktenis dod pietiekošu vielu traģedijai, bet abi kopā — tie piešķir viņai divkārtēju interesi un spēku. — Visas personas lūgā zīmētas dzīvi un sakarā ar savu laiku. Ar sevišķu rūpību un mīlestību tēloti: Induls, Arija, Pudīķis, Uģis, Mintauts.

Techniskā ziņā luga uzbūvēta tā, ka vienā daļā dramatiskā darbība sašķetinās, sasniegdama augstāko pakāpi trešā cēliena beigās, kur uz Arijas jaunatjumu, vai Induls viņu mil, pēdējais atbild:

Mīlu.

Tev dzīvi glābdams devu savu dzīvi;
Nu jāglābj simtas dzīves — dzimtene!
(189.)

Divos pēdējos cēlienos nāk atšķetinājums. Cēlieni viens par otru dzīvāki, aizraujošāki, pilnāki dramatisma, īpaši abi pēdējie. Dzīva psiholoģiska spēle atduras arvienu uz attiecīgu pretpēli un ārējā un iekšējā darbība, viena otrā tverdamās, rit strauji, gleznaini, spēcīgi. Kas zīmējas uz lugas ārēju iedalījumu, tad jāpiezīmē, ka trešais un ceturtais. cēliens pārdalīti divās daļās, tā ka iznāk pavisam septiņas bildes. Vispār lugas iekārtojums plašs, dzīvs, varēnu un skaistu gleznu pilns. Lugas bagātais saturs, bagātais iekārtojums, pārveido un padara bagātāku mūsu skatuves tehniku. Tiesa, luga ir gaļa: bet viņas interesantais dramatisms saista. Ir darbi, kuriem viņu plašums nav pierēķināms par kļūdu («Fausts»). Gluži otrādi: mēs skatāmies uz viņiem ar godbijību. Un viens no tādiem mākslas darbiem ir arī Raiņa traģēdija. — Lugas estētisko vērtību vēl pavairo viņas stils, valoda, impresionisms. Vietām šis stils ir ass kā zobins, vietām kupls kā ozols, vietām maigs un glāstošs kā zīds. Piemēram:

Indulis. Ah, nu tu uzbrūc reiz!
Nāc vien! Es tevīm maksāšu,
Ha! ha!
Tu jērs, es vilks! uh! uh! — Tu jērs, es vilks!
Še ņem! Par ciemiem ņem, par pili ņem!
Par kautiēm brāļiem še! Par tēviem še!
Par guni še! Par ūdeni! Par viltu!
Par smietām meitām še! vēl še! vēl še!
(8. lap. p.)

Arija. Ak, Indul, tautu starpā naids ir likts,
Bet vai tu nejutī, kāds milīgs brīnums
Starp mums ir līcis mīlu?
Pār staigņiem purviem, mežiem, upēm, klintīm
Spīd viena saule visu zeltijot, —

Tā vizmā vieno mūs un mūsu tautu,
 Tā lielā mīla.
 Tev, niknais kareivs, būs tai jāpadodas. (78.)

Vizbulīte. Es nezinu, es nezinu nekā.
 Es viņā ieslēvta kā smarša ziedā,
 Kā rītiņš dienā, ēna pazarē. (61.)

Lugas valoda isa, zīmīga, aprbrinojami latviska, kuplināta jaunvārdiem (ligatne, zviegzme, tversme, klausnieks, atriebne), zaļokšņa, bagāta — jauns dzidr latviešu valodas avots. — Impresionisms devis iespēju dzejniekam stilā ielikt daudz sirds, iekaisīts daudz zelta domu dzirksteļu. Kopā savāktas, šīs domu dzirksteles ir lugas idejiskā puse. Būtu maldīgi domāt, ka mīlestības romantika vien lugas saturs. Nē. Lugā tiek atrisinātas spilgtas posta glezņas no vācu kultūras nesēju darbības. Mirušās vēstures lapas te runā dzīvu, vēl nedzirdētu valodu. Idealists Induls ir tuvu rada tagadnes labākiem cilvēkiem, kuŗu devīze ir: ne varu, bet garu! Čiņa, ko veda Induls, ir gājusi cauri gadu simteņiem un turpinās vēl mūsu dienās — tikai citiem līdzekļiem. Tamdēļ lugai arī plaša sociāla nozīme.

Šī ir ceturtā Raiņa luga, chronoloģiski rēķinot. Idejiskā ziņā viņa pievienojas visiem citiem Raiņa darbiem, estētiskā ziņā ievērojami papildina viņa dzeju. Tanī bij sajūtams tā kā trūkums, kā robs: nebij mīlestības romantikas. Tas ir: tā bij vairāk tādas augstas, demoniskas vai altruistiskas dabas. Ne tā pārrunājamā darbā. Šī traģedija ir galvenā kārtā cilvēka sirds, cilvēka dziļāko individuālo jūtu — mīlestības traģedija. Līdz ar to Raiņa dzeja kļūvusi bagātāka par vienu kuplu, košu, smaršainu ziedu. Mūsu dramatiskā literatūrā tā ir neatsverama manāta. Ista traģedijas mums nebij tiklab kā nemaz. Ar šo Raiņa traģedija mūsu literatūra kļūvusi bagātāka par vienu nemirstīgu mākslas darbu.

Šīs simbolistiskā satura lugas ir tās, kuŗas nodibina Raiņa dramaturga lielo slavu. Viņas art tiešām, tiklab tehnikas, kā satura, tā idejiskā ziņā

pārsniedz visu, kas vien mūsu dramatiskā literatūra līdz šim pazīstams. Ievērojams Raiņa lugās vēl tas, ka viņu galvenās personas ir — idealisti, kuri cīnās nevien ar savām personiskām tieksmēm, bet arī ar šķēršļiem ārpus sevis, kāda lielāka ideāla vārdā, tautas vai tautas vairuma labā: tie ir sapņotāji, kuri šādā vai tādā kārtā cenšas dzīvi pārveidot. Tāds sapņotājs ir pusidealists Ansons, kas domā, ka dzīve iegrozāma, pārveidojama pēc senatnes kulturas parauga; tāds idealists ir Lāčplēsis, kas ka pati uguns cīnās ar viņa dzimteni ielenkušo māņu un svešnieku nakti; tāds sapņotājs ir arī Antiņš, kas atdod sevi visu, lai tik varētu dot tautai svabadību un laimi; tāds idealists un sapņotājs, beidzot, ir arī Indulis, kas domā un cīnās nevien par sevi, bet arī par savas tautas lielāku nākamību un garā redz savu tautu — brālīgi ieejam visu tautu valstī. Šie idealisti, kuri dzīvo augstāku dzīvi un kuri skatīti vērsti uz priekšu — nākotnē — tie ar saviem centieniem ir tas dzīvinošais spēks, kas Raiņa lugās piešķir nevien idejisku, bet arī lielu etisku vērtību. nerunājot jau nemaz par viņu estētisko bagātību un plaši tulkojamo simbolismu.

«Pūt, vējiņi.» (1913.) Kā lirikā «Gals un sākums» mūs pārsteidza ar savu estētisko raksturu, tāpat dramā «Pūt vējiņi». Pie Raiņa sabiedriskā simbolisma un pie viņa sabiedriski-filosofiskiem problemiem pieradušiem lasītājiem likās kas neparasts, kad dzejnieks sniedza dramu ar psiholoģisku problēmu vien. Bet Raiņa mākslinieka ģenijs te pierāda, ka viņa estētisko interesi var saistīt arī psiholoģisks problems vien un ka ir vērts veidot no tā mākslas darbu. Šis psiholoģiskais problems pazīstams no mūsu tautas gara mantām: bārenīte iekaro sirdis un ne mātes meita. Lugā: «Pūt, vējiņi», nu tēlots, ka bārenīte, gluži negribēdama, iekaro braša jaunekļa. Ulda, sirdi, kuri jau mātes meita, Zane, turēja par savu. Zane piedāvājas pati šim jauneklim, bet bārenīte negrib viņu ne redzēt un vairākkārt to neatlaidīgi atraida. Bārenītes Barbas dvēseles skaidri-

ba, neatlaidīga izvairīšanās no brašā uzdzīvotāja, bet pievilcīgā jaunekļa, nicinošā izturēšanās pret viņu, iededzina šī jaunekļa dvēseli mīlestībā, un viņš nu izredzētās mātes meitas vietā visiem spēkiem pūlas saistīt pie sevis Barbu, kas bezdrot viņam arī izdodas. Bet tā kā viņš rupji apvaino tās sirds draugu, Gatiņu, kurš tai dvēselē tuvāks, mīlāks nekā Uldis, tad viņas skaidrā, vārīgā dvēsele to neiztur: bārenīte nonāvējas. Viņas mīlestība un nāve padara nopietnāku arī brašo jaunekli, bet — vai tā vajadzēja iekārtoties divu jaunekļu dzīvei? Nē. Iekš tam lugas dramatisms.

Kā redzams, lugas problems tīri psiholoģiska rakstura. Viela ņemta no ikdienišķās dzīves, tikai ne no tagadnes, bet labi tālās pagātnes — no mūsu tautas dziesmu ziedu laikiem un no tā kulturelās dzīves laikmeta, kad latvieši, līdzās zemkopībai, sāka arī nodarboties jau ar tirdzniecību Rīgā, izlletojot Daugavu kā tirdzniecisku ūdens ceļu: laikmetā 13.—15. gadu simtenim. Luga sniedz spilgtas gleznas no tā laika latviešu kulturas dzīves, tēlo precību ierašas un tā laika cilvēkus — kādus mēs tos pazīstam no tautas gara mantām. Luga rakstīta gan drīz viscaur saistītā valodā, tautas dziesmu ritumā un garā, kurā dzejnieks tā iedzīvojies un ieturies, ka viņa stilu vietām pat neiespējami atšķirt no tautas dzejas stila . . . Raksturi zīmēti īsiem, noteiktiem vilcieniem, paliek atmiņā kā dzīvi, sevišķi brašais Uldis un skaidro dvēseli Barba un Gatiņš, visai lūgai viņas cauri pazīstamais un tautā iemīlētais tautas dziesmas «Pūt, vējiņi» motīvs un līdz ar to padara lugu sevišķi tuvu un pievilcīgu. Šis darbs pieder pie tiem Raiņa darbiem, kuriem vērtība tikai — raugoties no psiholoģiski-estetiskā viedokļa. Ar savu stilu, saviem plastiski veidotiem raksturiem, savām senlatviešu kulturas gleznām ar veco un mūžam jauno mīlestības problemu — ne manta ne ārējais spožums ir izšķirošie, bet dvēseles daiļums — luga sniedz patiesu estetisku baudu un tamdēļ arī iecienīta malū malās. «Pūt, vējiņi» atšķiras no ie-

priekšējām Raiņa lugām iz mūsu pagātnes arī ar savu realistisko raksturu, tā tad trejādā viņā: nav vēsturiska, arī simboliska un rakstīta tautas dzejas stilā. Simbolisms viņā tikai viegli izmanāms.

1917. g. sāka presē parādīties gabaliņi no Raiņa lugas: «**Spēlēju, dancoju**» jeb «velnu nakts piecos cēlienos», un 1919. g. sākumā luga iznāca atsevišķa izdevumā. Arī šis darbs rakstīts tautas dziesmu stilā, bet jau ar tā laikmeta piegaršu, kad dzidro tautas dzejas avotu sāka bojāt garīdznieku darinātā dzeja, un vispār — kad mūsu tautas dzīvē jau stipri bij iesakņojies muižu vāciskais iespaids.

Viela lugai ņemta no dzimtbūšanas laikmeta 18. gadu simtenī. Liekas, it kā Rainis būtu spraudis sev par uzdevumu, tēlot pakāpeniski atsevišķus momentus no mūsu vēsturiskās un kultūrelās pagātnes, izmantot visu, kas vien tur dzejniekam liekas estētiski vērtīgs. Lugas saturs īsumā šāds: līgavainis Zemgus svin kāzas ar savu līgavu Leldi. Kāzās ieronas arī spēlmanis Tots, kuŗš iemīlas Leldē un pret kuŗu arī Lelde nav vainaldzīga. Dejojot parādās kāds gars, un Lelde mirst: izrādās, ka nelaika dzimtkunga gars parādījies un izsūcis viņai trīs asins lāses. Tots apņemas viņu izglābt un uzsākt cīņu ar mirušo kungu un veselu velnu pasauli. Leldi viņš gan atdzīvina, bet ar savām asinīm: ieļejot viņai no savas sirds kunga izsūktos asins pilienus. Viss šis saturs tērpts sarežģītā fantastikas un simbolikas pilnu gleznu virknē. Lielākā daļa no lugas darbības norisinās miroņu un velnu valstībā. Fantastikai un simbolikai cauri var saskatīt noteiktas idejiskas līnijas: dzimtkunga varas lāstu latvju tautas dzīvē un tautas naidu pret dzimtkungu varu un viņiem pašiem. Cietēju līgavu Leldi var arī saprast kā cietēju tautu, un viņas atsvabinātāju Totu var saprast kā cīnītāju par patiesu tautas atsvabināšanu, bet tikai tad, ja pārveido sirdi, pārveido savu gara pasauli, stiprina spēkus — izcīnīt tautai saulainu nākotni brīvā zemē, brīvā valstī.

«Spēlēju, dancoju» ir fantastiskākā no Raiņa lugām, pilna drausmīgu skatu, tikpat drausmīgu, kāda mūsu dzimtlaiku senatne, bet luga arī pilna saules un dzīvības ilgu — cik pilna pati mūsu tauta no šādām ilgām. Nav jāaizmirst, ka 18. gadu simteni mūsu tauta bij nogrimusi visdziļākā verdzībā un laikam ar to tad arī izskaidrojas sabiezinātās tumšās krāsas, kuņām kā zibins nakts tumsā izšķīlās vietām cauri — tautas naidis. Kā cīnīties ar šo dzimtbūšanas tumšo varu? Kā viņu nokratīt?

«Uguni un nakti» tēlots, kā uz mūsu aizvēstures un vēstures robežām teiku varonis Lāčplēsis cīnās, lai tauta netiktu nomākta svešnieku jūgā, lai šie svešnieki nemaz netiktu mūsu zemē.

Tādu pat cīņu redzam «Induli un Arijā», bet jau tad, kad svešinieks ienācis. Kā saulains stūrītis pamirdz «Pūt, vējiņi!» kulturas gleznas un pazūd, dodot vietu drūmajām ainām no «Spēlēju, dancoju». Ari te lugas varonis ved cīņu ar naidīgām varām, bet kā? Gribētos teikt: kā pati toreizējā tauta, izteļodama savu tā laika likteņa lēmējus vistumšākās krāsās un radniecībā ar visādiem tumsas un pekles gariem. Pēdas no šīs fantastikas palikušas mūsu tautas gara mantās. Rainis iegremdējies šīs fantastikas psiholoģijā un ar viņas palīdzību mūsu tautas verdzības nakti un viņas brīvības saulainās ilgas tēlojis.

Savai septītajai dramai Rainis ņēmis vielu no bībeles — zināmo nostāstu par Jāzepu un viņa brāļiem, un luga tā arī saucas: «**Jāzeps un viņa brāļi**». Kamēr neesam ar lugu iepazīnušies, tikmēr liekas neizprotami, kamdēļ Rainis ņēmis vielu no jūdu dzīves. Vai tad šis nostāsts nav pietiekoši jau pazīstams un pietiekoši daiļš, kad vēl viņš jātēlo sevišķā mākslas darbā? Jeb varbūt Rainis ņēmis tikai ideju un visiem notikumiem, kas ar viņu saistās, piešķīris citu gaitu? Nē, tiklab idejas, kā notikumu gaita palikuši tie paši. Raiņa estētisko interesi saistījis pats Jāzeps tēls: kā sapņotājs, idealists, ne-taisnības cietējs, cilvēku gādnieks, sirds cilvēks, ko neapmierina pasaules manta un slava, bet kuņš alkst

vairāk pēc tuvinieku glāstiem, mīlestības un ilgojas pēc savas pazaudētās dzimtenes, taču domā nevien par viņu, bet milē visus cilvēkus, un cīnās, lai viņiem labi klātos, tā tad arī kā cīņas cilvēks, taisnības meklētājs, un, beidzot, kā spēcīgs raksturs. No šī psiholoģiski-etiskā viedokļa Rainis ir uztvēris veco vielu un kā tādu arī tēlojis. No lugas sākuma līdz galam dzejnieks vilcienu pakal vilcienam rāda mums Jāzēpa dvēseles dzīvi, viņa noskaņu, mērķus, centienus, sāpes, idealismu, ciešanas, mīlestību, naidu, atriebšanās kāri, cietsirdību, līdzjūtību, žēlastību, lepnumu, dvēseles cīņu, uzvaras gavīles, pametuma sēras, cerību sabrukumu, izlīdzināšanos ar sevi un tiem, kas viņam pāri darijuši — izlīdzināšanos ar visu pasauli ciešanu apskaidrotā idealismā, kā tas izskan, piemēram, viņa beigu monologā:

Es redzu atkal savu dzimteni:

Tur stāvā klints — tur Dina, tur es kāpšu —

Es mirdams nemiršu — nāk saules sūtņi —

Tie man zem kājām spārnus segas klās;

Tie spožā saulē zemē mani nesīs,

Es iešu jaunā cīņā cīnīties:

Es savu spožumu vienošu ar sauli,

Es nākšu saskaņā ar visumu,

Ne nievāt pasauli, tik viņu saprast,

Ar gīntīm būšu viens un gūšu mieru,

Tur nebūs sienas vairs starp — es un cits,

Starp taisnis — netaisnis, starp — būt un nebūt.

— Un tad es atnākšu jums sauli dot.

Vispilnīgāk lugā ir zīmēts Jāzēpa raksturs, un šis zīmējums saista mūsu estētisko interesi no sākuma līdz galam. Te Rainis parādās kā vispusīgs un liels psihologs, kā cilvēka dvēseles dziļš pazinējs un kā viņas tēlotājs. Jāzēpa iekšējās pasaules sadursme ar brāļu brutālo varu manāma jau pašā sākumā un pieaug ar katru jaunu lapas pusī, ar katru jaunu soli darbības gaitā, līdz īsi priekš beigām sasniedz savu augstāko pakāpi. Psiholoģiskās analīzes un spēcīgā īpatnējā dramatisma ziņā šī luga ieņem sevišķu vietu Raiņa dramatisko darbu starpā. Raksturl

zimēti spilgti un spēcīgi. Lugas valoda un stils aizrauj ar savu daiļumu, dzejiskumu, krāsu bagātību un spēku. Vietām gribot negribot jāatraujas no darbības pavediena gaitas, lai pakavētos pie viena otra salīdzinājuma, vienas otras metaforas vai atsevišķā panta, pie bībeliskā spēka un plastikas.

Tādi, piemēram, ir salīdzinājumi:

Un izdzēsts top tavš vārds kā pēdas smiltis.

Tad:

Vai jaunas dienas nav tev iepriekš alga?

Tas zelt- un kristaltrauks ar ziediem piebērts.

Vai arī Asnates vārdi:

Es aiziešu uz akaciju leju,

Uz puķes zieda likšu savu sirdi —

Kad viņi kūsos tavā kausā — nāc!

Tad saņem sevi, meklē manu sirdi!

Bez estētiskas vērtības, lugai ir liela etiska un idejiska vērtība. Rainis mums atklājis te jaunu ideju bagātību: idealista un cilvēku drauga cīņu pret pārestībām un netaisnību un brutālo pasaules varu. Šī cīņa ir veca kā vēsture un paliks vēl ilgi jauna un neizbēgama. Tādēļ arī Jāzepa tēls, raugoties no šī psiholoģiskā viedokļa, būs vienmēr tuvs Raiņa lugā, kamēr viņa prototipu bībeles nostāstā mēs tikai atceramies kā bērnības atmiņu, kā jauku, sāpīgu pasaciņu. Stila ziņā luga visvairāk līdzinās traģedijai «Indulis un Arija», bet atšķiras no tās ar savu austrumnieku garam peimēroto plastiku valodā un tēlošanas paņēmienos.

«**Daugava**. Sērdieņu dziesma». Šī sērdieņu dziesma pieskaitāma Raiņa dramatiskiem darbiem.

Visa dziedājuma pamatnoskaņa dziļi-sērīga, pilna sāpju, bet ne pesimistiska. Šīs noskaņas toni labi raksturo pats dzejojuma iedalījums: 1. Melnā Daugava. 2. Sarkanā Daugava. 3. Baltā Daugava. 4. Saules Daugava. Nav nevienas sirds, kas nebūtu cietusi lielajā traģedijā un kurai nebūtu ko apraudāt un ko vēlēties. Tamdēļ arī darbīgās personas dziedājumā ļoti dažādas: vecmāmiņa un mazganīte, jauneklī un jaunavas, vīri un sievas, Imanta un Lāšplēsis,

skolas vīrs un kara vīrs, trimdenieks un laika vecis un daudzu balsis, kuŗu vārds ir masa, tauta. Dzedājuma dziļi elegisko toni, tāpat arī viņā zīmēto dzimtenes gleznu labi raksturo, starp citu, šāda vieta:

Dziesmas tautas nedienā
Saplūst vienā vaidienā;
Plūst no druvām — druvas mītas,
Plūst no ciemiem — ciemi grauti,
Plūst no asins — asins lietas,
Tēvu zemi sargājot.

Viss dziedājums ir dziļu dzimtenes sāpju un tādas pat dziļas dzimtenes mīlestības pilns. Ar mīlestību dzejnieks tēlo pat tādu parādību mūsu mocekles-tautas dzīvē un cīņā, kā — baskājieti-kareivi. Un patiešām, kas gan labāk varētu raksturot daudzciētusās tautas cīņu, kā viņas dēli, kas basām kājām iet cīņā ar svešnieku, kuŗi apbruņoti no galvas līdz kājām un ģērbusies kā kungi. Dzejnieks tic, ka tauta izcīnīs saules dienas un šī ticība, šīs cīņas gars izskan arī šinī elegijā vai — pareizāk — simfonijā, kur notēlojušies vai visi galvenie momenti no pēdējā karā pārdzīvotās lielās traģedijas. Dzejojums rakstīts lielāko tiesu tautas dziesmu stilā, dzejnieka vārdi tēlojumā daudzās vietās skan vienkārši, bet izjusti un spēcīgi kā pravieša vārdi vai arī kā dziļa liriska lūgšana. Tā baskājnieka-karodznieka dziesmā, starp citu, atronam šādu liriski un idejiski, kā arī noskaņas un noskaņojuma ziņā, ievērojumu vietu:

Mani biedri, mani draugi,
Karodziņa nesējiņi!
Vai mēs zvērus zvērēsim?
Zvēri drup, zvēri lūst.
Klusi rokas uzliekam
Brīvās Latvies karogam.
Topi, audzi, brīvā Latve,
Brīvu tautu kopībā!
Mūža mokās nesam tevi,
Nu jau atnāks mūsu laime.
Tavi bijām, tavi esam,
Tavi būsīm mūžībā.

«Ilja Muromietis» (1922. g.). Rainis nosaucis šo lugu par krievu traģediju. Tas stāv sakarā ar vielu, kuŗu dzejnieks ņēmis no krievu folklorā: episkas dziesmas par pazīstamāko un iemilētāko krievu tautas varoni Ilju Muromieti. Lulai par motto dzejnieks uzlicis šādu pantu:

Kur tu radies, bēda, kur tu izcēlies?
 Vai tu slapjā zemē, bēda, mitinies?
 Izlīdi no akmens, akmens pelēkā?
 Izlīdi no krūma, krūma kārklienā?
 Vizes tu sev, bēda, kājās apāvies;
 Lūku svārkus, bēda, plecos apvilkieš;
 Pakuliņu saiti vidū apjozies.
 Manim līdzī staigāt, bēda, piesities.

Ar šo motto Rainis apzīmējis galveno noskaņu, kas dzīvo krievu tautā kā nacionāli- un sociāli- psiholoģisks elements un līdz ar to ievijies lugā kā pamatmotīvs. Ar šo bēdu tad nu iet ciņā varonis Ilja Muromietis. Viņš grib iztīrīt zemi no visādām likstām un sakarā ar to izdara visādus varoņdarbus: uzvar bīstamu laupītāju Svilpi-lupi, tataru valdnieku Kaļincaru, māņticības nesēju Idaļonu, cīnas atraītnu, bāriņu, zemnieku, tautas labā. Šo savu centienu dēļ viņš sanāk strīdū ar kņazu Vladimīru, kuŗam viņš nācis kalpot, bet no kuŗa atkrit, redzēdams kņaza un bajāru vēso, cietsirdīgo izturēšanos pret tautu. Viņš sacel tautu pret kņazu, tauta viņu labprāt redzētu par savu valdnieku, bet viņš šo stāvokli negrib ieņemt, ieteikdams arī citiem varoņiem to nedarīt:

Varoņi, jums arī neder kņaziem būt,
 Laudīm smagumu tik pavairot.
 Iesim darbu darīt, kas vislielākais!
 Iesim zemes smagmi celt un nāvi izdeldēt!
 (88. lp.)

Cenzdamies sasniegt savu idealu, Ilja dodas arvien jaunos meklējumos, jaunās ciņās. Visur un vienmēr neuzvarēts. Tikai kāds jauneklīgs, Vanadznieks, viņam ir nopietns pretinieks, kas viņu reizēm veic. Bet arī to Ilja uzvar, pārplēsdams viņu pušu. Bet

nu izrādās, ka Ilja nonāvējis savu dēlu, kas viņam piedzimis no noslēpumainās, brīnišķīgās sievietes Latigoras, kuŗa kā praviete sludina, ka jānāk jaunai varoņ-dzimtai, kas piepilda lielos mērķus, kuŗai «tie mērķi māņi nav» (111. lp.). Drīz pēc tam Ilja kopā ar citiem varoņiem, cīnīdamies pret likteni, cīņu pazaudē un pārvēršas par akmens tēliem. Bet Ilja nav dzīvojis un cīnījies velti. Viņa darbu veiks jaunā audze, kuŗai viņš būs kā vadu zvaigzne.

Kā redzams, te Rainis apstrādājis to pašu raksturu, ko viņš mīl savās lugās tēlot: idealistu, kas dzīvo, cīnas un mirst par augstākiem ideāliem tautas labā. No agrāko Raiņa lugu varoņiem Ilja Muromietis visvairāk līdzinās Lāčplēsim. Raksturīga arī Latigora šajā lugā: tā ir sieviete, kas stāv par augstākiem centieniem un skatās tālu nākotnē.

Šai lugai tehnika sarežģītāka nekā citām Raiņa lugām. Viņa gan tāpat kā visas Raiņa lugas iedalīta piecos cēlieņos, bet visi cēlieņi aptver kopā 15 ainas. Darbība norisinās: 1. Branskas tīrelļa mežā, 2. Svīlpja-lupja namā, 3. Atkal mežā, 4. Kijevā — kņaza mīteklī, 5. Kņaza pils viesu istabā, 6. Karpatu kalnu augstumos, 7. Atkal Kijevā, 8. Krogā, 9. Atkal kņaza viesu istabā, 10. Atkal krogā 11. Atkal kņaza mīteklī, 12. Kņaza cietumā, 13. Kijevas vārtu priekšā, 14. Izdegušā stepē, 15. Pils priekšā. No šī uzskaitījuma vien redzam, kādās situācijās norisinās lugas darbība. Te daudz dažādības un gleznieciska skaistuma. Redzot šo lugas tehniku, nevilus nāk prātā Šekspira lugas. Un tiešām, šat lugai tiklab tehniska kā dramatiska spēka un plastikas ziņā daudz līdzības ar Šekspira lugām.

Luga sarakstīta saistītā valodā; pantmērs kā krievu teikā-trochaisks.

«**Mušu ķēniņš**», 1023.) Kas ir šis mušu ķēniņš? 12 gadu vecs zēns Lidis, skolnieks, kas kopā ar diviem citiem zēniem, Briģi un Gruņķi, un meiteni Mudīti, sacenzdamies mācās savus uzdevumus. Lidis uzstāda nosacījumu: kuŗš ātrāk iemācīsies, tas da-

būs ķēniņa meitu. Par visiem ātrāk iemācās viņš pats. Tas dara viņu lepnu un lielīgu. Jokojoties viņš nosit mušas, skaitā septiņas. Tas modina savādu jocīgi-rotalniecisku varonības apziņu: sak', septiņi uz viena cirtiena! Tas — otrs viņa varondarbs. Viņš nu ir varonis Septiņcirtis. To viņam Mudīte uzraksta uz krūtīm, un nu var sākties cīņa par ķēniņa meitas iegūšanu. Viņš nonāk burvju mežā, kur pārvar visādas grūtības, atsvabina mušas no briesmoņa zirnekļa, izglābdams arī bišu ķēniņieni Mudīti no viņa nagiem. Viņš pašķir ceļu pavasarim: viss zaļo, kuplo, zied — kā ista brīnumvalsts. Lidis nonāk arī ķēniņa pilī, kur daudz un dažādi precinieki cenšas izpildīt ķēniņa meitas uzdevumus, lai dabūtu vīnu par līgavu. Nevienam tas neizdodas. Mēģina arī Lidis. Ar mīklu minēšanu viņam iet labi. Šur tur viņam kādu padomiņu iedzīngst ausī mušiņas. Viņam jāiztur nikna cīņa ar vilkiem un lāčiem. To viņš iztur spīdoši. Bet kad ķēniņa meita liek viņam vienā naktī uzcelt pili no zelta, kas turklāt būtu vēl dzīvs, tad šis uzdevums liekas neizpildāms. Te varonim izlidz bites, uzceldamas šo dzīvā zelta pili. Bet tā kā viņš pili nav uzcēlis viens, tad ķēniņmeitu nedabū. Totiesu viņš dabū Mudīti, bišu ķēniņieni. Lidis nu paliek par bišu tautas valdnieku. Reizē ar to, viņš noskārst, ka ar lidošanu vien nekas nav, bet «vaj'g darba darišanas».

Mudīte vēl no savas puses zina izteikt to dzīves gudrību, ka «Lielo darbu veic tik visi.»

Lugas teknikā Rainis te turējies pie sava klasiskā principa: ietvēris saturu piecos cēlinos. Pēdējais cēliens gan sarežģīts: sadalās trijās ainās, no kurām priekšpēdējā reāla rakstura, lai atgādinātu, ka vis pārdzīvotais — sapnis.

Luga rakstīta četrpēdu trochajos, bez atskaņām, izņemot dažas vietas, sevišķi kukaiņu sarunās, kur sastopam arī atskaņas.

Stils viscauri bērnišķi-rotalniecisks, jautrs, bezbēdīgs, pilns strauja plūduma un ziedoša svaiguma.

Interesantās situācijas un fantastika vada lasītāju un skatītāju no brīnuma uz brīnumu, kas sevišķi pa prātam mūsu mazajai paaudzei, jo saskan ar viņas psiholoģiju. Jautrajām situācijām, brīnišķīgajai fantastikai cauri tomēr vijas nopietnas domas, izteiktas, kā jau pie Raiņa parasts, aforismos vai arī kodolīgos teicienos.

Pēc savas mākslinieciskās un idejiskās vērtības luga pieder pie svaigākiem un interesantākiem darbiem Raiņa lugu starpā, nerunājot nemaz par viņas ievērojamo stāvokli mūsu bērnu dramatiskā literatūrā.

Raiņa dramu nozīme.

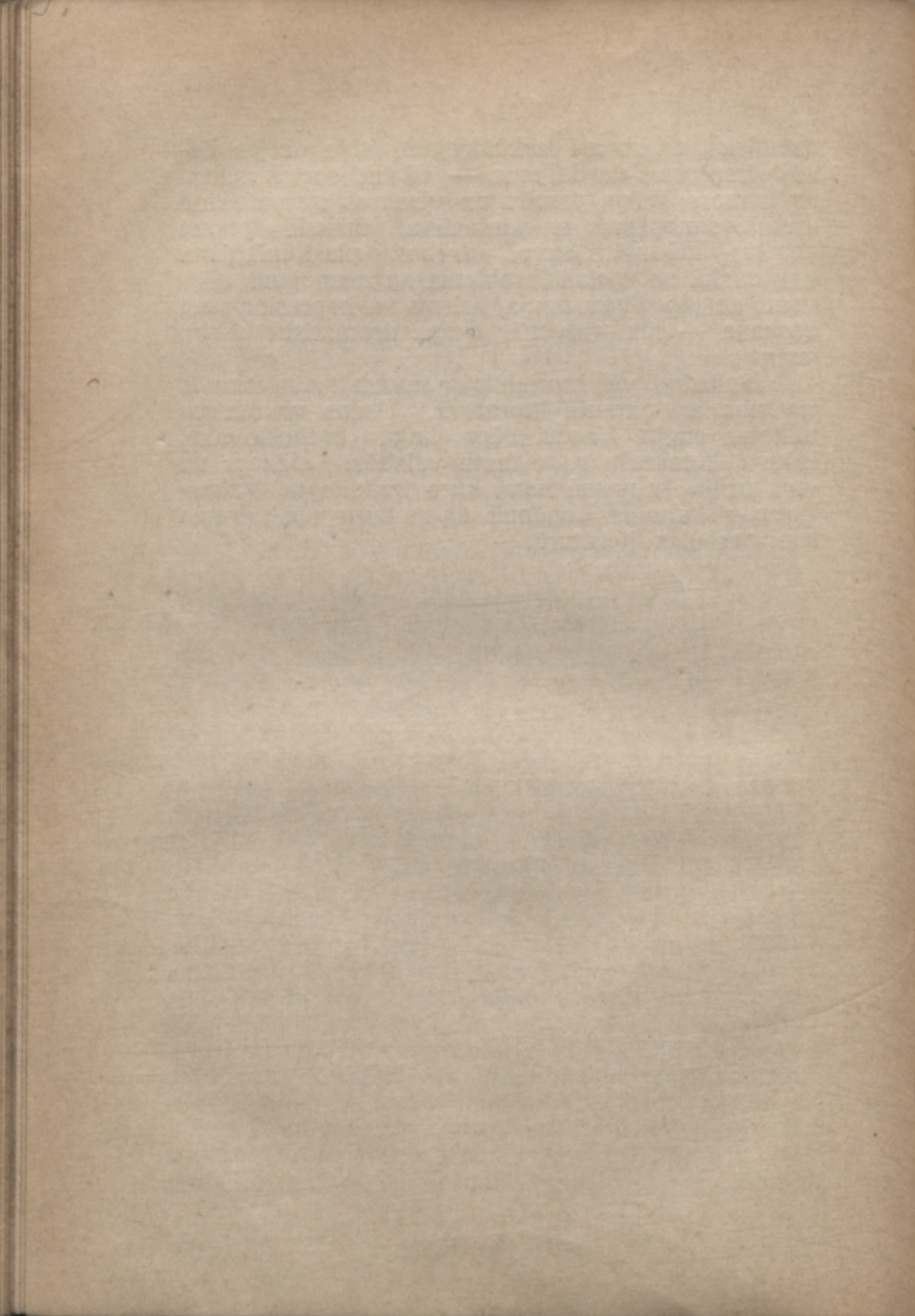
Ka Raiņa nozīme mūsu dramā ir liela, to var noskārst ikkatrs, kam mūsu dzejas pasaule nav sveša, bet iekš kam šī nozīme pastāv, tas vēl ne ikkatram būs saprotams. Lai pienācīgi saprastu šo nozīmi, tad nepietiek ar estetisko un idejisko analīzi vien, tad jāskatās, tā sākot, no vēstures perspektīves. Kas bij mūsu dramā līdz Rainim? Alunāns, Blaumanis, Aspazija. Katrs no šiem rakstniekiem un Aspazija ir vesels laikmets mūsu dramā, bet Rainis atver un aptver gluži jaunu posmu mūsu drammas attīstības gaitā. Alunāns valdīja līdz 80. gadu beigām, Blaumanis līdz 90. gadu pusei, Aspazija no 90. gadu puses līdz 1905. gadam. Pēc tam sākās Raiņa dramatiskā virsvaldība un turpinās vēl mūsu dienās ar neatslābstošu sparū. Alunāns valdīja ar tautisko-romantismu, Blaumanis ar zemniecisko estetiku, Aspazija ar sociālās dzīves kritiku un modernās sievietes problemu, bet Rainis? — valda ar nacionāli-socialo un socialetisko problemu. Raiņa mākslinieciskā un dramatiskā apercepcija ir tāda, kas viņam ļauj redzēt savas tautas aizvēsturi, vēsturi, kulturu, psiholoģiju un centienus citādā gaismā, nekā viņa priekštečiem un laika biedriem. Joku lugas piem. rakstīja Alunāns un rakstīja arī Blaumanis. Kāda tad nu starpība starp viņiem un Raini? Ta, ka Alunāna un Blaumaņa joki ir vientiesīgi, turpretī komīsam, ko sastopam Raiņa lugā vai lugās, ir nopietnāks raksturs. Kad Rainis smejas, viņš

nesmejas tik daudz par atsevišķu cilvēku, kā atsevišķā cilvēkā izsmej veselu grupu vai šķiru un rāda viņas kulturnesējas komismu vai arī izsmej kāda cilvēka tipisku vājību vispār. Raiņa smiekliem nav uzjautrinoša, bet tiesājoša nozīme. Piem. pusidealists, kādu mums satiriski tēlojis Rainis, saistīts ar zināmu laikmetu. Tādi par sencību sajūsmīnāti pusidealisti bij dzīvi pie mums 70. un 80. gados un 90. gadu sākumā. Tomēr, gluži zuduši arī mūsu dienās viņi nav, bet tikai mainījuši savu ārieni. modernizējušies. Daudzi vēl arvien runā un strādā tautisku ideālu vārdā, aiz kuriem slēpjas šauras materialas intereses. Šo vārdu vien — pusidealists — bij vērts laist apgrozībā. Šāda satira un šāds humors ar socialo raksturu ir jauns ieguvums mūsu dramā. — Otrs, vēl svarīgāks ieguvums, ko mūsu drama caur Raini mantojusi, ir senatnes attēlojumi. Mūsu senatnē daudz dramatisma. Pa daļai tas notēlojies tautas dzejā. Bet tautiskās dzejas radītajiem gariem nav bijis un nevarēja būt tā skatiena uz dzīvi, kas tagadnes cilvēkam. Rainis skatījies uz mūsu senatni ar modernās zinātnēs asiņātu skatu, ar tautas dzejā un pie klasiķiem audzinātu un izkoptu mākslas izpratni un mīlestību. Divas kulturas viņš redz cīnoties mūsu vēstures gājumā, un šo divu kulturu cīņu viņš notēlojis dramā. Bet arī tagad vēl cīnās abas šīs kulturas. Tā tēlojot senos laikus, Rainis tēlo it kā tagadējos, senajā dziesmā viņš ieliek jaunas skaņas. Tā radušies Raiņa dramatiskie darbi: «Uguns un nakts», «Indulis un Arija», «Pūt, vējiņi», Spēlēju, dancoju», «Krauklītis». Raiņa darbi ienes simbolismu un impresionismu mūsu dramā — stils, ar ko Rainis atradis un ierāvis jaunus ceļus šinī mākslas nozarē. Ievērojams mantojums, ko Rainis sniedz mūsu dramai, ir jaunas dzīves gudrības pilnas bērnu lugas: «Zelta zirgs», «Mušu ķēniņš». Aug taču mums jaunatne, kurā tik ļoti mīl teikas un pasakas ar viņu fantastiku un simbolismu, kamdēļ tad neizmantot šos elementus bērnu un jaunatnes dramai? Ētika, ko tik ļoti pūlas iepotēt bērniem, taču vislabāk uz-

ņemama, kad rāda to dzīvu gleznu un notikumu darbībā. Dzejnieks-praviētis tā vislabāk var sludināt dzīves un cilvēku pārveidošanas mācību. Rainis devis mums bērnu lugas, kuŗām gudrības, fantastikas un simbolikas ziņā mums vairs līdzīgu nav. — Raiņa darbi parādījušies atklātībā pēdējos divdesmit gados: 1904.—1925. (pirmās ziņas par «Pusidealistu» gan parādījās jau «M. V. Mēnešr.» 1901. gadā). Mēs zinām, ka mākslas darbiem uzspiež savu zīmogu nevien mākslinieka ģenijs, bet arī laikmets, kuŗā tie radušies. Tā — lai gan šo lugu saturs sniedzas atpakaļ līdz dziļai senatnei, viņu psiholoģija un filosofija runā tagadnes valodu. Pēdējie divi gadu desmiti ir tie, kur mūsu labākie gari ar sevišķu sparū meklē dzīves ideālu un nododas sociālā un socialetiskā problema atrisinājuma meklēšanai. Kritizē un pēta senatni un tagadni ar jaunu līdzekļu un metodu palīdzību. Iet cīņā domas, atziņas, spriedumi. Bet cīņā var laist ne loģiku vien, — arī māksla te aicināta līdzdarboties, īpaši kad jāpārveido ne dzīves āriene, bet iekšiene, kad jāaudzina iekšējais cilvēks. Visi Raiņa galvenie varoņi ir idealisti, neizņemot arī viņa pusidealistu. Bez visiem naidīgajiem spēkiem, kas viņiem jāpārvar, ir viņos pašos vēl kāds — bīstamāks par visiem, tas ir, tā sakot, cilvēka iekšējais ienaidnieks, mūsu pašu iekšējais cilvēks: tam jātop jaunam! «Mainj un mainies uz augšu!» — lūk Raiņa filosofijas devīze. Ar Raini ienāk mūsu dramā nevien jauns stils, bet arī jauni tipi (Lāčplēsis, Spīdola, Antīņš, Jāzeps u. c.) un domu dziļums, vai pareizāk — filosofija, kuŗu te tuvāk raksturot, diemžēl, nav iespējams. Vai teikt vēl kādu vārdu par Raiņa dramu valodas kuplumu un gleznainību? Domāju, ka tas vairs nav sevišķi jāsaka un jāaprāda, ka arī te Rainis ir viens un neaizsniegts. Viņa lugas, tāpat kā viņa lirika, ir ievērojami valodas bagātības un daiļuma kopoļumi. Beidzot jānorāda vēl uz kādu jaunu psiholoģiski-estetisku faktoru, ko Rainis sniedzis mūsu dramā: tā ir noskaņa. Kā lirikā, tā arī dramā Rainis ir noskaņu un simbolu

dzejnieks, ar ko arī izskaidrojams viņa dzejas lielais sirsnīgums un daiļums. — Tā tad sociālā satīra un humors, teiku, pasaku un vēstures izmantošana dramā, simbolisms un fantastika, māksla aptvert veselus laikmetus savos darbos, plaši tulkojami tipi, etiskā un sociālā problēma apgaismojums, aforisms un filosofiska doma, lirisms un impresionisms, noskaņa — lūk, galvenās Raiņa dramatisko darbu iezīmes.

Jāpiezīmē vēl, ka Rainis ar savām lugām ieguvis ievēribu arī ciltautu literatūrā. Dažas viņa lugas tulkotas angļu, franču, vācu, itāļu, čehoslovaku, krievu, lietuviešu u. c. tautu valodās. «Jāzeps un viņa brāļi» ir pirmā luga, kuŗa izrādīta uz Vakar-Eiropas skatuves, Londonā, un ar kuŗu mūsu drama ieiet pasaules literatūrā.

Estetika.

Raiņa talanta un daiļradīšanas psiholoģija.

I. Daiļuma slāpes un estetiskā interese.

Mākslinieka dabu raksturo viņa estetiskās attiecības pret īstenību: kā un kur viņš skaistumu redz, kā viņu mīl, kā un kur to meklē, kā krāj un glabā to savā dvēselē un kā to ieveido savos darbos. Viss tas stāv ciešā sakarā ar mākslinieka garīgo pasauli — ar viņa estetisko emociju, estetisko interesi, ar viņa māksliniecisko jušanas un domāšanas veidu. Pakavēsimies tuvāk pie atsevišķiem momentiem, kas raksturo Raiņa estetisko jūtu pasauli un estetisko interesi.

1. S k a i s t u m a r e d z ē š a n a un i z j ū t a. Iau agrā bērnībā Rainis ir pratis skaistumu redzēt un just. Viņš pats saka, ka bērnībā viņa mīļākais ieradums bijis ziemā stundām ilgi gulēt uz ledus un skatīties, kā zālītes apakš ledus kustas. Pēc ikdienišķu cilvēku ieskata, tas protams, ir nedarbs vai darbs, kuŗam nav nekādas jēgas. No psihologa un esteta redzes stāvokļa tas ir ļoti raksturīgs fakts. Viņš liecina, ka bērns novērojamā parādībā atradis ko tādu, kas saista viņa interesi — ko patikamu un skaistu. Te parādās ne ziņkārība vien, bet zīmīgas estetiskas jūtas: bērns redz un vēro caur ledus kristalu dzidro ūdens plūdumu, straumes ritumu un atron skaistumu zālīšu kustībā un apakšūdens noslēpumainā fantastikā. Tiesa, bērnam vispār patīk kustošies priekšmeti, bet ja vienu un to pašu parādību viņš var vērot atkārtoti un stundām no vietas, tā ir zīmē, ka viņš to dara ar sevišķu mīlestību, ar sevišķu estetisku interesi un baudu. Tas liecina, ka bērns šinī parādībā

atrod skaistumu. Man negribētos no šī fakta taisīt kādus tālākus slēdzienus, bet es tomēr nevaru atturēties, nenorādījis uz to, ka vēlāk Raiņa dzejā viscaur kustības elements ieņem ievērojamu vietu, vienalga, vai dzejnieks ņem savu vielu no zemes, kosmosa, socialām vai dvēseles parādībām. Tā ir zīme, ka viņš kustībā, piezīmēsim vēl darbā, aktivitātē, patiešām atron skaistumu.

No Raiņa biografijas mēs zinām, ka viņu bērnībā interesēja zīmēšana un gleznošana. Arī vēlāk viņam ilgi uzturējušies spēcīga un neatlaidīga tieksme uz glezniecību. Un ko tas nozīmē psiholoģiskā ziņā? To ka Rainis pratis redzēt skaistumu krāsās, linijās, kontūrās, formās, gleznās. Ir piemēri literatūrā, ka dzejnieki zināmā dzīves laikmetā svārstās starp divām mākslas nozarēm un nezina istī, kurai piegriezties. Bet kad tie nu reiz izšķiras, tad izvēlētajā mākslas nozare katrā ziņā kļūst bagātāka uz atmetstās rēķina. Tā Ģēte svārstījās starp dzeju un glezniecību, atmeta pēdējo un piekopa to tik kā blakus mākslu. Tāpat Nītcše atmeta muziku, bet viņa muzikalās dāvanas ievērojās viņa literariskā stilā. Tas pats sakāms par Raini. Viņa gleznieciskās tieksmes katrā ziņā darījušas bagātāku viņa dzeju, kur tik daudz redzam krāsu, liniju, kolorita, plastikas un vispār gleznieciskā elementa. Neminot blakus piemērus, atzīmēsim tik, ka teicienos «zelta tvaiks», «ziedu sapņi», «zem vientulības tumšzaļiem spārniem», «rožukristals» u. t. t. jau redzams šis elements. Ir dzejoļi, kuri ir vārda pilnā ziņā liriskas gleznas, un dzejojumu «Ave sol» krāsu bagātības un daļuma ziņā varētu pat nosaukt par lirisku krāsu simfoniju.

Rainis atron skaistumu arī skaņās. Bērnībā viņam patīcis klausīties mātes dziedātās tautas dziesmās un pašas tautas dziedātās meldijās. Kas pazīst mūsu tautas dzejas daļumu, viņas estētiku, tas zinās, ko tas nozīmē, bērnībā uzņemt iespaidus no mūsu tautas dziesmām: viņu ģenialā vienkāršība, dzidrais lirisms, krāsu, nokrāsu un gleznu bagātība audzina un veido katra cilvēka estētisko un jūtu pa-

saule, izkopj viņa estētisko gaumi. Ievērojot visu to, mēs sapratīsim, kamdēļ Rainim tik labi izdodas dziedot tautas dziesmu formā un kamdēļ viņa dzeja tik bagāta estētiskiem elementiem.

Raksturīgi ir, ka Rainim patīcis klausīties tautas dziedātās meldijās. Viņš atcerās leiša-malēja dziesmu, puīšu dziesmas, naktssarga dziesmas un gudu sērīgās meldijas. «Leitis, vecais Marculis, ir varbūt mana dziļākā bērnības atmiņa,» — saka Rainis — «kā viņš cauru dienu mala miltus rokas dzirnās un cauru dienu dziedāja nebeidzamu vienmuļīgu malēja dziesmu, tādu kā dzirnu akmens.» Neaizmirsīsim atzīmēt, ka šis dziļākais iespaids ir tīri liriskas dabas — tā ir dziesma, melodija. Vai te jau neparādās mūsu lielā dzejnieka talanta pamatelements?

2. S k a i s t u m a m ī l e s t ī b a
u n v ē r o š a n a. Katrs cilvēks zināmā mērā mīl skaistumu. Taču neviens to nemīl tā, kā mākslinieks. Nemāksliniekam skaistums, lai arī viņš to mīl, ir tomēr vairāk vai mazāk blakus lieta: ja tas ir — labi, ja nav — atkal labi. Ne tā māksliniekam. Viņam tā ir galvenā lieta. Te jāteic pilnīgi tā, kā Rainim kādā vietā: «Kas viņas liesmās iededzies, tas neprasa, vai viņš bojā ies.» Un citādi tas arī nemaz nevar būt. Mākslinieka uzdevums irradīt mākslas vērtības, kur skaistumam, daiļumam neatņemama vieta. Un kur viņš gan lai ņem ko dot, ja viņam nebūs tā dvēsēlē? Tamdēļ viņš vēro parādības, dažādus skaistuma elementus, vienalga vai tie ir zālītes kustībā, dziesmas meldijā vai krāsu mirdzumā. Vienkāršajam mirstīgajam šis darbs liekas tīrais neprāts: dzīties pēc iespaidiem, kam nav nekāda praktiska labuma. Bet mākslinieki jau mēdz būt nepraktiski laudis. Un tāds ir arī Rainis! Vienu vienīgu zvaigzni viņš tikai redz — un tā ir viņa māksla, kurū viņš tik ļoti mīl. Lielai vajaga būt šij mākslinieka mīlestībai, jo ar savām jūtām ir jāsasilda visi tēlojamie priekšmeti un parādības, viņam kā saulei ir jāsasilda un jāapspīd aukstā prozaiskā īstenība.

3. Skaistuma meklēšana un krāšana. Ko cilvēks mīl, to viņš labprāt meklē, pēc tā ilgojas un vēlas to iegūt. Īsts mākslinieks ar to vien neapmierinās, ka viņam nejauši nākas novērot vienu otru skaistu vilcienu dabā un dzīvē, dvēselē, vienu otru daiļu tēlu, skatu. Nē, mākslinieks redz un meklē skaistumu tur, kur nemākslinieks to neredz un nemeklē. Mākslinieks krāj estētiskos elementus no parādībām, kā bite ziedu putekļus no ziediem un puķēm. Mums tik atliek pabrīnīties, kur mākslinieks tik daudz daiļuma ņēmis. Rainis ļoti skaisti šo skaistuma vērošanu un krāšanu attēlojis dzejoli: «Jautātāja meitene.» Minēšu te raksturīgāko:

Kur tu tik r a i b u s vārdus ņēmi?

— Es laužu drūzmā ilgi skatījos.

Kur tu tik s p o ž u s vārdus ņēmi?

— Es saules mirgā ilgi skatījos.

Kur tu tik l i e l u s vārdus ņēmi?

— Es jūras tālē ilgi skatījos.

Kur tu tik k l u s u s vārdus ņēmi?

— Es savā dvēselē ilgi skatījos.

Kur tu tik m ī ļ u s vārdus ņēmi?

— Es tavās acīs ilgi skatījos.

Kur tu tik d z i ļ u s vārdus ņēmi?

— Es nāves klēpī ilgi skatījos.

Raksturīgi, ka dzejnieks, estētiskos iespaidus krājot, ilgi viņus vēro. Gēte kādā vietā, runādams par iespaidu uzņemšanu, saka, ka viņš ļaujot mierīgi un ilgi priekšmetiem uz viņu darīt iespaidu un tad viņus attēlojot. Tā to dara katrs ievērojams mākslinieks. Kā zinātnieks ilgi krāj materialu savam darbam, ilgi viņu studē un dziļi viņā nogremdējas, tāpat to dara mākslinieks ar estētiskiem iespaidiem, ar skaistuma elementiem. No augšminētā Raiņa dzejoļa mēs redzam, ka dzejnieks nogremdējas dažādos priekšmetos un uzņem to, kas viņu dara estētiski bagātāku. Bet lielam māksliniekam vajag daudz tādas bagātības, un tamdēļ viņa gars tiecas apņemt pēc iespējas daudz priekšmetu un parādību. Istenība ir bagāts

priekšmetu krājums, no kuŗiem katrs dara savu iespaidu uz mākslinieku. Dzīve ir vesela parādību un tēlu jūra, no kuŗas mākslinieks var smelt sev daiļuma pērles lielā daudzumā. Bez dabas un dzīves ir vēl zinātne, kuŗa asina mākslinieka skatu, dod viņa garam spēkus, un bez zinātnes ir vēl cilvēcē neizmēlamai daiļuma krājumi mākslā, kur mākslinieks var izglītot savu gaumi, dabūt iespaidus un ierosinājumus, uzņemt sev garā neizmērojamas estētiskas bagātības. Un ko šini ziņā varam teikt par Raini? Viņš nīder pie tiem laimīgajiem, kam bijusi izdevība krāt garīgas vērtības zinātnē un filosofijā un remdināt daiļuma slāpes, studējot un baudot cilvēces vislielāko garu mākslas darbus. Te nu mēs nonākam pie Raina bagātās intelektuālās dzīves — pie viņa garīgajiem centieniem un plašās jūtu pasaules, kur mums jāpaliek brītiņu domās stāvot.

II. Garīgie centieni un jūtu pasaule.

Liels un atbildīgs ir mākslinieka darbs un uzdevums. Mākslinieks ir kā pravietis, kas runā no sirds uz sirdi, un visi viņa tēli un simboli uz kaut ko aicina. mudina, sauc, noskano. Varam iedomāties, no cik liela svara te mākslinieka garīgās vērtības, garīgie centieni un jūtu pasaule.

Garīgie centieni.

Rainis saka, ka viņš ģimnazijas gados daudz lasījis un ar pārīs vārdiem aizrāda, kas viņam patīcis, kas ne un kas atstājis visdziļāko iespaidu. Tas viņa mākslinieciskās psihes izpētīšanai no liela svara. Pakavēsimies vispirms pie zinātņu nozarēm, kas viņu interesējušas. Tās ir: filoloģija, vēsture, sabiedriskās zinātnes un dabas zinātņu filosofiskā daļa.

a) Filoloģija. Ko varēja Rainis mantot no filoloģijas, kas taču mums liekas tik sausa un garlaicīga zinātne? Neaizmirsīsim to, ka Rainim bērībā bij izdevība iepazīties ar vairāk valodām: viņa ģimenē runājuši kādās astoņās valodās. Tas Rainim varē-

ja modināt mīlestību uz filoloģiju. Pirmmācības skolā Rainis bez parastajiem priekšmetiem vēl mācījies grieķu un latīņu valodas un no skolotājiem visvairāk viņš milējis valodas skolotāju. Tā ir raksturīga zeme. Tamdēļ viegli saprotams, ka Rainim universitātes gados bij stipra tieksme nodarboties ar filoloģiju. Nav mums zināms, kāda puse šinī zinātnē viņu tur visvairāk saistījusi, bet liekas, es nemaldīšos teikdams, ka tā būs psiholoģiskā un estētiskā puse. Nav jāaizmirst, ka valodā izpaužas cilvēka dzīvais radošais gars: aiz katra vārda slēpjas gabaliņš no cilvēka domu un jūtu pasaules un dažkārt aiz viena vienīga vārdiņa ir vesela bagāta ideju un gleznu pasaule. Ar vārdiem taču saprotamies. Tā tad? Katrs vārds ir psiholoģisks tilts no sirds uz sirdi, no dvēseles uz dvēseli. Baudījums ir mākslinieciskai galvai izpētīt šo ceļu, pa kuru cilvēka gars un jūtas staigā. Sevišķi Rainim patīcis folklorš.

b) *Vēsture*. Rainis, kā no viņa biogrāfijas zinām, labprāt nodevies vēstures studijām. Protams, te nav jāsaprot tā vēsture, kura stāsta tikai par kariem un kautiņiem un viņu varoņiem. Vēsture ir cilvēces biogrāfija, viņas materialās, socialās un garīgās dzīves tēlojums visā viņas attīstības gaitā. Te daudz psiholoģisku, etisku un filosofisku momentu. Dziļus iespaidus Rainis saņēmis no grieķu un romnieku vēsturniekiem: Herodota, Plutarcha, Cezara un Livija. Visdziļākie iespaidi viņam bijuši no grieķu vēsturniekiem. Ceļas jautājums, kas tie par iespaidiem, ko mūsu dzejnieks no tiem varēja mantot. Zināšanas? Laikam taču ne. Zinātniskā ziņā klasiskās senatnes vēsturnieki nav ievērojami: viņi ir drīzāk moralisti, filosofi, mākslinieki nekā vēsturnieki: šī vārda jaunlaiku nozīmē. Tā tad atkal mākslinieciskais elements būs bijis tas, kas Rainim tur patīcis. Bet kāds tas varētu būt? Dzīvais tēlojums, dzīvā fantāzija, plastiski zīmētie raksturi, skaista un zīmīga valoda, mākslinieciskais stils. Tie ir galvenie estētiskie elementi, ar ko ievērojami minēto vēsturnieku darbi un ar ko tie saista interesi vēl mūsu dienās.

Bez tam arī etika un filosofija, kuŗu sastopam klasisko vēsturnieku darbos, varēja saistīt Raiņa interesi.

c) **Sabiedriskās zinātnes.** Ļoti ievērojama loma pie cilvēka pasaules uzskata nodibināšanas ir sabiedriskām zinātnēm: jurisprudenci, tautsaimniecībai, socioloģijai. Kāda nozare no šīm zinātnēm Raiņi visvairāk pievilkusi, nav skaidri zināms. Jurisprudence bij viņa studiju priekšmets un līdz ar to arī tautsaimniecība. Jādoma, ka šī pēdējā būs darījusi uz Raiņi vislielāko iespaidu, īpaši ar savu filozofisko daļu. No Raiņa avīžnieciskās darbības mēs zinām, ka viņš bij labs tautsaimniecības un valsts dzīves sapratējs, kas bez tautsaimniecības nav iespējams. Bez tam šinī zinātnē Raiņi bez šaubām būs visvairāk interesējis materialistiskais virziens, kuŗa piekritējs viņš bij savā avīžnieka darbības laikā un pie kuŗa viņš turējies arī tālākā mūža gaitā. Viņa dzeja smēlusi un smēļ lielā mērā savu sajūsmu no marksistiskās filosofijas avotiem. Droši varam teikt, ka marksisms darījis vislielāko iespaidu uz Raiņa pasaules uzskatu un reizē arī uz viņa māksliniecisko domu un jūtu pasauli un, protams, arī uz viņa mākslu.

d) **Dabas filosofija.** Laikmets, kad Raiņi studēja, bij ievērojams ar to, ka viņā dzīvi tika kustinātas dabas zinātniskās teorijas un dabas filosofijas problēmi: dialektika, darvinisms, evolucionisms. Kas gan no domājošās inteliģences nav piedzīvojis viņu aizraujošo un pārveidojošo iespaidu! Varam tad nu iedomāties, cik daudz lielākā mērā tām vajadzēja aizraut Raiņa dzejnieka garu, savilņot viņa mākslinieka dvēseli, dot viņa jūtām materialu, atklāt viņa fantāzijai jaunas, plašas, skaistas perspektīves! Mūžīgā maiņa, vielas, spēka nezūdamība, nemītīgā diferenciācija un attīstība, evolūcija — vai šī melodija, kas skan cauri jaunlaiku dabas filosofijai, neskan cauri arī Raiņa dzejai? Ja gan! Un tas ir tas dzīvais gars, kas no viņas uz mums runā un aicina mūs uz pārveidošanos, attīstību, pilnību. Tas ir tas skaistums, ko Raiņi atradis nemītīgā maiņā.

kustībā, evolucijā, un kas mums mirdz pretī no viņa dzejas daiļajiem tēliem un simboliem. Tā ir tā gaisma, kas nāk no viņa dzejas viņa lielo ideju un skaišto tēlu veidā.

No visa sacītā redzams, no kādām sastāvdaļām veidojas Raiņa vadošie centieni un viņa pasaules uzskats, kas mums pilnīgā veidā atklājas viņa mākslā un pārsteidz ar savu ideju bagātību, cēlo doņu gaitu un lielajiem ideāliem.

2. Mākslinieciskā izglītība un jūtu pasaule.

Bez zinātnes un filosofijas uz Raiņa gara pasauli darījusi lielu iespaidu arī māksla. Ja zinātne un filosofija darijušas bagātu galvenā kārtā viņa intelektu, tad māksla — viņa jūtu pasauli. Rainis instinktīvi gājis jau no sākuma ļoti pareizu un labu audzināšanas un mākslinieciskas izglītības ceļu. Šis ceļš rakstniekam ir ārkārtīgi grūts, jo cilvēks te ir pats savs skolēns un skolotājs. Citi mākslinieki, kā: gleznotāji, muziķi, dziedātāji ir šinī ziņā labvēlīgākos apstākļos. Viņi izglītojas sevišķās mācības iestādēs. Teiksim, tā izglītība, ko sniedz tādas mācības iestādes, vēl cilvēku nepadara par mākslinieku: viņām vēl jāizglītojas pašam un jāaug. Bet sistematiskais iepriekšējais darbs ir līcis nepieciešamo pamatu tālākai estētiskai izglītībai un mākslinieciskaj darbībai. Rakstniekam neviens šo izglītības pamatu neliek. Tas jā dara viņam pašam. Un te nu ļoti daudz atkarājas no tam, pie kādiem māksliniekiem cilvēks meklē savu estētisko izglītību. Rainis šinī ziņā bijis laimīgs: viņš varējis izvēlēties vislielākos garus un iepazīties ar viņiem — ar maz izņēmumiem — taisni no pirmavotiem, oriģinālā. Viņš smēlis savu estētisko izglītību no grieķu, romnieku, angļu, italiešu, vācu, franču un krievu lielākiem māksliniekiem. No grieķiem viņš lasa Homeru, Eshilu, Aristofanu, no romiešiem — Ovidiju, Katulu, Juvenālu un Horacu, no italiešiem — Danti, no angļiem — Šekspiru, Baconu, Šelliju, no frančiem — klasiskos traģiķus, no

vāciem — Gēti, Šilleru, Lesingu, Heini un romantiķus, no krieviem — Puškinu, Lermontovu, pa daļai Tolstoju, no norveģiem — Ibsenu, no portugāļiešiem — Kamoensu, bez tam dažādu tautu lielos mākslas darbus: Nibelungas, Eddas.

Katrs no šiem māksliniekiem ir vesela liela, dziļa un skaista mākslinieciska domu, jūtu, centienu un tēlu pasaule. Un visi kopā tie ir neizsmejams estētisku vērtību krājums. Bet kas tad mums īsti tiek no tam, kad baudam un studējam šādas estētiskas vērtības? Viņas baudot mēs pārdzīvojam daudz domu, jūtu, noskaņu un tiekam paši labāki, cēlāki, garīgi un estētiski bagātāki. Daudzi no šo mākslinieku zīmētiem tēliem paliek par mūsu mūža pavadoniem. Iespaidi, ko saņemām no mākslas darba, ir galvenā kārtā divējādi: 1) mēs izdalojam savas jūtas un domas, 2) vairojam sevī estētisku spriešanas spēju. Bet ja nu par katru cilvēku to var teikt, tad cik daudz lielākā mērā māksla dara iespaidu uz māksliniecisku dvēseli! Te nākamais mākslinieks audzina sevī skaistuma mīlestību, mācās cienīt lielus centienus, padziļina savas skaistuma jūtas, modina fantazijas darbību, vairo estētiskos pārdzīvojumus, vingrinā un izsmalcina estētisko gaumi, asina vērošanas spēju, ceļ un veicina vispār savu estētisko attīstību un padara bagātāku savu jūtu pasauli. Par sevi saprotams, ka visam tam ir milzīgs svars viņa tālākā mākslinieciskā darbā. Ja rakstnieks ir gājis skolā pie tik daudz un dažādu tautu un dažādu laikmetu lieliem gariem, tad viņš redz viņu mākslā tos estētiskos elementus, kuri ir pārdzīvojuši gadu simteņus un tūkstošus un dara šos mākslas darbus nemirstīgus. Tas dara mākslinieku arī patstāvīgu savos spriedumos un savā darbā. Tamdēļ arī Rainis ar zināmu lepnumu saka: «Lielā dažādība manos izglītības līdzekļos darīja neiespējamu, ka viens vai otrs no viņiem (rakstniekiem) iegūtu pārmērīgu iespaidu; gaŗais attīstības laiks atkal viņu kopumu pārvērtā par manu īpašumu, un tāds īpašums pasargā no aizraušanās, kad nāk preti modes parādības;

visur es smēlis no pirmavotiem, ne no siktirgotājiem. Tā arī izkaidrojas, ka es tagad ierosinājumus neuzņemu no citiem dzejniekiem, bet tikai no dabas, cilvēku dzīves un zinātnes.»

Beidzot vēl jāaizrāda uz diviem raksturīgiem vilcieniem Raiņa plašajā mākslinieciskajā izglītībā. Viņš galvenā kārtā (vai gandrīz vienīgi) ir lasījis, baudījis un studējis dramatiķus un liriskus, kas norāda uz viņa paša mākslinieciskā talanta un tieksmju pamatvilcieniem.

Bez tam: Raiņa garīgo centienu laukā mēs manām divus paņēmienus: 1) viņš izglītību gūst, lai izveidotu sev bagātu iekšēju pasauli un noteiktu pasaules uzskatu un 2) lai savu bagāto garīgo dzīvi izteiktu savos darbos. Žurnalistika nebija priekš viņa īstais darba lauks. Tur — kā viņš pats atzistas — viņš varējis izlietot tikai savas zināšanas, bet ne izteikt savas jūtas, savu dvēseli. Tas bij iespējams tikai mākslā. Tamdēļ lai labāk saprastu Raiņa mākslas būtību, psiholoģiju, īpatnību, mums jāapskata vēl divas psihiskas lietas, kas ļoti raksturo mākslinieku un bez kurām neviens mākslinieks nemaz nav domājams: fantāzija un mākslinieciskās radīšana tieksme. Ka Raiņim ir nevaldāma tieksme zināšanas un iespaidus ne tikai krāt vien, bet arī izpaust radošā darbā, to viņš zīmīgi izsaka dzejolī «Pats».

Priekš citiem darbodamies attīsti
Pats šavus spēkus negurstošā kaŗā —
Un mūžīgs darba lauks būs tavā varā
Un mūžam jaunots spēks un ieroči.
Tad vēl kādā citā dzejolī «Manas ilgas»:

Sen manā sirdi ilgas sēd,
Uz āru laužas ar varu;
Tās augu mūžu sirdi ēd,
Pret sienām sītas ar sparū.
Ne acumirkli miera ļauj,
Kā zvēri grauž krātiņa sienas,
Un visu ko sirds tik mīļi skauj,
Tās plosa ik dienas, ik dienas . . .

3. Estetiskā fantazija.

Ko skaistāko jūs turat
 Lekš dvēšles dziļumiem,
 Jūs vārdos neizteiksat
 Šiem ļaužu dzimumiem.*)

J. Rainis.

Līdz sāpēm pilna dvēse aug un lūzt,
 Bez gala dailē, jaunā plūsmā plūst.**)

J. Rainis.

Laika un ļaužu jūtu satversmī gri-
 bēja attēlot šī grāmatiņa, ne jūtas
 analizēt, bet dot sintēzi dzīvā fanta-
 zijas būtņē.***)

J. Rainis.

Iekams stājamies pie Raiņa estetiskās fantazijas analīzes un raksturošanas, jāatbild uz jautājumu: kas ir fantazija vispār un estetiskā fantazija sevišķi?

Mākslinieka fantazija ir vesela brīnumu pasaule ar saviem īpatnējiem iemītniekiem, savu īpatnēju dzīvi un darbību. Tā ir tā vientuļā pasaule, kur dzīvo mākslinieks ar saviem tēliem, savām domām, jūtām un noskaņām. Tā ir tā noslēpumainā vieta, kur veidojas un top visi mākslas darbi. Tā ir mākslinieka vissvētākā vieta: viņa sapņu vieta, viņa estetiskā darbnīca un reizē arī viņa svētnīca, kur viņš runā ar savu sirdi, savu dvēseli un kalpo saviem dieviem.

Fantazija, psiholoģijas valodā runājot, ir iedomāšanās, iztēlošanās spēja. Tikai viņa nav jāsajauc ar atmiņu. Atmiņa spēj iedomāties piedzīvoto tikai tā, kā bijis, turpretī fantazija pārtēlo, pārveido psihiskos faktus. Atmiņa rīkojas vairāk ar jēdzieniem, fantazija ar tēliem. Ja fantazija daudz neatšķiras no atmiņas, bet atjauno atmiņā uzglabāto materialu, tad tā ir reproduktīvā fantazija. Turpretī ja fantazija bez atmiņā uzglabātā materiala spēj pievienot vēl ko klāt vai šo materialu dažādi pārveidot, tad tā ir

*) «Gals un sākums», 189. lap. p.: «Noslēpums».

***) Turpat, 36. lap. p.: «Klusās dienas brīnums».

****) «Tie, kas neaizmirst», 6. lap. p.

radošā fantazija. Estetiskā fantazija, protams, ir radošā fantazija: mākslinieciskā veidošanas, tēlošanas, radišanas spēja. Estetiskā fantazija ir viens no vis-sarežģītākiem dvēseles parādību kopumiem, sevišķi liela mākslinieka fantazija, un visus viņas dzīvā sarežģītā auduma pavedienus nemaz nav iespējams uziet, bet gan tikai galvenos.

Raiņa darbos šur tur ir iekaisīts pa norādījumam uz viņa estetisko fantaziju. Bet tas ir pārāk maz, lai dabūtu jēdzienu par viņas būtību, savādībām, īpatnību, raksturu. Galvenais estetiskais un psiholoģiskais dokuments, kas raksturo Raiņa fantaziju, ir viņa mākslas darbi. Tamdēļ, lai pienācīgi raksturotu tās dzīvo būtņi, mums jāapskata šādi viņas faktori, īpašības, iezīmes: 1) materials, no kā fantazija auž un veido savus tēlus, 2) spēki, kas šo materialu apstrādā, un process, kādā tas notiek, 3) fantazijas rādītāji un gleznas, 4) viņas īpašības, īpatnība, individualais raksturs.

1. Fantazijas materials. Kā realajā dzīvē, tā arī mākslā: no nekā neko nevar radīt. Fantazijai vajag materiala, tikai tad viņa var strādāt. Šo materialu viņai piegādā atmiņa, kuŗa to smēlusi no īstenības dažādu iespaidu veidā. Rainis runā par daiļumu dvēseles dziļumos, par laika un ļaužu jūtu satversmi, kuŗus viņam gribējies notēlot. Šis daiļums bagātīgā mērā izteicies Raiņa dzejā, un mēs no viņa varam spriest par to materialu, ko apstrādā dzejnieka fantazija. Ieskatoties tuvāk šinī materialā, redzam ļoti lielu dažādību — tik lielu, ka visu estetisko materialu pārskatīt nav nemaz iespējams. Domas un idejas, jēdzieni un atziņas, jūtas un emocijas, atmiņas un iespaidi, sapņi un ilgas, nojaudas un noskaņas, impresijas — lūk, galvenās Raiņa fantazijas materiala grupas. Raiņa doma ka vējas pie ikdienišķām lietām un spiežas arī lietu būtībā, gremdējas atsevišķa cilvēka dvēseles dziļumos vai strādā pie šķiru, tautu un cilvēces sarežģītākiem problēmiem, paceļas bezgalībā, skata un vēro kosmosa daiļumu, šūpojas mūžības noslēpumos. Idejas,

atziņas un jēdzieni, reizēm tīri abstrakti (labs, launs, taisnība, mūžība), top viņa fantazijā par mākslas tēliem. Bagātu materialu Raiņa fantazijai dod viņa bagātā jūtu un emociju pasaule. Atzīmēsīm te divas lielās jūtu grupas, kuŗas Raiņa dzeju darījušas kuplu, spēcīgu, ievērojamu, bagātu: individualās un sociālās jūtas. Spēka un nespēka jūtas, drosme un lepnums, šaubas un svārstīšanās, miers un nemiers, naidis un mīlestība, prieks un skumjas, dabas un vientulības jūtas — lūk daži raksturīgākie vilcieni no to individuālo jūtu materiala, ko Raiņa fantazijai piegādā viņa jūtu atmiņa. Viņa dvēselē nogulis daudz materiala arī no nacionālās un sociālās dzīves iespaidiem. Dzimtenes mīlestība un svešniecības jūtas, šķiru ideāli, etika, centieni, «laika un ļaužu jūtu satversme», kā saka pats dzejnieks, piegādā viņa mākslinieciskai atmiņai un fantazijai bagātu tēlošanas materialu, kuŗu viņš tik lielā mērā un ar tādiem panākumiem izmantojis savā dzejā, kā neviens cits no latviešu dzejniekiem. Bez tam, arī gribas valsts Raiņa dzejai piegādā daudz vielas: tur ir tikko apjaušamas ticksmes, vēlēšanās, ilgas, kuŗas bieži vien pārvēršas par nevaldāmu, neapturamu, nesalaužamu gribas un centienu spēku. Bez tam Raiņa dzejā atrodam daudz estētiska materiala, ko var apzīmēt vārdiem: sapņi, nojaudas, noskaņas, impresijas. Te dvēseles zemapzinīgā sfera dod Raiņa fantazijai savas mantas, kuŗas viņa mākslā pārvēršas par noskaņu un impresiju dzeju.

2. Fantazijas darbīgie spēki un radīšanas process. «No kā sirds pilna, no tā mute plūst pāri», skan sakāms vārds. Iespaidi un tēli, ko mākslinieks uzņēmis savā dvēselē, dzīvo viņa fantazijā un, kad pienāk laiks, laužas uz āru, tiecas pieņemt noteiktu veidu un ārēju formu. Mākslinieks jūt tieksmi radīt. Šo tieksmi ļoti labi raksturo Rainis kādā dzejolī:

Līdz sāpēm pilna dvēs'le aug un lūzt,
Bez gala dailē, jaunā plūsmā plūst.

a) R a d i š a n a s t i e k s m e. Mākslinieciskas radišanas tieksmi pie Raiņa mēs varam novērot jau bērnībā, kad viņš, kā 14 gadu zēns, dārzā rotaļājies ar savu māsiņu. «Tās nav parastās bērnu rotaļas, kurām tas nododas», — saka Raiņa māsa Dora, atceroties kopā pavadītos rotaļu brīžus, — «tā ir vesela jauna teiku valsts, kurā tas rotaļādamies ieved mazo, izbrinējušos māsiņu. Dārzā, zem nokārušiem liepu zariem, — mazais dzejnieks ar pelēku akmentiņu, smilšu, koku lapu un puķu ziedu palīdzību uzbūvē mazā skuķīša priekšā veco grieķu valsti ar viņas varenajām pilsētām un pilīm, viņas varoniem un pusdieviem un viņu kara gājieniem un kauņiem. Sarkanās magoņu lapīņas pārvēršas par kara vadonu greznajiem purpura mēteļiem vai lepni plivinās kā karogi no pilsētu torņiem.»*) Te redzams, ka iespaidi, ko Rainis bērnībā uzņēmis dvēselē, jau toreiz ticās veidoties, pārveidoties un izveidoties par mākslas darbu: te redzam spēcīgu radišanas tieksmi un jau ļoti dzīvu fantaziju, pat ar visām galvenajām Raiņa fantazijas iezīmēm, kuras parādās viņa vēlākā dzejā. Šī mākslinieciskā radišanas tieksme pavadījusi Raini neatlaidīgi visu mūžu, bijusi ārkārtīgi jūtīga un smalka, dziļa, spēcīga un intensīva. Šo tieksmi viņš pats raksturo vienā otrā no saviem darbiem. Tā kādā dzejolī viņš saka:

Tikko apzinies tu savas būtnes,
 Jau tu meklē sevi izteikt veidu;
 Roka taustās vēl pa rita krēslu.
 Sirds ar ilgām vilņojas pēc vārdiem:
 Sniedzas dziļumā un smel no sāpēm,
 Acis lasa tos no visām puķēm.
 Lēni-vilcīgi kā tekošs medus
 — Ziedu saldums jaukts ar skumju sūrsmi—
 Vārdi lejas tumšā smagā zeltā.**)

*) «Domas» 1912. Nr. 1. Antona: «J. Rainis».

***) «Gals un sākums», 170: «Topošā dvēsele».

Te labi un skaidri raksturoti mākslinieciskās radišanas tieksmes atsevišķie momenti: tikko apzinās dvēseles savu būtni, viņa meklē veidu, kā sevi izteikt, bet roka vēl taustās kā pa krēslu, sirds ilgojas pēc vārdiem, smel tos no sāpēm, acis lasa viņus no puķēm un, beidzot, dvēsele izteicas vārdos, kuŗi lejas kā smagā zeltā. Tā tad, kamēr šī tieksme nonāk līdz izteiksmei, viņa pārdzīvo vismaz šādus momentus: 1) veida jeb formas meklēšanu, 2) krēslainas taustišanas jūtas ceļā uz skaidrību, 3) ilgošanos pēc vārdiem, 4) meklēšanas sāpes, 5) krāsu un simbolu vākšanu, lai izteiktos vārdos.

Bet iekams vārdi var lieties tumšā smagā estetikas zeltā — ar radišanas tieksmi vien nepietiek. Te jāstrādā vēl kādam citam fantāzijas spēkam: radišanas noskaņai, iedvesmai.

b) I e d v e s m a. Inspirācija jeb iedvesma ir tāds dvēseles stāvoklis, bez kuŗa nekādas mākslinieciskās radišanas darbs nav iespējams. Apzinīgi mākslinieks par šo stāvokli nevalda: viņš nevar pateikt, kad viņam tas uznāks. Tikai vienu lietu var vairāk vai mazāk droši pateikt: no kā mākslinieks dabū ierosinājumus mākslinieciskai radišanai. Šie ierosinājumi ir iedvesmas sākums. Rainis zin pats liecināt, ka viņš ierosinājumus neuzņemot no citiem dzejniekiem, bet tikai no dabas, cilvēku dzīves un zinātnes.*)

Kā radišanas tieksmei, tā arī iedvesmai ir savi vairāk vai mazāk raksturīgi momenti, sava psiholoģija. Galvenie no tiem ir: 1) emocionāls savilgums jeb ierosinājums, 2) tēlu redzēšana, 3) formas aptveršana, 4) sajūsma un estētiskā bauda, 5) radišanas prieks un griba.

Raiņa darbos atrodam vienu otru vietu, kur viņš attēlo savu māksliniecisko iedvesmu. Ļoti skaidri šo iedvesmas ierosinājumu, tuvošanos un gaitu viņš attēlojis «Uguns un Nakts» priekšvārdā. Tā kā

*) «Domas» 1912. g. 589. lap. p. Antona: «J. Rainis.»

tāda dzejnieka pašatzīšanās šini laukā ir diezgan re-
ta lieta, tad ir vērts pie šī psiholoģiski-estetiskā do-
kumenta pakāvēties tuvāk. «Migla lēni plūst», saka
Rainis, «tik silta maija nakts, tik maigi mirdz mē-
ness ūdenī! — un tur jau viņi nāk atkal — mani mai-
ja nakts sapņi!» —

«Cik sen liekas pagājis tas klusais gaidu un ilgu
laiks, tas maijs! Gandrīz vairs nepazīstu tās mīlās
ainas no viņām dienām; tāds jonis kā vētrains jūra
visā tiešamības spilgtumā iegāzās man dvēselē, tik
dedzinoši liesmoja saule, ka dvēselē gandrīz vairs
neatstāja telpas citām ainām.»

«Bet līdz ar kluso mēnesi un citu gaidu un ilgu
pilnu laiku jūs atkal nākat: garš ēnu gājiens kā bē-
nes, zārks pēc zārka nebeidzamā rindā, — bet nē,
tās nav bēres: atkal kā senā dziesmā tie zārki atve-
ras un atkal kāpj laukā vīri, milzeņi-varoņi ar bruņām
un šķēpiem, iznāk staltas sievas, seko pulki pul-
kiem . . . Tuvu ir gājiens un mēnesnicā es redzu,
ka pamazām savelkas izplūstošie tēli un pieņem
veidu; jau es varu saredzēt katru seju, kā vaibsti
izceļas, pamostas gars, lai dzīvotu atkal savu ne-
izsmelto dzīvi un cīnītos tālāk neizkaroto cīņu.»
Tālāk dzejnieks vēl tēlo atsevišķas personas, redz
viņu acis, dzird viņu balsis un visu to tik dzīvi, ka
viņam jāatzīst: «Es gribēju uzlēkt, gribēju runāt,
saukt, ka mēs iesim, iesim —.»

Te mēs redzam vienu no Raiņa iedvesmas ipa-
šībām: ierosinājums nāk no dabas. Skatoties
siltā miglainā maija naktī, mēness apmirdzētā ūde-
nī, viņa fantāzija sāk darboties, sapņot, tēlus re-
dzēt. Sākumā dzejnieks redz tos ne visai skaidri,
bet viņa dvēselē rodas jūsma, sajūsma kā vē-
trains jonis, kā dedzinoša saule, un nenoteiktie tēli
sāk pieņemt noteiktu veidu, bez tam tie top tik
dzīvi, ka dzejnieks redz viņu vaibstus, dzird viņu
balsis, grib uzlēkt kājās un jūsmīgi piebiedroties
viņiem, grib darboties līdzī. Te ir visi iedves-
smas psiholoģijas raksturīgie momenti līdz pat
tam, ka iedvesma grib pārvērsties darbībā un darbā.

Ja ierosinājums tik dzīvs, iedvesma tik spēcīga, fantazijā tēlus un situācijas skata tik spilgti, tad tas noved dzejnieka garu līdz radišanas darbam. Kādā dzejolī Rainis iedvesmā iekustinātos prātus pielidzina bezmiega zirgiem, kuņus grūti vai pavīsam nevar valdīt. Dzejolis ir priekš iedvesmas psiholoģijas tik raksturīgs, ka reti kur tādu var atrast. Dzejnieks saka («Gals un sākums», 167. l. p.):

Man nakts ir nemīlama dusā doties,
Arvien vēl prāti negrib darbā rīmt,
Vēl jaunas ainas drūzmām nebeidz dzimt
Un domas šķirās zib, tām piekļaujoties.

Ar varu jāspiež miegs, lai prātus tver,
Kā jaunus zirgus gani saitēs saista,
Lai naktī rāmi ēd; — tie valgos sper,
Tie visu nakti galvas snaista,
Skrej zviedzot rītu sveikt, kas gaismu laista.

Te dzejnieks atzīstas, ka viņam nakts ir nemīlama. Kamdēļ? Acīm redzot tamdēļ, ka viņa spiež pārtraukt fantazijas radišanas darbu. Spēcīga iedvesma ir pārņēmusi visus viņa prātus, un tie negrib savā darbā rīmt. Dzīms drūzmām jaunas ainas, jeb veselas domu virknes, piekļaujoties šīm ainām. Ar varu jāspiež miegs, lai iekustinātie prāti rīmtu, bet tie, kā jauni zirgi, kuņus lēni mēģina siet, lai naktī rāmi ēd, sper valgos un skrej zviedzot līdz rītam. Tā zīmīgā analogijā Rainis attēlo savas iedvesmas sparū, nevaldāmību un bezsekmīgo cīņu ar to. Iekustinātais fantazijas mehānisms strādā savu radišanas darbu. Bet priekš kam tad te prāts? Ko nozīmē teiciens: «Arvien vēl prāti negrib darbā rīmt?». Te redzam, ka Raina fantazijā ievērojamu vietu ieņem prāta darbība. Un prāts ir patiešām fantazijas regulētājs, kā vadītājs. Bez viņa fantazija nespēj lietderīgi strādāt savu radišanas darbu, bet tikai murgot. Tamdēļ pakavēsimies pie viņa tuvāk, jo ja Raina dzeja ir smalki noskaņota un daļa, tad tas ir lielā mērā šī faktora nopelns.

c) Intelektualais faktors.

Pa sudrabgaisu — smeļoties staigā acs
Ar debešiem, gar sniegu kalniem.

Daiļumu lasa priekš mīlās dvēš'les . . .
Kā bites prāti — saldumu klēpjēm nes —*)

No šī mazā piemēra redzam, ka prāts strādā divējādu darbu: 1) vāc estētisko materiālu un 2) apstrādā savāktu, kārtodams, meklēdams analogijas, veidodams. Te redzam, cik daudz prāts, palīdzēdams fantāzijai strādāt, ienes skaidrības, dzīvības un plastikas dzejā: teikdams, ka acs staigā, smeļoties vēl turklāt, un lasa daiļumu, Rainis izlieto analogijas domāšanas veidu un viņa paņēmienu — personifikāciju. Tās ir intelektuālās funkcijas. Analogija vispār ir neizsikstošs avots radošai estētiskai fantāzijai. «Kā bites prāti — saldumu klēpjēm nes» — tā ir analogija, novērošanas auglis, no kā fantāzija kļuvusi redzīgāka, gleznaināka, plastiskāka. Asais prāts ir Raina fantāziju padarījis ļoti bagātu nevien domu un jūtu tēliem, bet arī tēlošanas līdzekļiem, kurus īsti var mācīties pazīt tikai analizējot dzejnieka stilu. Intelektuālā faktora nozīmi tēlošanā Rainis uzsver dzejolī: «Veidotājs». Tur viņš saka:

Es nedomāju to,
Ka tas būs viss:
Kā rūsa uzzibšņo,
Tā izbijis.
Ne domas dārgas ir,
Bet tas, kas top, —
Kas jāņem ir, kā ir,
Un jāstāp.
Kas domām jāveido
Un jāizprot,
Lai tumši augošo
Var tēlos dot.**)

*) «Gals un sākums», 37. lap. p.: «No ūgu sāpēm».

***) «Gals un sākums», 173. lap. p.

Šinī dzejolī dzejnieks pats apzinas intelektuala faktora svaru fantazijas radīšanas darbā: domas, prāts ir istie veidotāji. Ar to vien nepietiek, ka mums fantazijā kas uzzibšņo kā rūsa un nodziest. Tāpat domas par sevi nav māksliniekam dārgas, bet tas, kas top, kas rodas, veidojas dzīvā fantazijas būtībā. Dārgs ir tas, kas no fantazijas materiala top, kas domām jāveido, kas prātam jāizprot, lai miglāinos, neskaidros tēlus varētu noskaidrot, veidot, lai tumši augošo var tēlos dot. Cik liela loma intelektualajam faktoram estētiskās fantazijas darbā, to redzam tanīs Raiņa darbos, kur viņam abstrakti jēdzieni jāpārvērš par dzīviem mākslas tēliem un mākslas darbiem, piemēram dzejojumos: «Fiat justitia!», kur tēlota taisnība, un «Ave sol!», kur tēlojumam par pamatu ņemta astronomiska atziņa par debess ķermeņu dinamiku. Tikai pateicoties intelektam ir iespējama tādu darbu uzbūve un izbūve. Tikai bagāts intelekts var vīt ap abstraktiem jēdzieniem tik krāsu bagātas asociācijas un gleznas, kā to redzam abos minētos darbos. Katrs mākslas darbs, pat vismazākais dzējolītis, ir zināma mākslinieciska būve, kuŗa tikai tad var iznākt daiļa, kad fantazijas darbību vada viņas arhitekts — prāts. It sevišķi gaiši Raiņa fantazijas intelektualā faktora spēks un loma parādās dramā, kur vajadzīgs, iekams rada, nevien skaidri skatīt un izprast visus daudzos tēlus un viņu dvēseles, raksturus, bet arī visas viņu attiecības un darbības, un visam ierādīt attiecīgu vietu lielā, sarežģītā, harmoniskā veidojumā, mākslinieciskā būvē. Raksturīgu liecību par Raiņa intelektu sakarā ar viņa estētisko fantaziju dod Aspazija. «Visistākā forma priekš Raiņa talanta» — viņa saka — «ir drama, kuŗa prasa ļoti daudz prāta, konstrukcijas un fantazijas.»*) Zīmīgs norādījums, ka intelektualais faktors strādā fantazijas radīšanas darbā, atrodams Raiņa dzejolī «Bezmiega zirgi». Tur, starp citu, lasāms:

*) «Domas» 1912. g. 1281. lap. p. Antona: «J. Rainis».

Arvien vēl prāti negrib darbā rīmt.
 Vēl jaunas ainas drūzmām nebeidz dzimt,
 Un domas šķīrās zib, tām piekļaujoties.

Taču, ne mākslinieka tieksme, ne iedvesma, ne intelektuālais faktors — ne katrs par sevi un arī ne visi kopā — var radīt dzīvu mākslas darbu, ja viņiem nepievienojas fantazijas un mākslas dvēsele — jūtu jeb emocionālais elements, jo mēs zinām, ka māksliniekam nevien jāpārdomā, garā jāaptver un jāpārvalda tēlojamais materials, bet tas arī jāizjūt.

d) E m o c i o n ā l a i s f a k t o r s.

Jūtām un emocijām ārkārtēji liela nozīme estētiskās fantazijas dzīvē un darbībā. Bez emocionālā faktora nav domājams nekāds mākslinieciskās fantazijas ievīļojums, un bez ievīļojuma atkal nav domājama nekāda fantazijas darbība. Ar pilnu tiesību var teikt, ka emocionālais faktors ir galvenais estētiskās fantazijas būtībā, viņas dvēsele. Jūtas dod fantazijai spārnus. Neviens mākslas darbs nevar iznākt no mākslinieka fantazijas, kā estētiskas darbnīcas, ja viņš nav jūtām apdvēsts, apņemts, caurausts. Lai tik iedomājamies, cik liela loma fantazijas dzīvē pieder mīlestības jūtām: tas ir neizsīkstošs avots, no kura fantazija smel vielu, ierosinājumus, spēku un rada neškaitāmus sapņus, tēlus, gleznas, mākslas darbus. Mākslinieks nerada tad, kad viņš pārdzīvo zināmas jūtas īstenībā, bet gan — fantazijā. Rainim bagāta jūtu atmiņa, kur glabājas iespaidi gan no individualām, gan socialām jūtām. Pakavēsimies pirms pie viņa individualām jūtām un viņu lomas fantazijas dzīvē.

1) Individualās jūtas. Vispirms šo jūtu atmiņa. Šo atmiņu Rainis zīmīgi nosauc par sirds kapiem, runādams par sāpēm:

Neviena sāpe neizzūd:
 Sirds kapos visas viņas trūd
 Līdz galam.
 No pašas pirmās bērnības
 Tur apbedot tās glabātas
 Līdz galam.
 Ik brīdi sirds no viņām cieš,
 Kā smaga nasta viņas spiež
 Līdz galam.
 Tik tukšas atmiņas tās šķiet,
 Bet straujo sirdi spēj tās siet
 Līdz galam.*)

Heine kādā vietā saka, ka dzejot — nozīmējot pastaigāties pa savām sirds kapenēm. Šis simbolišķais teiciens dziļi patiess. Bet jūtas, kas apraktas sirds kapos, nav mirušas. Rainis jau saka, ka sirds no viņām ik brīdi cieš. Vēl kādā citā vietā viņš teic, ka šīs jūtas dzīvo un atgādina sevi:

Ar laiku visas sāpes rimst —
 Bet stājies vien, tās atkal klimst,
 Tik ieklausies.**

Un ne sāpju jūtas vien ir tās, kas glabājas jūtu atmiņā. Nē, tur ir bagāts visādu jūtu krājums. Sabirzis ziediņš uzmodina no sirds kapiem mīlestības jūtas.***) Vīstošs tīteņa ziediņš rokās modina fantāzijas laimes jūtas:

Viens vienīgs brīdis nāk prātā,
 Sapņainām smaršām austs.†)

Bez mīlestības, sāpju un laimes jūtām varētu uzskaitīt vēl ļoti daudz citu jūtu, kuŗas glabājušās Raiņa mākslinieciskā atmiņā, uzmodinātas no turienes, estētiski skatītas, vērotas, apskaidrotas un notēlotas viņa darbos. Reizēm atrodam aizrādījumus nevien uz to, ka zināmas jūtas ilgi glabājušās atmi-

*) «Gals un sākums», 109. lap. p.: «Sirds kapi».

**) Turpat, 108. lap. p.: «Ar laiku».

***) «Tālās noskaņas», 85. lap. p.: «Sabirzis ziediņš».

†) «Gals un sākums», 45. lap. p.: «Smaršainais sapnis».

ņā, uzmodušās, bet arī to, ka viņas tad nevaldāmi, ar sparū laužas uz āru, grib izteikties. Raksturīgs šīnī ziņā ir viņa dzejolis: «Manas ilgas». Dzejnieks saka:

Sen manā sirdī ilgas sēd,
 Uz āru laužas ar varu;
 Tās auņu dienu sirdi ēd,
 Pret sienām sitas ar sparū.
 Ne acumirkli miera ļauj,
 Kā zvēri grauž krātiņa sienas,
 Un visu, ko sirds tik mīļi skauj,
 Tās plosa ik dienas, ik dienas . . .*)

Kā redzams, emocionalais faktors noder nevien kā materiāls mākslinieciskai veidošanai, bet pavisam ari pašu veidošanas darbu kā vairāk vai mazāk spēcīga jūtu strāva. Bieži tas notiek pat dažādu afektu veidā: kā smieklis, īgnums, sāpes, prieks. Tā Gogolis bieži vien smējies, radīdams savus komiskos mākslas tēlus. Turģenevs, turpretī, reizēm kungstējis no sāpēm, kad bijis jātēlo kas drūms, nepatīkams, sāpīgs. Zimīgu prieka uzliesmojumu redzam pie Raiņa, kad viņš, fantazijā vērodams Lāčplēša teikas tēlus, grib uzlēkt kājās un saukt: «iesim, iesim!», piebiedroties tiem un iet līdzī. Radot mākslas tēlus, dzejnieks cieš un priecājas līdz ar viņiem, dzīvo fantazijā līdzī visu viņu dzīvi. Bet te nu mēs jau nonākam līdzī socialo jūtu grupai.

Kā pāreju no individualām jūtām uz socialām varētu minēt prieku un sāpes. Visiem pazīstams teiciens, ka dalīts prieks esot divkārtšs prieks un dalītas bēdas — pusbēdas. Tas norāda, ka šīm jūtām var būt arī socials raksturs. Dzejoli «Mans prieks» dzejnieks, starp citu, saka:

— «Kā prieku pazīt? — Sēd pie uguns gans
 Un avi sedz. — «Tas citu prieks!» — Tas mans.

Te redzam, ka tas, kas citiem dara prieku, dara arī dzejniekam prieku: ka citu prieks ir arī viņa prieks. Un šis kopējais prieks iedveš viņa fantazi-

*) «Tālās noskaņas», 95. lap. p.

jai dzīvas oriģinālas gleznas, kā minētā dzejoli. *)
Tāpat sāpes. Paša sirdēsti un sāpes dzejniekam
liekas mazi un sīki. Citu sāpes, turpretī, kā vesela
sāpju jūra. Jo vairāk viņš ieklausās šai sāpju jūras
šalkoņā, jo vairāk viņa sirdēsti raucas un sirdi pa-
mostas cēlākas jūtas:

Un lielākas sāpes pamostas,
Ar vadiem un atvadiem jaucas,
Ar sāpju jūru.
Tā līdzī raud un līdzī gauž:
Tās sāpes mums visiem ir vienas,
Ko mazs, ko liels, ko slēpj vai pauž
Ik naktis un ik dienas
To sāpju jūru.
No mazajām sāpēm es pagurtu,
Ne stundu nepanestu,
Ja savu sāpju lielumu
Man jūra neiedvestu,
Tā lielā sāpju jūra. **)

Dzejnieka individualās jūtas, acīm redzot, stāv
sakarā ar citu jūtām, dabū sociālu nokrāsu un rak-
sturu. Individualā psihe smel spēku un lielumu no
socialās psiķes un izteicas attiecīgos socialo jūtu
iedvestos un fantazijas radītos sabiedriska rakstura
simbolos, kā piemēram, sāpju jūra — kolektīvu
sāpju simbols. Un te nu mums jāapskata tuvāk so-
cialo jūtu faktors un viņa loma fantazijas darbā.

2) Socialās jūtas. Kā individualās, tāpat
ari socialās jūtas dara iespaidu uz fantaziju divējādā
ziņā: vienas noder par tēlojamo materialu un pavada
pašu tēlošanas procesu. Ne pie viena no latviešu
dzejniekiem socialo jūtu iespaids uz fantazijas dar-
dību un māksliniecisko radišanu nav tik spilgti red-
dzams, kā pie Raiņa. Uz viņa estētisko fantaziju
dara iespaidu galvenā kārtā šādas socialo jūtu gru-
pas: 1) jūtas pret sabiedrību, 2) jūtas pret šķirām,
3) jūtas pret tautu un dzimteni, 4) jūtas pret cilvē-

*) «Gals un sākums», 188. lap. p.

**) Turpat, 111. lap. p. «Sāpju jūra».

ci un 5) jūtas pret pagātnes un nākotnes dzimumiem un 6) etiskās jūtas. Apskatīsim tuvāk, kā visas šīs jūtas ierosina dzejnieka fantaziju un kādas ainas un tēlus viņa rada.

a) Jūtas pret sabiedrību. Rainim ir vesela virkne dzejoļu, kur viņš dzied par savu vientulību, bet ne mazāk dzejoļu, kur viņš tēlo savas un vispār cilvēka attiecības pret sabiedrību. Aizrādīsim te vispirms uz atkarības jūtām. Dzīvi būtu viegli nomest uz uzcelt, ja tas atkarātos no paša vien: «Kad mana dzīve būtu Tik mana vien, Man viegli būtu nomest To katru dien—*»). Garākā dzejoli «Gaitas gājējs» Rainis tēlo, ko viņa dvēsele uzņem no sabiedrības, un reizē ar to redzam, kādu fantazijas materialu sabiedrība viņam dod. Tur lasām: kad kāds dzejniekam dāvā milu, viņš to liek sirdī visdziļākā krātuvē. Tur nekad tā nevar pazust. Ja sirdi pušu šķeltu, dāvāto milu atrastu ieaugušu sirds audos. Tāpat tur var atrast katru mīlu glāstu, kas tik reizi viņu skāris, katru laipna vaiga sveici, kas dzejniekam veldzes malku devis, kad viņš slāpdams šmiltis gājis, katru siltu rokas spiedienu, katru smaidu, katru asaru, brīdinājumu un bailes, kas gaitu ejot gadījies, katru skatu, kas uzņemts garām ejot, tur var atrast arī milu, kaunīgu un atturīgu, var atrast bez skaita mantu, kurās tur krājas un jo vairāk krātuvē pildās, jo vieglāki paliek. «Vairs es nezīnu, kurš devējs» — saka dzejnieks — «es no simtiem elpu jūtu».**). Šai atkarībai no sabiedrības nav mocošs raksturs. Gluži otrādi: dzejnieks viņā atrod spēka avotu:

«Jūs prasat man, kur spēkus gūst?
Iekš jums tas stāv, iekš jums tas lūzt.»***)

No visa tā redzam, cik daudz psihisku mantu dzejnieks uzņēmis no sabiedrības un cik ciešā sakarā ir viņa fantazijas darbība ar sabiedrību: sabiedrība

*) «Gals un sākums» 36. lap. p. «Kad»

**) «Gals un sākums», 179., 180. lap. p.

***) Turpat, 91. lap. p.: «Sasistais trauks».

dod materialu, ierosinājumus un spēku estētiskās fantāzijas darbībai. Bet sabiedrība, kā zināms, nav viengabala. Tā sastāv no šķirām. Katra šķira modina citādas jūtas. Šīs šķiru jūtas dara iespaidu arī uz dzejnieka fantāziju. Raiņa dzejā viņas izpaužas ļoti spilgti.

b) Šķiru jūtas. Raiņa asais skatiens redz sabiedrībā šķiru antagonismu un dvēsele uzņem no katras šķiras citādus iespaidus. Visvairāk pazīstamie vilcieni Raiņa dzejā ir antipātija pret buržuāziju un simpatija pret proletariatu. Piemērus te minēt būtu lieki, jo viņi pārāk labi jau pazīstami. Tikai vienu lietu var atzīmēt, ka nevienādas jūtas, ko modina katra no abām lielajām sabiedrības šķirām, modina fantāzijā nevienādas gleznas un rada nevienādus mākslas tēlus — tik nevienādus, kā tumsa un gaišma, kā uguns un nakts. Bet šķiras nav iedomājamas ārpus tautas, kurai vieta zem saules, savas ierašas, savi tikumi, sava vēsture. — Pret savu tautu un savu dzimteni mums ir zināmas jūtas, kurās sevišķi spilgti parādās arī dzejnieka darbos. Tas liecina, ka viņas dara iespaidu uz dzejnieka fantāziju un ir pat viens no viņas darbīgākiem spēkiem. Tāpat tas ir ar Raini.

c) Jūtas pret tautu un dzimteni. Dzīvi un spēcīgi nodarbina Raiņa fantāziju tautas un dzimtenes liktenis, Rainis mīl savu tautu un savu dzimteni, un šīs tautas un dzimtenes mīlestības jūtas parādās daudzos viņa darbos, no kuriem mēs redzam, kādas gleznas un tēlus šīs jūtas modina fantāzijā un cik spēcīga šī jūtu strāva, kad viņa pavada fantāziju viņas mākslinieciskā radišanas darbā. Nekavējoties pie daudziem piemēriem, kur atspoguļojas nacionālo jūtu iespaids uz fantāziju, minēšu te tikai divus, trīs darbus: dzejoļus — «Manu jaunu dienu zeme», «Tautas garam» un lugas «Uguns un Nakts» un «Induls un Arija». Visi šie darbi liecina, cik daudz materiala dzejnieka fantāzijai dod tautas vēsture, ierašas, gara mantas, tautas psihe. Īpaši raksturīgs ir dzejolis «Tautas garam». Te dzejnieks

rāda cik ciešā sakarā stāv viņa mākslinieciskais domāšanas veids un fantazijas radīšanas darbs ar tautas psihi. Viņš saka: «Katra doma no tevis vien iziet Un atkal atgriežas turp, Kā vilks savā alā. Viss sveras uz tevi, kā smagums uz zemi; Visi darbi tev aug un tev paliek, Visi jūtu tūkstoši pavedieni. Kā baltas saknītes vienā zemē rokas, Kā zaļi zariņi augšup stiepjās Uz vienu sauli.»*)

Kā fantazija strādā zem dzimtenes jūtu iespaيدا, to redzam dzejolī «Manu jaunu dienu zeme». Dzejnieks saka: «Manu jaunu dienu zeme, Sen es tevis nerdzēju, Sapņos vien tu manim rādies, Kad es guļu vaļā acīm, — Kad es guļu vaļā acīm, Rokas atlaidis no darba.» Sapņot vaļā acīm ir — fantazijā skatīt zināmu priekšmetu. Un dzimtenes jūtas uzbur dzejnieka fantazijā gleznu pēc gleznas: vienā pantā — tā tiek tēlota kā jaunu sapņu zeme ar sauli, agriem ziediem, klusumu un smaršu, otrā — kā jaunu skumju zeme ar vieglu miglu, kā maigā leļā aizmigusl princese, kuŗa gaida uz modinātāju, trešā — kā jaunu rūpju zeme ar atmatām, mežiem, kur vēl vilki mīt, ezeriem un staigniem purviem, ceturtā — kā jaunu cerību zeme ar zemnieku, kuŗam jāmost no garīgā miega.

d) Cilvēces mīlestība. Bet tauta nav viena zemes virsū — viņa ir tikai viena no daudzām, viens loceklis tai lielajā saimē, ko sauc par cilvēci. Kā pret atsevišķu cilvēku, šķiru un tautu, tā arī pret cilvēci var būt sevišķas jūtas. Kāds filosofs izteicies, viņš nožēlojot, ka cilvēcei neesot viena galva, kuŗu uzreiz varētu noņemt un tā pašu cilvēci iznīcināt. Kā redzams, šīnī ieskatā atspulgojas naidis pret cilvēci un viņas iznīcināšanas kāre. Otrs, pretējais ieskats ir — mīlestība uz cilvēci. Šīs cilvēces mīlestības jūtas ieņem ievērojamu vietu Raiņa jūtu pasaulē, dara iespaidu uz māksliniecisko fantaziju un viņa mākslu. Nekad viņa fantazija nepaliek pie cilvēka, šķiras vai tautas likteņa stāvam, bet dzīvi

*) «Izglītība» 1909. 657. lap. p.

nodarbojas arī ar visas cilvēces likteni vai, kā pats dzejnieks saka:

Vairāk par cilvēkiem pašiem
Es cilvēci mīlējis esmu;
Viņai man likās aizvien
Lielāks un vienīgais svars.*)

e) Jūtas pret pagātnes un nākotnes dzimumiem. Raiņa socialās jūtas tik spēcīgas, ka viņš savā garā ir saistīts nevien ar tagadnes sabiedrību, bet arī ar pagātnes un nākotnes audzēm. Kas zīmējas uz pagātnes un senatnes sabiedrību, tad mēs zinām, ar kādu mīlestību un meistarību Raiņa fantāzija tās notēlojusi dramatiskajos darbos, kuri ar vēl nepieredzētiem panākumiem gājuši pār mūsu skatuvi. Kas zīmējas uz nākotnes sabiedrību, tad Raiņš, mīlot cilvēkus un cilvēci, nevar nedomāt par cilvēces nākotni un nevar pret to būt vienaldzīgs. Šīs jūtas pret nākotnes sabiedrību devušas viņa fantāzijai jaunu spēku, sparus, simbolus, tēlus, gleznas. «Mani vistuvākie draugi» — saka dzejnieks — «Ir vistālākie jaunie auči; Vēl nepiedzimušie dzimumi No visiem man istākie radnieki».**) Vai arī: «Un tomēr esmu tālāk ticis. — Jau skaidrāk ir tas saredzams, Uz ko es visu biju licis: «Tas tālais nākamības nams.»***)

f) Etiskās jeb tikumības jūtas. Viena no spēcīgākām jūtu grupām, kas dara iespaidu uz Raiņa estētisko fantāziju, ir etiskās jūtas. Nav te iespējams un vietā uzskatīt šīs jūtas jānorāda tik uz valdošajām. Tās ir — humanitātes, altruisma, cilvēku mīlestības jūtas. Apskatot iepriekšējo jūtu kategoriju iespaidu uz dzejnieka fantāziju, jau kļuva redzams, ka viņā ievērojamu vietu ienem simpatijas jūtas. Kādā vietā viņš pats saka šādus etiskā ziņā visai raksturīgus vārdus:

*) «Gals un sākums» 96. l. p.: «Jautājums».

***) Turpat, 77. l. p.: «Mani draugi».

****) «Tic, kas neaizmirst», 101. l. p.: «Vecā vietā».

Pilns cilvēku jūtām
 Mans dvēseles klēpis,
 Nekā saviem mīļiem
 Es neesmu slēpis.
 Es milējis karstāk,
 Kaut karsti ar nīdis,
 Aizvien mani aizrāvis
 Lieluma brīdis,
 Bet cilvēkus mūžam
 Es milējis esmu,
 Mans ienaidis tik dedzis
 Pret zvērības dvesmu.*)

Šis dzejolis mums dod rokā atslēgu uz Raiņa sociālo jūtu pasauli. Viņš gaiši apstiprina to, kas jau redzams no visiem dzejnieka darbiem, ka viņa sociālo jūtu pasaulē valdošais ir — cilvēku mīlestības jūtas. Bet antipatija un naidis pret buržuaziju? Šis naidis acīm redzot, ir vērstis pret citu izmantošanu, «pret zvērības dvesmu», tā tad naidis — cilvēku aizstāvēšanas, cilvēku mīlestības vārdā. Tas ir altruisms. Un visa Raiņa dzeja ir zem šo etisko jūtu iespaida — tik spēcīgi šīs jūtas strādā viņa fantāzijā! — — —

Viss, kas te sacīts par emocionālo faktoru fantāzijas darbībā, neraksturo šo faktoru visā pilnībā, bet tikai galvenos vilcienos.

Jūtas nevar uzskaitīt — kur nu vēl visas apskatīt un raksturot. Dzejnieks pats saka, ka viņam jūtu tūkstoši pavedieni . . .

Un dzejoli «Pārpilns mērs» viņš saka, ka visas šīs jūtas nevar pie vārda saukt un reizē tēlot, ka viņas aktīvi strādā savu darbu. Te ir tēlotas jūtas taisni kā dzinējs spēks estētiskās fantāzijas radīšanas darbā. Tur lasām: «vai visas šīs jūtas, Kas krūtīs tā jaucas, Kas kūso un puto, Uz ārieni spraucas, Var grāmatā saspīest, Var teikt, kā tās saucas? Tās šaudās un raustās, Nav jaudas tās valdīt: Aug augumā briestot, Sirds trauku grib skaldīt — Sprāgst laukā

*) «Gals un sākums», 75. lap. p.: «Apaļš cilvēks».

un milā šo dzīvi grib valdīt, Ņem kūsošo sirdi. Nāc laukā, nāc ļaudis: Kvēlo sejas, mirdz acis. — Tās apskaus, tās baudīs, Tās koplaimi Nākotnei paudīs.»*)

e) Neapzinīgais faktors. Runājot par iedvesmu, mēs jau aizrādījām, ka mākslinieka dvēselē viņa nerodas apzinīgi, bet pieskaitāma neapzinīgai sferai. To pašu var teikt par mākslas darba gatavošanas procesu un par mākslas darba ideju. Ir zināms, ka mākslas darbs, lai viņš būtu ists, ir lielāku, vai mazāku laiku jāiznēsā sevī, jāļauj viņam nogatavoties, un šis gatavošanas process ir lielā mērā neapzinīgs. Iespaidi krājas, fantazijas materials veidojas, mums gluži nemanot. Tikai kādā dienā vai brīdī mākslinieks mana, ka viņam fantazijā uzmirdz mākslas darba ideja, un viņa intelekts sāk apzinīgi pie viņa izveidošanas strādāt. Kā no mākoņiem, kur uzkrājusies elektrība, izšaujas dzirkstele, tā no mākslinieka fantazijā uzkrātā un laiku neapzinīgi sevī nēsātā estētiskā materiāla uzmirdz mākslas darba ideja, kurū viņš tad ņem ietvert attiecīgos simbolos, gleznās, tēlos, kādu viņam diktē fantazija.

Mākslinieks reti kad strādā kārtīgi, bet vairākgan tad, kad viņam dvēselē tik daudz sakrājis, ka gribot negribot jāizteic tas, kas iekšā. Rainim ir pāris raksturīgu dzejoļu, kur labi redzams, kā neapzinīgais faktors strādā viņa fantazijā. Viens no tiem ir: «Miglas lokā». Dzejnieks saka: «Ko, senais sapni, Tu dvēseli moci. Tās tālās dienas Pa miglu loci? Ar klaidu tēliem Celies un plūsti, Kā plašos tiklos Dvēseli gūsti? Caur tikla acīm Mirdz bīrzes cauri — Dvēselei gūstā Tik šauri, šauri. Uz tālām dienām Ceļš lokā vijas, Spārnainie tēli Plūst un mījas.»

Apzīmēsim tagad ciešāk neapzinīgo elementu, kas parādās šinī dzejolī: 1) senais sapnis, 2) tālās dienas kā miglā, 3) klaidu tēli, 4) sapņu tikls, 5) sapņu tikla acis, 6) sapnainie tēli. Visi tie fantazi-

*) «Vētras sēja», 59. l. p.: «Pārpilns mērs».

jas elementi ir tādi, ko nevar skaidri pie vārda saukt, jo viņi nestāv apziņas centrā, bet tikko skaņ apziņas lauka malu un rada sapņainu dvēseles stāvokli un nenoteikta rakstura estētisku noskaņu. Gaišāk šis noskaņu radošais neapzinīgais faktors parādās dzejoli: «Sīks lietutiņš»*) Tur lasām:

Sīks lietutiņš, tu neredzi,
Tik dzirdi viņa šalkas;
Top sirdī mīli-sērīgi,
Pats savas ilgas nejaudi,
Tik tās ir smalkas, smalkas.

Ārpasaule ar saviem kairieniem modina dzejniekā jūtu un dvēseles stāvokli, kuŗu viņa fantāzija attēlo kā nenoteiktas ilgas, kuŗas viņš pats neapziņās, pat nenojauž, bet tikai jūt, ka tās ir smalkas, smalkas. — Ārkārtīgi raksturīgs vēl ir dzejolis «Norimis zars», kur dzejnieks tēlo nenoteiktu noskaņu, nenoteiktas, mazliet skumīgas gaidas. Viņš saka:

Sirds lēni noklanās kā zars,
No kuŗa putniņš projām laidās, —
Uz beigām stājas sevīgars
Un paliek nenoteiktās gaidās.
Uz ko?
Kas zin, uz ko?
Es tikai redzu, vakaro.**)

Neapzinīgajam faktoram ir divējāda loma fantāzijas radīšanas darbā: 1) viņš ir dzinējs spēks, kas pamudina radīt, kad dvēsele ir iespaidu pārpilna, un 2) viņš, kā to redzam no minētiem dzejoliem, var noderēt arī kā apstrādājama estētiskais materiāls.

f) Noskaņas un impresijas. Rainis, ja nemaldos, ir pirmais no latviešu dzejniekiem, kuŗš sāka lietot vārdu — noskaņa, nosaukdamš par noskaņām savus pirmos dzejoļus. Jautājums: kas viņu pamudināja tā darīt? Taču uz viņa garu noskaņas būs darījušas tik redzamu iespaidu, ka dzejnieks noskaņu tura par tipisku priekš savas dzejas. Bet jā

*) «Gals un sākums» 28. lap. p.

**) «Gals un sākums», 122. lap. p. Pastrīpojums mans.

nu noskaņas ir izpaukušās Raiņa dzejā, tad tā ir liecība, ka viņas iepriekš darijušas iespaidu uz viņa fantaziju un caur to tad izteikušās simbolos, tēlos, gleznās. Taču, lai saprastu noskaņu iespaidu uz mākslinieka fantaziju, mums jāzin, ko īsti sauc par noskaņu un kāda ir viņas psihiskā daba. Noskaņa nav nekas cits, kā zināms dvēseles stāvoklis ar īpašu jūtu toni, kurš manāms ilgāku vai īsāku laika sprīdi cilvēka psihē un dara iespaidu uz visu viņa darbību. Ir zināms, ka cilvēkam katru dienu nav viens un tas pats gara stāvoklis. Kamdēļ? — to mēs bieži vien nezinām. Vispazīstamākās noskaņas ir — priecīgs un bēdīgs gara stāvoklis, tāpat īgnums un drūmums. Visiem ir zināms, ka šīs noskaņas dara iespaidu uz mūsu vārdiem un darbiem. Vēl jo vairāk tas manāms pie dzejniekiem un māksliniekiem. Ja priecīgs gara stāvoklis jeb priecīga noskaņa, fantāzijas ritms ir viegls, patīkams, viņas gleznas gaišas, skaidras, tēli daļi un patīkami. Turpretī, ja māksliniekam bēdīga noskaņa, tas viss ir otrādi. Noskaņu ir neaprobežoti daudz un dažādu un tamdēļ arī katru dzejoli pavada sava noskaņa un katrs dzejolis lasītājā rada citādu noskaņu.

Raiņa dzejā mēs redzam, ka dzejnieka noskaņa ir gan pesimistiska, gan optimistiska, īgna, barga, drūma, saulaina, mīlestības pilna, satiriska, humoristiska, asa, ironiska, prātnieciska u. t. t. Katrā dzejolī izpaužas savs gara stāvoklis, sava noskaņa. Gluži vieglas, tikko manāmas noskaņas sauc par impresijām un dzeju, kurā tās notēlojušās, par impresionistisku. Ari Raiņa dzeja ir impresionistiska. Acīm redzot, impresijas dara iespaidu uz viņa radošo māksliniecisko fantaziju.

2) **Impresija**. Impresionisms — iespaidu māksla. Modernais cilvēks uzņemdam katru dienu vairāk iespaidu, nekā senāko laiku cilvēks pa gadiem vai gadu desmitiem, ir palicis ārkārtīgi vērīgs, jūtīgs. Mazi, tikko manāmi iespāidi ierosina viņa jūtu pasauli un fantāzijas darbību. Šo impresi-

onismu manām arī pie Raiņa. Ar impresijām bagātas ir viņa lugas, it īpaši «Uguns un Nakts» un «Zelta zirgs» un no dzejoļu krājumiem «Tie, kas neaizmirst», «Gals un sākums», «Treji loki», «Sudrabota gaisma» un «Mēness meitiņa». Raksturojuma labad minēšu te pāris dzejoļu. Vispirms «Augstumā»:

No tāles dzirdu; aizšalc lieli vēji;
Dun dobji kritieni, kaut kas vēl lūzt;
Kaut kur vēl vārstās logs un aizkrit spēji,
Bet trokšņi klūpot bezdibenī grūst.
Ap mani klusums izklāj klaju telpu;
Kā viegla migla saulē — mākons kūst,
Un augšā zilā debess aiztur elpu.
Sirds pēkšņi līdz klust, tik bail tai top, —
Ak, sirds, tev pašai sevi jāsastop.*)

Teicieni, kā: «Ap mani klusums izklāj klaju telpu», «Un augšā zilā debess aiztur elpu» — norāda uz dzejnieka lielu jūtīgumu. Vēl lielāks, smalkāks jūtīgums atspoguļojas beidzamās divās rindās, īpaši pēdējā, kurā tēlots, ko jūt sirds, kad viņa pati sevi ieskatās, pati sevi sastop, — tā ir impresionistiski smalka situācija un viņas izjūta.

Kādā citā dzejolī: «No paša rīta» dzejnieks tēlo — runājot viņa paša vārdiem — maz-mazu prieciņu. Šis prieciņš nodarbinājis dzejnieku cauru nakti, kopš vakar vakara. Viņš gaida to arī no rīta. Miegā prieciņš audis sudraba sapņus līdz pašai gaismai. Un tad? Dzejnieks saka:

Tad prieks bij aizmirsis,
Ko vakar solijis,
Un mana diena vīta
No paša rīta**).

Te mēs redzam, ka tikko manāmas prieka jūtas sakustina dzejnieka fantāziju, kuŗa strādā visu nakti, miegā pa sapņiem un vēl no rīta. Redzam arī šī

*) «Tie kas neaizmirst», 118. lap. p.

**) «Gals un sākums», 53. lap. p.

prieka mainīgo impresionistisko dabu: kas vakar solīts — no rīta aizmirsts. Tā tad, arī tādas, tik viegli pārejošas jūtas jeb impresijas iedvēš Raiņa estētiskajai fantāzijai savas īpatnējas gleznas.

g) Intuīvais un sintetiskais faktors. Veselu virkni faktoru mēs apskatījuši Raiņa fantāzijā. Atliek vēl raksturot dzejnieka intuīciju un sintetisko faktoru. Rainim ir liela spēja uz nedaudzu estētisku faktu pamata pārredzēt plašu un sarežģītu situāciju vai situāciju kopumu. Tā ir estētiskā intuīcija. Kādā dzejolī Rainis saka: «Daiļdaiļā aina nav gaisusi pasaulē, No liktens glābās tā dziļi man dvēselē Uz mūža dienu.»*) Tā dzejnieks uzņem no dabas un dzīves veselus parādību kompleksus, skata vēlāk tos fantāzijā un attēlo. Ņūtonam krītošs ābols atklāja visa kosmosa dinamiku. Tā ģeniala matemātiska intuīcija. Rainis skatīdamies kosmosā intuīvi redz viņa estētiku un domādamies par kosmosa pārvērtībām, zīmīgi saka: «Man vārda nav, es tikai ainu redzu.» Šī lielā intuīcija dara dzejniekam iespējamu fantāzijā skatīt visu mūsu senatni, kā to redzam, piemēram: «Indulī un Ariļā». Neliela pasaka, Raiņa fantāzijā, kļuvusi bagātāka, daiļāka, dzīvāka, plastiskākā, lielāka, vērtīgāka — izvērtusies par ievērojamu mākslas darbu.

Bet nu piegriezīsimies Raiņa fantāzijas sintetiskajam faktoram. Ir pazīstama lieta, cik Raiņa dzeja bagāta impresijām, aforismiem un liriskām gleznām. Lielākos darbos liekas pat, ka grūti visus šos elementus apvienot par veselu mākslas darbu. Bet Rainis to var. Viņa fantāzijā pār visiem faktoriem valda vienības princips. Kādā vietā viņš pats uz to norāda sacīdams:

Bet es negribu būt vergs nevienam,
I ne prātus, kad tie aug bez manis,
I ne dzinuļus bez manas ziņas,
I ne domu, i ne sapņu kungus!**)

*) «Gals un sākums», 47. lap. p.: «Vienu dienu».

**) Turpat, 202. lap. p. «Pārvarīgais».

Tā tad visam jānotiek ar mākslinieka ziņu. Visu sarežģīto fantazijas mehanismu vada vienības jeb sintētiskais princips — zināma mērķa, zināmas vadošas idejas veidā. Ap to tad grupējas visi fantazijas spēki un kalpo viņai ar savām spējām, savu darbību sarežģītajā mākslinieciskās radīšanas darbā.

Raiņa fantazijas īpatnība.

Viss pasaules tapums — tevī vēl reizi taps
Par viņu ātrāk — nākotne tevī plauks,
Kas bij, kas būs: tu atspulgosi —
Spoguļs un veidols un cela zvaigzne.*)

Līdz šim mēs kavējamies pie tādiem faktoriem Raiņa fantazijā, kuri ir vairāk vai mazāk īpatnēji katrai radošai mākslinieciskai fantazijai. Tagad mums jāuzmeklē īpašības, kas raksturo viņa fantazijas īpatnību, oriģinalitāti. Labākie liecinieki par dzejnieka individualām iezīmēm ir viņa mākslas darbi. Mēs visi zinām, ka ar tiem Raiņš noteikti atšķiras no visiem citiem mūsu māksliniekiem. Tas nozīmē, ka viņam ir oriģināla fantazija, jo viņš prot īstenību skatīt tā, kā citi to nespēj, un tā arī viņu atēlot. «Viss pasaules tapums — tevī vēl reizi taps... Kas bij, kas būs: tu atspulgosi —» Skatoties un vēroiot, kā šis pasaules tapums Raiņa dzejā vēl reizi top, novērojam šādas viņa fantazijas galvenās iezīmes: tās ir plašums un dziļums, spēks un maigums, lirisms un plastika, romantika un fantastika, cēlums un daiļums, miers un nemiers.

a) **Pl a š u m s u n d z i l ū m s.** Raiņa fantazija ir gandrīz vai neaprobežoti plaša un dziļa. Viņa gars tikpat svabadi klejo pa bezgalības telpu, kā pa ikdienišķo apkārtni. Viņš viegli un svabadi nogremdējas pasaules tālēs un vēstures vai senatnes dziļumos. Cik svabadi jūtas Raiņa fantazija pasaules tālēs, redzam, starp citu, no dzejoļa «Gara gaita». «Gars brīvus spārnus dzidrē cilā liegt; Tik balta

*) «Gals un sākums», 172. lap. p.

dvēs'le mirdz kā kalnu sniegi; Gaist viss, kas rupjis, smags, — spīd smalkais maigums Kā zvaigžņu būte caurspīdīgais zaigums Bet vis vēl augstāk tava gaita sniedz*) Teiku un fantazijas bagāto senatni Rainis skata fantazijā kā savā acu priekšā. Senatnes tēli un varoņi viņam ir kā veci paziņas, un viņš ne bez iemesla saka: «Par viņiem dziesmu sikās balsis klus' — Jūs nepazīstat savus varoņus, Bet dārdot iet tie vēl pa tagadni Uz nākotni.»**) Rainis labprāt fantazijā kavējas arī tie nākotnes, jo viņa ideālu realizēšana iespējama tikai nākotnē. Tamdēļ saprotami kļūst viņa vārdi un fantazija:

«Mani vistuvākie draugi
Ir vistālākie jaunie augi;
Vēl nepiedzimušie dzimumi
No visiem man īstākie radnieki.»***)

b) Spēks un maigums. Mēs zinām, ka Raiņa dzejā parādās nelokāms spars, tēraudcieta grība, nesalaužama un nenogurdināma ciņas drosme, ass nāids, bet līdz ar to arī simpatijas, draudzības, mīlestības un maiguma jūtas. Viņa fantazija bagāta attiecīgiem simboliem, lai izteiktu un attēlotu visas šīs jūtas. Tur ir dusmu un naida draudošie mākoņi, ir arī mīlestības laipnā saule, kuŗa visus viņa ideālus un mākslas tēlus glāsta ar savu maigo liesmu. Nemīnot te vairāk piemēru, atgādināšu tik dzejoļus «Lauztās priedes» un «Sīkie pirkstiņi» kā spēka un maiguma lirisma izteiksmi — kā visas Raiņa plašās jūtu pasaules un fantazijas dzīves pretpolus.

c) Lirisms un plastika. Rainis, kā jau minēts, ir galvenā kārtā liriskis. Tas nozīmē, ka viņa fantazijā emocionalais elements ieņem sevišķi svarīgu vietu un sevišķi liriskā emocija. Šis lirisms rada viņa fantazijā neskaitāmas liriskas glez-

*) «Tālas noskaņas», 133. lap. p.

**) «Induls un Arija.»

***) «Gais un sākums», 77. lap. p.: «Mani draugi».

nas, kurās tad zīmīgi notēlojas viņa dzejā. Cik Raiņa fantazijas gleznas ir plastiskas, to liecina tas, ka daudzi no viņa dzejas darbiem neizdzēšami iespiežas atmiņā un viņa radītie mākslas tēli drīz vien dzīvo patstāvīgu dzīvi, kā to redzam no viņa lūgām. Raiņa mākslinieciskā fantazija ir — plastiska fantazija. Tamdēļ arī Rainim izdodas radīt paliekamus mākslas darbus, cēlus un daiļus.

d) Cēlums un daiļums ir ievērojamas mūsu lielā dzejnieka fantazijas iezīmes. Raiņa dzejā mēs gandrīz nemaz nesastopam naturalistiska elementa. Viņa daiļumam vairāk romantiska un fantastiska nokrāsa. Gara daiļums, dvēseles daiļums, dabas un dzīves daiļums — visvairāk nodarbina viņa fantaziju.

«Viņš savu dvēseli jūms preti nesa
Kā rīta sauli sārtos mākonos . . .»*)

Šo dzejnieka teicienu var lasīt un lasīt bez apnikuma — tik ļoti viņš saista ar savu cēlumu un daiļumu. Un nav jau nekas; dzejnieka dvēsele pielīdzināta saulei rīta mākonos. Ļoti vienkārši! Bet lai šos vārdos notēlotu tik daiļu gleznu, tad vajadzīga ģeniala fantazija. Ar to arī izskaidrojās, ka šī un tamlīdzīga ģeniala vienkāršība ir nevīstoši daļa, un glezna vienmēr jauna un estētiski vērtīga.

e) Miers un nemiers. Rainis savā dzejā nav mierīgs vērotājs. Nē. Viņa dzejā jau no pašā sākuma parādijās kā viens no ievērojamākiem elementiem — kustības elements. Dzīves nemītīgais plūdums un maiņa, personības pārveidošanās, visuma pārvērtības atbalsojas dzejnieka fantazijā attiecīgos ritmos, kustību un pārvērtību gleznās. Te Raiņa fantazija atradusi jaunu skaistumu. Šo ritma elementu dzeinieks pats zīmīgi attēlojis dzejoli: «Ēs ritu»,**) Bet kāds ir Raiņa fantazijas ritms? Ļoti dažāds. Ar vienu vārdu viņu neiespējami apzīmēt. Varētu, varbūt, teikt: bagāts. Ik iespaids

*) «Tālas noskaņas», 30. lap. p.: «Miera laudis».

**) «Gals un sākums», 163. lap. p.

rada savu ritmu, kuŗš notēlojas atsevišķos darbos, kuŗi atkal savukārt, kopā saņemti, liecina par visu viņa stila ritmu un reizē arī par viņa fantazijas ritmu, kas ir bagāts un daudzpusīgs, bet reizē tipiski rainisks. Arī mierā viņam savs ritms. Dzīvība, kustība, acīm redzot, ir Raiņa fantazijas dvēsele. Viņš pats arī to zīmīgi tēlo dzejoli: «Šūpols». Tur lasām:

No mūžības

Iekš dziņas un iekš kustības

Viss dzīves skaistums šūpojas. *)

Tādas galvenos vilcienos ir Raiņa bagātās un spēcīgās fantazijas iezīmes. Viņas bagātība un daļumi noguluši viņa dzejas formās un stilā. No tiem varam mācīties pazīt viņa formas jūtas un lielas tēlošanas dāvanas.

4. Mākslinieciskā radišana un tēlošanas dāvanas.

Pašam jādod no sevis laukā, tā nāk saskaņā ar sevi un izlidzinās ar pasauli. Rainis.

Es strādāju aši, bet ne ilgi no vietas un, diemžēl, nemilu vilēt, pat riebjas ņemt otrreiz darbu rokā. Rainis.

Raiņa fantazija ir vairāk konstruktīvas dabas, tā pastāv vairāk pašu elementu atrašanās un to sastāvdaļu dažādā kombinēšanā, nekā viņu iztēlošanā un tā, man šķiet, ir viņa dziļākā ģenialitāte. Aspazija.

Ir pazīstams teiciens, ka Rafaels būtu Rafaels, ja viņš arī būtu piedzimis bez rokām. Ar to ir grībēts teikt, ka mākslinieks, ja viņš ir liels savā dvēselē, ir un paliek liels mākslinieks, ja viņš arī neradītu nevienu mākslas darbu. Šāds ieskaits ir tomēr nepareizs. Taisni darbi ir tie, kas mākslinieku dara par mākslinieku. Katrs cilvēks, kā zināms, ir lielākā vai mazākā mērā savā dvēselē mākslinieks, bet

*) «Gals un sākums», 206. lap. p.

kamēr viņa tēli ir tikai viņa dvēselē, tikmēr mēs viņu par mākslinieku nesaucam un nevaram saukt. Tikai tad, kad šie tēli parādās uz āru, dabū ārēju veidu, formu, un kad mēs redzam, kādā mērā viņi ir izdevušies, cik tie ir estētiski vērtīgi, tikai tad varam runāt par mākslinieku, spriest par viņa mākslinieciskām spējām un tēlošanas dāvanām, par viņa talantu un ģenialitāti. Tā tad, bez mākslas darbiem nav mākslinieka. Vispirms ir jārodas tiem. Mākslas darbu radīšana dara cilvēku par mākslinieku. Šis moments no liela svara. Ir daudz cilvēku, kuri savā dvēselē ir lieli mākslinieki, bet visai nedaudz ir to, kas spēj radīt lielus mākslas darbus. Radīšanas spējām, tēlošanas dāvanām ir izšķirošā nozīme. Vai Raiņis būtu mākslinieks, ja viņš nebūtu radījis neviena mākslas darba? Savā dvēselē — ja, īstenībā — nē. Tamdēļ piegriezīsimies tam ievērojamam faktoram, kas viņu darījis par tik ievērojamu mākslinieku: viņa mākslinieciskām radīšanas spējām un tēlošanas dāvanām. Līdz šim mēs iepazināmies ar Raiņa māksliniecisko spēju sastāvu, tā sakot, ar viņu satversmi. Bet tas bij vairāk tikai statiskā, miera stāvoklī. Tagad mums jāiepazīstas ar viņām dinamiskā stāvoklī, procesā, darbā. Mākslinieciskā radīšana ir reizē arī tēlošana, iepazīstoties ar vienu, iepazīstamies ar otru. Šie psihiskie un estētiskie procesi nenotiek piepeši, bet zināmā gaitā, kuŗa pastāv no vairāk raksturīgiem faktoriem un procesiem. Galvenie no viņiem ir šādi: 1) Radīšanas vajadzība; 2) Radīšanas impulsi; 3) Radīšanas darbs; 4) Radīšanas mērķis; 5) Radīšanas īpatnība un savādības. Raksturot šos faktorus, nozīmē raksturot māksliniecisko radīšanu un mākslinieka tēlošanas dāvanas, viņa mākslinieka ģeniju.

1. Radīšanas vajadzība. Starp daudzām citām vajadzībām cilvēkam ir arī estētiskā vajadzība: krāt estētiskos elementus, veidot no tiem mākslas tēlus un radīt estētiskas vērtības. Protams, ka šo vajadzību jūt ne visi cilvēki vienlīdzīgi, bet se-

višķi tikai tie, kas mākslinieciski un ar radošu fantāziju apdāvināti.

Rainis par šo vajadzību ļoti zīmīgi izteicies vārdos: «Pašam jādod no sevis laukā, tā nāk saskaņā ar sevi un izlidzinājas ar pasauli.» Šis ir ievērojams atklājums Raiņa mākslinieciskās radišanas noslēpumā.

Sakrātais estētiskais materials ir jādod no sevis laukā. Kamdēļ? Tamdēļ, ka iespaidu pārmērs, mākslas tēlu daudzums un gatavība fantāzijā, rada māksliniekā vēlēšanos atsvabināties no viņiem, un šī vēlēšanās nedod miera ne dienām, ne naktīm, top par vajadzību izteikties, radīt, rada itkā nesaskaņu pašam ar sevi un nenovēršami izteicas mākslinieciskā radišanas procesā. Fantāzijas tēliem ir jārod ārējs veids, forma, tikai tā var atsvabināties no estētiskās nastas dvēselē un nākt ar sevi līdzsvarā, saskaņā.

Kad vienkāršs cilvēks ir ar ko nemierā vai ja kas viņu sevišķi spēcīgi nodarbina vai moca, tad katrā ziņā viņš šā vai tā izteiks savus priekus un bēdas, savas rūpes un cerības. Kamdēļ? Lai izkratītu savu sirdi, lai nomierinātos, lai nāktu ar sevi saskaņā. Šī iekšējā saskaņa ir svarīgs faktors katra cilvēka dzīvē, un it sevišķi to cilvēku dzīvē, kuri dzīvo galvenā kārtā jūtu dzīvi. Ir daudz raksturīgu dzejoļu, kur Rainis taisni tēlo saskaņu ar sevi pašu, bet viens no zīmīgākiem ir «Darbs un prieks». Dzejnieks saka:

Es! uzvarējis — priecājies:
 Brīvu ceļu lauzīs sev tavš darbs.
 Es! pazaudējis — priecājies:
 Krūtīs atkritīs tev brīdis darbs.
 Ir viss pelēks apkārt — priecājies:
 Spoži sarkans sirdī degs tavš darbs.
 Es! mīlu radis — priecājies:
 Gaišāk iesilsies un sildīs darbs.
 Es! naidu radis — priecājies:

Ciešāk sevi apzinās tavš darbs.
Ej kā ledams, būdams — priecājies:
Vienā kustībā tu pats tas darbs*).

Visādos dzīves momentos, — te dzejnieks rod pats sevī atbalstu, spēku, nāk ar sevi saskaņā. Tāpat tieši uz šādu iekšējas harmonijas vajadzību un svaru norāda tie Raiņa dzejoli, kurš viņš pūlas veidot jaunu etiku un pasaules uzskatu.

Kā dzejnieks iztēlojas savu saskaņu ar pasauli, to viņš notēlojis arī ne vienā vien dzejolī, no kuriem zīmīgākie ir: «Es ritu» un «Mūžīgā saskaņā». Pēdējais ir tik raksturīgs, ka viņš jāpieved te no viena gala līdz otram. Tur lasām: «Nekas man nevar kaitēt, Nekā es nebaidos. Es bojā neaiziešu, Kaut arī nobeigtos. Tai diktā jūras šalkā Un meža šņāksnā, Un vētras vara balsī es skanu saskaņā. Tais mākoņos, ko viesuls Pār zemi vispār griež. Tai straumē šalcu līdzī, Kas putas krastā sviež; Un kad no rīta vējiņš Iet lēni pastaigāt, Es viņa dvēsmā laižos Jūs miļi sveicināt. Nāks vakars, dzisis saule Un durvis cieti vērs: Tas sārtais blāzmas spīdums Pie sevis mani vērs. Nekas man nevar kaitēt, Nekā es nebaidos: Es bojā neaiziešu, Kaut arī nobeigtos»**).

Ar šiem pāris piemēriem ir diezgan gaiši raksturota iekšējās saskaņas vajadzība un nozīme. Bet ko dzejnieks grib teikt, runādams par izlīdzināšanos ar pasauli? Grūti pateikt. Bet nav grūti iedomāties, ka pasaule, dodama mums bagātīgus iespaidu krājumus, padara mūs par saviem parādniekiem. Un tīri dabiski, ka mēs dodam viņai šos iespaidus, protams pārveidotus, sevī pārdzīvotus, atkal atpakaļ un tā izlīdzināmies ar viņu. Rainis, kā dzejnieks un mākslinieks, izlīdzinās ar viņu tikai estētiskiem dokumentiem: rada mākslas darbus, estētiskas vajadzības spiests, un tā saka pasaulei, kas viņam tai sakāms. Bet tā kā dzīve un pasaule ir neizsmējami

*) «Gals un sākums» 89. lap. p.

**) «Vētras sēja», 60. lap. p.

bagātas iespaidiem, tad apdāvinātam dzejniekam nekad arī netrūkst vielas un gadījumu šo vielu veidot par mākslas darbiem. «Un beigās es,» — saka Rainis kādā vietā, — «viss mans uztraukums, rūgtums un žēlums norakstīts šais grāmatās, dvēselē paliek tikai stipra dzidra dziņa»*).

Tā tad, ja viss, kas dvēselē sakrājies, ir ietverts formā, pārvērsts par estētisku dokumentu, kad fantāzija un psihe ir atsvabinājušās no estētiskās nāstas, tad dvēselē paliek tikai *d z i d r a d z i ņ a*. Bet vai dzidrums nav rada saskaņai, harmonijai? Jā gan. Kad viss estētiskais materials ir izsmelts, tomēr radišanas vajadzība nav līdz ar to beigusies. *D z i ņ a* paliek. Šī radišanas vajadzība, šī dziņa ir Rainim, kā jau vienu otru reizi aprādīts, spēcīga, neatlaidīga. Viņa mākslinieciskās radišanas vajadzība ar laiku ir pārvērtusies par nepieciešamību un nenovēršamību. Neaizmirsīsim to, ka Rainis ir atmetis visus praktiskos darbus, atsacījies no izdevīgas karjeras tikai tamdēļ, ka viņam dvēselē ir par visu spēcīgāka bijusi šī viena dzidrā dziņa: nodoties mākslinieciskam radišanas darbam. Cik liela ir šī vajadzība, cik spēcīga un daiļa, to liecina tas, ka dzejnieks mākslinieciskās radišanas darbu ir padarījis par savu dzīves uzdevumu. Zīmīgi viņš pats kādā vietā tēlo šo savu lielo spēcīgo, dziļo vajadzību sekošiem vārdiem:

Dvēsele dziļā
Nepieplūdāmā,
Kvēlo un salksti
Neizsakāmas
Mīlestības.
Dvēsele bagātā
Tu tikai salksti,
Lai tevim būtu
Vairāk ko atdot:
Domas un jūtas
Dziļākas atdzimst,

*) «Tie, kas neaizmirst», 5. lap. p.

Tu viņas apkārt kaisi
 Ar savām devīgām rokām
 Kā sēklu velganā zemē,
 Tu uzņemtos visas sāpes,
 Raudātu visas asaras . . .*)

Dziļa un nepiepildāma ir dzejnieka dvēsele. Viņa kvēlo un salkst pēc neizsakāmas mīlestības, viņa uzņemtu sevī visas sāpes, viņa raudātu līdzī visas asaras. Un šī kvēlošā, salkstošā, iespaidu bagātā dvēsele, domā tik par vienu: viņa salkst, lai tikai vairāk būtu dvēš'les mantu ko atdot. Bet viņa nav kā atbalss, kas ir vai nu tāda pat kā balss, vai vājāka par viņu. Nē. Domas un jūtas atdzimst dziļākas šai dvēselē, pārveidojas viņas radošā darbniecā, un tad dzejnieka gars savām devīgām rokām kaisa viņas pasaulē kā sēklu velganā zemē. Tā dzejnieks apmierina savu radišanas vajadzību, dod ārā no sevis, lai nāktu saskaņā ar sevi, uzņem no pasaules iespaigus, lai pārvērstu tos sevī un dotu atkal pasaulei atpakaļ un tā izlidzinātos ar viņu. Tā estētiska vajadzība tiecas izteikties, piepildīties, cenšas pēc sava mērķa.

2. Radišanas impulss. Mākslinieciskā radišanas vajadzība var piepildīties tikai radišanas darbā. Bet radišanas darbs nav tāds, ko var strādāt katru brīdi un katrā vietā. Te, kā zināms, vajadzīgi jūsma, noskaņa, ierosinājums, impulss. Raiņa estētiskā fantāzija vislabāk darbojas dabā. Kā viņa zem mēnesnīcas iespaiga sāk strādāt savu radošo darbu, to jau mēs redzējām. Bet lai fantāzijas tēli varētu pārvērsties mākslas tēlos, tur vislabākais laiks Raiņim ir diena. «Raiņa vienīgais lielais ierosinājumu avots» — saka Aspazija — «ir taisni daba, tamdēļ viņš arī var tikai brīvā laukā strādāt.» Šī dabas mīlestība tad arī dara viņa dzeju tik krāsu, gleznu un toņu bagātu. Daba ja pati par sevi ir liela, neizsmelama dzeja. Vajag tik mīcēt viņu lašīt, saprast, izjust, baudīt. Un Raiņis to prot. It īpaši viņam daudz

*) «Vētras sēja», 38., 39. lap. p.: «Dvēsele dziļā».

impulsu dod saulē, kuŗa leņem viņa dzejā tik levērojamu vietu, ka gribētos dēvēt viņu par saules dzejnieku. Saules dzīvinošā vara, viņas radošais spēks un visa daba savā dzīvības spēkā un kuplumā modina un ierosina dzejniekā visus radošos spēkus. Nekavējoties tuvāk pie lielās gaismas mīlestības, kas notēlojusies Raina dzejā, aizrādīsim te tikai uz pāris piemēriem, no kuriem redzams, cik saules pilna ir viņa dzeja un cik ciešā sakarā stāv mākslinieciskās radīšanas moments ar viņas iespaidu uz dzejnieka psihi. Savā ievērojamā saules dzejā «Ave sol!» Rainis kādā vietā saka:

Siltu staru apglāstīti,
 Atmosas iz skurbas prāti,
 Stingrums raisās krūtīs plēšas,
 Jūteklī ar jaunām jausmām
 Tūkstots rokām uzņem prieku,
 Nesamaņā simtu veidos
 Visu aptvert vienā reizā.*)

Te redzam, ka dzejnieka dvēsele veras saulei pretī un ka viņa sakustināta, saviļnota, jūsmas pilna. Tik te vēl neredzam, ka viņa plūst pāri. Nav vēl te piliena, ko sauc par impulsu, lai viņā sāktos radīšanas process. Šādu piemēru atrodam viņa dzejoli «Stīgotāja», kur dzejnieks sauli pielīdzina stīgotājai, kuŗa koklē viņa sirds stīgas un viņš pats ir kā saules kokle. Viņš saka:

Vēl dabas labās maigās rokas
 Nav paguvušas noņemt man
 No dvēšles smago segu mokas;
 Sirds stīgas atslābušas skan.
 Bet katris skaistais saules skaits
 Vēl aizklusušo sirdi stīgo,
 Jau klusu skan.
 Jau slepu sāpes pašas līgo,
 Trīs trauslā kokle līdz — es pats.**)

*) «Ave sol», 11. lap. p.

**) «Gals un sākums», 27. lap. p.

Katrs teiciens šini dzejoli atklāj mums gabaliņu no dzejnieka dvēseles un rāda, kā viņa nonāk līdz radīšanas momentam. Dabas iespaids, kā maīgas rokas viņu atsvabina no kā smaga, un dvēselē rodas cits ritms, cita noskaņa, cita darbība, sāk skanēt sirds stīgas — tas ir radīšanas procesa sākums. Līdz ar to mēs nonākam pie paša radīšanas darba, kurā viela dabū saturu un formu, kurā estētiskais materials pārvēršas par mākslas darbiem.

R a d ī š a n a s d a r b s.

Kā virknē domas veņas
Un skaņas plūst un plūst
Tās tavas dvēš'les ceras, —
Tā trīs un deg un kūst:

Tā kūst un sūrst un kvēlo
Un pati sevi zvel, —
To ugunis veido un tēlo
Iz sirds tai asinis smel.)*

Rainis.

Maz mums ir faktu, kas liecina, kā norisinās Raina mākslinieciskās radīšanas process un darbs. Zinām tikai, ka dzejnieks nestrādā regulāri, bet atkarībā no noskaņas, kad un kā viņam tā uznāk. Zinām arī, ka viņš nelieto nekādus uzbudināšanas līdzekļus un strādā labprāt vai vienīgi dabā.

Viss tas ir ļoti maz sarežģītā mākslinieciskās radīšanas procesa raksturošanai, bet arī šis mazums ir vērts, lai pie viņa pakavētos tuvāk. Jau tas vien ir raksturīgi, ka Rainis skatās uz radīšanas procesu kā uz strādāšanu, kā uz darbu. Un, īsiem vārdiem runājot, viņš arī ir darbs. Tas ir darbs, ko dara, lai mākslas tēliem, kas nogatavojušies dvēselē, dotu ārēju veidu, formu. Tikai nav jāaizmirst, ka šis darbs ir viens no vissarežģītākiem un visgrūtākiem darbiem. Pie viņa ņem dalību visi labākie dvēseles spēki.

*) «Tālās noskaņas», 100. lap. p.: «Skanoša liesmā».

visā savā pilnībā un kuplumā — viss mākslinieka apdāvinājums. Un kas vēl sevišķi kriet svarā, — tās ir tēlošanas dāvanas, jo radišanas process taču savā būtībā ir tēlošanas process. Ko dara mākslinieks, kad rada? Tēlo. Un taisni iekš tam, kā māksliniekam izdodas šis tēlošanas darbs, ir mākslinieka vērtība: tur parādās kāds viņš isti ir — liels vai mazs.

Apskatot Raini viņa radišanas darbā, mums jāizšķir divas lietas: 1) mākslinieciskās radišanas process atkarībā no individualās psihes un 2) mākslinieciskās radišanas process atkarībā no socialās psihes.

a) Radišanas process un individualā psiche. Mēs zinām, ka Rainis rada ātri savus mākslas darbus. Bet uzreizi tomēr viņi nerodas, nekrit kā ābols no ābeles. Katram procesam ir savs sākums, sava gaīta un beigas. Un tāpat tam vajag būt arī šini gadījumā.

1901. g. Rainis laida klajā dzejoli «Degoša dvēsele».*) Šis dzejolis ir raksturīgs tiklab pēc sava nosaukuma, kā arī pēc sava satura, zīmējoties uz radišanas procesu. «Kā virknē domas veras un skaņas plūst un plūst» — šie vārdi ļoti zīmīgi raksturo mākslinieciskā radišanas procesa sākumu. Kad dvēsele iedegusies jūtu liesmās un estētiski apskaidrota, tad domas pašas no sevis dabū ritumu, veras virknē un vārdi plūst it nemanot, vajag tikai tos uzrakstīt: vajag norakstīt to, kas sakrājies dvēselē. «Tās tavas dvēseles ceras, kas trīs un deg un kūst» — tā ir estētiskā viela, kas jūtu uguni kļuvusi veidošanai pieejama un izdevīga. Degoša dvēsele! — zīmīgs nosaukums priekš mākslinieka psihiskā stāvokļa radišanas brīdī.

Rainis strādā ātri. Bet ko tas nozīmē? Paviršību? Nē. No viņa darbiem mēs zinām, ka paviršība tā nav. Tā ir liela un ievērojama dāvana.

*) «Mājas Viesa Mēnešraksts» 1901. g. Vēlāk: «Skaņoša liesma».

Tas nozīmē, ka dzejnieka radītājs un veidotājs gars strādā, strauji, spēcīgi, intensīvi. Domas viņš formulē ātri, idejām un tēliem atrod ātri attiecīgu izteiksmi un visam mākslas darbam ātri dod pienācīgu tērpu. Viss tas norāda uz dzejnieka straujo temperamentu, spēcīgo jūtu uguni, lielo estētisko gaumi un lielajām tēlošanas dāvanām. Dvēsele deg, un viņai ir jādeg, ja mākslinieks grib radīt darbu, kas sasilda, sakustina, aizrauj. Visu radīšanas procesu pavaida spēcīga jūtu straume — degoša dvēsele. «Tā kūst un sūrst un kvēlo un pati sevi zvel.» Šos dzejnieka vārdus var attiecināt uz to viņa dvēseles stāvokli, kad radīšanas process pilnā gaitā. Tā deg kā zināmais ērkšķu krūms bibelē un tomēr nesadeg.

Tā dvēsele noskaidrojās, tā radīšanas process
 «To dedzina vieglu un smalku
 Un brīvu no smaguma.» Rainis.

Tā dzejnieks atsvabinās no estētiskas nastas un nāk pats ar sevi saskaņā. Ātrā, neilgā, intensīvā radīšanas procesā Rainis dod visu, kas estētiski nogatavojies priekš zināma darba, visu — bez atlikuma. Pie radītā darba viņam otrreiz vairs netiek ķerties. Dvēsele pret viņu atdzisusi. Radītais darbs viņai palicis svešs. Viņa ir kļuvusi svabada no tā, kas ilgi viņu pie sevis saistījis, apgrūtinājis, mocījis, līdz tā no viņa atsvabinājusies. Viņa tagad pieejama citiem iespaidiem, dzejnieks var ziedot sevi citam darbam. Rainim nepatīk lasīt savus drukātos darbus. Radītais darbs priekš viņa zaudējis interesi. Viņa estētiskā interese pieder citam, nākamam darbam. Bet radīt bez grozijumiem un labojumiem lielus mākslas darbus var tikai lieli gari. Cik zināms, Šekspirs tā radījis savus darbus.

b) Radīšanas process un sociālā psiche. Mākslinieciskās radīšanas process, kā zināms, neatkarājas no mākslinieka vien, bet arī no sabiedrības, kurā viņš dzīvo un pie kuras viņš pieder. Sabiedrības psichei, laikmeta noskaņai, ideju

ciņām un garīgām strāvām liels iespaids uz mākslinieka darbību. Sevišķi gaiši tas redzams pie Raiņa. Katram no viņa dzejoļu krājumiem ir savs īpatnējs saturs, sava noskaņa, kuŗi izskaidrojami vienīgi ar to, ka sabiedrības un laikmetu psihe darījusi iespaldu uz viņa māksliniecisko radišanu. Par šo iespaidu jau man nācies rakstīt viņa biogrāfijā. Te varētu vēl aizrādīt uz dažiem raksturīgiem vilcieniem. Ja runājam par sabiedrības psihi, tad te katrā ziņā mums jāērēķinājas ar šīs psiķes trim galveniem faktoriem: sociālo intelektu, sociālo jūtu pasauli un sociālo gribu. Ir zināms, cik intensīvi mūsu dienās sociālais intelekts strādā pie sociālu un politisku problēmu atrisināšanas. Cīņa, kas norisinājas starp abām lielajām sociālajām šķirām, ierauj savā mutulī arī reliģiju, filosofiju, zinātņi, dzeju, mākslu. Un katrs no mums interesējas par to, kas notiek sabiedrībā, katrs no mums atkarīgs no šādām vai tādām mainīām politiskā un sociālā dzīvē ar vispārēju nozīmi. Mēs dzīvojam, tā sakot, līdzī sava laika dzīvi. Taču mēs nedzīvojam to domās vien, bet arī jūtās un noskaņās. Ir laikmeti, kuŗi mūs aizrauj ar savu dzīves priecīgo ritmu, un ir tādi, kuŗi mūs nospiež kā lietu vēns. Atcerēsīmies, piemēram, te laikmetu, kāds bij 90. gados pēc jaunās strāvas nomākšanas: Tādi laikmeti nesekmē radošu darbu, bet to nomāc. To izjutis arī Rainis un notēlojis dzejoli: «Dziļākās domās». Dzejnieks saka: «Dziļākās domas Smadzenes izvaid Bezveida murgos, Kvēlošās jausmās; Domās tik plašas, Tirdošas, smagas, Itin kā liktens Dzelžainā vara. Nekāda prieka Domāt šīs domas, Bēgtu — kur bēgsi? Tver, glauž un samīn.»*)

Ir laikmeti, kad sociālā griba ir kā notriekta, kad nevar parādīties nekāda aktivitāte, nekādi centieni, un ir laikmeti, kad sabiedrības spēki visi raisās, kad gars ar garu vienojas, kad mostas lieli domu virzieni un izplūst, realizējas centienu strāvā, soci-

*) «Tālas noskaņas», 10. lap. p.

alā, zinātniskā un literariskā kustībā — plaši un dziļi, kā to redzam piem. atspoguļojamies Raiņa dzejoļu krājumā «Vētras sēja» (1905).

Lai pamēģinām Raiņa dzeju iedomāties priekš 50, 60 gadiem, un tas mums neizdosies. Viņa tad nebij iespējama. Tad vēl nebij tās socialās strukturas un socialās psihes, kura valda beidzamajos gadu desmitos. Kā piemēru tam, cik ciešā sakarā stāv Raiņa mākslinieciskā radīšana ar socialo psichi, varētu pievest visu viņa socialo liriku. Minēt atsevišķus piemērus no viņas, tas mūs šoreiz novestu par tālu. Pieminēsim te tikai dažus telcienus, kur dzejnieks pats apļiecina savas psihes sakaru ar socialo psichi mākslinieciskās radīšanas darbā. Tā «Klusās grāmatas» priekšvārdā lasām: «Pati daba šobrīd dzejo līdzī, — vēja nopūtas un vētras grūdiens, apcirsta apse un mirkušas smiltis, austošs rīts un pārvarošā saule. Pats laiks dzejo līdzī un katrs viens no Jums, kas dara laika darbu un jūtas kā masas daļa, ir dzejnieks, jo masa mūsu dienās dzejo darbā pašu cēlāko epopeju, un tā ir vēl tikai ievada dziesma». — Tāpat arī kādā citā no saviem darbiem: «Tie, kas neaizmirst», priekšvārdā dzejnieks saka: «Laika un lauzu jūtu satversmi, gribēja attēlot šī grāmatina, ne jūtas analizēt, bet dot sintezi dzīvā fantazijas būtņē.»

Šie piemēri tik gaiši norāda uz socialās psihes lomu mūsu lielā dzejnieka radīšanas darbā, ka paskaidrojumā te lieki. Piegriezīsimies tagad viņa mākslinieciskās radīšanas mērķim, kur bez individualā psihiskā faktora redzams arī socialais.

c) Radīšanas mērķis.

Viņš savu dvēseli jums preti nesa,

Kā rīta sauli sartos mākoņos.

Rainis.

Mēs redzējām, ka Rainim ir dziļa estētiska vajadzība — radīt, nest pretī cilvēkiem savu dvēseli, atklāt viņas bagātību un daļumu mākslā. Bet

iekams šī vajadzība var izteikties, dzejniekam ikkatrā gadījumā jābūt skaidrībā par to, ko viņš grib radīt un kamdēļ rada. Aspazija saka, ka Rainis gribot norakstīt to, kas sakrājies iekšā. Var izlikties, ka tas diezgan vienkārši izdarāms. Bet tas ir radišanas darbs. Ar kādu nolūku dzejnieks grib izteikt to, kas viņam iekšā? kāds ir viņa mākslinieciskās radišanas mērķis?

Radīt nozīmē dot ārēju veidu, formu estētiskajiem tēlēm, kas nogatavojušies mākslinieka estētiskajā fantāzijā un laužas uz āru. Vielai jātop par saturu, un saturam jātop daiļam caur formu, jeb viela jāiznīcina caur formu, kā Fr. Šillers šo procesu apzīmē.

Tuvākais mākslinieciskās radišanas mērķis tā tad ir — apmierināt dzejnieka estētisko vajadzību. Bet ir vēl kāds mērķis, un tas ir sabiedriska rakstura. Dzejoli: «Sirdsasinis» Rainis saka:

Tu devi savas sirdsasinis,
 Ko visu aptvert un veidot spēji. —
 Ne grauds no tava nav uzdīdzis:
 Tu sausā akmens laukā sēji.
 Ies gadi, šis augums būs izmīris.
 Tad lietu un zelmeni atnesīs vēji:
 Ap zaļo tīrumu sveši vaigi
 Brīnīties stāvēs — tu dusēsi maigi.*)

Acīm redzot, dzejniekam no svara ir radītā darba sekmes sabiedrībā, pie tagadējās paaudzes. Un kad tagad sekmju nav, bet tās tik paredzamas nākotnē, pēc nāves, viņu pārņem skumīga, kaut arī mierīga noskaņa. Bet ir vēl citas jūtas, ko dzejnieks pārdzīvo, domājot par radītā darba likteni sabiedrībā: laimes jūtas. Tās ir izteiktas dzejolī «Tava laime». Tur lasām:

*) «Vētras sēja», 41. lap. p.

Tu savu sajūsmu devi:
 Nāks laiks un milēs tevi;
 Un ja tavas acis to neredzēs,
 Ja mūžam ar tevi nemilēs:
 Tu tomēr to darijīs esi,
 Tu darbā savu laimi nesi.*)

Izpildīta darba apziņa dara dzejnieku laimīgu, kaut arī ar apspiestu noskaņu. Protams, ka daudz vieglākā noskaņā viņu pārņem, redzot sava darba sekmes, skatot viņas skaistos augļus. Tādu noskaņu Rainis attēlojis dzejolī: «Priekš kā tu dziedī?» Viss dzejolis ļoti raksturīgs. Dzejnieks saka: «Priekš kā tu dziedī? Vai pats to zini? Priekš kā tie ziedi, Ko plāvā šķini? Tu sirdī tos plūci, Tu dvēselē rāvi Sūrstošu brūci Sev ieplēst ļāvi; Tu pilnām rokām Ber ziedus uz ielas, Ar tavām sirds mokām Ļaudis lielas. Ņem zālot, vārdot Kaltes vājam, Vēl nes tos pārdot, Vai samīn kājām.»

Tāda ir dzejoļa pirmā puse. No viņas mēs redzam, ka dzejniekam, mākslas darbu radot, stāv priekš acīm arī jautājums par šī darba mērķi: priekš kā? Bez tam viņš norāda arī, ka radīšanas process nav bez savām sāpēm: mākslas darbs ir zieds, kas sirdī plūkts, dvēselē rauts, kur pēc tam paliek sūrstoša brūce. Un daudz tur tādu ziedu tiek plūkts. Tos pilnām rokām var bērt citiem priekšā, tikai nav jāaizmirst, ka šie ziedi sūkuši savu spēku no mākslinieka sirdsasinīm, ka viņu kuplumā un daļumā ir viņa sirds mokas. Ļaudis par viņiem daudz neiztaisa. Bet dzejniekam nav šo ziedu žēl priekš tās audzes, ko viņš mil. To viņš tēlo šī raksturīgā dzejoļa otrā daļā. Tur teikts: «Ak ziedu kvēlo Man audžu audzes, — Vai tos lai žēlo Priekš jaunās draudzes? Lūk, manu ziedu Meitīņas liecas, — Ko valīgi sviedu, Rok' rokā sniecas: Tā puķu krāsas, Tā smaršu bauda, Tā savas māsas Sev

*) «Vētras sēja», 59. lap. p.

matos sprauda; Tur pāspīd smaidi. Tur acs top valga — Ko, sirds, vēl gaidi? Tā tava alga.»*)

Šī alga ir tīri estētiska alga. Dzejnieks redz, ka viņa darbs atradis sabiedrībā atbalsi, ka viņš patik, ka par viņu priecājas, viņu bauda — un ar to viņam pietiek. Mākslas darba estētiskais mērķis ir sasniegts. Dzejnieka individualais mērķis arī sasniegts, un reizē sasniegts arī sabiedriska mērķis, jo sabiedrība ir tā, kas estētiski bauda šo mākslas darbu un kurai viņš dara estētisku prieku. Vēl kādā citā dzejolī Rainis zīmīgi raksturo jūtas, kādas viņu pārņem, redzot savu darbu augļus: «Pa rudzu lauku». Viņš saka:

Es pārsteigts klausos: lūk, tas vārds bij mans,
Ko jūs tur sakat; sen es viņu teicu.
No tāles skan kā svešāds paša zvans;
Nu atceros tās domas, — sen tās veicu.
Vai vārds ir dzīvojis iekš jūsu sirds?
Kā grauds iekš zemes? — Priecīgs asni sveicu,
Kas zemes nests un veidots zaļi mirdz.
Tik sauja graudu bij, — kāds krāšpums laukā!
Tas tagad zaļos negaisā un aukā.**)

Te mēs nonākam pie jautājuma, kā Rainis sašniedz savu māksliniecisko mērķi. Lai atbildētu uz to, mums jāiepazīstas ar Raiņa tēlošanas dāvanām un tēlošanas līdzekļiem.

b) Tēlošanas dāvanas.

Dzejnieka tēlošanas dāvanas ir viss. Ja to viņam nav, tad nav viņa mākslas darbu — nav viņa mākslas. Bet dzejnieka tēlošanas dāvanas ir vēl ļoti grūti izpētāmas un vēl lielā mērā noslēpums psihologam. Slavenajam franču skulptoram Rodēnam kāds reiz jautājis, kā viņš dabūjot gatavus savus mākslas tēlus. Uz to viņš atbildējis, ka viņš tikai strādājis. Bet kā gan viņam radītie mākslas tēli iznākot tik plastiski un izteiksmes pilni? Uz to

*) «Vētras sēja», 411., 42. lap. p.

**) «Gals un sākums», 177. lap. p.

Rodēns atteicis, ka vajagot tikai pāris vilcienu, lai tēlam iedvestu dvēseli. Kā tas notiekot? — to viņš pats nezina, tas esot noslēpums. Bet mēģināsim, cik iespējams, šim tēlošanas noslēpumam tikt uz pēdām.

Rainis atzīstas, ka viņš nestrādā ilgi. Tas nozīmē, ka mākslinieciskās radišanas process ir viņam nevien ātrs ritma ziņā, bet arī piepildās ātri. Ieā laikā Rainis spēj dot mums gatavu mākslas darbu. Tas mūs noved pie viņa tēlošanas dāvanām.

«To ugunis veido un tēlo. Iz sirds tai asinis smel?» Jā: veido un tēlo. Radišanas process, ka jau teikts, ir reizē arī tēlošanas process. Jautājums: vai jūtu ugunis vien ir tās, kuŗas veido un tēlo estētisko vielu? Nē, te strādā līdzī arī fantāzija un kritiskais prāts. Jūtu ugunis varam attiecināt uz ritmu un formu. Lai radamais darbs nezaudētu savu iekšējo spēku, tad jūtu ugunij ir jāuztur zināmā augstumā psihiskais un estētiskais ritms. Rainim, kā zināms, šis ritms ir viscaur korekti izturēts. Jūtu ugunis ir arī tās, kas veido formu. Viņas izkausē sevī estētisko vielu un kopā ar to izlejas attiecīgā formā. Bet te jūtu ugunis ir stipri jāvalda kritiskajam prātam. Tam jādarbojas līdzī tēlošanas darbā. Ipaši viņam jāskatās, ka forma neizplūst, viņam jāsavvalda un jāierobežo fantāzija viņas radišanas straujumā.

Un Rainis māk sevī valdīt. Viņam nav tieksmes formu izplūdināt, bet gan koncentrēt. Aspazija pie-skaita to pie viņa fantāzijas īpašībām. Viņa saka: «Raina fantāzija ir vairāk konstruktīvas dabas, tā pastāv vairāk pašu elementu atrašanās un to sastāvdaļu dažādā kombinēšanās, nekā viņu iztēlošanās un tā, man šķiet, ir viņa dziļākā ģenialitate.»

Izlasot šo spriedumu, man nāk prātā Kopernika vārdi, zīmējoties uz viņa matemātisko izteismes veidu. Kāds profesors aizbraucis pie Kopernika iepazīties ar viņa jauno mācību par zemes griešanos un saules sistemu. Matemātiskās formulas, ar ko profesoram Kopernika darbos nācies iepazīties, bijušas tik grūtas, ka viņam iznākuši no tām garu

garie rēķini. Kādreiz viņš jautājis ģenialajam matemātiķim, kamdēļ gan viņš dodot tik cietas formulas, kad taču varētu vieglākā un populārākā veidā to izdarīt. Koperniks uz to atteicis: «Es dodu tikai galveno; citu es atstāju citiem».

Un tāpat ir arī ar Raiņa dzeju. Viņš atrod jaunus estētiskus elementus un kombinē tos cietā, koncentrētā formā. Sīki un plaši tēlot nav viņa dabā. To viņš atstāj citiem. Tamdēļ Raiņa dzejas panti ir kā Kopernika matemātikas formulas: par viņiem var rakstīt garu garos komentārus. Un Aspazijai taisnība, ka šis Raiņa tēlošanas veids ir viņa dziļākā ģenialitāte. Lietot mākslā vecus, jau novalkātus estētiskus elementus — tur nevajaga nekādas ģenialitātes, pietiek ar mazākām dāvanām.

Bet atrast jaunus elementus, tur tāpat kā pie atradumiem vispār — ir tiešām vajadzīga ģenialitāte. Un kā visos cilvēka darbības laukos, tā arī mākslā, ir vēl daudz kas atrodams.

Radišanas darbā ļoti no liela svara ir nevien spēcīgas jūtas un ģeniala fantāzija, bet arī stingra paškritika. Ja šie faktori ir, tad varam runāt par harmoniskām mākslinieka dāvanām. Raiņa mākslinieka dāvanas ir nevien plašas, bet arī nosvērtas un noskaņotas. Aspazija kādā vietā viņas raksturo sekoši: «Raiņa apdāvinājums» — viņa saka — «tādēļ ir tik plašs un harmonisks, ka viņam tikpat daudz prāta, cik fantāzijas, tā ka neviens, ne otrs elements neņem pārsvaru, iekš kam pa lielākaj daļai pastāv daudzu citu rakstnieku traģika» Rainis nemil kavēties pie radītā darba. Tas liecina, ka viņš radišanas darbam ir atdevis tik daudz no saviem dvēseles spēkiem, ka priekš radītā darba viņam nav vairs nekādas intereses, un, otrkārt, viņam ir apziņa, ka radītais darbs ir izdevies, un — ja arī viņš tāds nebūtu, tad velti pie viņa ir strādāt klāt ar atdzisušu, atslābušu interesi un jūtām. Tā būtu *viltvāršana* un uz to acīm redzot Rainis neliek nekādu svaru. Arī Aspazija liecina, ka viņš pie sīkas strādāšanas ir kūtrs. Rainis pieder pie tiem

cilvēkiem, pie tiem māksliniekiem, kuŗi labprāt dod no sevis tikai galveno, labāko, svarīgāko. Un ja tāda nav ko dot, tad nedod nemaz. Tamdēļ arī viņa neregulārā strādāšana. Rainis, kā zināms, radījis daudz lielu mākslas darbu. Tas nozīmē, ka viņš ātrā, neilgā radīšanas darbā parāda lielu estētisku gaumi, formas izjūtu, apziņu un tēlošanas meistarību. Vārdu sakot: viņa ātrajā radīšanas un tēlošanas procesā parādās bagātas formas jūtas un liela stila apziņa, kuŗām tad arī jāpateicas par to, ka Raiņa dzeja formas un stila ziņā tik bagāta un daiļa.

Mākslinieciskā radīšana un dzīves mērķis.

... Un zini: augstākā ideja,
Tā nepazīst cilvēka žēluma;
Kas viņas ugunis iededzies,
Tas neprasa vai viņš bojā ies;
Ne sevis, ne cita tas nevēro,
Tas ziedo tai savu visdārgāko . . .*)
Rainis.

Mākslinieciska radīšana Rainim nav rotaļa, bet liels, nopietns dzīves uzdevums. Mēs redzējām, ka katram Raiņa darbam ir savs nopietns estētisks un sociāls mērķis. Bet šie atsevišķie darbi nav svešinieki savā starpā. Viņiem visiem ir kas kopējs: kāds lielāks mērķis, kas viņu saista. Mēs zinām, ka katra cilvēka atsevišķai darbībai ir savs mērķis, bet visām viņa darbībām un visiem viņa darbiem kopā ir kāds lielāks uzdevums, kāds lielāks mērķis, kuŗu cilvēks cenšas sasniegt, dzīves mērķis. Katram cilvēkam dzīvē ir kāda vispārēja ideja, no kuŗas viņš liekas vadīties un kuŗai pieskaņo savu darbību, lai izpildītu savu dzīves uzdevumu, sasniegtu savu dzīves mērķi. Tā tas arī ir ar mākslinieku. Atsevišķi darbi ir tikai gabaliņi no lielā mūža darba,

*) «Tālas noskaņas», 105. lap. p. «Vienīgā zvaigzne».

kas māksliniekam pastrādājams mākslinieciskā radīšanas laukā. Īpaši gaiši tas redzams pie Raiņa. Viņa mākslinieciskai darbībai ciešs, nesaraujams sakars ar viņa pasaules uzskatu, viņa dzīves mērķi, viņa ideāliem un visu viņa individualitāti. To redzam no tām jūtām un domām, kas pavada viņa māksliniecisko radīšanu, un no tā ieskata, kāds viņam par māksliniecisko darbību kā tādu. Atzīmēsim te raksturīgākos vilcienus. Tie ir: prieks, sāpes, mīlestība, uzpurēšanās par saviem ideāliem.

a) Radīšanas prieks. Radīt Rainim nozīmē — dot savu sajūsmu, dziļākās domas un jūtas devīgām rokām kaisīt sirdis, kā sējējs sēklu kaisa tīrumā, plūkt dvēselē skaistākos ziedus un dot viņus cilvēkiem, lai tie priecājas par viņu krāsām, smaržu un daiļumu. Savā radīšanas priekā dzejnieks ir kā bērns, kurš neskatās ne uz kādu labumu, bet labumu redz pašā skaistumā un daiļumā. Šis estētiskā prieka jūtas zīmīgi notēlojušās ne vienā vien Raiņa dzejolī. Minēšu te šādu:

Kad diena celas — iet pasaulei zeltīt,
Nakts sūta rītu, tai rotas veltīt:
Tās viņa darina klusu,
Kad vēlu i pēdējos aizlaiž uz dusu.

Rīts steigdamies sasit dārgumu trauku,
Birst dimanti, pērles pa visu lauku.
Teic ļaudis: tā rasa!
Bet bērni un dzejnieki smejoj tās lasa*).

Radīt Rainim nozīmē — nest pasaulei pretī savu dvēseli kā rīta sauli sārtos mākoņos.

Bet prieks nav vienīgās jūtas, kas pavada Raiņi viņa radīšanas darbā. Radīšanas darbs ir liels, nopietns darbs, un tāds darbs reizēm ir saistīts ar nopietnākām jūtām.

b) Radīšana un sāpju jūtas. Ir ļoti parasts teiciens, ka dzejnieki rakstot savus darbus ar savām sirds asinīm. Varētu šo teicienu neatkā-

*) «Gals un sākums», 29. lap. p. «Dārgumu trauks».

tot, ja viņš nebūtu tik dziļi patiess. Un arī Rainis viņu atkārtu. Radīt viņam nozīmē — plēst sirdi brūci, dot savas sirds mokas, dot savas sirds asinis, dod sevi pa gabalam. Mākslinieka sirds ir kā dimants, kas liesmās rūdīts, veidots, kļuvis ciets un mirdzošs.

Cik skaisti dimants pirkstā mirdz!
Tas dimants izdzisus oglesgaile,
Kas nesakāmi karsti kaitusi.
Vēl skaistāka tā cietā, skaidrā daile,
Tā, kas līdz galam visu cietusi,
Tā tava sirds*).

Bet neskatoties uz sāpēm, kas saistītas ar mākslinieka radīšanas darbu, Rainis mīl viņu, mīl viņu tiktāl, ka padara viņu par savu galveno darbu, par savu mūža darbu. Tās ir ievērojamas jūtas.

d) Radīšanas mīlestība. Ar lielu mīlestību Rainis strādā savu mūža darbu. Dzejoli «Mūžības priekšvakarā» viņš tēlo domas par nāvi. Un apziņa, ka nu vajag mirt, viņam liek atcerēties savu mūža darbu un izsaukties: «Nu vajaga mirt! Darbs, tu mans nebeigtais! Un dzīve tapa tīrskanoša un plaša.»**) Ir žēl atstāt to, ko mīl. Ir žēl atstāt mīlu cilvēku, mīlu ideju, mīlu darbu, īpaši kad šis darbs nav padarīts, kad ar viņu saistītais mērķis nav piepildījies.

Mīlestība ir saistīta nevien ar prieku un sāpēm, bet arī ar upuriem. Mākslinieka darbība, īpaši mūsu apstākļos, ir liela upuru nešana. To arī Rainis tēlojis dažā labā no saviem dzejoliem. Īpaši zīmīgs ir dzejolis: «Jaunajam draugam». Dzejnieks saka:

No saviem darbiem necer sev nenieka;
Būs darbiem augļi — tauta sev tos ņems;
Tev grūtā brīdī tik vien būs tā prieka,
Cik apziņa un atmiņa tev lems.
Kad tu ar tādu algu mierā esi,

*) «Gals un sākums», 94. lap. p. «Dimants».

**) «Tālas noskaņas».

Tad sniedz man roku! iesim kopā, draugs,
 Tik atdod tur, ko mīlu sirdī nesi;
 Tik izrauj to, kas bij tavš acu raugs, —
 Nu esi gluži brīvs, nu spēks tev augs.»*)

Radišanas darbs ir atsacīšanās darbs: ja cilvēks grib sevi piepildīt, tad viņam ir jāatsakās no visa cita un jāziedo sevi šim darbam. Tamdēļ arī dzejnieka vientulības jūtas, kuŗas viņš bieži tēlo. Šini darbā nevar būt daudz draugu, jo tur nav spožuma, jautrības, bagātības, omulības. Tur ir tikai nogremdēšanās lietu būtībā un daiļumā, nopietnība, nodziļināšanās domās, jūtās un dzīves parādībās. Tur ir tikai patiesības, tēlu un formu meklēšana, lai caur tiem izteiktu šo patiesību. Un šis darbs nav priekš daudziem, bet tikai priekš izredzētiem, priekš tiem, kas var nest upurus augstāku ideju un idealu vārdā.

Mēs esam nonākuši pie tās saules, kas dod gaismu un spēku visai Raiņa mākslinieciskais darbībai un visiem viņa darbiem: pie viņa ideāliem.

e) Radišana un Raiņa ideāli. Raiņa mākslinieciskā radišana ir ciešā sakarā ar viņa dzīves mērķi, ar viņa ideāliem. Grūti ir vienā, divos vārdos satvert visu to lielo un daiļo ideju un cētienu pasauli, kuŗu apzīmējām par Raiņa dzīves mērķi un viņa ideāliem. Viņa sirds un prāts, viņa griba un spēks un visa viņa individualitate pieder gaismas un atsvabināšanas darbam. Tas ir tas avots, no kuŗienes dzejnieks smēļ spēkus savam darbam, domas un jūtas, simbolus un tēlus, noskaņu un sajūsmu savai mākslinieciskai darbībai. Šī lielā darba, šī darbu darba vārdā Rainis arī nes visus upurus kā mākslinieks. Šim darbam viņš ziedo savu visdārgāko — savu mākslinieka ģeniju. Un kad viņš noguris jūtas, tad vajag tik atgriezties domās pie sevis, pie saviem mērķiem un ideāliem, lai atkal rastos spēki strādāt un radīt estētiskas vērtības. «vest daļi dzīves bezgalos», lai viņa tur dara savu lielo dzīves un cilvēku pārveidošanas darbu.

*) «Gals un sākums», 93. lap. p.

Beidzot galvenos vilcienos mūsu lielā dzejnieka māksliniecisko spēju analīzi, pakavēsīmes vēl pie kāda no viņa dzejoļiem, lai redzētu, kā dzejnieks jūtas savā lielajā darbā, kur viņš smēl spēkus un ticību tālākam darbam. Šis dzejolis ir «Lokā» un atklāj mums Raiņa dvēseli un attiecības pret viņa mākslu un ideāliem. Tā ir sāpīga, skaista un vērtīga pašatzišanās:

Lokā es atgriežos atkal
 Turpat, no kurienes nācu::
 Sākumā biju es viens,
 Tagad nu atkal es viens,
 Tālums izgājis esmu
 Un dzīvības ūdeni sniedzis:
 Dzimtenē veldzēts ik lauks,
 Trauks tik man pašam ir tukšs.
 Dvēsele mana, tu dziļā,
 Pie tevis es nokūsis nāku —
 Visa man žuvusi sirds,
 Gluži es atstāts un viens. —
 Dvēsele mana, tu dziļā,
 No tevis viss spēks man ir plūdis;
 Pildi man sirdi vēl reiz:
 Lielākus tālumus iet*).

*) «Gals un sākums», 146. lap. p.

Raiņa jaunības darbu stils.

Raiņa stils nav gluži vienāds visos dzejnieka dzīves un darbības laikmetos, bet dažāds un attīstīties sakarā ar dzejnieka individualitāti, kurā meklējami stila dziļākie pamati, un pārdzīvojumiem apmēram 45 gadi ilgajā literariskās darbības gaitā. Mans nolūks vairāk te pakavēties tikai pie Raiņa jaunības stila. Rainis jau agri sācis literatūrā nodarboties ar liriku, epiku, dramu. Tamdēļ mums jāpakavējas pie visām šīm viņa dzejas nozarēm un jāuzmeklē tur dzejnieka izkoptās stila vērtības.

Ar dzeju Rainis sācis nodarboties skolā, kad jaunības dēļ atstāts kādā klasē uz otru gadu un viņam palicis pāri daudz laika. Noteikti šo gadu apzīmēt nav iespējams, bet, domājams, tas būs noticis ne pirmajā gadā pēc iestāšanās ģimnazijā, tā ap 1880. gadu. No tam nu redzam, ka Raiņa lirikas attīstības pirmais posms iekrīt astoņdesmitajos gados: 1880.—1889. Raiņa ģimnazista gados, kā man no drošiem avotiem zināms, radušies šādi liriski dzejoļi: «Sarkanās lūpiņas», «Agri no rīta», «Smadzenes saēstas sūrstošu šaubu». No studiju laika mums ir uzglabājušies divi Raiņa dzejas pieminekļi: lirika krājumā «Mazie dunduri» (1888.) un dzejoļu grāmatiņā «Apdziedāšanās dziesmas III. vispārējiem dziesmu svētkiem» (1889.). Bet ir arī vēl cits materials, kas raksturo dzejnieka jaunības laika stilu: tie ir daži tulkojumi, kas radušies ģimnazista un studenta gados, bet kas tikai 1921. gadā nāca klajā krājumā «Nemierīga sirds»: «Ubagu dziesma» no leišu valodas, skaldus dziesma «Rīta dziesma karā», Ģētes «Cilvēku jūtas», Heines «Bēdu leja».

Ieskatisimies tuvāk šajos dzejas darbos. Pirmais liriskais dzejolis, kas no Raiņa ģimnazista gadiem līdz mums nonācis, ir «Sarkanās lūpiņas», radies ap 1880. g. un iespiests 1897. g. Vai šis dzejolis iespiests gluži tādā stilā kā radies, to nevar noteikt.

Domājams, ka dzejnieks vienu otru vietīņu būs labojis, kā to redzam pie daža laba no citiem Raiņa dzejoļiem, bet šāvu galveno stilistisko raksturu dzejolis, droši vien, būs paturējis agrāko. Tā kā Rainis ne savos atsevišķos dzejoļu krājumos, ne arī kopotos rakstos viņu nav uzņēmis, tad pievedu to te visu, jo viņš dzejnieka stila pētišanā sevišķi vērtīgs:

Sarkanās lūpiņas.

Meitenes lūpiņas,
Sarkanās lūpiņas
Sapinī redzēju
Pretī man mirdzot.

Sarkanās lūpiņās
Visa zemes laimība
Rādījās brīnišķi
Salieta iekšā.

Ap viņām lūpiņām,
Sarkanām lūpiņām
Dīvaīna burvība
Lidoja vistim. —

Uz viņām lūpiņām
Prāti un dvēsele,
Katra dzīslīņa
Rautin rāvās.

Sarkanās lūpiņas —
Kas viņas iegūtu,
Tam būtu mūžīgi,
Mūžīgi diezgan!

(M. V. Mēnešr. 1897.)

Uzņēmis visagrāk savā garā mūsu tautas dzejas estetikas iespaidus, Rainis, sākot dzejas radīšanas darbu, iesāk tautas dziesmu stilā. Šo stilu atrodam arī dzejoļos, kas nāca klajā 80. gadu beigās «Mazajos dunduros». Piem.:

Dzīves riņķošana.

Kaļu kaļu, ko es kaļu,
 Rīmes kaļu, rīmes kaļu.
 Kas tur no tām rīmēm būs?
 No tām rīmēm peršas būs.
 U. t. t.

Rīmju smēde.

Kas tur dimd, kas tur stinkš,
 Viņā meža galiņā?
 Vai tur kari karojas,
 Vai kalvītis kalvējas?
 U. t. t.

Šie panti laisti klajā 1888. gadā, Raiņa studiju laikā.

Salīdzinot šo stilu ar ģimnazista gadu dzejoļu stilu, redzam, ka no tīri sentimentāla tas pārvērties par satirisku vai, precīzāk, līdzās sentimentālajam stilam — nostājas otrais — satiriskais.

Plašākā mērā šis satiriskais tautas dzejas stils lietots grāmatiņā «Apdziedāšanās dziesmas III. vispārējiem latvju dziesmu svētkiem» (1889.). Te uz 31 lapas puses ar maz izņēmumiem sastopam vienīgi satirisku stilu, kurš vietām jaucas ar humoristisko, piem:

Četri brāļi — Juri, Jāni —
 Visi lieli pūtējiņi:
 Dižais vilka jauku dziesmu,
 Citi līdzī trīsināja. (29. lp.)

Kā redzams, 80. gadu sākumā un beigās Raiņis raksta tautas dzejas stilā ar sentimentalū, satirisku un humoristisku nokrāsu. Viņa pants trochajisks un arī daktilisks — kā tas ir arī tautas dziesmās.

Bet ar to vien jaunais dzejnieks neapmierinās. Viņš vingrinās arī citos izteiksmes veidos. Daktiliskais dzejolis «Agri no rīta», sarakstīts realistikā stilā. Tik noteikta realisma 80. gadu literatūrā grūti atrast:

Agri no rita.

Agri no rita
Guļ manā priekšā
Pilsēta, grimusi
Dubļos un tvaikos.

Riebjas man nokāpt
Pilsētā lejā:
Gremdēties pilsētas
Dubļos un tvaikos.

Sestajā stāvā
Brīvs sevi jūtos,
Bezgala debesis
Dvēselei vaļā.

Dvēsele debesīs
Nepiekūst lidot,
Līdz agrā rītā
Miesas to atsauc.

Miesas to atsauc:
Pilsētā jākāpj,
Gremdēties pilsētas
Dubļos un tvaikos.

Miesas grib azaida,
Miesas grib svārku,
Līdz grib dvesele
Dubļos un tvaikos.

«Tāļas noskaņas.»

Bet dzejolis taču pēc sava satura romantisks! Dzejnieks brīvs jūtas tikai tad, kad var svabadi ļaut dvēselei lidot debesīs. Tomēr realā īstenība nomāc viņa romantisko tieksmi. Un šī romantiskās psiķes atkarība no realās īstenības tēlota ļoti realiem, pat naturalistiskiem vilcieniem. Raksturīgi priekš Raiņa, ka jauneklā gados viņā cīnas romantisma un realisma tieksmes. Tas redzams ne no šī dzejoļa vien, bet arī no tulkojumiem. No tulkojumiem? Jā, tulkojumiem liela loma Raiņa dzejā un te izvēle ļoti raksturīga: viņos sastopam pajaukušus romanti-

ku un realismu, ar stipru tieksmi nosvērties uz realisma pusi. Romantiku atrodam «Mazajos dunduros», piem. Kolcova, Puškina, Bernsa dzejoļos, realismu turpat Bernsa, Heines dzejoļos un leišu dainās. Tāpat realistiska rakstura ir dzejoļi, kas ģimnazijas laikā tulkoti: leišu «Ubagu dziesma», skaldū «Rīta dziesma kaņā», Gētes «Cilvēku jūtas» un Heines «Bēdu leja». Pievedišu te daļu no leišu ubagu dziesmas:

Nedodat maizītes,
Maizīte sadrups;
Nedodat zirnīšu,
Zirnīši izbirs:
Dodat man taukuma,
Kur lielāks gabals,
Par to jūs dabūsat
Debesis atmaksu.

(«Nemierīga sirds», 51. lp.)

No studenta gadu tulkojumiem vēl atzīmēt varam šādus dzejoļus, kur redzamas tās pašas attiecsmes starp romantiku un realismu. Tie ir Alkaja «Cīņā», itāliešu dzejnieka Džuzepa Džuti «Ticības apliecība», kuŗu cenzors nostrīpojis «Mazajos dunduros», Konradija «Zemes vientulība», arābu Taabata Šarrana «Atriebe» un Hartlebena «Par Bālu Bābelē» (tagad krājumā «Nemierīga sirds», 41., 83., 90., 122. un 157. l. p.).

Runājot par Raiņa jaunības oriģināliem, pašā sākumā redzējām, ka viņš dzejo tautas dzejas stilā un ka viņa stilam ir zināmas sentimentalisma iezīmes. Šis sentimentalisms ievijas arī dažos viņa klasiķu un citu dzejnieku tulkojumos. Krājumā «Mazie dunduri» atrodam tulkojumus no šādiem dzejniekiem: klasiķiem Martiāla, Ovidija, Katulla, Sapfoas, Anakreonta, Stratona; no jaunākiem: Gētes, Puškina, Kolcova, Heines, Bernsa (Burns). Šo tulkojumu valodā Raiņis bieži lieto pamazināmos vārdus, ka: lapiņas, meitiņa, pirkstiņš, kalponīte,

gredzentīņš, balviņa, dzīvibiņa, saulīte, stundiņa, naksniņa, mutītes, rociņas, dieniņa, bučiņa, dēliņš, vārdiņš, actiņa, zvaigznīte, galviņa u. c.

Vēlākā Raiņa dzejā mēs tik bieži nesastopam šādus vārdus. Ko tas īsti nozīmē? Vai viņi būtu oriģinālos, un Rainis tikai turētos cieši pie oriģināla? Nav man patlaban iespējams salīdzināt tulkojumus ar attiecīgiem oriģinālu tekstiem. Domājams gan, ka oriģinālu tekstos šo pamazināmo vārdiņu nav, vismaz tikdaudz ne. Tas redzams pa daļai, salīdzinot piem. Sapfoas dzejoli Nr. 2 Raiņa un K. Strauberga tulkojumā.

(Raiņa tulkojums.)

(1887.)

Dzevam līdzīgs šķiet man tas laimes dēliņš,
Kuram liktens lāvis tev pretim sēdēt,
Saldo balsi dzirdēt un lūkot tevi
Kārīgi smejam.

Manās krūtīs nabaga sirds tā laužas,
Visi prāti iten kā sajukuši,
Tikko tevi ieraugu — neviens vārdiņš
Nenāk pār lūpām.

Mēle mutē tiri kā sastinguse,
Smalkas uguns dzirksteles miesās spridzin,
Acis aplāj tumsība, ausīs dunē
Drūmīga diena.

Sviedri lāsēs izsitas, mani visu
Grābtin sagrābj drebuļi, bālin bālstu,
Nāve lido manim ap acīm, galva
Ārprātā griežas.

(K. Strauberga tulkojums.)
(1921.)

Manim šķiet, ka līdzīgu visiem dieviem
Sevi jūt tas cilvēks, kurš pretim tevīm
Sēsties var un redzēt, kā miļus vārdus

Teic tu un smaidi,

Dzirdēt tevi smeļot, bet man tad krūtīs
Apstāj sirds, kā stingusi, nevarīga:
Tevi redzot vārda neviena es vairs

Nevaru sacīt.

Mēle man kā saistīta, visu miesu
Karsta uguns kvēlojot apņem tirpās,
Acis tumst, es neredzu vairs, un ausīs

Abās jau zvana;

Sviedriem klāts trīcu pie visas miesas,
Topu tā kā zāle un manim liekas —

Tiešām, būtu vieglāki mirt, ne dzīvot,

Neredzot tevis.

(«Grieķu lirika», 89. l. p.)

Raiņa tulkojumā sastopam divus pamazināmos vārdus: dēliņš un vārdiņš, kuru Strauberga tulkojumā, kā redzams, nav. Visā stilā liela starpība: Raiņa stils emocionalāks, izjustāks, ar zināmu sentimentalisma nokrāsu, Strauberga objektīvs, auksts. Abus tulkojumus šķir apmēram 35 gadi ilga laika starpa. Un domāju, ar to zināmā mērā izskaidrojama arī stila starpība. Kad Raiņš tulkoja šo dzejoli, tad mūsu valodas apziņā vēl samērā dzīvi bij šie pamazināmie vārdiņi, kuri tautas dzejā visai tipiski un 80. gadu dzejnieku darbos sastopami ik uz soļa. Raiņš te būs sekojis tautas dzejas paraugam. Ka tas tā, to redzam arī no teicieniem «miesās spridzin», «bālin bālstu», kur lietota tautas dzejas valoda.

Raksturīgu liecību par Raiņa stilu tulkojumos nodod Gētes «Romans elegīju» tulkojumi. «Mazajos dunduros» sastopam divi no šīm elegijām — piekto un četrpadsmito. Piektās elegijas oriģinālā nav neviena pamazināmā vārda, bet Raiņa tulkojumā at-

rodam vairākus: «stundiņas», «naksniņu», «mutītes», «rociņās», «pirkstiņu», «sirsniņu». Cetrpadsmitajā, turpretī, lietotie deminutivi atbilst tādiem pat oriģinālā: «halb Stündchen» — «pusstundiņas», «Mädchen» — «meitiņa», «Lämpchen» — «guntiņa», tikai zēna (Knabe) vietā ir puisītis, saules (Sonne) vietā — saulīte un nakts (Nacht) vietā — naksniņa.

Acīm redzot, lielāko tiesu te Raiņa valoda atkārtas ne no oriģināla vien, bet arī no tulkotāja toreizējās valodas apziņas un vispār no tautas dzejas stila, zem kuŗa iespaيدا atradās 80. gadu dzejnieki. Ari Raiņa stils, neskatoties uz viņa oriģinalitāti, sakņojas tā laikmeta dzejas valodas psiholoģijā un estetikā.

Raiņa ģimnazijas un studiju laikā dzejā sastopama arī epika. Episka rakstura ir šādi dzejoli: «Teika», «Viņš to zināja», «Karaļmeita». Dzejolis «Teika» nav uzņemts nevienā Raiņa rakstu grāmatā. Acīm redzot, dzejnieks neatzīst šo jaunības darbu, laikam viņa estetikas dēļ. Bet 1896. gadā Rainis viņu vēl atzina, jo dzejolis iespiests «Mājas Viesa Mēnešrakstā». Raiņa stila evolūciju pētot, tomēr šo dzejoli nevar atstāt neievērotu.

Teika.

Brīnum bāls un kluss un kaunīgs
Mēnestiņš ap zemi staigā,
Viņš jau staigā simtiem mūžu
Brīnumbāls un izdēdējis. —

Tas pie skaistās zemes saistīts
Neirstošām milas saitēm
Nespēj viņu atraut zemei,
Nespēj šķirt nekāda vara. —

Nežēlīgā skaistā zeme
Viņu valda gudros valgos
Nelaiž tuvu, nelaiž projām,
Brīnum glaima, brīnum ļauna. —

Kad ir ļauna skaistā zeme
 Bālais puisis bālst līdz nāvei,
 Bālst līdz nāvei, dilst un iznīkst
 Neizmērojamās sāpēs . . .
 Tad ir zeme atkal laba,
 Bālais puisīts atdzīvojas,
 Tā jau mūžam skaistā zeme
 Moca bālo mēnestīnu.
 Skaistā zeme bālo puisī
 Visai tirda, visai zemo,
 Pate dej' ap lepno sauli,
 Bālais puisīts līdzī lēkā.
 Bet ar' bālais, klusais puisīts —
 Tā es dzirdu ļaudis sakām —
 Tuvojoties skaistulītei

Gan pamazām, gan ar bailēm.
 Kad viņš nespēs vaira valdīt
 Savas jūtas, savu milu —
 Pasaul's ēka drupās kritīs,
 Viņiem liesmās apkampjoties.

M. V. Mēnešraksts. 1896.

Varbūt, te redzam lielā dzejnieka pirmos soļus epikā. Un ko tie mums saka? Vai varam jau saskatīt nākamo «Ave sol!» autoru. Fabulā ir diezgan liels vēriens, kautkas kosmisks, fantazija darbojas pasaules plašumā, bet stilā — maz nākamā lielā dzejnieka stila pazīmju. Varbūt lietišķība ir tā, kas radniecīga Rainim. Bet estetika trūcīga. Nav konkrētības. Tādi teicieni, kā: «brīnum bāls», «skaistā zeme», «neirstošas milas saites», «neizmērojamās sāpes» u. t. l. nav konkrēti tēlošanas līdzekļi. Bez tam daži salīdzinājumi atkārtojas pa vairāk reiz: «brīnumbāls», «skaistā zeme», un šāda atkārtošanās — ja viņai nav sevišķi stilistiski nolūki — nav vērtīga stila pazīme. Stila vispārēja nokrāsa, kā rezdams, sentimentāla.

Vairāk žēlastības dzejnieka acīs izpelnīties novelitiskais dzejolis «Viņš to zināja» (iespiests pirmo reiz «Tālajā noskaņās»). Kamdēļ? Arī šī dzejoļa stilā konkrētības maz. Lielākais vairums pantu liekas tīra intelektuāla proza, piem:

Viņš to zināja
Visu to laiku,
Kopš viņu sērga
Iesāka kratīt.

Viss dzejolis rakstīts noteikti realistiskā stilā, kas vietām pāriet pat naturalismā, piem:

Ap viņa gultu
Stāvēja bērniņi
Mirkušām piedurknēm,
Šņukstošiem deguniem.

No visiem Raiņa skolas un studiju laika dzejoļiem asi atšķiras balada «Karaļmeita» — ar savu konkrēto, glezniecisko, plastisko izteiksmi.

Karaļmeita.

Tanī niknā dienā
Asins šļācot šķīda:
Grima zemē pils un karaļmeita . . .
Dailā karaļmeita
Sēd tur dziļā pilī,
Sēd un vērpj jau seši simti gadu.
Pili dzintarsienas,
Zaļa vara grīda.
Gliemež-griesti, sijas tēraudzilas;
Dailai karaļmeitai
Dunošs pārkonratīnš,
Dīmant-spole, zibens pavedieni;
Sēd tā zelta krēslā,
Acis drūmi kvēlo.
Sēd un vērpj, tai melnais suns pie kājām.

Tā būtu admēram tā vieta, līdz kurai Raiņis šo dzejoli sacerējis ģimnazista gados. Tēlojums pārsteidz ar savu konstrukciju, skaidro zīmējumu,

svaigām, spilgtām krāsām, plastisku un interesanto arhitektoniku. Šādu tēlojumu varēja uzrakstīt tikai liels mākslinieks, un te tad arī pirmo reizi nepārprotami parādās Raiņa lielās tēlošanas dāvanas un viņa īpatnējais gleznieciskais stils. Šis dzejolis ir augstākais stilistiskais sasniegums skolnieka un studenta gados. Jāpiezīmē tikai vēl, ka šajā laikā Rainis jau pārvalda ļoti vispusīgu ritmiku, kā tas redzams no klasiķu un moderno dzejnieku tulkojumiem, un strādā arī pie dzejas valodas kuplināšanas, jo «Mazajos dunduros» sastopam jau dažu labu jaunu vai atdzemdinātu dzejas vārdu. Tādi vārdi ir piem.: mīla, liegi, guns, lipnīgs, naktsmigla, ģirts, skīti, aplīk, došots, mīlums, kalvis.

Pēc ievērojamā stilistiskā sasnieguma «Karameitā» paiet labi gadi, iekams Rainis tuvojas šiem panākumiem un var uzrādīt kaut ko vairāk vai mazāk līdzvērtīgu. Liekās taisni, ka pēc ģimnazista gadiem Raiņa dzejiskos meklējumos iestājies lūzums: romantiskās un sentimentālās tieksmes uzvar realistiskās mākslas principi, kuri pārvalda Raiņa psichi visu studiju laiku cauri un sniedzas vēl iekšā vēlākos gados. Te nu varētu iebilst, ka 80. gados realisma principi bij pie mums mazpazīstama lieta. Tas tiesa, bet, kā redzam, Raiņa dzejas darbos mēs ar tiem satiekamies.

Pēc 1889. gada, kad iznāca Raiņa «Apdziedāšanās dziesmas» iestājās viņa dzejnieka darbībā klusums, kas ilgst cauri redaktora gadiem un parāda tikko manāmas dzīvības zīmes dažos tulkotos pantīnos, kas iespiesti 1895. gadā, «Dienas Lapā». Tulkojumi, vēlāk iespiesti krājumā «Nemierīga sirds»: Petefija «Dziļās slāpes», «Pasaules kauns» un Žirō «Gilotina». Visi šie dzejoli ir realistiskas dabas un pēdējais pat naturalistisks.

Būdam par redaktoru, Rainis «Dienas Lapā» ievietojis tikai divus oriģināldzejoļus. Viens no tiem uzņemts vēlāk arī «Tālajā noskaņā»: «Dziļākās domaš». Otrs turpretī ievietots tikai kādai nodaļai kā motto un saīsināts. Pilnīgā veidā viņš ir šāds:

Šinī aukstajā, lepnajā dvēs'lē
 Nav paļāvības, nav pieticības,
 Bez gala vientuļa. bez gala brīva —
 Ne mērka, ne zvaigznes, ne vēlējuma.
 Vienīgā saite, kas šinī saulē
 Var mani turēt, tā tava dvēs'le —
 Tā tava dvēsele, auksta un lepna,
 Bez paļāvības, bez pieticības.

«D. L.» 1895. 1/XI.

Abi šie dzejoļi, neskatoties uz viņu psiholoģismu, pēc sava stila ir realistiski. Lietas, kā redzam, sauktas istajā vārdā un tik tieši, it kā dzejniekam būtu bijis no svara ne runāt tēlos, bet vienkārši formulēt jēdzienus, lai izteiktu nepieciešamās domas. Šis sausais realistiskais izteiksmes veids turpinās dažus gadus vēl pēc Raiņa redaktora gaitas izbeigšanās. Mums ir izdevība viņam sekot, vērojot dzejoļus, kas parādījās klajā sākot ar 1895. un beidzot ar 1899. gadu. Pievedīšu te dažus dzejoļus, kuri tanīs gados nākuši klajā, bet vēlāk nav izturējuši dzejnieka paškritiku. Tie ir šādi:

Acis žilba, prāti juka.

Acis žilba, prāti juka.
 Mēmi stāvu, skatos tevi.
 Stāvu, skatos — un tu gaidi:
 «Mulķis!», teici aizbēgdama.
 (M. V. Mēnešr. 1896.)

Apdomā galu.

Dari ko darīdams
 Apdomā galu,
 Dzejo kā varēdams,
 Apdomā galu.
 Lasītājs žāvājas
 Ilgojas gala,
 Zaļu vara pātāgu
 Kritiķis kala.

«M. V. Mēnešraksts», Nr. 1897.

Ikdienas cilvēki.

No Aspazijas. Tulk. Rainis.

Jums dūšas nav, ne lepna naīda
Pret ikdienību sacelties,
Jūs lielā pūļa spriedums baida,
Priekš tā jūs drebot lokaties.

Jums dzīve vienas raizes dara,
Kā tik uz vietas nostāvēt,
Kam vētras, negaisus! kam kara!
Kam slavu gūt un bojā iet!

Jums dūšas nav, lai kaisles dzelmē
Līdz bezdibeņam nokāptu,
Lai lielu darbu karstā svelmē
Jūs vīra spēku rādītu.

«Ko dvēs'lei der — cik neprātīgi!
Svēts karaļmētels, auksts un dārgs?»
Jūs lēti, silti, omulīgi
Sedz ikdienības rīta svārks.

M. V. Mēnešr. 1897.

Gaustin gaužos . . .

Gaustin gaužos, retam ģaubjos,
Sirds krūtīs man tvīkst un stingst;
Vai nu gaužos, vai nu ģaubjos
Rītinoši dziesmas riet.

Kad nedz gaužos, nedz ar' ģaubjos,
Sirds pukst septiņdesmit reižu,
Tad es svīstu, rauju, plēšu,
Tad es sevīm mantu krāju.

M. V. M. 1898.

Kā redzams, šajos dzejoļos dominē jēdzieniskā puse, ne tēlainā. Tamdēļ viņos arī ir vietas, kas līdzinās kailai prozai. Bet ar 1899. gadu sāk parādīties Raina dzejoļi ar lielu paliekamu vērtību, kā: «Balta laime», «Gara gaita», «Vēls vakars» un 1900. gadā jau nāk klajā viņa klasiskie nemirstīgie dzejoļi «Pats», «Kalnā kāpējs» un citi.

Vēl pagādās viens otrs dzejolītis, kas dzejnieku vēlāk vairs neapmierina, bet maz. Viens no tiem dzejoļiem parādījās 1901. gadā, otrs 1903. Tā kā viņi nav atrodami Raiņa dzejoļu grāmatās, tad pievedīšu tos še:

Isie pantīņi.

«Ko esat, pantīņi, tik īsas elpas,
Kā pušu plēstas, bīlas nopūtas?»
— Ak, jāsteidz izteikt, — gauzt nav laiks, nav telpas.
Drīz sarkanšvītras pantos iegriežas.»

M. V. Mēnešr. 1901.

Balti ziediņi.

Sārti pirkstiņi,
Sudraba nadziņi, —
Pilni visi galiņi
Baltiem ziediem.
Cik to ziediņu,
Tik būs dāvanu,
Sudraba nadziņu
Nesējiņai. —
Sīkajam Ansītim
Simtu actiņu —
Simtu būs mutīšu
Nesējiņai;
Ziediņam vidū
Sniega pārslīņa:
Tā mana sirsniņa —
Nesējiņai:
Sārtos pirkstiņos,
Sudraba nadziņos
Sniega pārslīņa
Kustin kusa —
Ak, sārti pirkstiņi,
Sudraba nadziņi,
Pilni visi galiņi
Baltiem ziediem.

1903.

Ja ieskatam šo pēdējo dzejoli par Raiņa jaunības stila pēdējo ražojumu, tad iznāktu, ka Rainis savu lirisko un episko stilu izveidojis tikai līdz ar krājuma «Tālās noskaņas zilā vakarā» noslēgšanu. Jo 1903. gadā šis krājums iznāca klajā. Bet šo robežliniju, man šķiet, pareizāk novilkt tanī vietā, kur sāk parādīties jau Raiņa dzejoli tanī stilā, kas nodibina viņam lirikas lielmeistara slavu: ap 1899. gadu. Gadu simteņa maiņa ir tā robežlinija, kur izbeidzas Raiņa jaunības stila meklējumi un sākas viņa stila iekarojumi mūsu oriģinallirikā un epikā. Tā estētiskā revolūcija, ko Rainis radīja ar savu stilu, balstās uz viņa koncentrācijas spēku, krāsu bagātību un tēlu konkrētību un plastiku.

«Rainis māc smuki formulēt savas domas un jūtas,» teica man šinīs dienās kāds no mūsu dzejas psiholoģijas pētniekiem. Tas tiesa, tikai šī atziņa jāpapildina vēl ar to, ka Rainis māc lielski gleznot un cirst savus tēlus.

Kad Rainis 1903. gadā laida klajā «Tālās noskaņas zilā vakarā», tad izlikās, ka viņš gluži negaidot palicis par lirīki. Bet tagad redzam, ka Rainis savu ieroci, ar kuŗu viņš uzvarējis kā mākslinieks: savu stilu, veidojis ilgu gadu, sākot apmēram ar 1880. gadu un beidzot ar 1899., tā tad ap 20. gadu. Te nu varētu iebilst, ka Rainis ir jau ka liels stila meistars «Fausta» tulkojumā, kas parādījās atklātībā 1897. gadā. Bet tā kā līdz «Fausta» tulkojumam Rainim sevišķi ievērojamu dzejoļu nav un tādi tikai sāk parādīties pēc šī tulkojuma pabeigšanas, tad bez sevišķas alošanās varam teikt, ka te ir piepildījusies vecā patiesība: cilvēks aug līdz ar savu darbu. Rainis ieguldīja visus savus stila sasniegumus «Fausta» tulkojumā, pie kuŗa strādādams viņš ieguva jaunas stilistiskas vērtības, kuŗas padarīja pilnīgāku viņa paša stilu un pārvērtā viņa dzejas estētiku, kā to redzam jau nākamās tuvākos gados.

Vispār, studējot Raiņa stilu, jāņem vērā divas dzejas darbu līnijas: tulkojumi un oriģināli. Abas šīs līnijas iet paraleli no Raiņa literariskās darbības

sākuma, līdz pat visjaunākam laikam. Rainis liels tulkotājs. Tulkojumu līnijā viņš sasniedz lielus stila panākumus agrāk («Fausts») un tik pēc tam originaldzejā.

Atliek vēl kādus vārdus teikt par Raiņa dramatu stilu — jaunībā. Diemžēl, te mums nav nekādu pieturas punktu, jo Raiņa jaunības dramatiskie darbi («Imanta») līdz mums nav nonākuši. Nemot vērā laikmetu, kad pilnīgi nogatavojas, nobriest Raiņa liriskais un episkais stils, gribot negribot jāieskata luga «Pustdealists» par dzejnieka jaunības dramatiska stila dokumentu. Šī luga radusies laikmetā no 1897.—1901. gadam, t. i. tānī laikmetā, kad Rainis dzīvoja stiprā realisma noskaņā. Šai noskaņai vēl materiālu bij devusi Raiņa žurnalistiskā darbība un nu viņa dramatiskā tieksme tiecas izteikties lugā ar realistisku raksturu. Bet kā lirikā un epikā Raiņa realisms beidzas ap gadu simteņa maiņu, tā arī dramā šis realisms beidzas ap to pašu laiku, un dzejnieks iziet uz sava istā cēla. atrazdamas arī dramā savu īpatnēju stilu: simbolistiski-impresionistisko, kas, tāpat kā lirikā, rada lielas pārvērtības mūsu dramatiskā literatūrā. Šo jauno stilu mēs jau redzam 1904. gada sākumā no kādas lugas fragmenta «Māju Viesa Mēnešrakstā»:

Fragmenti iz kādas lugas.

Man krūtīs dzīvo mila bagāta,
Kā dziļa jūra, pārpilna līdz galam,
Kas ilgās kūšā savas bangas vēlt
Un pasaul'stālo zemes augumu
Ar dzidrām rokām miļi skaut un glaudīt,

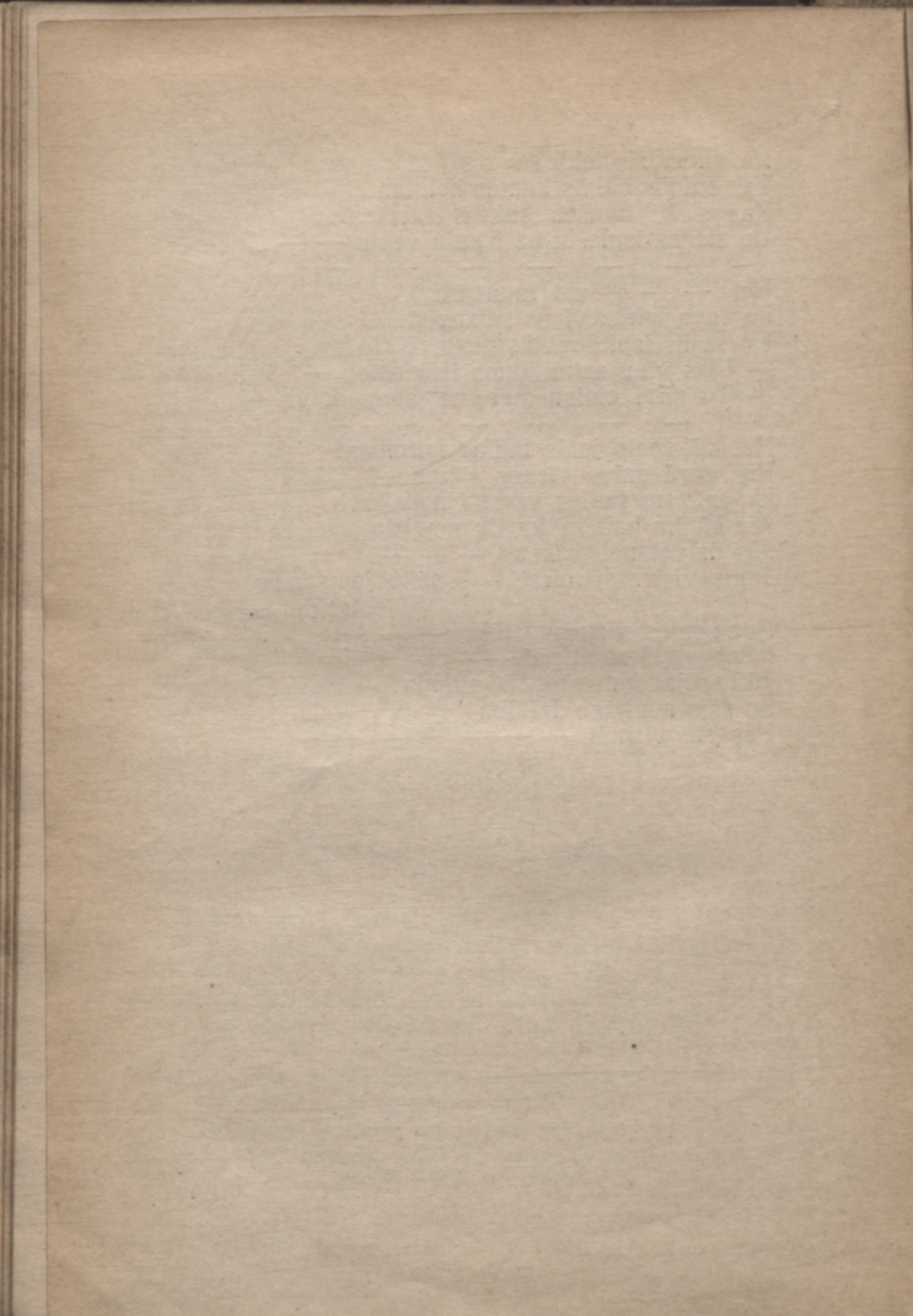
— Un dzirdīt izslāpušos tuksnešos,
Un sausās, neauglīgās smiltis vēltit
Ar zaļu zelmeni un palmu audzēm —
— Kur manim izliet balto jūras milu?
Šis biklās sirdis cieši aizslēdzas,

Kā gliemezis iekš sava šaurā nama;
 Tās baidās baltās laimes lieluma,
 Kas siržu tumšos kaktos saspīestos
 Un sienas izplešot uz baudu vestu — —

Bet, — — — vai tu nejūti,
 Ka tava laime viņus salauztu,
 Un sirdis izplešot, tās pušu plēstu?
 — Viss viņu asins jņnos izšķiestos —
 — Tu nāvi viņiem nes, ne jaunu dzīvi —

Bet pēkšņais jonis baltas laimības!
 Kas gaŗā dzīve vienos sīkumos?
 Un mūŗam saules vērsmi nesajust!
 Aiz bālām bailēm, ka tik nemirtu,
 Jūs dzīvot neiedrikstat — — —
 Jums visiem jāmirst, — spēka jums nav
 diezgan —

Bet zemes visu augstāko — — —
 I debesis, i sauli pat — — —
 Jūs spējat iemantot, ja atdodat —
 Šo sājo apnīcīgo dzīvību
 Par savu sauli — — — — —

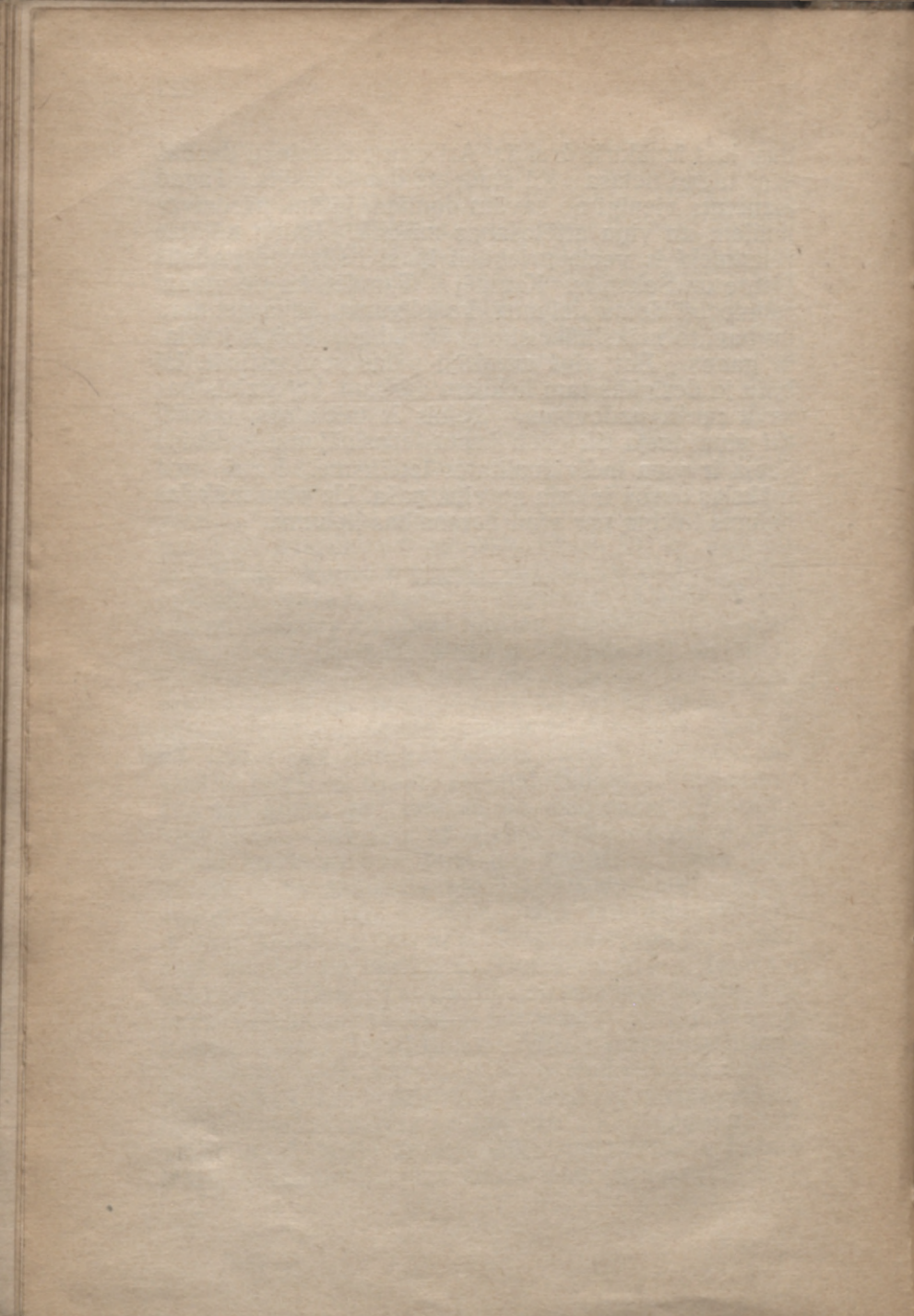
Raiņa individualitate.

No visa, kas līdz šim par Raini sacīts, redzams, ka viņš ir mākslinieks ar spēcīgu, bagātu individualitāti. Šī individualitate ir tas radošais spēks, kas galvenā kārtā veido paša dzejnieka mākslu un viņa mākslas darbus. Tamdēļ no sevišķa svara te raksturot, kaut nedaudziem vilcieniem, Raiņa «es» jeb individualitāti. Ar to nolūku mums tad jāpārļaiž skatiens pār visu Raiņa dzīvi un darbību un jāmēģina izprast viņš kā cilvēks un mākslinieks.

Mums ir kāds ļoti zīmīgs sakāms vārds: bērns rāda, kāds vīram būs tikums. Ja nu atskatāmies Raiņa bērnībā un mēģinām tur uztvert viņa rakstura pamatvilcienus, tad redzam tiešām, ka Rainis pieder pie tiem cilvēkiem, kuri nav izskaidrojami ar viņa apkārtni vien, bet kuriem jau mazatnē ir savs noteikts — es. Vienkārša dziesmiņa viņu aizkustina līdz asarām, stundām ilgi viņš var vērot upē, kā kustas zem ledus zālītes, viņš mil skraidīt pa saulīti, ar fantazijas palīdzību akmentiņus pārvērš par vēstures varoņiem; viņš mil sev dvēselē tuvu cilvēku, bet, reiz aizskārts, viņš nekad vairs tam netuvojas un paliek viens — vai no visa tā jau neredzam nākamo Raini? Ja gan. Tie ir viņa rakstura pamatvilcieni: jūtīga, emocionāla daba, cieta apņemšanās, stingra griba. Ka tas tā, tam pierādījumus dod viņa lirika un drama. Un kā bērnībā Rainis mīlējis dabu, tāpat viņš mil to vēl tagad. Viņa lielākais ierosinājumu avots ir taisni daba — un, kā Aspazija liecina — viņš varot un arī mīlot tikai brīvā dabā strādāt. Un bērnībā pie Raiņa manāma kautriība, sevis analizēšana un noslēgšanās sevī. Šis pašas īpašības viņa raksturā redzamas arī tagad. Katra rakstura pamats ir instinkti, tieksmes, jūtas. Un spriežot pēc Raiņa instinktiem, tieksmēm un jūtām bērnībā, redzam, ka viņš pieskaitāms pie jūtīgiem un reizē aktīviem raksturiem. Bez tam, agri jau kļūst redzama

mākslinieciskā tieksme. Dzīvā interese, kas vēlāk meklēja apmierinājumu zinātnē, padarīja bagātāku Raiņa dvēseles saturu, īpaši intelektu. Plašā literariskā un zinātniskā izglītība rada dvēselē zināmu spēka un pārākuma apziņu. Nodibinās zināms, noteikts pasaules uzskats, rodas noteiktas attiecības pret īstenību. Kļūst redzamāki divi vilcieni Raiņa dabā: līdzjūtība un zobgalība. Viņš cieš līdz ar cietējiem, bet dzīves maziskumu un ļaunumu smeļ, zobo, tiesā satiras cirtieniem. Mairgums un asums ir cieši kopā Raiņa dabā. Ciešanas un pārbaudījumi Raiņi dziļi skumdina, satric, bet nevar viņu lauzt; viņa dabā ir kāds pretspēks, kas drīz vien nodibina atkal līdzsvaru. Vēl vairāk. Ar savas stiprās gribas palīdzību viņš uzvar sevī nespēku un spēcīgs, lepns, brīvs paceļas tam pāri. Raiņa intelekts bagāts atziņām. Viņa pasaules uzskats plašs un vispusīgs. Dabas filosofija un socialās zinātnes likušas pamatu viņa uzskatiem. Savu pasaules uzskatu veidojis ilgi, nemitīgi. Ko reiz atzinis par pareizu, pie tā cieši turas. Vēriģi skatās dzīvē un smeļ atziņas arī no turienes. Pēc savām intelekta spējām Rainis ir domātājs. Bet tā kā viņam bez tam vēl bagāta radoša fantazija, tad viņš ir reizē arī dzejnieks, mākslinieks. Viņa fantazija jau kopta un veidota no mazatnes. Bērnībā viņš lasījis «Tūkstots un vienas nakts» pasakas, kas bērna fantaziju var darīt ļoti bagātu. Vēlāk viņš glītojis savu fantaziju pie klasiku darbiem. Iepazīstoties ar dabas filozofiju, viņa fantazija sāk lidot pa kosmosu. Rainis labs novērotājs. Dabu viņš mīl jau no bērnības. Bet daba krāsu, toņu un nokrāsu bagāta. Te viņam neizmēļams avots, kur ņemt krāsas un simbolus fantazijā skatīto tēlu un gleznu dzejiskai radīšanai. Viņa mākslinieciskais radīšanas veids, var sacīt — ir vulkaniskas dabas. Ilgus laikus Rainis nestrādā pašradošu darbu nemaz, bet tad strādā uzreiz un ļoti ātri. Kad apgurst, tad atliek atkal darbu uz ilgu laiku vai pavisam. Rainis ir arī savādnieks: viņš nemīl lasīt pats savus dar-

bus, kas iznākuši drukā. Ari citu rakstnieku darbus viņš tagad nelasa. Kā students daudz lasījis. Tagad aizņemts vienīgi no savām domām, jūtām, pārdzīvojumiem un viņu attēlošanas mākslā. Raiņa milākie rakstnieki ir yecie grieķi, it īpaši Ešils, tad itālietis Dante un Šekspirs. Kamdēļ? Tamdēļ, ka tie viņam radniecīgi domu dziļuma, kodolīguma, sava nemiera un bagāto māksliniecisko spēju labad. Raiņis jau labi gados. Bet viņš nemitīgi pūlas sevi attīstīt, lai būtu jo derīgāks tam lielājam darbam, ko atzinis par savu mūža uzdevumu. Raiņis ir iniciators, tamdēļ arī viņa dzeja tik pilna jaunu ierosinājumu. Raiņa dzeja ir viņa individualitātes izteiksme. Katrā viņa mākslas darbā ir daļa no viņa paša. Un viņu mākslas lielums liecina par viņa personības lielumu.

Slēdziens.

Raiņa dzejas vērtību un nozīmi nosaka viņa īpatnība. Šī īpatnība ir estētiskas, psiholoģiskas un idejiskas dabas. Raiņa dzejas estetikā galveno vietu ieņem jūtīgi un spēcīgi izteiksmes līdzekļi, raksturojošs, krāsains, vispusīgs stils, bagāta fantāzija, straujš, spēcīgs vai intīms lirisms, kodīga satīra un spēcīgs dramatisms.

Raiņa stilā varam diezgan noteikti saskatīt vairāk stila tipu. Viņa jaunības stilā, kā redzējam, ietilpst šādi stila paveidi:

1. tautas dzejas stils;
2. klasiskais stils;
3. sentimentālais stils;
4. realistiskais stils;
5. satiriskais stils;
6. gleznieciskais stils.

Raiņa vēlākā dzejā atrodam vēl citus stila veidus. No «Tālajām noskaņām» mums labi pazīstams ir Raiņa simbolistiskais stils, no «Vētras sēja» — viņa aktivistiskais vai arī ekspresionistiskais stils, no «Klusās grāmatas» un «Tie, kas neaizmirst» intīmais un didaktiskais, no «Gals un sākums» impresionistiskais un filosofiskais un no «Adio bella», «Sudrabota gaisma», «Mēnessmeitiņa» — romantiskais. Visas šīs stila kategorijas atrodamas arī Raiņa dramās. Tādā kārtā augšā minētajām stila kategorijām pievienojas vēl sekošās:

7. simbolistiskais stils;
8. ekspresionistiskais stils;
9. intīmais stils;
10. didaktiskais stils;
11. impresionistiskais stils;
12. filosofiskais stils;
13. romantiskais stils;

Protams, ka gluži nošķirt šīs stila kategorijas nevaram. Liriskos dzejoļos varam atrast vairāk

vai mazāk skaidrus paraugus katrai kategorijai, bet dramā visi stila paveidi viegli pāriet cits citā, tādā kārtā pārvērsdamies par to māksliniecisko vienību, ko varam nosaukt par Raiņa vai rainisku stilu. Šis stils ir tik raksturīgs, ka ieņem pilnīgi patstāvīgu un ļoti ievērojamu vietu mūsu dzejas stila evolūcijā.

Raiņa dzejas psiholoģiskās vērtības ļoti vispusīgas un bagātas. Kad 1903. gadā iznāca «Tālās noskaņas», tad jau kritika, pat no Raiņa pretinieku aprindām (Niedra), konstatēja, ka Raiņa dzejā parādās liela jūtu bagātība. Bet Raiņa dzejoļu krājumu skaits tagad ir pusotra desmita un aptver ap 1000 dzejoļu. Nemot vērā to, ka katrs Raiņa dzejolis ir komplicēts psiholoģisks dokuments, varam kaut cik iedomāties cik liela psihisku pārdzīvojumu bagātība noguldīta šajos dzejoļos. Ja mēs pielaižam tikai vienu kādu psihisku pārdzīvojumu vai nianši katrā dzejolī, tad jau šo pārdzīvojumu un nianšu skaits ir ap 1000. Bet katrs dzejolis slēpj sevī nevienu vien pārdzīvojumu un nevienu vien nianši.

Tādu pat, varbūt pat lielāku, psiholoģisku vērtību krājumu ietver sevī Raiņa dramās. Viņās notēlots ap 250 personu, neskaitot maņu skatus. Te ir nevien dažādu kārtu, šķiru un profesiju pārstāvji, bet arī dažādu tautu, tautību un dažādu vēsturisku laikmetu reprezentanti.

Sekojošā viena vai otra varoņa psihiskajiem pārdzīvojumiem visos sikumos, mēs dabūjam bagātīgu psihisko vērtību krājumu. Iedomāsimies kaut Induļa, Antiņa vai Jāzepa pārdzīvojumus! Bet visu pārdzīvojumu sumu mēs dabūtu tikai no visu tēloto personu psihes satura, tās kopā ņemot: tā ir vesela, plaša, liela psihisku vērtību pasaule!

Sevišķi lielas bagātības glabā sevī Raiņa dzeja idejiskā ziņā. Galvenās šo ideju kategorijas šādas: individualās, nacionalās, socialās, kosmiskās, filosofiskās, etiskās.

Individualās idejas saistās ar individa un viņa personisko dzīvi, piem. romanā «Dagdas piecas skicu burtnīcas».

Galvenā kārtā tās ir idejas par personiskām attiecībām pret sevi, dabu, idejas par mīlu un mīļoto cilvēku. Tādas idejas lielā mērā izkaisītas Raiņa lirikā un dramā. Bet mēs nevaram iedomāties cilvēku gluži atsevišķi no tautas un sabiedrības. Te avots nacionalām un socialām idejām. Abas šīs ideju kategorijas ieņem Raiņa dzejā svarīgu vietu. Raiņa dzejas liktenis cieši saistīts ar mūsu tautas likteni. Rainis savā dzejiskā radīšanas darbā neņem vielu no pārdzīvojamā laikmeta vien, bet smēļ to no mūsu tautas vēsturiskās un kulturelās pagātnes. Tā viņš uzmodina 13. gadu simteni ar viņa cīņām pret svešniekiem, vācu iekarotājiem («Uguns un Nakts»), «Indulis un Arija». Šim lugām seko cīņu, vēstures un kulturas ainas no vēlākiem gadu simteņiem: «Pūt, vējiņi», «Spēlēju, dancoju», «Krauklītis», «Pusidealists», «Daugava».

Raiņa drama diezgan plaši un gaiši atver galvenos vilcienos visu mūsu vēsturisko un kulturelo pagātņi. Raiņa nacionālo ideju galvenais saturs: mūsu tautas un zemes politiskā brīvība, patstāvība un cīņa par augstāku, gaišāku, pilnīgāku kulturu, par cienīgu vietu cilvēces tautu saimē. Lielu vēribu Rainis savā dzejā piegriež socialajām idejām. Tautas plašākām iedzīvotāju aprindām, darba laudim, ir sava nopietna vieta tautas un kulturas dzīvē. Tamdēļ Rainis ar savu dzeju modina tautas plašākos slāņos cilvēcisko un kulturelo pašapziņu. —

Bagātīgi Raiņa dzejā notēlojušās filosofiskās idejas: par dvēseli, pasauli, dzīvību un nāvi, nākotni, dzīvības vērtību, laimi, darbu u. c.

Raiņa dzejā daudzpusīgi notēlojusies arī mūsu dzimtenes daba: tur ir zilīte un krauklītis, purva bērziņš un purva vaivariņš, jūra, jūrmalas smiltis un priedes, Daugava, Embotes kalni un lejas, mūsu pavasaris, vasara, rudens un ziema. Bet Rainis ne-zīmē savus dzejas tēlus uz apkārtējās dabas pa-

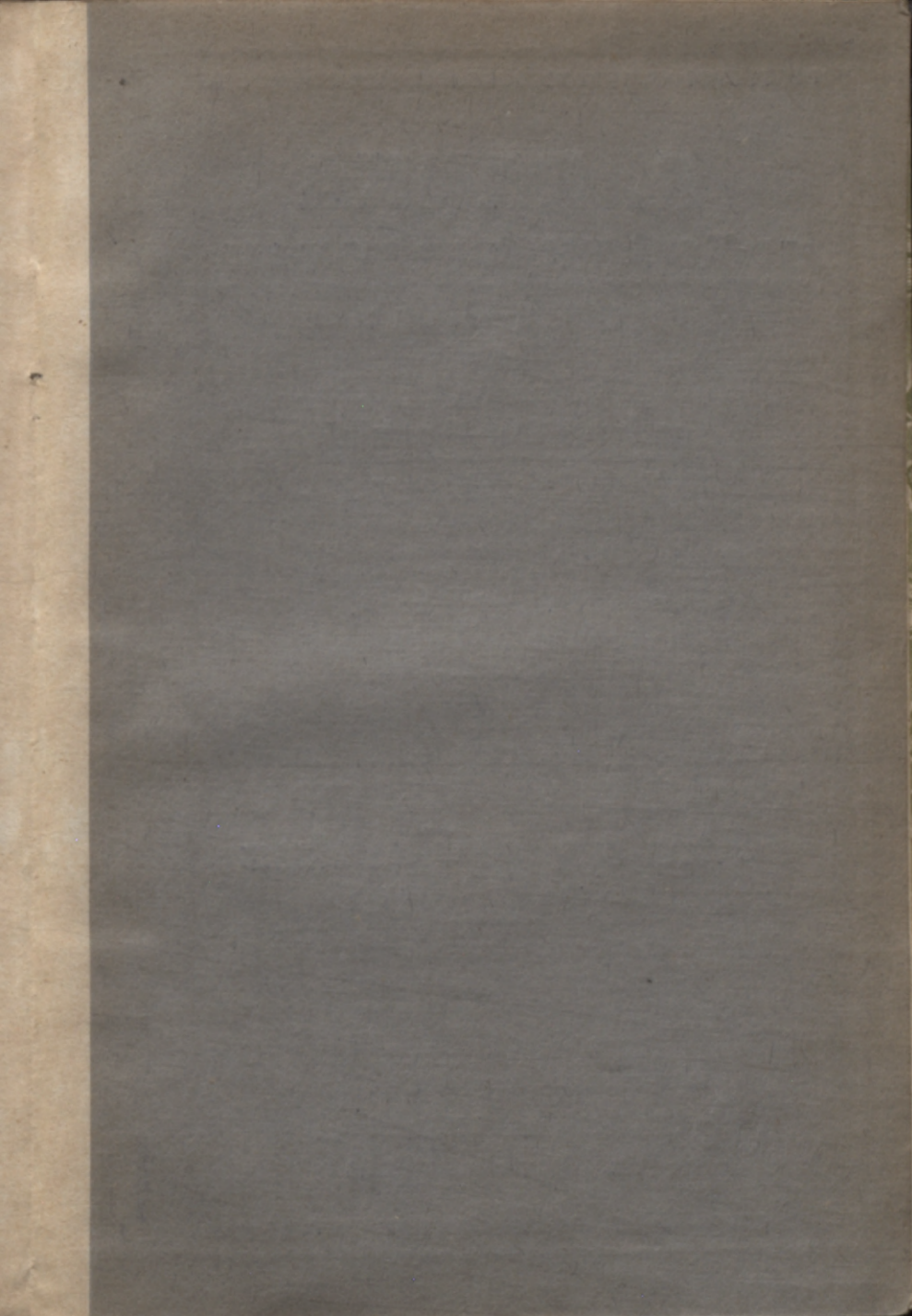
matnes vien, viņš ieved mūsu dzejā arī kosmiskās parādības, kā to redzam no viņa dzejojumiem: «Ave sol» un «Gals un sākums». Tās ir jaunas, vērtīgas idejas mūsu daiļliteratūras ideju patukšajos apcirkņos.

Bet galvenā Raiņa dzejas bagātība gan būs viņa — etiskās idejas, ar kurām sastopamies ik uz soļa, tiklab lirikā, epikā, kā dramā. Cīņa par sevi izveidošanu, cīņa par pilnīgāku individualitāti, pilnīgāku gara dzīvi, dzīņa upurēt savus spēkus tautas brīvības, patstāvības un cilvēces laimes labā, cilvēka, tautas un cilvēces mīla — tas ir tās spožums, kas staro pretī no Raiņa darbiem kā mūžīga gaisma, kā mīlā mūžīgā saule.

L. 4012

A. RANĶA

GRĀMATU TIRGOTAVA

Rīgā, Kr. Barona ielā № 27

PIEDĀVA

vairumā un mazumā

bez visām jauniznākušām arī pirmskaŗa
izdotās grāmatas, žurnālus, rakstu krā-
jumus un jaunības rakstus

Uzņemas arī biblioteku un lasītavu
ierīkošanu (arī iesiešanu)

**Apgādā un ņem komisijā
krietnus raŗojumus**

Pastāvīgi krājumā ļoti bagātīgā izvēlē:

Albumi. Pastkartes. Rakstāmlietas
KANCLĒJAS PIEDERUMI
Skolas grāmatas
jaunas un lietotas

Ārzemju apsūtījumiem nauda iesūtāma iepriekš

Pasūtījumi tiek nekavējoši izpildīti, sa-
ņemot par mazākiem apsūtījumiem pie-
nācīgu sumu pastmarkās, bet lielākus
izsūta arī uz pēcmaksu

Adreses rakstāmas pareizi un skaidri

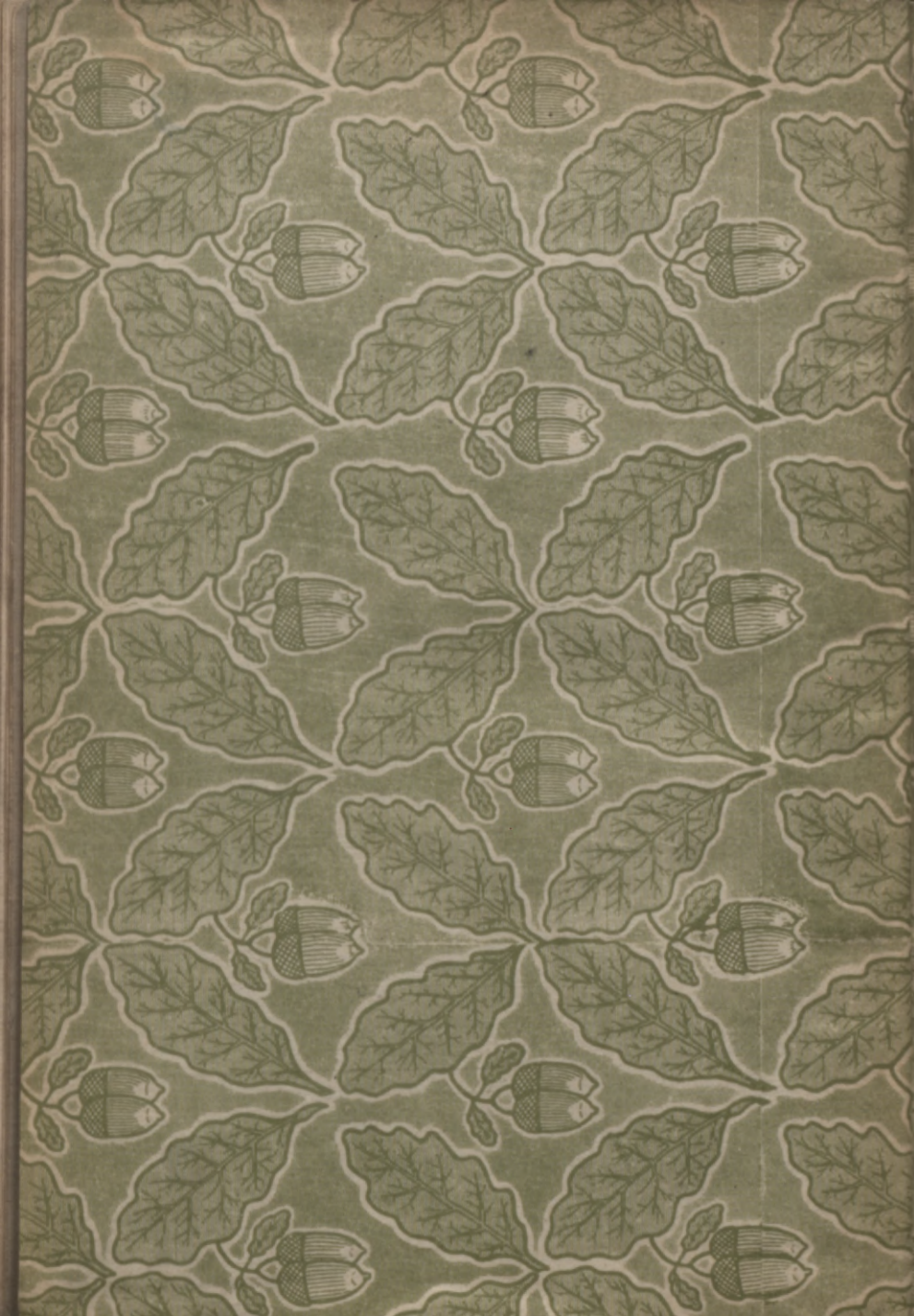
Skolotājiem, bibliotekām
un biedrībām rabats

14003

19. NOV. 1925

170

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTĒKA

0303050543

